

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

**İSLÂM AİLE HUKUNDA
BİR ANDA YAPILAN ÜÇ TALAK MESELESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

123277

123277

DANIŞMAN

Doç. Dr. Hüseyin Tekin GÖKMENOĞLU

HAZIRLAYAN

Selahattin YILMAZ

KONYA – 2003

T.C. YÖK EKÜPÜ KUTULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	5
ÖNSÖZ	6
GİRİŞ	9
I. KONUNUN SINIRLARI	9
II. VERİ DERLEME VE DEĞERLENDİRME	13

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE , ÜÇ BOŞAMA HAKKININ BİR LAFIZDA KULLANILMASI

I- KONUYLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİN KUR'ÂN'DAN DELİLLERİ

A- Bir lafızda üç talağın meydana geleceğini ileri sürenlerin Kur'an'dan delilleri	20
B- Bir talak meydana geleceğini ileri sürenlerin, Kur'ân'dan delilleri	20
C-Talakların meydana gelmeyeceğini ileri sürenlerin Kur'ân'dan delilleri	30
D- Delillerin değerlendirilmesi	46
1- Cumhurun delillerinin değerlendirilmesi	46
2-Bir talağın meydana geleceğini ileri sürenlerin delillerinin değerlendirilmesi	54
3-Talağın meydana gelmeyeceğini ileri sürenlerin delillerinin değerlendirilmesi	55

II- ARAP DİLİ VE LÜGATI AÇISINDAN BAKARA 2/229. AYETİN

TAHLİLİ	57
A- Ayetteki la'm-ı ta'rifin ne anlama geldiği	57

1- Lam-1 ta'rif istiğrak manası ifade eder.	59
2- Lam-1 ta'rif cins ifade eder.	59
3- Lam-1 Tarif ahdi zikri içindir.	60
4- Değerlendirme	60
B- Merre Kelimesinin (Tahlili) Delaleti	62
1- Lügavi açıdan delaleti	62
2-Kur'ân'daki kullanımı	63

İKİNCİ BÖLÜM

HADİSLERDE BİR LAFIZDA ÜÇ TALAK

I. ÜÇ TALÂĞIN GERÇEKLEŞECEĞİNİ İLERİ SÜRENLERİN DELİLLERİ	67
A. Merfû' haberler ve değerlendirilmeleri	67
B- Mevkûf ve Maktu' haberler ve değerlendirilmeleri	95
1. İbn Ömer'in Görüşü	95
2- İbn Abbâs'ın üç boşamayı geçerli saydığı ile ilgili rivayetler.	99
3- İbn Mes'ûd'un görüşü	101
4- Hz. Ömer'in görüşü	103
5- Abdurrahmân b. Avf ile ilgili hadis	104
6- Ali b. Ebi Tâlib'in görüşü	105
7- Abdullah b. Amr b. As'ın görüşü	107
8- Mugîre b. Şu'be'nin görüşü	108
9- Hz. Osman'ın görüşü	108
10- Ca'fer b. Muhammed'in görüşü	108
II- BİR TALAĞIN MEYDANA GELECEĞİNİ İLERİ SÜRENLERİN DELİLLERİ	111
A- Merfu haberler ve değerlendirilmesi	111
B- Bu konudaki Sahabe, Tabiîn ve Etbau't-tabiin görüşleri	140

III- CİNSEL BİRLİKTELİĞİN GERÇEKLEŞTİĞİ KADINLAR İÇİN ÜÇ, CİNSEL BİRLİKTELİĞİN GERÇEKLEŞMEDİĞİ KADINLAR İÇİN BİR TALAK OLACAĞINI İLERİ SÜRENLERİN DELİLLERİ.	142
IV- TALAĞIN OLUŞMAYACAĞINI İLERİ SÜRENLERİN DELİLLERİ	148
V. HZ. ÖMER'İN FIKHI AÇISINDAN ÜÇ TALAK MESELESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	151

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARAFLARIN İCMA VE KIYAS DELİLLERİ

I- TARAFLARIN İCMA DELİLİ	163
A- Cumhurun icmâ' delili	163
B- Bir diyenlerin, kadim icmâ' delili	170
C- İcmâ' felsefesi açısından değerlendirme	173
II- TARAFLARIN KIYAS VE AKLİ DELİLİ	180
A- Cumhurun bu konuda getirdiği deliller	180
B- Bir talak meydana geleceğini söyleyenlerin kıyas ve aklî delilleri	183

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEŞHUR İMAMLAR VE MEZHEPLERİN GÖRÜŞLERİ

I. BİR LAFIZDA VERİLEN ÜÇ TALAĞIN HÜKMÜ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER	192
II. MEZHEPLERİN ve BAZI MÜCTEHİDLERİN GÖRÜŞLERİ	196
a. Hanefi Mezhebi	196

b. Mâlikî Mezhebi	197
c. Şâfiî Mezhebi	198
d. Hanbelî Mezhebi	198
e. Zahirî Mezhebi	199
f. Şiâ Mezhebi	201
III. ASRİMİZDA FERDİ ve HEYET OLARAK VERİLEN FETVALAR	202
IV. GÜNÜMÜZ İSLAM ÜLKELERİNDEKİ UYGULAMA	204

BEŞİNCİ BÖLÜM
KONUNUN MASLAHAT VE MAKASIDA GÖRE
DEĞERLENDİRİLMESİ

I. MASLAHAT VE MAKASIDI BİLMENİN ÖNEMİ VE GEREKLİLİĞİ	206
II. KUR'ANIN EVLİLİĞİN DEVAMINA YÖNELİK YOL GÖSTERMESİ VE ALDIĞI TEDBİRLER	209
III-TALAĞIN HİKMETİ	213
IV- İDDET ve RİCATIN HİKMETİ	214
V- BOŞAMA SAYISININ ÜÇLE SINIRLANDIRILIŞ HİKMETİ	216
VI- MAKASID AÇISINDAN ÜÇ TALAK	218
SONUÇ	223
BİBİLİYOGRAFYA	226

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhi's-Selâm
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin, İbn
bkz.	: Bakınız
b.y.y.	: Basım yeri yok
c.c.	: Celle Celaluhu
<i>DİA</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
<i>İA</i>	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
m.	: Miladî
r.a.	: Radiyallahu anh/anhuma/anhum
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve's-Sellem
trc.	: Tercüme eden
thk.	: Tahkik eden
trs.	: Tarihsiz
T.C.D.İ.B.Y Yayımları	: Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı
v.	: Vefat
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı

ÖNSÖZ

Allah Teala erkeğin ve kadının kalbinde, diğer cinse karşı bir sevgi yaratmıştır. Her iki tarafın rızasıyla bu sevgi, ömür boyu devam edecek evliliğe sebep olmaktadır. Böylece sosyal hayatta, yeni aileler kurulmuş olmaktadır.

Aile, ferdin huzur bulduğu, biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılandığı bir ortamdır. Neslin devamı için bir vesiledir. Tüm semavi dinler ve hukuk nizamları nezdinde, aile hukukunun ayrı bir önemi vardır. Geçmişte ve günümüzde, gerek dini gerek laik bir rejime sahip olan devletlerde, insanların evlenme, boşanma vb. adetlerinde dinin, büyük bir etkisi olduğu görülmektedir.

İslamiyetin aile düzeni ile ilgili olarak gözettiği temel ilke, nikah bağının sağlam temellere oturtulması ve sürekli olmasıdır. Bununla beraber boşanma karşımıza çıkan sosyal bir vakıadır. Nikah bağının hemen kopmaması ve evliliğin devamı için, Allah teala bazı önerilerde bulunmakta ve hemen boşanmaya gidilmemesini istemektedir. Geçimsizlik konusunda çözüm bulunamayıp, aile yuvası huzur yerine, azaba dönüşürse, karı ve koca beraber yaşayamayacaklarını anlarsa, boşanmaya başvurabilirler. Boşanma ihtiyaca binaen meşru kılınmıştır. Herhangi bir sebep olmadan, kocanın hanımını boşaması mekruhtur.

Cenabı Hak ilk boşanmadan sonra, karı ve kocanın tekrar bir araya gelebileceklerine fırsat tanımıştır. Ancak bu fırsat devamlı değildir. Kocaya, üç defa hanımını boşama yetkisi verilmiştir. Üçüncü boşamadan sonra hanımı başka bir kocaya varmadıkça hanımına dönemez. Ancak bir lafızda söylenen üç talağın geçerli olup olmadığı, üç boşamanın ayrı olmasının şart olup olmadığı ihtilafli bir mevzudur.

Ailenin selameti açısından son derece önemli olan, “bir lafızda üç talak” konusu, tarih boyunca fukaha nezdinde en fazla tartışılan konulardan biridir.

Tarih süreci içerisinde problem olarak bize kadar gelen bu gibi ihtilaflı ve zor meseleler, taasupla, hakkı sadece çoklukta görmekle çözülemez. Ulemanın görüşünü cem' etmek veya nakledilen her bilgiyi doğru addedip, buna göre hüküm vermekle, problemin çözümüne katkıda bulunulamaz. Çünkü bu şekildeki çalışmalar eskinin tekrarı mahiyetindedir. İhtilafları giderecek, doğrunun tercih edilmesini sağlayacak bir boyutta değildir.

Peşin hükümlü olmaksızın, itimadı rededip araştırmak ve hakkın hatırını ali tutamkla, bu gibi problemleri çözmede başarılı olunabilir.

Cenabı Hak ihtilaflı meselede, konunun Allah'a ve Resül'üne götürülmesini emretmektedir. "Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Resül'e götürün (onların talimatına göre halledin); bu hem hayırlı, hem de netice itibariyle daha güzeldir." (Nisa, 4/59)

Bize düşen de Kur'ân ve sünnet çerçevesinde, meseleyi çözmeye çalışmaktır. Çalışmamız altı bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Kur'ân ayetlerinin delaleti üzerinde durduk.

İkinci bölümde her gurubun görüşünü, dayandığı hadisleri ele alıp, bu hadislerin tahrirlerini yapıp bir sonuca ulaşmaya çalıştık.

Üçüncü bölümde tarafların icmâ' delilleri incelenerek icmâ' felsefesi açısından ele aldık.

Dördüncü bölümde tarafların dayandığı kıyas delili üzerinde durduk.

Beşinci bölümde meşhur imamlar ve bazı müctehidlerin görüşlerini ön plana çıkartarak, konuyla ilgili görüşleri inceledik. Asrımızda İslâm ülkelerinde uygulamanın nasıl olduğunu, ferdi ve heyetsel olarak verilen fetvaları ele aldık.

Altıncı bölümde ise konuyu maslahat ve makasıda göre değerlendirmeye çalıştık.

Araştırmamda bana yol gösteren değerli hocam, Doç. Dr.Hüseyin Tekin Gökmenoğlu'na teşekkür ediyorum.Ayrıca kendilerinden istifade ettiğim Prof. Dr.Orhan eker'e, Doç Dr.Ahmet Yaman Bey'e, Selçuk Eğitim Merkezi hocalarıma ve yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşım Muhammed çiçeğe ayrı ayrı teşekkür ediyor, bu çalışmamızın hayırlara vesile olmasını temenn ediyorum.

Selahattin YILMAZ

Konya-2003

GİRİŞ

I. KONUNUN SINIRLARI

Asrı saadetten bu yana, bir lafızda söylenilen üç talağın hükmü konusu bir problem olarak tartışılmıştır. Tartışmalarda problemin temelini İbn Abbas'tan nakledilen bazı hadisler teşkil etmektedir. İbn Abbas'tan yapılan bu rivayetlerde “Resulullah (sav) ile Ebu Bekir dönemlerinde ve Ömer'in hilafetinin ilk iki senesinde üç talak bir talak sayılırdı. Bilahare, Ömer b. Hattab “insanlar kendilerine mühlet verilen bir konuda acele etmektedirler. Keşke bunu onların hakkında geçerli saysak” dedi. Ve ardından bu hükmü geçerli saydı”¹ denilmektedir. Bazı hadislerde bu bilgi, cinsel ilişkinin meydana gelmediği kadın hakkında olduğu ifade edilmektedir.²

Bu konunun hükmü ile ilgili, dört görüş mevcuttur.

Birinci görüş: Bir lafızda söylenilen üç talakla, üç talak meydana gelir. Beynuneti kübra ile karı koca birbirlerinden ayrılır. Bu, Cumhur'un görüşüdür. Bu görüş sahipleri, bir çok hadisi kendilerine delil olarak getirmişlerdir. Yukarıdaki İbn Abbas hadisini sahih saymakla beraber, bu hadisin te'vil edilmesi gerektiğini söyleyerek, hadisi çeşitli şekillerde te'vil etmişlerdir.

İkinci görüş: Bir lafızda söylenilen üç talakla, bir talak meydana gelir. Bu görüş sahipleri “Talak iki keredir” ayetindeki, iki kere tabirinden, boşamaların ayrı ayrı olması gerektiğini ifade etmektedirler. Resulullah (sav) ve Ebu Bekir dönemlerinde üç talağın bir talak sayıldığını, ancak bu hükmün Hz. Ömer döneminde değiştiğini söylemektedirler.

¹ Müslim, Talak, 15; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 227

² Ebu Davut, Talak, 10.

Üçüncü görüş: Cinsel ilişkinin meydana geldiği kadın için üç talak, cinsel ilişkinin meydana gelmediği kadın için bir talak meydana gelir. Bu görüş, İbn Abbas'tan nakledilen, cinsel ilişkinin meydana gelmediği kadına verilen üç talağın, bir talak sayılacağına dair rivayetlere dayanmaktadır.

Dördüncü görüş: Bir lafızda söylenen üç talakla, hiçbir talak meydana gelmez. Çünkü böyle bir boşama nehyedilmiştir. Nehyedilen veya İslam'ın tavsiye ettiği duruma uygun olmayan her şey rededilir, kabul edilmez.

Bu görüşlerden ilk ikisi önem kazanmıştır. **Birinci görüşü benimseyenlere göre;**

√ Bu konuda icmâ' vardır. Hz. Ömer sahabeyle beraber bu hüküm üzerinde karar kılmışlardır. Bu karar Resulullah (sav) dönemindeki hükme ters olmayıp, var olan ihtilafları ortadan kaldırmaya yöneliktir. Hz. Ömer'in kendi reyine göre, Resulullah (sav)'in hükmüne muhalif bir iş yapması düşünülemez.³

√ Uygulama tarih boyunca bu hükme göre şekil almıştır.

√ Dört mezhep imamı bu konuda ihtilaf etmemişlerdir.

√ Bu konuda içtihadı mesâğ yoktur. Çünkü konu ile ilgili naslar mevcuttur. Ve bu hüküm üzerine icmâ' gerçekleşmiştir. Bu sebeple bu hükmün dışında hüküm veren, hakimin hükmü geçerli değildir.⁴

√ İbn Abbas hadisi ya müevveldir, ya da mensuttur. İbn Abbasın fetvası, bir lafızda üç talağın meydana geleceği şeklindedir. İbn Abbas Resulullah (sav)'den bir şey öğrenip de, bunun zıddına fetva vermesi mümkün değildir.⁵

³ Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî (321), Şerhu'l-Meanî'l-Asâr, III, 56,

⁴ İbn Hümam, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdulvâhid (ö.861/1456), *Fethu'l-kadîr*, III, 26; İbn Nüceym, *Zeynüddin, el-Bahrü'r-Raik*, III, 257.

⁵ Alûsî, Şehâbüddîn es-Seyyid Mahmud (1270), *Rûhu'l-Meanî*, I, 137, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1987. ; İbn Abidin, (1252), *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, ,trc. Ahmet Davutoğlu, VI, 156,

İkinci görüşü benimseyenlere göre;

√ Şari' evliliği sağlam temellere dayamıştır. Evliliğin devamına yönelik tedbirlerin alınmasını istemekte ve problemler karşısında çözümler önermektedir. Dolayısıyla talak oldu bittiye getirilecek bir hadise değildir.

√ “Talak iki keredir” ayetindeki, iki kere tabiri, talakların ayrı ayrı olacağını ifade etmektedir. Bir lafızda, birden fazla sayıyla yapılan boşamalar hakikatte bir boşamadır. Bu şekildeki boşama için “bir kere” tabiri kullanılır.⁶ Boşamada kullanılan sayı kadar boşanma gerçekleşmiş olmaz. Bu ayeti kerime bir lafızda üç talağın vaki olmayacağı konusunda sarihtir.⁷

√ Bir lafızda söylenen üç talağın, üç talak sayılması Ömer'in görüşüdür. İnsanların bir lafızda üç talakla çokça boşamaları üzerine, maslahata binaen, bir ceza olarak bu hüküm benimsenmiştir.⁸

√ Bu hüküm asıl hüküm değildir. Bir illete binaen kabul edilmiştir. İletin zail olmasıyla (insanların üç talakla boşamayı terk etmeleriyle) hüküm aslına döner. Devlet başkanı ümmetin maslahatı için, bazı kararlar alabilir. Üç talağın geçerli sayılması da bu çeşit alınan kararlardandır.Hz. Ömer döneminde alınan bu karar, sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Dört imam da Hz. Ömer'in bu uygulamasını esas almıştır.

⁶ İbn Teymiyye,Ebu'l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed b. Abdulhalîm b. Abdusselâm b. Abdullâh b. Muhammed (ö. 728/1328), *Mecmûu Fetâvâ Şeyhulislâm İbni Teymiyye*, XXXIII, 80; Rıza, Reşid, *Tefsîru'l-Menâr*, II, 382; Şevkanî,Muhammed b. Ali (ö.1250/1834), *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr*, I, 212,

⁷ Şa'ra'vî, Muhammed, *Tefsîru's-Şa'ra'vî*, II, 990 .

⁸ İbn Teymiyye, a.g.e., XXXIII, 16, 17, 91, 93, 97.

√ Bu konuda icmâ' yoktur. Her asırda üç talağın bir talak olduğunu söyleyenler var olmuştur. Ayrıca icmâ'' nassa muhalif olamayacağı gibi, nassı nesh de edemez.⁹

√ İhtilafı bir meselede, dört mezhebin dışında fetva vermek caizdir.¹⁰ Din sadece dört mezhepten ibaret değildir.

√ Üç talağın geçerli kılınması, insanları yanlışlıklara, çirkinliklere götürmektedir. Ve şari'in üç ayrı talaktan kastettiği manaya aykırıdır.

√ Cumhur'un elindeki tek delil, Hz. Ömer döneminden sonra verilen sahabe fetvalarıdır. Üç talağın, üç talak sayılması ile ilgili, delaleti ve subutu kat'i tek bir merfu hadis yoktur. Delil olarak getirilen merfu hadislerden delaleti kesin olanlar ya mevzudur, ya da mercuhtur. Sahih olarak getirilen hadisler ise, delaletleri kesin değildir.¹¹

Her iki grubun özet olarak görüşleri bunlardır. Biz de tezimizde özellikle şu sorulara cevap bulmaya çalışacağız.

√ "Talak iki keredir" ayeti talakların cem' edilmesine cevaz verir mi?

√ Konuyla ilgili hadislerin sıhhat derecesi nedir? Bu hadisler hüccet olabilecek seviyede midirler?

√ Üç talağın hükmü Hz. Ömer döneminde değişmiş midir?

√ Üç talağın geçerli olması konusunda icmâ'' var mıdır? İcmâ' varsa, bunun senedi nedir? Bu icmâ' ebedi olarak geçerli midir?

⁹ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 91,93; İbn Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye, (ö.751/1350), *İğâsetü'l-Lehfân*, I, 357-364.

¹⁰ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 133, 134.

¹¹ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 12, 17, 67, 91.

II. VERİ DERLEME VE DEĞERLENDİRME

Evlenme insan oğlu için bir ihtiyaç olduğu gibi, gerektiğinde boşanma da insan oğlu için bir ihtiyaçtır. Ancak İslam dini, evlenme ve boşanmayı serbest bırakmamış, bunu bazı şartlara bağlamıştır.

İslam dini boşanmayı caiz görerek, üç boşama ile sınırlandırmıştır. Üç boşamadan sonra yeniden beraberlik bazı şartlara bağlanmıştır.

İnsanlar Resulullah (sav) döneminden itibaren, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu üç talak hakkı sebebiyle, hanımlarını peşpeşe üç talakla, bir lafızda üç talakla veya üçten fazla bir sayıyla ve hanımını kendisine haram kılan ifadelerle boşadıkları vakidir.

Konumuzla ilgili ilk örnekler; Resulullah (sav), Dört halife ve tabiîn devrinde meydana geldiğini, hadis kaynaklarından öğreniyoruz. Hadis kitaplarının çoğu, özellikle Musannefler, “Üç talakla boşama” babında bu konu ile ilgili merfu, mevkuf ve maktu rivayetleri zikretmişlerdir.

Fıkıh, Hicri ikinci asırdan itibaren, Kur'ân ve sünnet bilgisine göre teessüs etmesiyle, Müçtehid imamların görüşleri kitaplara kaydedilmiş ve insanlar arasında yayılmıştır. Bundan sonraki yüzyıllarda insanlar hep bu görüşlerle amel etmişler ve bu görüşlerin dışına pek çıkmamıştır. Fıkıhî mezhepler üç talağın hükmü ile ilgili olarak, ilk devirdeki bazı örnekleri kendilerine delil getirerek bu konudaki görüşlerini açıklamışlardır. Genelde üç talağın hükmü ile ilgili tarih sürecindeki uygulama dört mezhep imamının görüşüne muvafıktır.

Üç talağın bir sayıldığı en ciddi ve ateşli bir şekilde ilk savunan İbn Teymiyye'dir. Bazı fetvalarından dolayı çok eleştirilmiş ve hapse atılmıştır. Ancak yine de görüşlerinden vazgeçmemiş ve görüşlerini yazdığı risale ve verdiği fetvalarla yaymaya çalışmıştır. Talebesi İbn Kayyim de bu görüşü uzun

uzadıya savunmuştur. Bundan sonraki asırlarda, bu görüşü benimseyenler olmakla beraber, bunlar çok meşhur olmamışlardır.

Asrımızda ise Ulemanın bir çoğu, aile kurumunun devamı ve bu konudaki hadislerin sıhhati sebebiyle, üç talağı bir talak saymışlardır. Bu gün İslam ülkelerinin çoğunda bu hüküm kabul edilmiştir.

Kısaca tarihi gelişimini anlattığımız bu konu ile ilgili kaynakları şu şekilde tasnif etmemiz mümkündür.

1. İlk devir uygulamalarının tespitine imkan veren hadis kitapları: Konumuzla ilgili zayıf-sahih tüm örneklere ulaşabilmek için elimizdeki tüm hadis kaynaklarına ulaşmaya çalıştım.

Bu amaçla Buhârî (256), Müslim (261), İbn Carud (306) ve İbn Hibban'ın "Sahih" adlı eserleri; Evzaî (159), Şafiî (204), Said b. Mansûr (227), Darımî (255), İbn Mace (273), Ebu Davut (275), Tirmizî (279), Nesai (303,) ve Darekutnî'nin "Sunen" adlı eserleri, Malik'in (179) Muvattaı; Abdurrezzak (211) ve İbni Ebi Şeybe'nin (235) "Musannef" adlı eserleri; Ahmed b. Hanbel (241) ve Ebu Avane'nin (316) "Müsned" adlı eserleri; Beyhaki (458) ve Nesai'nin "Sünenü'l-Kübra" adlı eserleri -konumuzla ilgili kısımlarını- inceledik.

Ayrıca Bezzâr (292) ve Ebu Ya'lâ'nın (307) müsnedlerini, Taberânî'nin (360) üç mücemini, Heysemî'nin (807) Mecmeuz-Zevaid'inden; Tayalisî (204) ve Humeydi'nin (219) müsnedlerini İbn Hacer'in el-Metalibü'l-Aliye'sinden taradık.

Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyduğu halde, herhangi bir sebeple eserlerinde yer almayan hadisler için, Hakim en-Neysaburî'nin (405) el-Mustedrek ala's-Sahihayn adlı kitabı da istifade ettiğimiz önemli bir kaynaktır.

2- Hadislerde geçen kavramların ve olayların anlaşılması ve veciz sözlerin gelebileceği manalar için hadis kitaplarına yazılan şerh ve haşiyeler.

Buhârî'nin sahihi üzerine yapılan, şerh çalışmalarından Kırmânî'nin (388) Kevâkibü'd-Derârî'si; İbn Hacer'in(852) Fethü'l-Bârî'si; Aynî'nin (855) Umdetü'l kârîsi, Kastallâni'nin (923) İrşâdü's-Sârîsi ve Kamil Mirasin Sahihi Buhârî tercemesi konumuzla ilgili temel kaynaklardır.

Yine Nevevi'nin (676) Müslim Şerhi, İbn Abdilber (463), Ebû'l-Velid el-Bacî(494) ve Zurkanî'nin (1112) Muvatta şerhleri, Abdurrahmân el-Bennâ'nın Ahmed b. Hanbel'in Müsnedine yaptığı Bûluğu'l-Emanî Şerhi büyük önem arz etmektedir.

Fıkhi hadisleri derleyen ve değerlendiren Bahauddin el-Makdisinin (624), el-Udde'si, Sanânî'nin (1182), Sübülü's-Selam'ı, Şevkânî'nin (1255) Neylü'l Evtâr, Tahavî'nin (321), Şerhu'l-Maâni'l-Asâr'ından büyük ölçüde istifade ettik.

3- Konu ile ilgili ayetlerin anlaşılması ve farklı değerlendirmeler için tefsir kitapları:

Bu amaçla klasik tefsir kaynaklarından Taberî (310), Beğavî (516), Zemahşerî (538), Fahreddin er-Razî (606), Ebu Hayyan (745), İbn Kesîr (774), Beydavî (791), Şevkânî (1250), Alûsî(1270), Kasımî (1332) ve Tabresî'nin tefsirlerini; yeni tefsir kitaplarından Reşit Rıza (1935), Şenkitî (1393), Elmalı (1942), Tantavî, İbn Âşûr (m.1973), İzzet Derveze (m. 1984), Şarâvî ve Süleyman Ateşin tefsirlerini tarayarak konu ile ilgili ayetlerin nasıl anlaşıldığını anlamaya çalıştık.

Ayrıca İbn Arabî (543), Kurtûbî (671), Cessâs (370) ve Muhammed Ali es-Sayis'in Ahkam tefsirleri istifade ettiğimiz önemli kaynaklardandır.

4- Fıkıh usul kavramlarının felsefesi, İslam hukukçularının farklı yaklaşım tarzları için Hukuka giriş (Medhal), Usul kitapları ve icmâ' ile ilgili eserler: Bu meyanda Ebu Zehra, Zekiyuddin Şa'ban ve Zeydanın usul ile ilgili eserleri, İbnü'l-Münziri (318) el-icmâ'ı, Sa'di Ebu Ceyb'in Mevsûatu'l-icmâ' fi'l-fikhi'l-İslamî adlı eserlerini sayabiliriz.

5- Problemin ortaya konulması ve çözüm için, makasid, Ahkamü'n tağayyürü ve Hz. Ömer'in fikhı ile ilgili eserler:

Mehmet Erdoğan'ın *İslam hukukunda Ahkamin değişmesi*, İbn Aşur'un, *İslam hukuk felsefesi*, , Ali Pekcan'ın *İslâm Hukuk Usulünde Zaruriyyat Hacıyyat ve Tahsiniyyat* adlı doktora tezi, Muhsin Kocak'ın *Hiz. Ömer ve Fıkhı* adlı doktora tezi çalışmamız için önemli eserlerdir. Muhsin Kocak'ın bu tezinde, Hz. Ömer'in olaylara yaklaşımı, makasida göre nasıl hüküm verdiği ve Hz. Ömer'in diğer içtihadları, örnekleriyle genişçe ele alınmıştır.

6- Eski ve Yeni olmak üzere yazılan risale ve makaleler: İbni Kayyim'in (751) *İ'lamü'l-Muvakiîn*, *İğâsetü'l-Lehfân*, *Zâdü'l-Meâd* eserleri, konumuz açısından fevkalade öneme sahiptir. Bu eserlerde İbn Kayyim üç talak konusunu genişçe ele almış, tarafların delillerini zikrederek tartışmış kendisi üç talağın bir talak sayılacağını kabul ederek bu görüşü savunmuştur. Cumhuriyet Kur'an, Hadis, kıyas ve icmâ' delillerine teker teker cevap vermeye çalışmıştır.

Ahmed Muhammed Şakir'in *Nizamü't-Talak fi'l-İslam* adlı eseri üç talağın bir talak sayılacağını savunmak amacıyla kaleme alınmıştır. Muhammed Zahit Kevserî'nin *el-İşfâk alâ Ahkami't-Talak* adlı eseri, Ahmed Muhammed Şakir'in eserine cevap olarak yazılmış. Bir lafızda üç talağın, üç talak olarak meydana geleceğini ispat etmek için Cumhuriyet'un hadis ve akli delillerini bir araya getirmiştir.

Muhammed Emin Er'in *el-Hücceti'd-Damiğa fi'r-Reddi alâ men Yüfti bienne't-Talake's-Selas Defeten vahideten Tekeu bihi Vahideten* ve Rıza Tevfik'in *Risaletü't-Talakis-Selas fi lafzatin vahidetin* adlı risaleleri, Cumhuriyet'un görüşünü savunmaya yönelik yazılmışlardır. Bu kitaplarda Cumhuriyet'un delilleri cem' edilmiştir. Muhaliflerin görüşleri ise asıl kaynaklardan değil, yine Cumhuriyet'un eserlerinden alınarak bu görüşlere cevap verilmeye çalışılmıştır. Bu risaleler sadece var olan bilgiyi cem etmişlerdir. Konuya katkıda bulunacak

herhangi bir bilgi yoktur. Ayrıca Er mezheplerin temel kaynaklarından nakiller yaparak görüşünü ispat etmeye çalışmaktadır.

Dr. Şerif b. Ali eş-Şerif'in *Talakü's-Selas bilafzin vahid* adlı çalışması belli bir görüşü savunma amacıyla değil araştırma amacıyla yapılmıştır. Tarafların delilleri kaynaklarından alınmış, delillerin delil olma cihetleri iyi yakalanmıştır.

7- Ansiklopedik eserler: Ömer Nasuhi Bilmen'in (1971) *Hukuku İslamiyye ve İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, Elmalı Muhammed Hamdi'nin (1942) *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları*, İbn Rüşd'ün *Bidayetü'l Müçtehid'i*, Abdurrahman el-Cezîrî'nin *Kitâbu'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Arbee*, İbn Teymiyye'nin *Mecmu'u Fıkhı* ve Riyada Çıkan *Mecelletü'l buhasi'l-İslamiyye* dergisi konumuzun önemli kaynaklarıdır.

8- Konu ile ilgili Mukaren Fıkıh, Ahvali Şahsiyye ve Fetva kitapları.

Zekiyuddin Şa'ban, Muhammed Ebu Zehra, Abdülkerim Zeydan, Mustafa Şelebi ve Kuleysî'nin Ahvali Şahsiyye ile ilgili eserlerini; Hasaneyn Muhammed Mahluf, Mustafa Zerkâ, Ahmed Şerebasî ve İbn Baz'ın konuyla ilgili fetvalarını taradık.

Bu konunun hükmü ile ilgili görüşleri mukayeseli bir şekilde ele alan Dr. Emir Abdülaziz'in *Fıkhü'l-Kitab ve's Sünnes'i*, Şeltut ve Sayis'in *Mukayeseli Mezhepler Hukuku*, Hayrettin Karaman'ın *Mukayeseli İslam Hukuku*, Bütî'nin *Muhâdarât Fi'l Fikhi'l Mukaren'i*, Süleyman el-Eşker, Muhammed Osman Şebîr, Macid Ebu Rağye ve Abdunnasır Ebu'l-Basal'in *Mesail Fi'l Fıkhil Mukaren* adlı eserleri konumuzla ilgili yapılan güzel çalışmalardır.

Son kitap tarafların hadis delillerini güzel bir şekilde değerlendirmeye tabi tutmakta; yapılan akli yorum ve te'villeri varid olan itiraz ve cevapları güzel bir şekilde ortaya koymaktadır.

Butî'nin çalışması kısa ve öz bir çalışmadır. Cumhur'a ait delillerin, delil olma cihetlerini güzel bir şekilde ortaya koymuştur.

9- Cerh ve ta'dil kitapları

Hadislerin tahriri, yani ravilerin zayıf veya sika olup olmadıkları, senedin muttasıl veya munkati olup olmadığı ve buna göre hadisin hükmünün ne olacağı, cerh ve tâdil kitaplarından istifade etmekle mümkündür.

Çalışmamızda Cemaluddin Yusuf el-Mızzî'nin (742) *Tehzibü'l-Kemal fi Esmâ'r-Ricalini*, Zehebî'nin (748) *el-Kaşif'ini*, İbn Hacer'in *Takribü't-Tehzib'ini* esas aldık.

10- Fıkhi mezheplerin kaynak eserleri

Bu amaçla şu eserleri inceledik.

Hanefi mezhebinin kaynaklarından: Serahsî'nin (483) *Mebcut'u*, Kasânî'nin (587), *Bedai'us-sana'i*, Mevsilî'nin (683) *el-ihiyar'ı*, İbn Hümam'ın (861) *Fethü'l-Kadir'i*, İbn Nüceym'in (970) *el-Bahrü'r-Raik'i*, İbn Abidin'inin (1252) *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar'ını*,

Şafiî mezhebi kaynaklarından: Şafiî'nin (204) *Ümm'ünü*, Maverdî'nin (450) *el-Havi'l-Kebîr'ini*, Nevevî'nin (676) *Mecmu'unu*, Şirbinî'nin (977) *Muğni'l-Muhtac'ını*, Şemsüddin er-Ramli'nin (1004) *Nihayetü'l-Muhtac'ını*,

Maliki mezhebi kaynaklarından: İbn Abdilberr'in (463) *el-istizkar'ını*, İbn Rüşd'ün *Bidayetü'l-Müctehid'ini*, Ebu'l-Velid el-Baci'nin (494) *Münteka'sını*,

Hanbeli mezhebi kaynaklarından: İbn Küdame el-Makdisî'nin (620) *el-Muğnî'si*, İbn Teymiyye'nin(728) *Mecmu'u Fetavasını*,

Zahirî mezhebi kaynaklarından: İbn Hazm (456) *el-Muhallâ'sını*,

Zeydî mezhebi kaynaklarından: Sanânî (1182) *Sübülû's-Selam'ını* inceledik.

BİRİNCİ BÖLÜM

**KUR'ÂN'A GÖRE, ÜÇ BOŞAMA HAKKININ BİR LAFIZDA
KULLANILMASI**

I- KONUYLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİN KUR'ÂN'DAN DELİLLERİ

A- BİR LAFIZDA ÜÇ TALAĞIN MEYDANA GELECEĞİNİ İLERİ SÜRENLERİN KURANDAN DELİLLERİ

Bir lafızda üç talağın meydana geleceğini söyleyenler, Kur'ân'dan bazı ayetleri delil olarak getirerek, bu ayetlerin bazılarının doğrudan bir lafızda üç talağı geçerli saydığını, bazı ayetlerin ise umumi manasından üç talağın bir anda meydana gelmesinin mubah olacağına, delalet ettiğini söylemektedirler. Bu konudaki delilleri, şu ayetlerdir:

1- الطلاق مرتان “Boşama iki defadır. (ondan sonrası ya iyilikle tutmak veya güzellekle salmaktır).”¹²

Cumhura göre bu ayetin zahiri, iki talağın veya üç talağın - ister bir defada, isterse üç ayrı defada gerçekleşmiş olsun- meydana geleceğine cevaz vermektedir.¹³

Başta Buhârî olmak üzere, bir çok müfessir bir lafız ile verilen üç talağın caizliği konusunda, bu ayeti delil olarak getirmişlerdir.¹⁴ Buhârî üç talağa cevaz verenler babında bu ayeti zikretmektedir.¹⁵ Bir çok müellif de Buhârî'nin bu ayeti zikretmesine çeşitli yorumlar yapmışlardır. Zahidu'l-Kevserî, Buhârî'nin bu ayeti delil getirmesine şu değerlendirmeyi yapmıştır.

“Buhârî üç talak konusunu, ümmetin anladığı gibi anlamış. Boşamanın bir anda meydana gelebileceğini kabul ederek, Sahih'inde “üç talaka cevaz verenler” babında konuyla ilgili delilleri (ayet ve hadisleri) serdetmektedir. Buhârî'nin üç talağı caiz görmesinden muradı, boşamanın bir

¹² Bakara,2/229

¹³ Şevkanî, *Neylu'l-Evtar*, VI, 232.

¹⁴ Doğanay, *İslamda Talağın Hükümü*, s. 171.

¹⁵ Buhârî, Talak, 4.

anda yapılmasında bir günahın meydana gelmeyeceğidir. İbn Hazm ve İmam Şâfiî'de bu görüştedirler. Ancak Cumhur'a göre, bir anda birden fazla yapılan boşamalar günahdır.¹⁶

İbn Hacer ise şu yorumu yapmıştır: “Buhârî'nin, üç talağı caiz görenler babında ‘Talak iki defadır. Ardından ya iyilikle tutmak ya da güzellekle bırakmak gerekir’¹⁷, ayetini zikretmesiyle, boşanmanın bir defada da olabileceğini, ayrı ayrı da olabileceğini kastetmiştir. Bu ayet, bu durumu kabul etmeyen (bir anda üç talağı geçerli saymayanların) aleyhinde varid olmuştur. Çünkü bu ayet, bir anda üç talağı kerih görmeksizin meşruluğuna delalet eder. Ayetin siyakında bu durumu men edecek herhangi bir durum da yoktur. Özet olarak Buhârî, bir anda ‘üç talak gerçekleşmez’ diyenlerin getirdikleri ayet delilini reddederek, aslında bu ayetin üç talağın cevazına delil olduğunu ifade etmektedir. Bu benim tercih ettiğim yorumdur.”¹⁸

Kirmani ve Ayni:“‘Talak iki defadır’ ayetindeki مرتان kelimesi bir boşamadan sonra, bir daha boşamayı ifade ettiği gibi; iki talağın bir anda cevazına da delalet eder. Eğer bir lafızda iki talak caizse, bir lafızda üç talakta caiz olur.”¹⁹ demektedirler.

Bu ayetle cumhurun istidlal biçimine gelince “Talak iki defadır” sözünün zahirinden istifade edilen hükme göre, bir kimse hanımına ‘sen boşsun, sen boşsun’ diyerek ayrı ayrı iki talakla boşadığında, sünnete aykırı olmakla beraber, ayetin hükmü kapsamında iki defa boşanmış olmaktadır. Bu şekilde iki ayrı lafızla boşamak caiz olduğuna göre, iki talağın ikisini birden vererek ‘sen iki kere boşsun’ demek suretiyle de boşamak caizdir.²⁰ İki talağın bu suretle bir arada, bir sözle verilmesi sahih olunca, ‘sen üç kere boşsun’ diyerek, üç talağın birden

¹⁶ Kevserî, Muhammed Zahid, *el-İşfak ala Ahkami't-Talak*, s. 29; İbn Hazm, *el-Muhalla bi'l-asar*, IX, 394.

¹⁷ Bakara, 2/229.

¹⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, IX, 365.

¹⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, IX, 365; *Mecelletü'l-Buhusi'l-İslamiyye*, sy. 3, s. 58.

²⁰ Cessas, *Ahkamü'l-Kur'ân*, I/386.

verilmesi de caiz olur. Şu kadar var ki, üç talağı ayrı üç ayrı temizlikte vermek gerekirken, bir mecliste ve bir arada cem'i ve bir sözle verilmesi Hanefilere göre bid'idir.²¹

Benzer bir istidlali Zahidu'l-Kevserî de şu şekilde yapmaktadır. "Eğer مرتان kelimesi iki ayrı boşamaya delalet ediyorsa, bu kelime üç ayrı lafızla boşamaya da delalet eder. Üç ayrı lafızla boşama, bir temizlik dönemi içinde olabileceği gibi, üç ayrı temizlik döneminde, bir hayız döneminde, bir mecliste veya farklı meclislerde de olabilir. Bu durumların hepsinde, üç boşama gerçekleşir. Eğer boşamada, boşama lafzını tekrar etmek suretiyle üç talak geçerli oluyorsa, bir lafızda üç boşama da geçerli olmalıdır. Çünkü bu her iki durum arasında fark yoktur. Tartışma, üç talağın üç ayrı temizlikte olması gerekip, gerekmediğindedir."²²

Cumhur الطلاق مرتان ayetinin bir anda verilen üç talağın, bir talak olarak geçerli olacağı konusunda ispat edici bir nas olmadığını söylemektedir.²³ Dolayısıyla bir anda yapılan boşamalar veya ayrı ayrı temizlik dönemlerinde yapılan boşamalar geçerlidir. Zira ayette bu iki durum arasında aralarında herhangi bir fark gözetilmemiştir.²⁴ Buna göre üç talağın bir anda, üç boşama olarak gerçekleşmeyeceğine inanmak yanlıştır.²⁵

Ayeti Arap dili ve lügatı açısından incelediğimizde de bu sonuca ulaşırız. Ramazan el-Butî cumhurun bu konu ile ilgili açıklamalarını şöylece özetlemektedir. "Arapça'da مرتان kelimesi sadece 'bir defadan sonra ayrı bir defa' gibi bir manayı içermez. Bazen bu kelimeyle ayrı ayrı birler kastedildiği gibi, bazen de, tek bir lafzın kapsadığı birleri de kapsar. Dilde bunun pek çok örnekleri vardır. Ahzab Suresindeki نوتها اجرها مرتين "Ona ecrini iki kat veririz"²⁶

²¹ Miras, Kamil, *Tecridi Sarih Trcemesi ve Şerhi*, XI, 451.

²² Kevserî, *a.g.e.*, s. 39.

²³ Elmalılı, Hamdi Yazır, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu*, X, 323.

²⁴ Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, IX, 324.

²⁵ Elmalılı, Hamdi Yazır, *a.g.e.*, X, 323.

²⁶ Ahzab 33/31.

ayeti bunun ispatıdır. Ayeti kerime, Rasulullah(sav)ın hanımlarına hitap etmektedir. Onlardan her kim, Allah'a ve Rasulüne gönülden itaat eder ve salih amelde bulunursa, onlara ecirlerinin iki katı verileceği ifade edilmektedir. Hiçbir müfessir bu ayeti 'ilkin bir kere ecrini vereceğiz, ardından bir kere daha ecrini vereceğiz' şeklinde yorumlamamıştır. Ayetin manasının, 'kazanılan sevabın iki kat olduğu' konusunda, müfessirler ittifak etmişlerdir.²⁷ Maverdî bu ayeti şu şekilde tefsir etmiştir. "İki ecrini bir seferde vereceğiz, iki seferde değil."²⁸

Zahidu'l-Kevserî, الطلاق مرتان ayetinin bir anda üç talağa cevaz verişini, yukarıda bahsedilen نوتها اجرها مرتين ayetini delil getirerek açıklamakta ve şöyle demektedir. "Kur'ân birbirini tefsir eder. Bazı ayetler, diğer bazı ayetleri açıklar mahiyettedir. نوتها اجرها مرتين ayeti, الطلاق مرتان ayetindeki مرتان kelimesinin gelebileceği manayı tefsir etmiştir. Buradan hareketle مرتان kelimesinin, الاثنتين manasına hamlettiğimizde, iki talağın bir arada vukuunun doğruluğu ortaya çıkar."²⁹

Bu konuda Cumhura şöyle bir itiraz varid olabilir. "Bu ayet izin verilen talağın biçimini ifade etmektedir. Siz ise (Ey Hanefî ve Malikîler) bir anda üç talağın bid'i olduğunu, haram olduğunu söylüyorsunuz. Nasıl olur da izin verilmeyen bu şekildeki bir boşamayla, üç boşama gerçekleşir?"

Bu soruya şöyle cevap verilebilir. "Bu ayet talakların ayrı ayrı olması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak izin verilen şeklin dışındaki bir boşamanın, gerçekleşmeyeceğine dair, herhangi bir delaleti yoktur. Bundan dolayı, bu şekildeki boşamalar geçerli kılınmaktadır.³⁰ Boşamaların meydana gelmesi 'bir şeyin yasak olması, o şeyin fesadını gerektirmez', kaidesine dayanmaktadır.

²⁷ Butî, Said Ramazan, *Muhadarat fi'l-Fıkhi'l-Mukarın*, s. 112. Ayrıca bkz. Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *el-Münteka*, IV, 3.

²⁸ Maverdî, *el-Havi'l-Kebir*, X, 121.

²⁹ Kevserî, *a.g.e.*, s. 38, 80.

³⁰ *Mecelletu'l-Buhusi'l-İslamiyye*, sy. 3, s. 147, 148.

Buna göre bir anda üç talakla boşama her ne kadar haram olsa da, boşama gerçekleşir. Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür.³¹

Cessas, bu konuyu şöyle açıklamaktadır.

Yasak olan bir tarzda boşamanın gerçekleştirilmesi, talakların meydana gelmesine mani değildir. Nasıl ki zıharda bulunmak, küfre girmek, yasaklanmış olmakla beraber, bunların neticelerini terettüp etmektedir. Veya bir kimse, şüphyle (hanımı zannederek) kaynanasıyla cinsel ilişkiye girerse, hanımı ona haram olmaktadır.³²

Zahidu'l-Kevserî de yasaklanmış bir şeyin, yapıldığı takdirde sonucunun gerçekleşeceğine, hayızlı halde boşanılan kadını örnek getirerek, bir lafızda üç talağın da gerçekleşeceğini, şöyle ispat etmeye çalışmaktadır.”Gerek hadislerden gerekse “talak ikidir” ayetinden kadının temizlik hali dışında boşandığı takdirde, boşanmanın günahla birlikte gerçekleşeceği ortaya çıkmaktadır. (Çünkü ayet-i kerimede kocaların, hanımlarını “temizlik süreleri içinde boşamaları”³³ emredilmektedir. Temizlik dönemi dışındaki bir boşama ise, günah olmaktadır. Ve bu boşama geçerlidir. Aynen bu şekilde bir lafızda üç boşama nehyedildiği halde, günah olmakla birlikte geçerlidir.) Bir lafızda meydana gelen üç talağın hükmü ile ilgili nasların bulunması sebebiyle herhangi bir kıyasa da ihtiyaç yoktur. Çünkü mevridi nasta ictihada/kıyasa gidilmez.³⁴

2- او تسريح باحسان “Güzellikle salıvermek (gerekir)”³⁵

Buhârî şarihlerinden Aynî, Kastallanî³⁶ ve Kirmanî , bu ifadenin âm olduğunu, gerek bir anda üç boşamayı, gerekse üç temizlik döneminde üç ayrı

³¹ Razi, *Fahreddin, Mefatihü'l-Ğayb*, V, 205.

³² Cessas, *a.g.e.*, I, 388.

³³ Talak 65/1.

³⁴ Kevserî, *a.g.e.*, s. 40.

³⁵ Bakara, 2/229

³⁶ Kastallanî, *İrşâdu's-Sârî Li şerhi Sahihi'l-Buhârî*, VIII, 132.

boşamayayı kapsadığını söylemişlerdir.³⁷ Çünkü ayette, sunni olan-olmayan, mübah veya haram boşama diye bir ayrım yoktur.

Ancak bu istidlalin sıhhati *او تسريح باحسان* kavli şerifi ile talak kast olunduğu takdirdedir. Bu durumda ayetin manası şöyle olur. “Talak iki defadır. Bundan sonra koca ya hanımına ric’at eder ya da onu üçüncü defa boşar.” *او تسريح* cümlesiyle üçüncü talak kastedildiği, hadisi şeriflerden anlaşılmaktadır. Enes b. Malik’ten yapılan rivayette, Rasulu Ekrem(as)’a birisi gelerek “Ey Allah’ın Peygamberi! Bu ayette Allah, talağı iki olarak zikretmektedir. Öyleyse üçüncüsü nerede?” diye sorunca, Rasulü Ekrem de (üçüncü boşama) *او تسريح* “güzellikle salıvermektir” buyurmuştur.³⁸

3- *فان طلقها فلا تحل له من بعد حتي تنكح زوجا غيره* ³⁹ “*Erkek yine onu (üçüncü defa) boşarsa, kadın onun dışında bir başka kocayla evlenmedikçe, ona helal olmaz.*”

Cessâs bu ayeti, üç boşamanın bir anda meydana gelmesine delil olarak getirmekte ve şöyle demektedir. “Bu ayet, iki boşamadan sonra gerçekleşen üçüncü boşamayla, kadının kocasına haram olduğuna hükmetmektedir. İki boşamanın bir temizlik döneminde veya ayrı ayrı temizlik dönemlerinde olacağına dair herhangi bir fark gözetmemiştir. Bu durumda sünnete uygun olsun, olmasın; mübah veya yasak bir tarzda, hangi şekilde olursa olsun, bir anda yapılan tüm boşamaların meydana geleceğine hüküm vermek gerekir.”⁴⁰

Delil olmaksızın, ayrı ayrı gerçekleşen boşamaları bu ayetin kapsamına alarak geçerli saymak, bunun dışındaki boşamaları yani bir mecliste veya bir lafızda verilen birden fazla boşamaları, geçersiz saymak caiz değildir.⁴¹

³⁷ Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, XX, 234; *Mecelletu'l-Buhusi'l-İslamiyye*, sy. 3, s. 58; Şevkânî, *Neylü'l-Evtar*, VI, 232.

³⁸ Taberi, *Tefsiru't-Taberi*, II, 472.

³⁹ Bakara, 2/230.

⁴⁰ Cessas, *a.g.e.*, I, 386; *Mecelletü'l- Buhusi'l- İslamiyye*, sy.3, s. 56.

⁴¹ Şerif, Şerif b. Ali , *Telaku's-Selas bi Lafzi'n-Vahidin*, s. 26, 27.

يا ايها النبي اذا طلقتم النساء فطلقوهن لعدتهن...وتلك حدود الله ومن يتعد حدود الله فقد ظلم نفسه لا- 4
تدري لعل الله يحدث بعد ذلك امرا.... ومن يتق الله يجعل له مخرجا

“Ey Peygamber! kadınları boşamak istediğiniz zaman, onları temizlik dönemlerinde boşayın... Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’ın sınırlarını çiğnerse, gerçekte o kendi nefesine zulmetmiş olur. Bilemezsin belki Allah bundan sonra bir durum oluşturur (da gönülleri uzlaştırıp, birleşme ortamı yaratır.)... Kim Allah’tan korkup, sakınırsa Allah ona bir çıkış yolu gösterir.”⁴²

Bu ayeti kerime, kadın hayızlı olduğu dönemde verilen talağın ve bir lafızda verilen üç talağın vaki olacağına delildir. Bir kimse hanımı hayızlı olduğu halde hanımını boşadığında, bunu geçerli saymadığımızda, verdiği bu talakla nefesine zulmetmiş olmaz. Bu ayet, temizlik dışında yani hayız döneminde yapılan boşamaları geçerli olduğuna delalet etmektedir.⁴³

Nevevî, bu ayeti zikrederek şöyle demektedir. “(Haddi aşarak, sünnete muhalif bir şekilde) üç talakla boşayan kimsede pişmanlık belirebilir. Hanımına dönmek isteyebilir. Fakat hanımıyla artık kesin boşanmış olduğundan onu geri almaya imkan bulamaz. Ancak bir anda verilen üç talağı, sadece bir rici talak olarak kabul edilirse boşayan kimse de herhangi bir pişmanlık meydana gelmez.⁴⁴ Allah’ın sınırlarını aştığı halde, nefesine zulmetmiş de sayılmaz. Bu taktirde bu ayetin bir manası kalmamaktadır. Vaki olmadıktan sonra üç talak veya beş talak diyerek boşamanın ne zararı olur ki? Halbuki Allah “kim Allah’ın sınırlarını aşarsa, nefesine zulmetmiş olur” demektedir.⁴⁵

İbn Abbas’tan gelen şu rivayette, bu yorumu desteklemektedir. Mücahid: “Ben İbn Abbas’ın yanındaydım. Derken İbn Abbas’a bir adam geldi. Hanımını üç talakla boşadığını söyledi. Ben, adama hanımını geri vereceğini düşünüyordum. Bu sırada İbn Abbas, adama “Ahmaklaşıyorsunuz. Ondan sonra

⁴² Talak 65/1, 2.

⁴³ Cessas, I, 387; Kevserî, a.g.e., s. 38.

⁴⁴ Nevevî, *el-Minhac Şerhu Sahihi'l-Müslim*, X, 313; Şenkitî, *Edvau'l-Beyan fi İdahi'l-Kur'an* I, 117.

⁴⁵ Doğanay, a.g.e., s.139

yanıma gelip ya İbn Abbas! diyorsunuz. Allah, ‘Allah’tan korkanlara bir çıkış yolu gösterir’⁴⁶ sen Allah’tan korkmamışsın. Senin için herhangi bir çıkış yolu bilmiyorum. Rabbine isyan ettin. Hanımın da senden tamamen ayrıldı.”⁴⁷ diye fetva verdi.

Şenkitî, bu hadis için şu yorumu yapmaktadır.”İşte bu olay İbn Abbas’ın *من يتق الله* ayetinden anladığı tefsirdir. Her kim üç talağı cem’ etmese Allah o kişiye ric’at hakkını vererek, bir çıkış yolu göstermiştir. Kim de Allah’tan korkmayarak, hanımını bir lafızda üç talakla boşarsa, Allah ona dönüş konusunda herhangi bir çıkış yolu göstermemiştir. Çünkü bu kimse üç talak hakkını bir defada kullandığından, hanımıyla araları tamamen ayrılmıştır. İşte bu yorum, İbn Abbas’ın verdiği cevaptan anlaşılmaktadır.

Bu yorum, tartışılan konu hakkında kuvvetli bir delildir. Çünkü İbn Abbas Kur’ân’ın tercümanıdır. Allah Rasulü onun için ‘Allah’ım ona tevili (yorumu) öğret’ diye dua etmiştir. Sahabeler ve dört mezhep imamı hep bu görüştedirler. Bir çok kimseden bu konuda icmâ’ olduğu nakledilmiştir.”⁴⁸

Bir anda meydana gelen üç talağın, gerçekleşmeyeceğine dair ne kitapta ne de Rasulullah’ın fiili ve kavli sünnetinde, herhangi bir delalet yoktur.⁴⁹

Alimler heyeti tarafından hazırlanan ve Riyad’da basılan, “Mecelletü’l-Buhusi’l-İslam” dergisinde üç talak ile ilgili, sonuç kısmında yukarıda bahsettiğimiz ayetler delil getirilerek, şu yorumlar yapılmıştır. “Allah’ın meşru kıldığı boşama, kadının temizlik döneminde meydana gelip, boşayan kimsenin güzellekle tekrar hanımını alabilme veya güzellekle hanımını salıverme arasında muhayyer olduğu boşamadır. Bu ayeti kerime, kadının temizlik dönemleri dışında kocasının yaptığı boşamaların gerçekleştiğine delalet etmektedir. Çünkü eğer bu talak gerçekleşse, boşayan kimse nefesine zulmetmiş olmaz ve

⁴⁶ Talak 65/1.

⁴⁷ Ebu Davud, Talak, 10.

⁴⁸ Şenkitî, *a.g.e.*, I, 117.

⁴⁹ Şerif, Şerif b. Ali, *a.g.e.*, s. 68.

önündeki herhangi bir kapı kapanmadığından da, ayette bahsedilen çıkışa da ihtiyacı olmaz. *ومن يتق الله يجعل له مخرجا* ‘Kim Allah’tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu gösterir’⁵⁰ ayetinde Allah’tan korkan ve meşru olan şekilde boşayan kimseye, Allah bir çıkış yolu gösterir. Bu çıkış yolu da, ricattır. İbn Abbas da, ayeti bu şekilde yorumlamıştır.⁵¹

Temizlik dönemi dışında, hanımını üç talakla boşayan kimsenin, nefesine zulmettiği konusunda, herhangi bir ihtilaf yoktur. Öyleyse “üç talakla boşayan kimsenin bu boşaması ancak bir boşamadır” diyenlerin görüşüne göre, ayette bahsedilen kolaylığın, çıkış yolunun olduğu takva ne demektir. (Çünkü Allah’u Teala, kendisinden korkanlara/müttakilere bir çıkış yolu göstermiştir.) Öyleyse Allah’ın hudutlarını aşan (müttakice davranmayan), nefesine zulmeden bu kimsenin cezası nedir?

Hanımına ziharda bulunan kimse, yasaklanmış çirkin bir sözü söylediğinden, zihar kefareti ceza olarak meydana gelir. Üç talakla boşayan kimse de bu üç talağın gerçekleşmesiyle, Allah cezalandırmıştır. Allah’tan korkmayıp, Allah’ın koyduğu hududu aşan ve nefesine zulmeden kimseye, Allah çıkış yolunu kapatmıştır.”⁵²

5- a- “Kendilerine el sürmediğiniz, mehirlerini tesbit etmediğiniz kadınları, boşamanızda sizin için bir sakınca yoktur.”⁵³

b “Ey iman edenler! mümin kadınları nikahlayıp da henüz onlara dokunmadan boşarsanız, onların üzerinde sayacağınız bir iddet yoktur.”⁵⁴

c- “Ey Peygamber! kadınları boşayacağınız zaman, onları temizlik dönemlerinde boşayın.”⁵⁵

d-“Boşanmış kadınların, örfe göre geçimlik hakları vardır.”⁵⁶

⁵⁰ Talak 65/2.

⁵¹ Bkz. Ebu Davud, Talak, 10.

⁵² *Mecelletu'l-Buhusi'l-İslamiyye*, sy. 3, s. 165, 166.

⁵³ Bakara, 2/236.

⁵⁴ Ahzab, 33/49.

⁵⁵ Talak, 65/1.

⁵⁶ Bakara, 2/241.

Tüm bu ayetler, boşamanın bir, iki veya üç talak olması arasında bir fark olmadığına delalet etmektedirler.⁵⁷ Çünkü bu ayetler mutlaklardır. Ayetlerde boşama belli bir sayıyla kayıtlanmamıştır.⁵⁸

Bu ayetlerdeki boşamaların iki veya üç boşama değil de, bir boşama olduğuna dair herhangi bir tahsis durumu da yoktur.⁵⁹

6- *ولا تتخذوا آيات الله هزوا* “*Kadınları boşadığınızda, iddetlerini bitirmeye yaklaştıklarında artık onları ya iyilikle tutun veya iyilikle bırakın. Haklarını ihlal edip, zarar vermek için onları yanınızda tutmayın. Kim böyle yaparsa, o artık kendi nefesine zulmetmiş olur. Allah’ın ayetlerini eğlence yerine koymayın...*”⁶⁰ Allah Teala ayetleriyle alay edilmesini yasaklıyor. Üç talakla boşayan kimse de Allah’ın ayetlerini eğlence konusu yapmıştır. Bu sebeple üç talağın geçerli olması gerekir.⁶¹ Çünkü Hasan-ı Basri’den nakledilen bir rivayette şöyle deniliyor. “Rasulullah (sav) döneminde adamın biri hanımını boşayıp; ‘Ben şakacıktan boşadım’ diyor, kölesini azad edip; ‘ben şaka yapmışım’ diyor, oğlunu evlendirip; ‘Ben şaka yapmışım’ diyor. Bunun üzerine Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: “*Üç şey vardır ki ciddisi de- şakası da ciddidir. Bunlar; azad etme, boşanma ve evlenmedir.*”⁶²

Hazilin/şaka ile boşayan kimse, söylediği sözün vukuunu kastetmediği halde, boşanma gerçekleşmektedir. Üç talak ile boşayan kimse boşamayı amden/isteyerek bilerek boşadığına göre, bu boşamanın evleviyetle gerçekleşmesi gerekmektedir.⁶³

⁵⁷ Zuhayli, a.g.e., IX, 324; İbn Hazm, a.g.e., IX, 394, 395.

⁵⁸ Şeltut, M. Mahmut- Sayıs, M. Ali, Mukayeseli Mezhepler Hukuku, s. 104.

⁵⁹ Şerif Şerif b. Ali, a.g.e., s. 27; Şevkanî, a.g.e., VI, 232.

⁶⁰ Bakara, 2/231.

⁶¹ Şerif, Şerif b. Ali, a.g.e., s. 47.

⁶² İbn Kesir, Hadislerle Kur’an Tefsiri, III, 929; Ayrıca bkz. Ebu Davut, Talak, 9; İbn Mace, Talak, 13; Darekutni, IV, 18, 19; Şbn Hacer, el-Metalibü’l-’Aliye, II, 64.

⁶³ Şerif, Şerif b. Ali, a.g.e., s. 88.

B- BİR TALAK MEYDANA GELECEĞİNİ İLERİ SÜRENLERİN, KUR'ÂN'DAN DELİLLERİ

Kur'ân-ı Kerim'deki boşanma ile ilgili tüm ayetler, hatta ayetlerdeki ayrı ayrı cümleler, kendisiyle cinsi ilişki meydana gelmiş kadın hakkında; hep ric'i boşanmanın meydana geldiğine delalet etmektedir. Bu ayetler ya doğrudan ricat hakkı vermektedir, ya da rici boşamanın sonuçlarını anlatarak, bu boşamaların geri dönmeli/rici olduklarını ifade etmektedirler. Üçüncü boşamayı ifade eden *فان طلقها فلا تحل له من بعد حتى تنكح زوجا غيره* "Erkek (üçüncü defa) yine boşarsa kadın bundan sonra başka bir kocaya varmadıkça kendisine helal olmaz."⁶⁴ ayeti bu durumdan istisnadır. Üçüncü boşama hakkını kullanan kimselerin hanımına ricat hakları yoktur. Hanımları bir başka kocaya varmadıkça, onlarla tekrar evlenemezler.

Ahmed b. Hanbel de Kur'ân ayetlerini iyice araştırdıktan sonra bu sonuca vararak "Kur'ân'daki her talak, rici'dir." demiştir.⁶⁵

Bir lafızda üç boşamanın bir olduğuna kail olanlar şu ayetleri delil olarak getirmişlerdir.

1- *الطلاق مرتان-1* "Talak/boşama iki defadır."⁶⁶ Bu ayet birkaç yönden bir lafızda söylenen üç talağın, meydana gelmeyeceğine delalet etmektedir.

a- *مرتان* kelimesinin sözlük anlamı, boşamaların ayrı ayrı olması gerektiğine delalet eder.

مرة kelimesi lügatte bir oluş, bir eylem manasına gelir.⁶⁷ *مرتین* kelimesi ise, bir şeyin iki kere/defa yapılmasını ifade eder.

⁶⁴ Bakara, 2/230.

⁶⁵ *Mecelletü'l-Buhus'l-İslamiyye*, sy. 3, s. 35; Şerif, Şerif b. Ali, a.g.e., s. 22.

⁶⁶ Bakara 2/229.

⁶⁷ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, V, 166; Zebidî, *Tacu'l-Arus*, II, 537; Firuzabadî, *Kamusu'l-Muhit*, s. 610.

Müfessirler مرتان kelimesini genelde, şu üç şekilde açıklamışlardır. a- مرة بعد مرة لا دفعة واحدة “Bir defada değil de, biri diğerinin ardından olmak üzere gerçekleşen boşama”⁶⁸ b- الطلاق الشرعي “İki kere”⁶⁹ c- تطلقه بعد تطلقه على التفريق دون الجمع والارسال دفعة واحدة “Şer’i olan boşama- bir defada veya peş peşe olmaksızın -ayrı ayrı olarak, biri diğerinin ardından meydana gelen boşamadır.”⁷⁰

الطلاق مرتان Ayeti talakların ayrı ayrı olacağını ifade etmektedir. Bir lafızda verilen üç talak bir talaktır. Hakikatte bir boşama gerçekleşmektedir. Söylenilen sayı ise boş bir sözdür.⁷¹

b-Kullanım açısından الطلاق مرتان cümlesi ,boşanmaların ayrı ayrı olmasına delalet etmektedir.

Araplar مرتين “iki kerenin meydana gelmesini” ancak “ard arda iki defa meydana gelmek” olarak düşünürler. Arap dilindeki kullanım budur.⁷²

Şari’in الطلاق مرتان “talak ikidir” diye değil de, “talak iki keredir” , demiş olması tartışma konusunu açıklığa kavuşturmaktadır. “Talak ikidir” denildiğinde, iki talağın cem’i mümkündür. “Talak iki keredir” denildiğinde ise, talağın cem’i mümkün değildir.⁷³ Hanımına “seni iki talakla boşadım”, “üç talakla boşadım” veya “bin talakla boşadım” diyen kimse, ancak bir talakla boşamış olur. Bir anda sayısal olarak verilen tüm talaklar, bir talaktır.⁷⁴

⁶⁸ Kâsimî, *Tefsirü'l-Kasimi*, I, 557; Şevkanî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 212; Tahir b. Aşur, *Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir*, II, 405; Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadis*, VI, 290.

⁶⁹ Zemaşeri, *Keşşaf*, I, 269; Tabresî, *Mecmeu'l Beyan*, I, 231; Elmalî, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 786.

⁷⁰ Beydavî, *Ervarü't-Tenzil Esrarü't-Te'vil*, I, 196; Zemaşeri, *Keşşaf*, I, 269; Tantavî, *et-Tefsirü'l-Vasit*, I, 514.

⁷¹ Ebû Zehra, *el-Ahvali's-Şahsiyye*, s. 306.

⁷² İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, V, 2226; *Mecelletü'l-Buhusi'l-İslamiyye*, sy, 3, s. 30.

⁷³ Bâcî, *a.g.e.*, IV, 3.

⁷⁴ Şevkânî, *Fethu'l Kadîr*, I, 212; *Mecelletü'l-Buhusi'l-İslamiyye*, sy, 3, s. 171. İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 80.

“الطلاق مرتان” “iki kere/defa boşadı” tabiri, bir boşamadan sonra, bir daha boşayan kimse hakkında kullanılır. Bir anda iki talakla boşayan kimseye “iki kere boşadı” denmez. Bir kimse birine iki dirhem verdiğinde, ayrı ayrı iki defa vermedikçe o kimse hakkında “iki defa dirhem verdi” denmez.⁷⁵ Fahreddin Razi “Bu görüş kıyasa daha uygundur.” demektedir.⁷⁶

İbn Teymiyye de bu akli çıkarımı şöyle ifade etmektedir. “Bir kimse hanımına انت طالق ثلاثا او مرتين “ Sen üç talakla boşsun veya iki defa boşsun” dediğinde, bu kimse hakkında طلق ثلاث مرات او مرتين “Hanımını üç defa veya iki defa boşadı”denilmez. Hakikatte bu üç boşama, bir defadır. Eğer böyle denilebileceğini kabul edersek, yanlış olur. Çünkü “talak iki keredir” ayetinden sonra gelen, “erkek (üçüncü defa) boşarsa, hanımı başka kocaya varmadıkça, kendisine helal olmaz” ayetinde, Allahu teala, üçüncü boşamayı ikinci boşamadan sonra, ancak meşru kılmıştır. İki boşama geçmeden, üçüncü talak gerçekleşmez.”⁷⁷

Reşid Rıza, bu konuda İbn Abbas’ın bir kıyasını örnek getirerek, bir anda üç talağın meydana gelemeyeceğini ispat etmeye çalışmaktadır. “İbn Abbas: “ قرأت الفاتحة ثلاثا ‘Fatıha’yı üç defa okudum’ طلقت ثلاثا ‘üç talakla boşadım’ cümlesi, gibidir. Eğer denilen doğruysa –yani daha önce üç ayrı defa hanımını boşamışsa- bu söylediği söz doğrudur. Aksi taktirde boş bir sözdür.”demektedir. Bir defada üç talakla boşamak, erkeğin kudretinde değildir. Ameli/fiili işler, sözün tekrarıyla, tekrarlanmış olmaz. Kavli durumlar da bunun gibidir. Akdi bir defa fesheden “üç defa feshettim” demesi yalandır. Eğer böyle bir duruma doğru dersek, bire üç, üçe de bir dememiz doğru olur.”⁷⁸

⁷⁵ Cessas, I, 378.

⁷⁶ Razi, a.g.e., V, 205.

⁷⁷ İbn Teymiyye, XXXIII, 80; *Mecelletü'l-Buhusi'l-İslamiyye*, sy. 3, s. 80.

⁷⁸ Reşid Rıza, *Tefsirü'l-Menar*, II, 382.

Bu anlatılanların doğruluğunu şu ayeti kerime de takviye etmektedir.

والذين يرمون ازواجهم ولم يكن لهم شهود الا انفسهم فشهادة احدهم اربع شهادات بالله انه لمن الصادقين
والخامسة ان لعنة الله عليه ان كان من الكاذبين “Kendi eşlerine (zina suçu) atan ve kendileri dışında şahitleri bulunmayanlar ise, onlardan da herbirinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına şahitlik etmesidir.Beşinci defada ise eğer yalan söyleyenlerden ise, Allahın lanetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.”⁷⁹Lianda bulunan kocanın, “Allah adına dört defa şahitlikte bulunurum” demesi, yeterli değildir. Yeminin dört defa tekrarı şarttır.

c- Ayetin sebebi nüzulü, üç ayrı boşamaya delalet eder.

Hişam b. Urve babasından yaptığı rivayette, bu ayetin sebebi nüzulünü şöyle anlatmaktadır.

“Cahiliye dönemi insanların boşama için kabul ettikleri belli bir sayıları yoktu. Bununla birlikte onlar iddeti biliyorlar ve iddet içinde ricat ediyorlardı. Fakat bu ricatin bir sınırı yoktu.

Aynı durum islamın ilk dönemlerinde de bir süre devam etti. Erkek karısını dilediği kadar boşayabiliyordu. İddet içinde olmak şartıyla, yüz kere boşamış olsa da, geri alma hakkına sahipti.

Rasulullah (sav) döneminde ,ensardan bir adam karısına:

-“Vallahi sana hiç yaklaşmayacağım ve senden de ayrılmayacağım. (Senin başkasına helal olmana da imkan vermeyeceğim)” dedi.

Kadın: “Nasıl olur,” dedi.

Adam: “Seni boşayacağım, iddetin bitmeye yaklaşınca, seni geri alacağım. Yine boşayacağım, süren sonuna yaklaşınca tekrar seni geri alacağım, işi böylece uzatacağım,” dedi. Kadın Hz. Aişe’ye gelerek bu durumu şikayet etti. Hz.

⁷⁹ Nur 24/6,7

Aişe'de durumu Allah'ın Rasulüne arz etti. Bunun üzerine Yüce Allah "Talak iki keredir." ayetini indirerek (yeni bir mehre ve veliye ihtiyaç olmaksızın) ricat yapabileceği talak sayılarını beyan etti. Onların önceki durumlarını da neshetti.⁸⁰

Ayeti kerime, sınırsız olan boşama ve ricatleri sınırlandırarak, boşamayı üç defaya, ricatı da iki defaya has kılmıştır.

Bir kimse hanımını birinci defa boşadıktan sonra, ricat hakkına sahiptir. Eğer hanımına dönüp ikinci defa tekrar boşarsa, yine ricat hakkına sahiptir. Ancak üçüncü defada boşadığı takdirde, ricat hakkı kalmaz.⁸¹

Peygamberimizin sünnetinden ve ashabının uygulamasından, bize aktarılan bilgilere göre; karısını boşamak isteyen bir adam, onu geri dönmeli/rici talak olarak bir defa boşardı. Sonra hanımına dönmek isterse, iddeti esnasında karısını tekrar alırdı.⁸²

Fakihler de sünnete uygun şer'i talağın ayrı ayrı olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü "talak iki keredir" ayeti bunu ifade eder.⁸³

d- Ayetin haber şeklinde emir cümlesi olması veya mahzuf bir mübtedanın haberi olması boşamaların ayrı ayrı olmasını gerektirmektedir.

d.1- Ayetin lafzı haber cümlesi olsa da, manası inşaîdir/emirdir. والوالدات ویرضعن اولادهن حولین "Anneler çocuklarını iki yıl emzirirler"⁸⁴ cümlesindeki "emzirirler" kelimesi "emzirsinler" manasındadır. Bu ayeti kerimede olduğu gibi, burada da haber cümlesi emir manasındadır. "Hanımlarınızı boşamak

⁸⁰ Tirmizî, Talak, 16; Malik, Talak, 29; Taberi, a.g.e., II, 469, 470; Suyuti, *ed-dürri'l-Mensûr*, I, 463; Kurtubi, *el-Cami'li Ahkami'l-Kur'an*, I, 290; İbn Kesir, a.g.e., III, 905, 906; Beyhakî, a.g.e., VII, 333; Abdürrezzak, a.g.e., VI, 338.

⁸¹ Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l-Muhit*, II, 202.

⁸² Derveze, a.g.e., s. 252.

⁸³ Zuhaylî, a.g.e., IX, 320.

⁸⁴ Bakara 2/233

istediğinizde iki kerede boşayınız' takdirindedir. Boşamaların ayrı ayrı olmasının emredilmesi, toptan yapılmasını nehyetmektedir.⁸⁵

Bir kimseye "iki defa tesbih getir" denildiğinde onunda "iki kere sübhanallah" demesi yeterli değildir, bir tesbihten sonra bir daha tesbih getirmesi gerekir. Yani sübhanallah, sübhanallah demesi gerekir.⁸⁶ Aksi takdirde iki defa tesbih getirmiş olmaz.

Böylece ayet, talakların tek tek verileceğine ve bunun mutlaka böyle yapılması gerektiğine delalet ettiği sabit olur.⁸⁷

d.2- Ayet mahzuf bir mübtedanın haberidir. Ayeti kerime الطلاق الذي شرعته لكم وشرعت فيه الجعة موتان "Sizin için teşri kıldığımı ve içinde ricatın bulunduğu talak ikidir" takdirindedir. Her iki takdire göre de, boşamaların ayrı ayrı olması şarttır. "Seni üç talakla veya iki talakla boşadım" demekle, Allah Teâlâ'nın meşru kıldığı talaklar vaki olmaz.

Meşru olan talak, iki ile hasredilmiştir. Eğer bir lafızda üç talağı cem etmek meşru olsaydı bu hasrın bir anlamı kalmaz ve talak iki defa olmamış olurdu. Bazen iki defa bazende cem etmek süretiyle bir defa olmuş olurdu.⁸⁸

e- Ayetin maksadı, üç ayrı boşamaya delalet eder.

Bu ayetin maksadının ne olduğu konusunda, sahabe ve tabiînden iki görüş nakledilmiştir.

e.1- Bu ayet ric'i olan boşama sayısını ve ricat hakkının bittiği üçüncü boşamayı bildirmek için nazil olmuştur.⁸⁹

⁸⁵ Mecelletü'l-Buhusi'l-İslamiyye, sy. 3, s. 30; Ahmed Muhammed Şakir, Nizamu't-Talak, s. 36.

⁸⁶ İbn Teymiyye, a.g.e., XXXIII, 80.

⁸⁷ Razi, a.g.e., V, 205.

⁸⁸ Zeydan, el-Mufasssalfi ahkami'l-Mer'eti, VIII, 82; İbn Kayyim, İğâsetü'l-Lehfân, I, 335.

⁸⁹ Cessas, a.g.e., I, 378; Taberi, a.g.e., II, 469; Şevkanî, a.g.e., I, 212; Tabresi, a.g.e., I, 233.

İki ayrı boşama gerçekleşmedikçe, Allah'ın tanıdığı iki rici boşanma hakkı ortadan kalkmaz. Eğer üçüncü defa boşarsa o zaman hanımı kendisine haram olur.⁹⁰

e.2-Bu ayet insanların, sunnî talaka uygun olarak nasıl boşayacaklarını öğretmek için nazil olmuştur.⁹¹ Bu İbn Mes'ûd, İbn Abbas⁹², Mücahid, İmam Malik ve daha bir çok kimsenin görüşüdür.⁹³

Buna göre talağın sünneti, talakların ayrı ayrı olmasıdır. Toptan olmasının da bidat ve haram olmasıdır.

2- فامساک بمعروف او تسريح باحسان “bundan sonra, ya iyilikle tutmak veya güzellikle salıvermek lazımdır.”⁹⁴

Kur'ân'da bahsedilen boşamalar, ardından ricatin ve tesrihin mümkün olduğu boşamadır. İmsak ve tesrih her iki boşamanın, her birinde geçerlidir.⁹⁵

Kocanın ricat edip-edememesine göre, kendisiyle cinsel birliktelik meydana gelen kadınların boşanması, iki çeşittir.

a- Erkeğin karısına dönemeyeceği boşamadır ki, “erkek (üçüncü kez) yine boşarsa, artık bundan sonra kadın, başka bir kocaya varmadan kendisine helal olmaz”⁹⁶ ayeti buna delalet etmektedir.

b-Erkeğin karısına dönme imkanı bulunan boşama olup bu, üçüncü boşamadan önceki boşamalardır. Allah'ı Teala üçten önceki boşamaları iki defa olarak belirlemiştir.

⁹⁰ İbn Aşur, *a.g.e.*, II, 404.

⁹¹ Taberi, *a.g.e.*, II, 470; Cessas, *a.g.e.*, I, 378; Tabresi, *a.g.e.*, I, 233.

⁹² Kurtubi, *a.g.e.*, III, 290.

⁹³ İbnü'l-Arabî, *Ahkamü'l-Kur'ân*, I, 259; es-Sayis, *Tefsiru Ayati'l-Ahkam*, I, 263.

⁹⁴ Bakara, 2/229.

⁹⁵ İbn Aşur, *a.g.e.*, II, 407.

⁹⁶ Bakara, 2/230.

Yüce Allah ,“Boşama iki defadır. Bundan sonra ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermek gerekir.”⁹⁷ ayetinden, kendisinden sonra iyilikle tutmanın mümkün olduğu, talağın azami sayısını kastetmektedir.⁹⁸ Tek lafızda üç defa boşayan kimsenin bu boşaması bağlayıcı değildir. Çünkü bu tür boşama şekli, Kur’ân’da söz konusu edilmemektedir.⁹⁹

Ayetteki hasr ifadesi, ricatin olmasını şart kılmaktadır. Şevkânî bunu şöyle izah etmektedir. “ikinci boşamadan sonra sadece iki durum olabilir. Ya hanımını geri alarak ricat edecek, ya da onu güzellikle serbest bırakacak.”¹⁰⁰ Hasr ifadesi, ricat hakkı olan iki boşamayla ilgilidir.¹⁰¹

Boşanan kadın, iddet içinde olduğu müddet, kocanın ricat hakkı vardır. Kadın ister razı olsun, ister olmasın bu değişmez. Çünkü Allah (cc) şöyle buyurmuştur. “Eğer kocaları barışmak/kendileriyle yeniden evlenmek isterlerse, bu süre içinde onları almaya daha fazla hak sahibidirler.”¹⁰²

Bu dönüş hakkı kocaya şari’ tarafından tanınmıştır. Bu yüzden bu hak ne ıskatı kabul eder ne de vazgeçmeyi. Buna göre koca hanımına “seni boşadım, sana dönüş hakkım yok” veya “dönüş hakkımı ıskat ettim” demesiyle, bu hak sakıt olmaz. Çünkü bu, Allah’ın koyduğunu değiştirmek demektir. Hiç kimse Allah’ın meşru kıldığını değiştirme hakkına sahip değildir.¹⁰³

Görüldüğü gibi ayet, bir anda üç boşamayı kabul etmemektedir. Çünkü üç boşama geçerli sayıldığı takdirde, ayeti kerime de boşamadan sonra bahsedilen, ricat mümkün değildir. Böyle bir durum güzellikle salıverme kapsamına da girmez.

⁹⁷ Bakara, 2/229.

⁹⁸ Kurtubi, *a.g.e.*, III, 298.

⁹⁹ Kurtubi, *a.g.e.*, III, 294.

¹⁰⁰ Şevkanî, *Fethu'l-Kadir*, I, 212.

¹⁰¹ Şenkitî, *a.g.e.*, I, 104.

¹⁰² Bakara, 2/228.

¹⁰³ Zuhaylî, *a.g.e.*, IX, 364.

3- **“Erkek (üçüncü defa) yine boşarsa, artık bundan sonra kadın, başka bir kocaya varmadıkça, kendisine helal olmaz.”**¹⁰⁴

Zemahşeri, **فان طلقها** cümlesinin takdirinin “ikinci defa boşamanın ardından, üçüncü defa boşarsa” şeklinde olduğunu söylemektedir.¹⁰⁵

Bu durumda ayetin manası şöyle olur: “Kadının iddeti esnasında, dönüşü mübah olan iki boşamdan sonra, üçüncü defa boşarsa hanımı artık ona haram olur.”¹⁰⁶

İbn Abdulhadî: “Kadının kocasına haram kılan boşamanın ilk iki boşamadan sonra meydana gelmesi gerekir. Ve ayetin takdiri şöyledir: **فان طلقها** “Eğer üçüncü defa boşarsa, hanım kendisine helal olmaz.”¹⁰⁷

Eğer ayet bu şekilde takdir edilmese veya ayetin âmm olduğu iddia edilirse, Kur’ân’da bahsedilen üçüncü talak hakkı ortadan kalkar. Bu durumda talak hakkı iki olmuş olur ki, gerek Arap diline gerek Rasulullah’tan (sav) gelen rivayetlere aykırı olmuş olur. Bu ayet Kur’ân-ı Kerim’deki üçüncü talağı beyan etmektedir. Ayeti kerimenin fa-i tefriye ile başlaması, ikinci boşamadan sonra, üçüncü boşamayı ifade içindir. Ayetin akışından da bu ayetin üçüncü boşamayı beyan ettiği anlaşılmaktadır. Bir önceki ayet, boşamaların ayrı ayrı olmasının gerektiğini ifade ettiği gibi, bu ayette, üçüncü boşamanın, iki boşamadan sonra olacağını, bunun diğer iki boşamadan bağımsız, ayrı bir boşama olduğunu ifade etmektedir.

4- Aşağıda gelecek olan ayetler, âmm bir ifadeye sahip oldukları halde, kocanın hanımına ricatine/dönüşüne izin vermektedir. Bu âmm ifadelerden, boşama ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin, kocanın ricat hakkının olduğu

¹⁰⁴ Bakara 2/230.

¹⁰⁵ Zemahşeri, I/272.

¹⁰⁶ Tantavi, a.g.e., I/518.

¹⁰⁷ Mecelletü'l-Buhusi'l-İslami, sy:3, s. 99.

anlaşılmaktadır. Kur'ân ayetleri, ricatı boşamanın ayrılmaz bir vasfı olarak kabul etmektedir.

اذا طلقتم النساء فبلغن اجلهن فامسكوهن بمعروف او سرحوهن بمعروف ولا تمسكوهن ضرارا
لتعتدوا... ولا تتخذوا آيات الله هزوا **“Kadınları boşadığınızda, iddetlerinin sonuna yaklaştıklarında ya onları iyilikle tutun ya da iyilikle bırakın. Sıf zulmedebilmeniz için zararlarına onları tutmayın... Allah’ın ayetlerini oyun (konusu) edinmeyin.”**¹⁰⁸

a.1- Kadınları boşadığınızda, iddetlerinin sonuna yaklaşıncaya ya onları iyilikle tutun ya da iyilikle bırakın”

Bir boşama meydana geldiğinde, kocanın önünde iki seçenek bulunur. Ya iddet içinde hanımına dönecek. Ya da hanımını salıverecek, yani iddeti içinde ona dönmeyecek. Bu durum sadece üçüncü boşamadan sonra yoktur.

اذا طلقتم “boşadığınızda” lafzı âmmidir. Yani her boşamada imsak veya tesrih vardır. Sadece üçüncü defa meydana gelen boşama bunun dışındadır. “Erkek (üçüncü defa) boşarsa, hanımı başka kocaya varmadıkça, kendisine helal olmaz.”¹⁰⁹ ayeti her boşamanın ardından ricatın ve tesrihin olacağını ifade eden âmm ayetleri, takyid etmiştir.

Bir anda üç boşamayı geçerli saydığımızda, ardından ricatın olmayacağı bir boşama şekli ortaya çıkar ki bu boşama, ayetlerin bahsettiği, vasıflarını anlattığı bir şekil değildir. Ayetler her meydana gelen boşama hakkında, imsaktan –tesrihten bahsettiği halde, bu hakkı iptal etmek ya ayetleri anlamayamamaktır. Ya da taassuben yanlışta ısrar etmektir. Çünkü Kur’ân-ı Kerim’in hiçbir ibaresi, bir anda birden fazla boşamanın meydana geleceğine delalet etmediği gibi; aksine işaretiyle, delaletiyle bir anda yapılan boşamaların bir boşama olarak gerçekleşeceğini ifade etmektedir.

¹⁰⁸ Bakara, 2/231.

¹⁰⁹ Bakara, 2/230.

a.2- **ولا تمسكوهن ضرارا لتعتدوا “Sırf zulmedebilmeniz için zararlarına tutmayın”**

Kocanın hanımına yapacağı ricat, tekrar boşamak niyetiyle, iddeti uzatmak ve kadına zarar vermek maksadıyla olmamalıdır.

ولا تمسكوهن“tutmayınız/hanımlarınıza dönmeyiniz” lafzı, talağın rici olduğunu gösterir. Ricatsiz bir boşanma, ayetlerde tasavvur edilmemektedir. Her boşanma, imsaka mahaldir. Ancak daha önce söylediğimiz gibi, bu boşanmalar üçe ulaşırsa, şari’ bu durumda imsakın olmayacağını apaçık ifadelerle beyan etmiştir.

a.3 **ولا تتخذوا آيات الله هزوا- “Allah’ın ayetlerini oyuncak yerine koymayın”.**

Allah’u Teala, boşanma ile ilgili hükümleri, boşanma sayısını, iddet süresini, ilk iki boşamada ricat hakkının olduğunu, ricati zarar vermek maksadıyla değil, güzel maksatlarla yapmasını gerektiğini bildirdi. İşte bunlar boşama ile ilgili, Allah’ın çizdiği çerçevedir. Kim Allah’ın çizdiği bu sınırlar dışına çıkarsa, kadına eziyet vermek maksadıyla dönüş yapsa, iddet sürelerine riayet etmese, boşamada sınır tanımasa veya boşama sayısını üçten bire indirerek Allah’ın kullarına tanıdığı hakkı iptal ederse, işte tüm bunlar Allah’ın hükümlerini hafife almadır, alaya almadır.

b- **وإذا طلقتم النساء فبلغن أجلهن فلا تعضلوهن أن ينكحن أزواجهن “Kadınları boşadığınız zaman, (bekleme sürelerini de tamamlamışlarsa) kendi aralarına güzelce anlaştıkları taktirde (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın.”¹¹⁰**

Ayeti kerimede, boşandıktan sonra tekrar kocalarına dönmek isteyen kadınlara engel olmak için baskı yapılmamasını, onların bu arzularına karşı durulmaması emrediliyor. Demek ki boşanan kadın, iddeti dolunca tekrar eski kocasına dönmek isterse dönebilir.

¹¹⁰ Bakara, 2/232.

Bu hüküm üçüncü boşamadan önceki boşamalar hakkındadır. Çünkü kocanın ricatinden bahsedilmektedir. Kocanın ricati de üçten önceki boşamalar için geçerlidir.

Ayeti kerime de “boşama” sözcüğü, اذا şart edatının ardından geldiğinden, âmm olup, her boşamayı kapsar. Bu da gösteriyor ki sayısı ne olursa olsun, bir lafızda söylenen talak ile iş bitmiş olmuyor. İddet süresi içinde eşlerin birbirlerine dönme hakkı vardır. iddet dolduktan sonra da yeni bir nikah ile dönebilirler.¹¹¹

c- المطلقات يتربصن بانفسهن ثلاثة قروء ولا يحل لهن ان يكتمن ما خلق الله في ارحامهن ان كن يؤمن بالله واليوم الآخر...وبعولتهن احق بردهن في ذلك ان ارادوا اصلاحا

“Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç kur’ (adet veya temizlik süresi) beklerler. Eğer Allah’a ve Ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah’ın rahimlerde yarattığını saklamaları onlara helal olmaz. Kocaları bu süre zarfında (iddetleri esnasında barışmak) isterlerse onları almaya, daha çok hak sahibidirler.”¹¹²

c.1- “Allah’ın rahimlerinde yarattığı” cümlesinden kasıt hayız veya hamileliktir. Kadının, kendi rahmindeki bu durumları gizlemesi veya yalan beyanı haramdır. Çünkü bu durum, kocanın ricat hakkıyla ilgilidir. Gizlemeyle, erkeği ricatten mahrum bırakabilir. Bundan dolayı, Allah’u Teala, “Allah’a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, bunu gizlemesinler. İddetin çabuk bitmesi veya erkeğin ricat hakkını iptal etmek için rahimlerinin durumunu saklamasınlar” buyurmaktadır.¹¹³ Kadının, kendi iddeti konusunda beyan geçerli olduğundan, iddetini sayarken, hayız ve temizlik dönemlerini üç kur’ olacak şekilde doğru hesaplamalıdır.

¹¹¹ Ateş, Süleyman, *Kur’ân-ı Kerim’de Evlenme Boşanma*, A.Ü.İ.F. Dergisi, c. XXIII.279

¹¹² Bakara, 2/228.

¹¹³ Zemahşeri, *a.g.e.*, I, 195.

c.2- “Kocaları bu süre zarfında (iddetleri esnasında barışmak) isterlerse onları almaya, daha çok hak sahibidirler.”¹¹⁴

Bu ayeti kerimede bahsedilen ricat mutlaktır. Ardından gelen ayeti kerime ise, ricat hakkı olan boşamanın iki olduğunu üçüncü boşamada ricat olmadığını beyan etmiştir. Böylece bu mutlak ayet, mukayyed hale gelmiştir.

d- “Ey peygamber, kadınları boşayacağınız zaman, onları temizlik dönemlerinde boşayın. Ve iddeti sayın. Rabbiniz Allah’tan korkun. Onları evlerinizden çıkarmayın. Kendileri de çıkmassınlar. Ancak apaçık bir edepsizlik yapmaları durumu, bu hükmün dışındadır. Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa kendisine zulmetmiş olur.

Bilmezsün belki Allah bundan sonra (iddet süresi) içinde yeni bir durum ortaya çıkarır. (gönülleri uzlaştırıp birleştirme ortamı yaratır.)¹¹⁵

d.1- واحصوا العدة “ve iddeti de sayın”

Allah’u Teala, kocalara boşadıkları kadınların iddetini saymalarını emretmektedir. Çünkü iddetin bir takım hükümleri, yükümlülükleri vardır ki, bunlar daha çok kocayı ilgilendirmektedir. İddet içerisinde kadının nafakası meskeni ve çocuğun zayi olması gibi iddetin ahkamı, kocayı ilgilendirdiğinden, koca da iddeti sayması gerekir.¹¹⁶

İddetin sayılmasının emredilmesi, kocanın ricati açısından önemlidir. Eğer koca ricat etmek isterse, iddet bitmeden, hanımına ricat edebilir. Bu ricatte hanımın rızası aranmaz. Ayetin devamında “bilemezsün, belki Allah bundan sonra iddet süresi içinde yeni bir durum ortaya çıkarır (da gönülleri uzlaştırıp, birleşme ortamı yaratır.)” ifadesi de, iddetin sayılmasının ricat açısından önemini vurgulamaktadır.

¹¹⁴ Bakara, 2/228.

¹¹⁵ Talak, 65/1.

¹¹⁶ Vehbi, Mehmet, *Ahkamu'l-Kur'an*, s. 142.

Ayetin başındaki *إذا طلقتم* lafzının, delalet ettiği manayı daha önce açıklamıştık.

d2- *ولا تخرجوهن من بيوتهن ولا يخرجن ...*

“Onları evlerinizden çıkarmayın. Kendileri de çıkmazlar.”

Bu hüküm, rici boşanmada geçerlidir. Koca daha önce iki defa hanımını boşamadıkça, Allah’ın meşru kıldığı her talağın hükmü, kadınların evlerinden çıkarılmaması ve onların da kocalarının evlerinden çıkmamalarıdır. Allah Teâlâ, iddet içinde kadının kocasının evinde kalmasını hikmetini gönüllerin uzlaşması ve yeniden beraberlik için bir sebep olacağını bildirmektedir. Bundan dolayı ilk iki boşamada kadın kocasının evinde iddetini geçirir. Ancak üçüncü boşamadan sonra kadının mesken hakkı yoktur. Çünkü üçüncü talaktan sonra, yeniden bir araya gelmeleri ve kocanın ricatı mümkün değildir. Bu hüküm ayet ve hadislerden istinbat edilmiştir.

Hemen hemen tüm hadis kaynaklarında geçen Fatıma b. Kays ile ilgili hadiste şöyle denilmektedir. “Fatıma: ‘Kocam beni son kalan üçüncü talakla boşamıştı. Bana kardeşleri aracılığıyla çok az bir nafaka gönderdi. Ben de üzerimi giyinip, Rasulullah (sav)’e gittim. Kocamın beni üçüncü talakla boşadığını ve çok az bir nafaka verdiğini şikayet ettim. Rasulullah (sav) bana ‘sana ne mesken ne de nafaka hakkı vardır.’ diyerek, iddetimi de İbn Ümmi Mektum’un evinde geçirmemi tavsiye etti. Ben de iddetim boyunca İbn Ümmi Mektum’un evinde kaldım.” dedi.¹¹⁷

Hz. Ömer’in Fatıma’nın bu sözünü kabul etmeyip üçüncü defa boşanan kadına da mesken ve nafaka vermesine Fatıma b. Kays, İbn Abbas ve Cabir şöyle cevap vermişlerdir: “ ‘Onları evlerinizden çıkarmayın’ cümlesinin illeti, ‘Belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır, (gönülleri uzlaştırır)

¹¹⁷ Bkz. Müslim, Talâk, 40; Beyhakî, *Kitâbu Süneni’l Kübrâ*, VII, 398; İbn Hibbân, *a.g.e.*, VI, 246; Bennâ, *el-Fethü’r-Rabbani*, XVII, 49, 52, 53; Nesâî, Talâk, 70.

cümlesidir. Eğer üçüncü defa boşama gerçekleşmişse, bundan sonra yeniden beraberlik için nasıl bir durum gerçekleşebilir ki?” Hadis imamları, Ahmed b. Hanbel¹¹⁸ Şa’bi, Atâ, Katade, Dahhak, Mukatil b. Hayyan, Sevrî ve fukahanın bir çoğu bu hadisle amel ederek, üçüncü boşamadan sonra kadının iddetini, kocasının evinde geçiremeyeceğini söylemişlerdir.¹¹⁹

d3- لا تدري لعل الله يحدث بعد ذلك امرا

“Bilmezsin belki Allah, bundan sonra, iddet süresi içinde yeni bir durum ortaya çıkartır. (Eşler arasında bir sevgi yaratır. Bir anlaşma zemini hazırlar.)”

Boşanan kadınların buldukları evlerden çıkarılmamaları, bazı hikmetlere mebnidir, sebepsiz değildir. Kadının iddetini kocasının evinde geçirmesi durumunda, her iki eşin birbirlerine rağbet etmesi, sevgilerinin canlanması, boşanmaktan vazgeçmeleri mümkün olabilir. Kadının kocasının evinde iddetini beklemesi, tekrar birleşme zemininin oluşmasını temin eder.¹²⁰

Şevkânî ayette geçen iş/durum hakkında şu görüşleri nakleder. “Kurtubi: ‘Tüm müfessirler buradaki durumdan kastın ricate teşvik olduğunu söylemişlerdir. Mukatil: ‘Birinci veya ikinci talaktan sonra ricat emredilmektedir.’ Vahidi: ‘Ortaya çıkacak durum, birinci ve ikinci boşamadan sonra kocanın kalbinde yeniden beraberlik için sevginin oluşmasıdır.’ Zeccac: ‘Eğer bir anda üç talak meydana gelecekse, لعل الله يحدث بعد ذلك امرا “Belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”¹²¹ فاذا بلغن اجلهن فامسكوهن بمعروف

“Boşadığınız kadınların iddetleri bitmeye yaklaştığında, onları iyilikle tutun ya da onlardan güzellekle ayırın”¹²² ayetlerinin bir manası kalmaz.’ demektedirler”¹²³ Ebu İshak’ın da bu görüşte olduğunu Fahreddin Razi

¹¹⁸ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 33.

¹¹⁹ İbn Kesir, *a.g.e.*, XIV, 7937, 7938.

¹²⁰ Derveze, *a.g.e.*, VI, 289; İbn Kesir, *a.g.e.*, XIV, 7937.

¹²¹ Talak, 65/1.

¹²² Talak, 65/2.

¹²³ Şevkânî, *Fethü'l-Kadir*, V, 234.

nakletmektedir.¹²⁴Şa'bi ve Dahhak bu ayette kocanın -kadının ideti içinde- dönmesinin umulduğunu anlatıldığını söylemektedirler.¹²⁵

İbn Teymiyye, bu ayetin istidlal yönünü şöylece açıklamaktadır. “Sahabe, tabiîn ve ulamanın çoğu, bu ayette zikredilen talağın, rici talak olduğunu söylemişlerdir. Eğer üç talak bir anda vuku bulsa, boşayan kimse pişman olduğunda, ricat için herhangi iş/durum mümkün değildir. Bundan dolayı koca sıkıntıya uğramaktadır. Allah ise kullarının menfaatlerine olan şeyleri emretmekte ve zararlarına olan şeyleri ise nehyetmektedir.”¹²⁶

C- TALAKLARIN MEYDANA GELMEYECEĞİNİ İLERİ SÜRENLERİN KUR'ÂN'DAN DELİLLERİ

Bir lafızda talağın üç meydana gelmeyeceğini iddia edenler, şu ayeti delil olarak getirmişlerdir.

الطلاق مرتان فامسك بمعروف او تسريح باحسان

“Boşama iki defadır. Bundan sonra ya iyilikle tutmak veya güzellikle salıvermek lazımdır.”¹²⁷

Allah Teala talakları, bir kereden sonra, ayrı bir kere şeklinde, birbirinden ayırmıştır.

Koca ikinci defa boşadığı hanımına ricat ettikten sonra, üçüncü boşamayı yapması mümkündür. Üçüncü boşama için olan bu şart, ikinci boşama için de şarttır.¹²⁸ Bir lafızda üç talakla boşayan kimsenin bu boşaması geçerli değildir. Çünkü böyle bir boşama şekli Kur'ân'da mevcut değildir. Kur'ân'da bahsedilen boşamalar ayrı ayrı meydana gelen boşamalardır.

¹²⁴ Razi, *a.g.e.*, XXI, 536.

¹²⁵ İbn Ebi Şeybe, *a.g.e.*, IV, 191.

¹²⁶ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 33.

¹²⁷ Bakara, 2/229.

¹²⁸ Şevkanî, *Neylû'l-Evtar*, VI, 234; Zuhayfî, *a.g.e.*, IX, 322.

Bu görüştekiler, bir anda üç boşamanın haram olduğu konusundaki hadis delillerini getirip, şöyle demektedirler. “Bir lafızda üç defa boşamak, meşru değildir, sünnete de aykırıdır. Meşru olmayan bir şey ise batıldır, itibar edilmez. Bir lafızda birden fazla yapılan boşamaların bir cüzü (yani bir talak) dahi, geçerli değildir”.¹²⁹

Peygamber (sav)’in “Kim sünnetimize muhalif bir iş yaparsa, o iş reddedilir.”¹³⁰ hadisi gereğince, sünnete muhalif her şey reddedilir.

D- DELİLLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Fikirlerin çarpışmasından hakikatler ortaya çıkar. Tarafların delillerini bilme ve karşı tarafın delillerine nasıl cevap verdiklerini bilme, doğruya ulaşma açısından önemlidir. Sırasıyla her bir grubun delillerini ele alıp, bu delillere verilen cevapları ele alacağız.

1- CUMHURUN DELİLLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Cumhurun bu konudaki delillerini grublandırarak, bu delillere verilen cevapları ve kendi yorumlarımızı aktaracağız.

a- Ayetlerin mutlak olduğundan yola çıkılarak, getirilen delillerin değerlendirilmesi: İlk cumhurun konuya ilişkin iddiasını ifade edip, ardından bu iddiayı değerlendireceğiz.

a.a- “الطلاق مرتان” “talak iki defadır”¹³¹ ayetinin zahiri, ister bir defa da ister üç ayrı defa da olsun, üç talağın meydana geleceğine cevaz vermektedir.”¹³²

“Talak iki defadır. Ardından ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermek gerekir... Eğer erkek üçüncü defa yine boşarsa, artık bundan sonra kadın, başka

¹²⁹ Butî, a.g.e., s.107.

¹³⁰ Müslim, Kitabü'l-Ekdiye, 8.

¹³¹ Bakara, 2/225.

¹³² Şevkanî, a.g.e., VI, 232; İbn Hacer, Fethu'l-Bari, IX, 365; Kevserî, a.g.e., s. 29.

bir kocaya varmadan kendisine helal olmaz.”¹³³ ayeti kerimesinde مرتان kelimesiyle talakların ayrı ayrı olacağı ifade edilmekte ve şayet ikinci boşama gerçekleştiği takdirde, kocanın tekrar hanımına dönebileceğini anlatılmaktadır. Eğer üçüncü bir boşama meydana gelirse, artık hanımının kendisine haram olduğu bildirilmektedir. Ayetin zahir manası budur. Bir anda üç talağın meydana geleceğine dair ne bir delalet, ne de âmm bir ifade mevcuttur.

a.b- “Erkek (üçüncü) defa boşarsa, artık bundan sonra kadın başka bir kocaya varmadan kendisine helal olmaz”¹³⁴ ayeti boşamaların bir temizlik döneminde veya ayrı ayrı temizlik dönemlerinde olacağına dair her hangi bir fark gözetmemiştir. Bu durumda ister sünnete uygun olsun ister olmasın, ister mübah ister yasak tarzda olsun bir anda üç talağın meydan geleceğine hüküm verilir.”¹³⁵

Bahsi geçen ayeti kerime tüm müfessir ve fakihlere göre üçüncü talakla ilgilidir. Bir lafızda veya peşpeşe verilen üç talakla alakası yoktur. Bu ayeti kerimede ilk iki talaktan sonra meydana gelen talağın hükmü ifade edilmektedir. O da hanımı bir kocaya varmadıkça kendisine helal olmayacağıdır.

Ayetin takdiri فان طلق الرجل زوجته طلاقاً ثالثة بعد الطلقتين “koca iki boşamanın ardından üçüncü defa boşarsa şeklindedir.”¹³⁶ Eğer bu şekilde takdir edilmeyip, ayet mutlak veya âmm olduğu iddia edilirse, Kur’ân’da bahsedilen üçüncü talak hakkı ortadan kalkar. Bu durumda kocanın talak hakkı iki olmuş olur ki, bu da Resulullah (s.a.v.)’den gelen rivayetlere ve ayetin ibaresine terstir. Ayetin fâ-i tefriüyye ile başlaması ikinci talaktan sonra üçüncü talağı ifade etmektedir.

a.c- “او تسريح باحسان cümlesi üçüncü talak olduğunu kabul edersek manası şöyle olur. “Boşama iki defadır. Bundan sonra koca ya hanımına döner ya da üçüncü defa boşar.”Bu durumda bu ayeti kerime, gerek bir anda üç talaka

¹³³ Bakara, 2/229, 230.

¹³⁴ Bakara, 2/230.

¹³⁵ Cessâs, a.g.e., I, 386.

¹³⁶ Tantavî, a.g.e., I, 518; Zemahşerî, a.g.e., I, 272.

gerekse üç temizlik döneminde üç ayrı boşamayı kapsar. Çünkü ayette sunni-bidi, mübah-haram diye ayırım yoktur.”¹³⁷

او تسريح باحسان ayetini müfessirlerin çoğu “iki defa boşamadan sonra hanımına ricat etmeyip, onu serbest bırakmadır” şeklinde izah etmişlerdir. Bazı müfessirler de bunun üçüncü talağı ifade ettiğini söylemişlerdir. Birinci manaya göre ayeti kerime, ikinci boşamayla ilgili bir durumu ifade ettiğinden genel (âmm) bir manayı kabul etmez. Çünkü konu, ikinci boşamadan sonra bir daha hanımına dönmemedir. Ayetlerdeki cümlelerin içinden, birkaç kelimeyi alıp, öncesiden ve sonrasında bağımsız olarak düşünüp, âmm olduğunu iddia etmek ve bunun üzerine hükümler bina etmek, hem ayeti bağlamından çıkarır hem de kendisine kıyas yapılan yeni hükümlerde yanlış sonuca varılır.

“Güzellikle salıverme” üçüncü talaktır, diyenlere göre mana verirsek şöyle olur. “Boşama iki defadır. Ardından koca ya ricat eder ya da üçüncü talakla boşar”. “Güzellikle salıvermenin” üçüncü talaka delalet ettiği Ebu Rezin’den yapılan şu rivayete dayanmaktadır. “Talak iki defadır” ayeti nazil olunca adamın birisi “Ya Rasulellah! Allah (cc) “Talak iki defadır” buyuruyor. Öyleyse üçüncüsü nerede? diye sordu. Rasulullah (sav): “Üçüncü talak, güzellikle salıvermek cümlesidir” cevabını verdi.”¹³⁸

Bir çok müfessir ve muhaddis bu hadisin sahih olmadığını söylemişlerdir.¹³⁹ Ahmed Muhammed Şakir bu rivayet hakkında “Ebu Rezin, bu rivayeti sahih değildir. Çünkü hadis mürsel olup, mevsul değildir. Ebû Zerin, tabiîndendir, sahabeden değildir. Mürsel hadis ise hüccet değildir. Çünkü bilinmeyen birinden rivayet yapılmıştır. Hem bu rivayet, mana itibariyle yanlıştır. Rasulullah (sav)’ın ayeti bu şekilde tefsir etmesi mümkün değildir.”¹⁴⁰

¹³⁷ Ayni, a.g.e., XX, 234; Şevkanî, Neylü'l-Evvar, VI, 232.

¹³⁸ Taberi, Tejsiru't-Taberi, II, 472; İbn Hacer, el-Metalibü'l-Aliye, II, 67.

¹³⁹ Cessas, I, 389; Ahmed Mahammed Şakir, Nizamu't-Talak, s. 33, 34; İbnu'l-Arabi, a.g.e., I, 260.

¹⁴⁰ Ahmed Muhammed Şakir, a.g.e., s. 33, 34.

“Güzellikle salıverme”nin üçüncü talak olması ayetin manası ve Arap dili açısından, birkaç yönden mümkün değildir.

1-“eğer (tekrar) boşarsa” فان طلقها “eğer (tekrar) boşarsa” ayeti dördüncü talak olur ki, bu caiz değildir.¹⁴¹

2-“iyilikle tutma” فامساک بمعروف “iyilikle tutma” cümlesine atfedilmiştir. الطلاق مرتان “Boşanma iki defadır” Cümlesine atfedilmemiştir. Bu sebeble “talak iki defadır. Bundan sonra koca ya ricat eder yada üçüncü talakla boşar” şeklinde verilen mana sahih değildir.¹⁴²

3-Allah’u Teala, genelde boşamadan sonra kocanın hanımına dönmesinden veya ondan tamamen ayrılmasından bahsetmektedir. Ör: واذا طلقتم النساء فبلغن اجلهن فامسكوهن بمعروف او فارقوهن بمعروف “Boşadığınız kadınların iddetleri biteceğinde, onları ya iyilikle tutun (onlara dönün), yada onlardan güzellikle ayrılın”¹⁴³buyrulmaktadır. Ayeti kerimelerin ışığında, او تسريح باحسان ayetindeki ‘tesrih’ kelimesinin ‘hanımının iddeti bitinceye kadar ricat etmeme olduğu’ ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁴

4-Cenab-ı Hak او تسريح باحسان cümlesinden sonra, hul’dan bahsetmektedir. “Güzellikle salıverme” üçüncü talak sayılırsa, kocanın hanımını üçüncü talakla boşamasından sonra, “hul” yapılamayacağı herkesin malumudur.¹⁴⁵

Bu açıklamalardan, “güzellikle salıvermenin” üç talaka delalet etmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu ayetin sunni-bidi her boşamayı kapsadığı söylenilmez.

¹⁴¹ Razi, a.g.e., V, 207; Miras, a.g.e., s. 425; Cessas, a.g.e., I, 390.

¹⁴² Razi, a.g.e., V, 206.

¹⁴³ Talak, 65/2.

¹⁴⁴ Ahmed Muhammed Şakir, a.g.e., s. 34,35.

¹⁴⁵ Razi, a.g.e., V, 208.

a.d-“Kur’ân’daki boşama ile ilgili bir çok ayet mutlakdır.¹⁴⁶ Belli bir sayıyla kayıtlanmamıştır.”¹⁴⁷

Bahsi geçen ayetler mutlak olmakla beraber,bu ayetlerde bir lafızda meydana gelen üç boşamanın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda, herhangi bir delalet yoktur. Tartışma konusu hakkında delil olmaktan uzaktırlar.

Aslında bu ayetler dikkatle incelenirse, birkaç yönden cumhurun aleyhinde olduğu ortaya çıkar.

1-Ayetlerdeki mutlak ifadeler, asla hamledilir. Talakta asıl olan bir defa boşamaktır. Eğer ayetler bir anda üç talaka cevaz verseydi aslın dışına çıktığına dair bir işaret, bir beyan olması gerekirdi.

2- Bu ayetler, kocanın hanımına dönüşünü serbest kılan ayetlerle tahsis edilir.

b-Cumhurun“الطلاق مرتان” ayetine getirdiği istidlalin değerlendirilmesi.

“Bir kimse hanımına “sen boşsun, sen boşsun” dediğinde, onu iki defa boşamış olur. İki defa ard arda boşamak caiz olunca, bir lafızda iki talakla boşamak da caiz olur. çünkü bu her iki durum arasında fark yoktur. Bir anda iki talakla boşamak caiz olunca, bir anda üç talakla boşamak da caiz olur.”¹⁴⁸

Allah’u Teala sınırsız olan boşamayı ve ricatı, kocaya tanıdığı üç boşama hakkı ve iki dönüş hakkı ile sınırlandırmıştır. Allah’u Teala’nın kocaya tanıdığı üç talaktan maksat, birbirinden bağımsız olarak meydana gelen üç talaktır.Yoksa bir lafızda veya peş peşe söylenilen üç talak değildir. Çünkü Cenab-ı Hak boşamanın ardından –bu boşamanın bir lafızda birden fazla sayıyla yapılmış olup olmaması farketmeksizin- karı kocanın tekrar bir araya gelebileceklerini, onların arasında bir sevgi bağının belirebileceğini ifade etmektedir.

¹⁴⁶ Bkz. s.32,33.

¹⁴⁷ Bkz.s.25,26 daki ayetler

¹⁴⁸ Cessas, a.g.e., I, 386; Miras, a.g.e., XI, 451.

Allah'ın tanıdığı üç ayrı boşama hakkını bir defadaki sayıya indirgeyerek, ayetleri zahir manasının dışına çıkarmak, ancak buna delalet eden bir karine ile mümkündür. Kur'ân'daki hiçbir ayeti kerimede, bir lafızda birden fazla boşamanın olabileceğine dair bir karine, bir delalet yoktur.

İbn Hacer, cumhurun yukardaki istidlalini, kıyas bakımından şu şekilde eleştirmektedir. “Bir lafızda iki boşama geçerli olduğuna göre, bir lafızda üç boşama da geçerlidir” hükmü yanlış bir kıyastır. Çünkü bir lafızda iki talağın cemi, beynuneti kübrayı gerektirmez. İki talakla boşayan kimsenin ricat hakkı bakidir. Ama üç talakla boşama bunun aksinedir. (Bununla beynuneti kübra meydana gelir. Bu sebeble üç talak, iki talağa kıyas edilemez.)”¹⁴⁹

c-Cumhurun الطلاق مرتان ayetindeki مرتان kelimesini, نوتها اجرها مرتين ayetindeki مرتين kelimesine yaptığı kıyas: “*iki kere*” *الاثنتين* “*iki*” manasına da gelir. Bunun delili نوتها اجرها مرتين “Ona ecrini iki kat veririz”¹⁵⁰ ayetidir. Dolayısıyla bu ayet “talak ikidir” manasına gelerek, bir lafızda meydana gelen, birden fazla boşamaların geçerli olduğuna delalet eder.”

مرة kelimesi lügatlerde *الفعلة الواحدة* “meydana gelen bir fiil/eylem”¹⁵¹ manasına gelir. *مرتان* ise bu durumda iki eylem manasına gelir. Hiçbir lügatte *مرتان* kelimesi *الاثنتين* manasına geldiği ifade edilmemiştir. Ancak burada نوتها اجرها مرتين ayetindeki *مرتين* kelimesinin geldiği manaya kıyas edilerek *مرتان* kelimesinin *الاثنتين* manasına geldiği iddia edilmektedir. Yani fiil tekrar edilmeksizin, sayının tekrarı söz konusudur. Bu iddiaya birkaç şekilde cevap verilebilir.

c.a- *مرتين* ayetindeki نوتها اجرها مرتين kelimesi tekrarı ifade etmek içindir. Arapça'da bir fiilin tekrarını ifade etmek için bazen bu kelime kullanılır.¹⁵² *مرتين* kelimesi, نوتها kelimesine mutaallık olup, bu ayeti kerimede “verme” fiilinin

¹⁴⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, IX, 365, 366.

¹⁵⁰ Ahzab, 33/31.

¹⁵¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, V, 166; Zebidi, *Tacu'l-Arus*, III, 537.

¹⁵² Aynı yer.

tekrarlanacağı ifade edilmiştir. لقيت الفلان مرتين “Filanla iki kere karşılaştım” cümlesinde olduğu gibi sayı değil, fiilde tekrar söz konusudur.¹⁵³ Yani lika (karşılaşma) fiilinin tekrarı söz konusudur. Bu ayeti kerimede de ecir verme fiilinin tekrarlanacağı ifade edilmiştir.

c.b- “Ona ecirini iki defa vereceğiz” yani “Ahirette bir defa verdikten sonra bir kere daha vereceğiz” demektedir. Bu manayı verdiğimizde مرتين kelimesi asıl konulduğu manadan çıkmış olmaz.¹⁵⁴

c.c- “الطلاق مرتان” ayetindeki مرتان kelimesine نوتها اجرها مرتين ayetindeki مرتين kelimesindeki gibi ted’îf manası verilemez. Çünkü her iki ayet arasında şöyle bir fark vardır. نوتها اجرها مرتين ayetindeki مرتين kelimesi ecrin bir kat değil, iki kat olacağını ifade etmektedir. Ancak الطلاق مرتان ayetindeki مرتان kelimesine tedif/katlama manası verdiğimizde, mana şöyle olur: “Talak, ancak iki defa verilirse geçerli olur. Bir talak verildiğinde geçerli olmaz.” Boşanmanın sadece iki talakla olacağı manası ortaya çıkmaktadır ki bu mana ittifakla batıldır. Bir talağın geçerli olduğunu kabul ettiğimiz takdirde ise tedif/katlama manası ortadan kalkmaktadır.¹⁵⁵ Sonuç olarak مرتين kelimesine tedif manası verilemez.

d- Cumhurun “Bir lafızda üç talakla boşayan nefesine zulmettiğinden boşamalar vaki olur”iddiası.

تلك حدود الله ومن يتعد حدود الله فقد ظلم نفسه “*Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’ın sınırlarını çiğnerse, gerçekte o kendi nefesine zulmetmiş olur*”¹⁵⁶ ayeti mucibince, hanımını hayızlı iken boşayan veya bir anda üç talakla boşayan, Allah’ın sınırlarını aştığından, bu boşamalar geçerli olur. Böylece nefislerine zulmetmiş olmaktadır.”¹⁵⁷

¹⁵³ Mecelletü'l-Buhusi'l-İslamiyye, sy. 3, s. 34.

¹⁵⁴ Mecelletü'l-Buhusi'l-İslamiyye, sy. 3, s. 34.

¹⁵⁵ Mecelletü'l-Buhusi'l-İslamiyye, sy. 3, s. 34.

¹⁵⁶ Talak, 65/1.

¹⁵⁷ Cessas, a.g.e., I, 387; Nevevi, el-Minhac Şerhu'l-Müslim, X, 313; Kevserî, a.g.e., s. 38.

“İşte bunlar Allah’ın sınırlarıdır” cümlesiyle, daha önce geçen, boşama, ricat ve muhalaa ile ilgili Allah’ın hükümleri kastedilmektedir.¹⁵⁸

“Kim Allah’ın sınırlarını çiğnerse, o kendi nefesine zulmetmiş olur” ayetindeki nefesine zulmetme; “günahkar olur, cezaya müstahak olur”¹⁵⁹ manasındadır. Kur’ân’ın başka ayetlerindeki benzer ifadeler de bu manaya delalet etmektedir. Nisa suresinde, miras ile ilgili hükümler anlatıldıktan sonra “işte bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa, onu ebedi kalacağı ateşe sokarız. Onun için alçaltıcı bir azap vardır”¹⁶⁰ denilmektedir.

Bu ayeti kerime talaka has olmayıp âmmidir. Allah Teâlâ’nın sınırlarını aşan herkesi kapsar. من kelimesinin umum ifade ettiği herkesin malumudur.

e- Cumhurun “Allah’tan korkmaya bir çıkış yolu yoktur. Bundan dolayı bir lafızda verilen üç talak geçerlidir” demesi. “ومن يتق الله يجعل له مخرجا”¹⁶¹ “Kim Allah’tan korkup sakınırsa Allah ona bir çıkış yolu gösterir.”¹⁶¹ Bu ayeti kerimeye göre boşama hakkını ayrı ayrı kullanan kimseye Allah bir çıkış yolu göstermiştir. O kimse için ricat hakkı vardır. Ancak bir anda üç talakla boşayan kimse, Allah’tan korkmamıştır. Dolayısıyla herhangi bir çıkış yolu yoktur.”¹⁶²

Bu ayet âmmidir. Allah’tan korkan, günahlardan kaçınan, hile yapmayan, Allah’ın emirlerini yerine getiren herkes hakkındadır. Ayetin bir anda üç talaka delalet edebilmesi için bir mübeyyine ihtiyaç vardır.

İbn Teymiye de cumhurun bu istidlaline şöyle cevap vermektedir. “Bu âmm bir ayettir. Allah’tan korkan herkes için geçerlidir. Kim boşama konusunda Allah’tan korkup, onun emrettiği tarzda boşarsa, sıkıntılı olan meselelerde Allah ona bir çıkış yolu gösterir. Kim Allah’ın sınırlarını aşmış, haram kıldığı bir şeyi işlerse, o kimsede nefesine zulmetmiş olur.

¹⁵⁸ Tantavi, a.g.e., I, 517.

¹⁵⁹ Butfi, a.g.e., s. 108.

¹⁶⁰ Nisa, 4/13, 14.

¹⁶¹ Talak, 65/2.

¹⁶² Şenkiti, a.g.e., I, 117; Mecelletü’l-Buhusi’l-İslami, sy. 3, s. 165, 166.

Bir kimse hanımını bir anda üç talakla boşamanın haram olduğunu bilmeden boşaması mümkündür. Bu kimse bu şeklideki boşamanın haram olduğunu öğrenip tevbe ettiğinde, müttakilerden olmuş olur. Böylece Allah'ın kendisine bir çıkış yolu göstermesini hak eder.

Eğer haram olduğunu bile bile üç talakla boşarsa, ardından Allah ona doğru yolu hidayet eyleyip tevbe ederse, o da müttakilerden olmuş olur. Çünkü “günahından tevbe eden, günah işlememiş gibidir.” Böylece Allah onun için de bir çıkış yolu gösterir. (Ve koca hanımına ricat edebilir)”¹⁶³

f- لا تتخذوا آيات الله هزواً “Allah’ın ayetlerini eğlence yerine koymayın”¹⁶⁴
ayeti ve boşamanın şakasının ve ciddisinin gerçekleşeceği ile ilgili hadisler, her çeşit boşamanın meydana geleceğine delalet ediyor.”¹⁶⁵

Bahsi geçen bu ayeti kerimede Allah’ın emirlerinin ve nehiyelerinin hafife alınmamasını gerektiğini ifade etmektedir. Yoksa bu ayet hâzilin talağıyla ilgili değildir. Dolayısıyla hem bu ayet hem de hadisler tartışma konusu ile ilgili değildir. Bu ayet bir lafızda üç boşamanın gerçekleşmesi konusunda, ispat edici bir nass değildir.¹⁶⁶

2- BİR TALAĞIN MEYDANA GELECEĞİNİ İLERİ SÜRENLERİN DELİLLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Cumhurun delillerini işlerken, “sadece bir talak vaki olur” diyenlere verilen bazı cevapları işledik.

Cumhur, bir lafızda üç talağın bir talak sayıldığını ileri sürenlerin delillerine şu cevapları vermektedir.

¹⁶³ İbn Teymiyye, a.g.e., XXXIII, 34, 35.

¹⁶⁴ Bakara, 2/231.

¹⁶⁵ Şerif, Şerif b. Ali, a.g.e., s. 27; Şevkanî, a.g.e., VI, 232.

¹⁶⁶ Mecelletü'l-Buhusi'l-İslami, sy. 3, s. 60.

a-Koca üç talaka maliktir. Bir şeye malik olan kimse, mülkünde istediği gibi tasarruf eder. Koca üç boşama hakkını bir lafızda, peş peşe veya ayrı ayrı kullanabilir.

b- Bir lafızda veya bir temizlik döneminde üç talakla boşamak haramdır.Koca haram olan bir tarzda boşadığından kendi nefesine zulmetmiştir.¹⁶⁷ Bir ceza olarak, bu boşamalar geçerli kılınır.¹⁶⁸

c- Bir veya iki boşama meydana geldiğinde, imsak veya tesrih söz konusudur. Bir lafızda veya peşpeşe üç talak verilirse, imsak ve tesrih mümkün değildir. Çünkü bir anda veya peşpeşe üç boşamanın geçerli olmayacağına dair herhangi bir delil yoktur.¹⁶⁹ Var olan deliller, sadece üç boşamanın ayrı ayrı olması gerektiğini ifade etmektedir.

d- “الطلاق مرتان” ayetinden maksat, talak sayısını sınırlamak ve rici talağı beyan etmektir.Yoksa bir lafızda üç talak meydana gelip gelmediğini bildirmek veya izin verilen şeklin dışındaki boşamaların geçersizliğini ifade etmek için değildir¹⁷⁰.Üç talağın vuku bulduğu sünnetle, icmâ'yla sabittir.¹⁷¹

3- TALAĞIN MEYDANA GELMEYECEĞİNİ İLERİ SÜRENLERİN DELİLLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Gerek cumhur, gerek bir lafızda üç talağın bir talak olduğuna kail olanlar, bu görüşü bir çok yönden eleştirmişlerdir. Bu eleştirilerin bir kısmını zikretmek yeterli olacaktır.

Cumhur: “Yasaklanan bir şekil üzere, yapılan eylem geçerlidir. Örneğin hayızlı kadını boşamak haram olduğu halde, boşama geçerlidir. Cuma günü ezan

¹⁶⁷ Nevevi, X, 313.

¹⁶⁸ Kutup, Seyyid, *Fi Zilali'l-Kur'an*, (trc: Heyet), I, 513, 514.

¹⁶⁹ *Mecelletü'l-Buhusi'l-Islami*, sy. 3, s. 147, 148.

¹⁷⁰ Maverdî,a.g.e.,X,121

¹⁷¹ Er, Muhammed Emin, *el-Huccetü'd-Damiğe*, s. 28; Tevfik Rıza, *Risaletü't-Talaki's-Selas fi Lafzetin Vahidetin*, s. 4.

okunduğunda, alışveriş nehyedildiği halde, bu yapılan alışveriş geçerlidir” diyerek itiraz etmektedir.¹⁷²

Hem bu görüşe sarahaten delalet eden herhangi bir ayet veya hadis mevcut değildir. Delil olarak zikredilen ayet, sadece talakların ayrı olacağını ifade etmektedir. Birden fazla sayıyla, gerçekleştirilen boşamaların geçersiz olduğuna delalet etmemektedir. Kaç olursa olsun ortada bir boşanma hakikati vardır. İbn Aşur’da bu görüşe “içinde boşamanın geçtiği bir cümle, nasıl geçerli olmaz.”¹⁷³ şeklinde itiraz etmektedir.

Üç boşamanın bir olacağını söyleyenler de şöylece itiraz etmektedirler. “Her ne kadar bizde üç boşamanın meydana geleceğini reddetsek de, bir boşamanın meydana gelmesini reddedemeyiz.”¹⁷⁴ Bu boşamaların birer birer olması gerektiği doğrudur. Ancak bu şekilde olmadığında hiçbir talak vuku bulmaz ifadesi, rivayetlere aykırıdır. “Kim sünnetimize muhalif iş yapsa, o iş reddedilir”¹⁷⁵ hadisi âmmdır. Boşamanın geçerli olduğunu beyan hadislerle tahsis edilir.”

¹⁷² Cessas, *a.g.e.*, I, 388.

¹⁷³ İbn Aşur, *a.g.e.*, II, 240.

¹⁷⁴ Şevkanî, *Neylû'l-Evtar*, VI, 234.

¹⁷⁵ Müslim, *Kitabu'l-Ekdiye*, s. 8.

II- ARAP DİLİ VE LÜGATI AÇISINDAN BAKARA 2/229. AYETİN TAHLİLİ

A- Ayetteki la'mı tarifin ne anlama geldiği

“الطلاق مرتان” ayetinin başında bulunan la'mı tarif değişik şekillerde algılanmıştır. Kimi müfessirler bu lamı tarifi bir anda üç talağın, haram olduğuna delil getirmektedir, kimi de bu elif lamı bir lafızda üç talağın caiz olacağına, delil getirmektedir.

Konuyu fazla uzatmadan, lamı tarifin nasıl bir mana kazandırdığını, tartışılan mevzuda bizi bir neticeye götürüp getirmediğini inceleyeceğiz. Asıl konuya girmeden önce kısaca lamı tarifin kısımlarını hatırlayalım.

Lamı tarif ya cins ifade eder ya da ahd ifade eder.

a- Ahd için olan lamı tarif üç kısımdır.

a.a- Ahd-ı Zikri: Önceden nekra olarak geçen bir şey, ikinci defa geçtiğinde belli bir varlığı gösterdiğinden marife olarak gelir. Örneğin لقيت رجلا فآكرمت الرجل “Bir adamla karşılaştım. Sonra da ona ikramda bulundum” cümlesinde “adam” kelimesi iki defa geçmektedir. Birincisi de nekra, ikincisi de marifedir. الرجل Kelimesiyle tüm adamlar değil, ilkin karşılaşılan adam kastedilmektedir.

a.b- Ahd-i Zihni: Muhatabın önceden bildiği ve kendisi anılınca, muhatabın zihininde canlanan isim olup, başında “ال” bulunarak marife olur. Örneğin: اذهما في الغار “o ikisi mağaradayken”¹⁷⁶ الغار kelimesinin başına “ال” gelmiş ve marifedir. Çünkü muhatabın zihninde bu bilinmektedir. O mağaradan kasıttır Hira'dır.

¹⁷⁶ Tevbe, 9/40.

a.c- Hudurî: Elif lamli olarak kullanılan isimin, muhatabın gözü önünde bulunduğunu ifade etmek içindir. Örneğin: اليوم اكملت لكم دينكم “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim”¹⁷⁷ cümlesindeki اليوم kelimesiyle, içinde bulunulan o gün kastedilmiştir.

b- Cins için olan lamı tarifler.

b.a- İstiğraku’l-Efrad: كل Kelimesi hakiki olarak, lamı tarifin yerinde kullanıldığında mananın sahih olduğu kısımdır. Örneğin: خلق الانسان ضعيفا “İnsan zayıf olarak yaratıldı”¹⁷⁸ cümlesi كل انسان ضعيفا takdirindedir. الانسان kelimesi teker teker tüm insanlar için kullanılmıştır.

b.b- İstiğraku’l-Hesaisu’l-Efrad: كل Kelimesinin mecazi olarak lamı tarifin yerinde kullanmasının sahih olduğu kısımdır. Örneğin: إلهة الكتاب “İşte bu kitap” cümlesindeki الكتاب kelimesiyle, diğer tüm kitapların özelliğini kendine toplayan kitap kastedilmiştir.

b.c- Tarifu’l-Mahiyeti ve’l-Hakiketi, ve’l-Cins: كل Kelimesi lamı tarifin yerinde ne hakikaten ne de mecazen kullanılmasının doğru olmadığı yerdir. Örneğin: الماء “Biz her canlıyı sudan yarattık”¹⁷⁹ وجعلنا من الماء كل شئ حي. الماء kelimesindeki lamı tarifle, suyun hakikatı, mahiyeti ve cinsi kastedilmiştir. Yani “biz her şeyi suyun hakikatından yarattık” demektir.¹⁸⁰

Acaba ayeti kerimede bu kullanım şekillerinden hangisi söz konusudur? Lamı tarifin başında bulunduğu talak kelimesi, tüm boşamalar hakkında mıdır? Muhataplarca bilinen bir boşama ile mi ilgilidir? Yoksa öncesinde bahsi geçen boşamalarla mı ilgilidir?

¹⁷⁷ Maide, 5/3.

¹⁷⁸ Nisa, 4/28.

¹⁷⁹ Enbiya, 30.

¹⁸⁰ Geniş bilgi için bkz. Ebu’l-Beka, *el-Külliyat*, s. 165; İbn Hişam, *Şerhu Katri’n-Neda ve Belli’s-Sadâ*, s. 196, 197; İbn Akil, *Şerh İlm-i Akil*, I, 141, 145.

Müfessirler الطلاق kelimesindeki lamı tarif hakkında üç farklı görüş beyan etmişlerdir.

1- Lam-ı tar'if istiğrak manası ifade eder.

Gerek bu âyeti, gerek bundan önceki âyeti geniş bir şekilde ele alan Râzî (ö.606/1209), müfessirlerin bu âyet üzerinde değişik görüşler ileri sürdüklerini belirttikten sonra, bu konudaki farklı yaklaşımları ele almaktadır. İşte bunlardan biri de bu âyetteki lâm-ı ta'rîfin, istiğrâk ifade ettiği noktasıdır.

Bu yoruma göre bu ifade tüm boşamalar hakkındadır. Bu yaklaşım şu şekilde ifade edilmiştir:

الطلاق daki lâm-ı ta'rîf, istiğrâk ifade eder. Çünkü lâm-ı ta'rîf, ahd için olmadığı zaman istiğrâk ifade eder. Buna göre âyetin takdîri

كل الطلاق مرتان ومرة ثالثة (Bütün boşamalar iki keredir, bir de üçüncü boşama vardır.) demek olur. Böyle olunca meşrû olan talâk, ancak ayrı ayrı yapılan talâktır. مرات ancak ayrı ayrı yapılmak sûretiyle olur.¹⁸¹

Elif lamın istiğrak manası ifade ettiğini savunan bu görüşe göre, bu cümlenin makabli ile bir bağlantısı yoktur. Yeni bir hüküm ifade ederek talağın adedini ve şeri vechini, yani üç talağın peş peşe veya bir lafızda değil de, ayrı ayrı olacağını beyan etmektedir.¹⁸² Çünkü مرات “kereler/defalar” lafzı icmâ'yla, talaklar ayrı ayrı verildiğinde gerçekleşir.¹⁸³

2- Lam-ı ta'rif cins ifade eder.

Bu görüşü benimseyenler, bir sıfat takdir ederek mana verirler. الطلاق şeklinde mahzûf bir الطلاق الرجعي مرتان veya الطلاق المشروع مرتان , المسنون مرتان

¹⁸¹ Geniş bilgi için bkz. Râzî, a.g.e., V, 204

¹⁸² Bkz. Razi, a.g.e., V, 204; Ateş, Kur'ân-ı Kerim'de Evlenme ve Boşanma, s. 265; Ebu Hayan a.g.e., II, 204.

¹⁸³ Razi, a.g.e., V, 204.

sıfat takdir edilmektedir. Bu görüşe göre cümlenin manası şöyle olur. “Meşru/Sünni/caiz/ rici olan boşama iki keredir.

İbn Aşur bu görüşü tercih etmiştir. Zemahşeri’in tefsirinde de bu görüşün tercih edildiğini iddia etmiştir¹⁸⁴.

3- Lam-ı Tarif ahdi zikri içindir.

Ayet yeni bir hüküm ifade etmeyip, makabliyle ilgilidir. Çünkü Cenab-ı hak bir önceki ayette, kocanın ricat etme hakkının olduğunu beyan etmiştir. Fakat bu hakkın devamlı olup olmadığından bahsetmemiştir.

Bu görüşe göre kelamın takdiri “kendisinden bahsettiğimiz talak yani rici talak iki keredir” şeklindedir. “Kocaları, onlara dönmeye daha hak sahibidir” ayeti kayıtlanarak, ricatin iki defaya mahsus oluşu bildirilmiştir.¹⁸⁵

4- Değerlendirme

Bu görüşlerden hangisinin doğru olup olmadığını ifade ettikten sonra bu tartışmaların konumuz hakkında bir önem arz edip arzetmediğini ele alacağız.

Birinci görüş, iki yönden eleştirilmektedir.

a-Arapça dilbilisi açısından: Kelamda asıl olan bir metindeki her cümlenin makabliyle ilintili olmasıdır. Lam-ı tarif istiğrak manasına hamledilerek cümlenin makabliyle bağlantısı kesilmiştir.

Oysa bir önceki ayeti kerime boşama hakkındadır. Boşama konusunda önemli bilgiler arzetmektedir. Her iki ayet arasında bir ilgi, kurulmayıp bu ayetin boşama hakkında bağımsız yeni bir cümle olduğunu söylemek pek isabetli değildir.

¹⁸⁴ İbn Aşur, II, 406

¹⁸⁵ Bkz. İbn Aşur, II/405; Tantavi, I/513, 514; Ebu Hayan el-Endelüsi, II/205; Razi, Fahreddin, V/204, 205.

b-Fıkhi açıdan: Lamı ta'rifî istiğraka haml ettiğimizde kelamın takdiri “Bütün talaklar iki keredir ve bir üçüncü kere daha vardır” şeklinde olur. Böylece bu ayet her çeşit boşamayı kapsamış olur. Bu manaya göre kendisiyle cinsel beraberlik gerçekleşen ve gerçekleşmeyen kadının boşanmasının hükmü aynı olmaktadır. Hem duhul gerçekleşen hem de gerçekleşmeyen kadın hakkında, ilk iki boşamada ricat hakkı doğar ki bu mana batıldır. Çünkü kendisiyle cinsi ilişki meydana gelmediği kadının talağı, bain talaktır. Ve kocanın ricat hakkı yoktur.

İkinci görüşe gelince, lam-ı tarif, cins manasına haml edildiğinden, sıfatın takdirine ihtiyaç duyulmuştur. Halbuki elif lam, ahdî zikr diye alındığında sıfatın takdirine ihtiyaç kalmadan, bu mana aynısıyla ifade edilmiş olmaktadır. Dolayısıyla sıfatın takdirine ihtiyaç yoktur. Cümlede asıl olan, takdirin olmamasıdır.

Üçüncü görüşe gelince birkaç yönden müfessirlerin çoğu bu görüşü tercih etmişlerdir.

a- Elif lam ahd manasına haml edilerek cümlenin makabliyle bağlantısı sağlanmıştır.

b- Kendisiyle cinsel beraberlik meydana gelmeyen kadın hakkında herhangi bir itiraz varid olmamaktadır. Çünkü “Talak iki defadır. Ardından ya güzellikle tutmak ya da salıvermek gerekir” ayeti, sadece cinsel beraberliğin meydana geldiği kadınlar hakkındadır. Duhul vaki olmayan kadın hakkında olmamış olur.

c- Elif lam-ı, ahd manasına aldığımızda, ayetin makablinde bahsedilen rici talağın adedi hakkındaki mübhemlik ortadan kalkmaktadır.

Lamı tarifî istiğrak manasına hamledenler, bunun bir lafızda üç boşamanın bir boşama olduğuna delil getirmişlerdir. Yukarıda lam-ı tarifin istiğrak manasında olmayacağını ifade ettik. İstiğrak manası ifade etse de meseleyi çözecek bir delil değildir.

Lamı tarifin ahd için olduğunu söyleyenler, bunun bir lafızda üç boşamanın caiz olduğuna delalet ettiğini söylemişlerdir. Ancak lam-ı tarifin, ahd için gelmiş olması bu boşamaların rici olduğunu ve bir önceki ayetin devamı olduğunu beyan etmek içindir. Yoksa bunda üç talağı bir anda geçerli kılacak herhangi bir delil yoktur.

Rafiziler ve Haccac b. Ertad'a nisbet edilen görüşe göre, ayeti kerime de, talağın meşru olan cinsi ifade edilmiştir. Meşru olan talak ayrı ayrı meydana gelen boşamalardır. Bu sebeble meşru boşamaya uygun olmayan tüm boşamaların geçersiz olduğunu söylemektedirler.¹⁸⁶ Aslında bu görüşü lamı tariften değil, yaptıkları akli çıkarımdan çıkarmaktadırlar.

Sonuç olarak, lam-ı tarifler meseleyi halleden, çözümleyen bir delil değildir. Ancak, meşru ve sünnete uygun olan boşamaların ayrı ayrı olmasını gerektiğini ifade etmektedir. Sunni ve meşru olmayan boşamaların geçerli olup, olmayacağı konusu lam-ı tariften çıkmamaktadır.

B- Merre Kelimesinin (Tahlili) Delaleti

1- Lügavi açıdan delaleti

Dil bilimcileri مرة kelimesini “Bir kere”¹⁸⁷ “Bir kere yapılan eylem”¹⁸⁸ “Zamandan bir bölüm”¹⁸⁹ manalarına geldiğini söylemişlerdir. Bu kelime sadece zarf olarak kullanılmaktadır.¹⁹⁰

Bu açıklamalar, konumuzu açıklığa kavuşturan önemli bir niteliktedir. Dil bilimcileri bu kelimeye hep zarf manası vermişlerdir. Buna göre مرتان kelimesinin manası “iki ayrı zamanda, iki kere yapılan eylem” olur. Çünkü bir

¹⁸⁶ İbnü'l-Arabi, *a.g.e.*, I, 259.

¹⁸⁷ Feyyumi, *Misbahu'l-Munir*, s. 5.

¹⁸⁸ Firuzabadi, *Kamusu'l-Muhit*, s. 610; İbn Manzur, *a.g.e.*, V, 166; Zebidi, *a.g.e.*, III, 537.

¹⁸⁹ İsfehani, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, s. 465.

¹⁹⁰ Firuzabadi, *a.g.e.*, s. 610; İbn Manzur, *a.g.e.*, V, 166; Zebidi, *a.g.e.*, III, 537; İbnü'l-Arabi, *a.g.e.*, I, 259, 260.

zamanın içinde bir eylem gerçekleşir. İkinci bir eylem gerçekleşmez. Bu mana, مرة kelimesinin zarf olmasından çıkmaktadır.

“Talak iki keredir” ayetinden bir lafızda iki talak veya üç talağın geçerli olacağı anlamı çıkmaz. Eğer şari’ bir anda iki talağın geçerli olacağını kastetseydi الطلاق طلقان “talak ikidir” derdi. مرتان kelimesiyle, talakların ayrı ayrı olması gerektiğini ifade etmiştir. Müfessirlerin çoğunun verdiği şu örnekte bunu açıklığa kavuşturmuştur. “Sen bir kimseye iki dirhem verip, ona “Sana iki kere dirhem verdim” demen yanlıştır. Bu sözün doğruluğu, o kimseye dirhem (veya dirhemler) verip, başka bir zamanda yine dirhem (veya dirhemleri) tekrar vermek suretiyle olur. Bir anda birden fazla verilen dirhemlerle, sana şu kadar kere dirhem verdim denmez. Ancak sana şu kadar (iki dirhem veya üç dirhem) verdim diyebilir.”¹⁹¹

Bu anlam farkı “kere”nin zarf olmasından ortaya çıkmaktadır. مرتان kelimesi iki ayrı zamanda gerçekleşen olayı anlatmak içindir. Bir zaman içindeki, sayısal çokluğa delalet etmez. “Sana iki dirhem verdim” veya “seni iki kere boşuyorum” ifadeleri sadece bir eylem ifade eder.

Bazı müfessirler, مرتان kelimesinin geldiği bu manaları göz önünde bulundurarak bu kelimeyi üç talağın bir lafızda veya peşpeşe verilmesinin caiz olmadığına delil getirmişlerdir.¹⁹²

2.Kur’ândaki kullanımı

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de türevleriyle birlikte on dokuz yerde geçmektedir.¹⁹³ Bu kullanım şekillerinden bazılarına göz atmamız faydalı olacaktır:

وقضينا الى بني اسرائيل في الكتاب لتفسدن في الارض مرتين ولتعلن علوا كبيرا

¹⁹¹ Cessas, a.g.e., I, 378; İbn Aşur, a.g.e., II, 405.

¹⁹² İbn Aşur, a.g.e., II, 404, 405, 418; Şaravi, a.g.e., II, 990.

¹⁹³ Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, el-Mu’cemu’l-müfehres li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm, s.838,839

“Biz Kitap’ta İsrâiloğullarına: Sizler yeryüzünde *iki defa* bozgunculuk çıkaracaksınız ve çokça böbürleneceksiniz, diye bildirdik.”¹⁹⁴

اولئك يؤتون اجرهم مرتين بما صبروا ويدرؤون بالحسنة السيئة ومما رزقناهم ينفقون

“İşte onlara sabretmelerinden ötürü mükâfatları *iki kez* verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah rızası için harcarlar.”¹⁹⁵

يا ايهاالذين امنوا ليستأذنكم الذين ملكت ايمانكم والذين لم يبلغوا الحلم
منكم ثلاث مرات

“Ey mü’minler! Ellerinizin altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve henüz ergenlik çağına girmemiş olan çocuklarınız (odalarınıza girebilmek için) sizden *üç vakitte* izin istesinler.”¹⁹⁶

الذين عاهدت منهم ثم ينقضون عهدهم في كل مرة وهم لا يتقون

“Onlar, kendileriyle antlaşma yaptığın, sonra *her defasında* hiç çekinmeden ahidlerini bozan kimselerdir.”¹⁹⁷

Bunlar, Kurayza oğulları olarak tanınan yahûdi kabilesidir. Peygamber (s.a.v.) onlarla, kendisine karşı savaşmamak ve aleyhine müşriklere yardım etmemek üzere antlaşma yapmıştı. Yahudiler antlaşmayı bozarak müşriklere silah yardımında bulundular. Sonra unuttuk diye özür dilediler. Tekrar antlaşma yapıldı. Fakat onlar bu anlaşmayı da bozarak Hendek Savaşı’nda müşriklarle birleştiler.¹⁹⁸

¹⁹⁴ İsrâ 17/4.

¹⁹⁵ Kasas 28/54.

¹⁹⁶ Nûr 24/58.

¹⁹⁷ Enfâl 8/56.

¹⁹⁸ Sabunî, Safvetü’t-Tefasir, II, 431

استغفر لهم او لا تستغفر لهم ان تستغفر لهم سبعين مرة فلن يغفر الله
لهم ...

“(Ey Muhammed!) Onlar için ister bağışlama dile, ister dileme. Onlar için *yetmiş kez* bağışlanma dilesen de, Allah onları kesinlikle bağışlamaz. (Bu, onların, Allah ve Rasûlünü inkâr etmelerinden dolayıdır. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez.)”¹⁹⁹

اولا يرون انهم يفتنون في كل عام مرة او مرتين ثم لا يتوبون ولا هم يذكرون

“Kendilerinin her yıl *bir veya iki defa* sınıdıklarını görmüyorlar mı? Yine de tevbe etmiyorlar, öğüt almıyorlar.”²⁰⁰

... سنعذبهم مرتين ثم يردون الى عذاب عظيم

“(Çevrenizdeki bedevî araplardan ve Medine halkından birtakım münâfiklar vardır ki, münâfiklıkta maharet kazanmışlardır. Sen onları bilmezsin, biz biliriz onları.) Onlara *iki kez* azab edeceğiz, sonra da onlar büyük bir azaba itileceklerdir.”²⁰¹

نوتها اجرها مرتين ...

“(Sizden kim Allah ve Resûlüne gönülden itaat ederse ve salih bir amelde bulunursa,) ona da mükafatını *iki kez* veririz. Ve onun için bol bir rızık hazırlamışızdır.”²⁰²

Bütün bunlar *مرة* kelimesinin Kur’ân’da nasıl kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu kelime ifade ettiği mana itibariyle kullanılacak olursa ortada herhangi bir problem kalmaz. Bu kavram üzerinde yeterince durulmadığı anlaşılmaktadır.

¹⁹⁹ Tevbe, 9/80.

²⁰⁰ Tevbe, 9/126.

²⁰¹ Tevbe, 9/101.

²⁰² Ahzap,33/31.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİSLERDE BİR LAFIZDA ÜÇ TALAK

I. ÜÇ TALÂKIN GERÇEKLEŞECEĞİNİ İLERİ SÜRENLERİN DELİLLERİ

Cumhûr, Resûlullâh (sav)'den, Sahabe ve Tabiînden nakledilen birçok rivayeti, kendilerine delil getirmiştir. Konumuz ile ilgili cumhurun delillerini, Resûlullâh (sav)'a dayandırılan hadisler, Sahabe ve tabiîne dayandırılan hadisler şeklinde iki kısımda inceleyeceğiz. Çünkü hüccet olma yönünden her iki kısım bir değildir. Resûlullâh (sav)'ın sözü ümmetin ittifakıyla hüccetken, Sahabe'nin görüşleri, fetvaları ise hüccet olma açısından ihtilaf konusudur.²⁰³ Tabiîn'in görüşleri ise ittifakla, hüccet değildir. Bu ayırım, sonuca ulaşma açısından önemlidir. Cumhurun konuyla ilgili getirdikleri hadis delillerinin değerlendirmelerini , ayrı bir başlık altında ele almayacağız. Kolaylık sağlaması açısından her hadisin ardından, bu hadise verilen cevapları aktarıp, kendi değerlendirmemizi yapacağız.

A. MERFÛ' HABERLER ve DEĞERLENDİRİLMELERİ

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ (1-) أَخْبَرَهُ أَنَّ غُوَيْمِرَ الْعَجَلَانِيَّ جَاءَ إِلَى عَاصِمِ بْنِ عَدِيٍّ الْأَنْصَارِيِّ فَقَالَ لَهُ يَا عَاصِمُ أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا أَيْقَلْتُهُ فَتَقْتُلُونَهُ أَمْ كَيْفَ يَقْعُلُ سَلُّ لِي يَا عَاصِمُ عَنْ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَ عَاصِمٌ عَنْ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَ عَاصِمٌ عَنْ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَ عَاصِمٌ مَا سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَجَعَ عَاصِمٌ إِلَى أَهْلِهِ جَاءَ غُوَيْمِرٌ فَقَالَ يَا عَاصِمُ مَاذَا قَالَ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمٌ لَمْ تَأْتِنِي بِخَيْرٍ قَدْ كَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْأَلَةَ الَّتِي سَأَلْتُهُ عَنْهَا قَالَ غُوَيْمِرٌ وَاللَّهِ لَا أَنْتَهِيَ حَتَّى أَسْأَلَهُ عَنْهَا فَاقْبِلْ غُوَيْمِرٌ حَتَّى أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَمَّ وَسَطَ النَّاسِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا أَيْقَلْتُهُ فَتَقْتُلُونَهُ أَمْ كَيْفَ يَقْعُلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ فِيكَ وَفِي صَاحِبِيكَ فَادْهَبْ فَاتِ بِهَا قَالَ سَهْلٌ فَتَلَاعَنَا وَأَنَا مَعَ النَّاسِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا فَرَعَا قَالَ غُوَيْمِرٌ

²⁰³ Zeydân, *el-Veciz fi Usuli'l-Fikh*, s. 261-262

* Merfû' Hadis: Sahâbe, tabiîn ve sonraki devirlerin, Resûlullâh (sav)'e izafe ettiği söz, fiil ve takrîrlere denir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 267

كَذَّبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَمْسَكْتُهَا فَطَلَّقَهَا ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَكَانَتْ تِلْكَ سُنَّةَ الْمُتَّاعِينَ

Sehl b. Sa'd şöyle haber vermiştir. Uveymir el-Aclânî, Âsım b. Adiy el-Ensari'ye gelerek:

— “Ey Asım, karısını (yabancı) bir erkekle yakalayan adam hakkında görüşün nedir? Adam , o (zâniyi) öldürse, siz de onu (kısasen) öldürür müsünüz? Veya bu adam ne yapması gerekir? Ey Asım, bunu benim için Resûlullâh (sav)'e soruver,” dedi.

Bunun üzerine Âsım, bu meseleyi Resûlullâh (sav)'a sordu. Fakat Resûlullâh (sav) bu sorulardan hoşlanmayıp, ayıpladı. O derece ki, Resûlullâh (sav)'tan işittiği sözler Âsım'a ağır geldi. Akabinde Âsım ailesine döndüğü zaman, Uveymir onun yanına gelip:

— “Ya Âsım! Resûlullâh (sav) sana ne söyledi?” dedi.

Âsım :

— “Sen bana hayır getirmedi. Resûlullâh (sav) kendisine sorduğum sualden hoşlanmadı,” dedi.

Uveymir:

— “Vallahi, bunu ona sormaktan vazgeçmeyeceğim,” dedi. Uveymir kalkıp, halk arasında bulunan Resûlullâh (sav)'in yanına geldi.

— “Ey Allah'ın Rasulü! Ne buyurursun? bir adam, karısının yanında birini bulsa ve onu öldürse; siz de kendisini öldürür müsünüz? Veya bu adam ne yapmalı?” diye sordu.

Bunun üzerine Resûlullâh:

— “Senin ve hanımın hakkında, vahiy nazil oldu. Git hanımını getir.” buyurdu.

Sehl dedi ki: Ben insanlarla birlikte Resûlullâh (sav)’ın yanında iken, onlar da lanetleştiler. Lanetleşmeyi bitirdikleri zaman, Uveymir:

— “Ey Allah’ın Rasûlü! Eğer ben bu kadını nikahımda tutarsam, ona yalan isnâd etmiş olurum,” dedi. **Resûlullâh (sav) ona emretmeden, karısını üç talâkla boşadı.**

Bu hadisin râvîsi İbn Şihab: “Bu, artık liân yapanların adeti olmuştur” dedi.²⁰⁴

Ahmed b. Hanbel’in rivayetinde ise “*Uveymir üç talâkla boşadı*” ifadesi yerine, “*O boştur, o boştur, o boştur*” ifadesi vardır.²⁰⁵

Uveymir’in Resûlullâh (sav)’ın yanında, hanımını üç talâkla boşayıp, Resûlullâh (sav)’ın bir şey dememesi, bir lafızda üç talâkın caiz olduğunu göstermektedir. Eğer bir anda üç talâkla boşama caiz olmasaydı, Resûlullâh (sav), bu durum karşısında sessiz kalmayıp, Uveymir’i bundan nehyedecekti. Çünkü İslam’ın toplum hayatına yerleşmesinin gerekliliği, tebliğ ve irşâd görevinin gereği olarak, peygamberin yanlış bir harekete karşı sessiz durması, mümkün değildir.²⁰⁶

İkinci bir delil de, Uveymir’in “*üç talâk*” diyerek boşamasıdır. Bu söz, bu şekildeki boşamanın bilindiğini ve sıkça kullanıldığını göstermektedir.

²⁰⁴ Buharî, Kitabu’t-Talâk, 4, 29; Müslim, Kitabu’l-Liân,1; Ebu Dâvûd, Kitabu’t-Talâk, 26-27; Mâlik, Talâk, H-no: 24 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 265; İbn Hibban, *Sahîhu İbn Hibbân*, VI, 242; Nesâî, *Kitabu Süneni’l-Kübrâ*, III, 49

²⁰⁵ Bennâ, Ahmed Abdurrahmân, el-Fethurrabbânî, c.17, s.7

²⁰⁶ Nevevî, Muhyiddîn, *a.g.e.*, c.10, s.361; İbn-i Kayyım, *Zadu’l Meâd*, V, 32; Şenkîti, *a.g.e.*, I, 105-106; Kevserî, *a.g.e.*, s.29; Bütî, *A.g.e.*, s.101; Şeltût-Sayıs, *A.g.e.*, s.114; Bennâ, c.17, s.7; Şerif, *a.g.e.*, s.48; Beyhakî, VII,329.

Bazıları da Uveymir hadisinde Resûlullâh (sav) 'ın bu üç boşamayı geçerli saydığını ve ayrılığın üç talâkla meydana geldiğini söylemektedirler.²⁰⁷ Bu konudaki, delileri de, Ebu Dâvûd'ta geçen şu ibaredir. “Uveymir, Resûlullâh (sav) 'ın önünde hanımını üç talâkla boşadı. Resûlullâh (sav) da boşamayı geçerli saydı.”²⁰⁸

Hadisin Değerlendirilmesi:

Uveymir'in üç talâkla boşamasından sonra Resûlullâh (sav)'ın susması ve onu kınamaması, liânla ayrılmış olmalarındandır. Kadın, liândan sonra, talâka mahal olmadığından, Uveymir'in üç talâkla boşaması geçerli değildir. Bu boşama boş bir söz hükmündedir ve yabancı bir kadını boşamak gibidir. Dolayısıyla Resûlullâh (sav)'ın, Uveymir'i bundan alıkoymasına gerek yoktur ve Resûlullâh (sav)'ın sükûtu, onaylamak için değildir.²⁰⁹

Hadisteki “bu, artık liânlaşanların adeti olmuştur.” sözü de bunu destekler. Cumhur, bu cümleden kastın “Karı-kocanın birbirinden ayrılmalarının sırf liânla oluşu, adet hükmüne gelmiştir” manasında olduğunu söylemiştir.²¹⁰ Bu mananın bazı hadislerde açık olarak ifade edildiğini görmekteyiz.²¹¹ İbn Ömer'e “Lianlaşanların araları ayrılır mı?” diye sorulunca o da “Resulullah (s.a.v.), lianlaşanları birbirinden ayırdı” demektedir.²¹²

²⁰⁷ Kastalânî, c.8, S.134, Nevevi c.10, s.361

²⁰⁸ Ebu Dâvûd,Talak,27

²⁰⁹ Bkz. Şevkânî, VI, 228; Sanânî,Sübülü's-Selam III, 234; İbn Teymiyye XXXIII, 78; Nevevî, c.10, 361; Butî, a.g.e s.109, Mecelletü'l-Buhusil İslâmî sayı: 3, s. 60;Bennâa.g.e.,c.17,s.7.

²¹⁰ Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim*c.10,s.361; Benna,a.g.e.,c.17,s.29.

²¹¹ Bu mana bazı hadislerde şöylece açıklandığını görmekteyiz. *وكان فراقه إياها بعد سنة في المتلاعنين. قال سهل وأنا شاهد ثم فارقها عند* (Müslim,Lian,3) , *فارقها عند النبي ذاكم التفريق بين كل متلاعنين* (Müslim,Lian,2), *فكانت السنة بعدهما ان يفرق بين المتلاعنين* (Ebu Avane III,199; Ayrıca bkz. Ebu Avane ,III,200;Ebu Davut,Talak,27.) Bazı fakihler uveymir'in liandan sonra üç talakla boşamasına bakarak, liandan sonra üç talakla boşamanın sünnet olduğunu söylemişlerdir.Bu hükmü Uveymir hadisinin bazı varyantlarına ve Uveymirin mülaaneden sonra üç talakla boşamasına dayandırmaktadırlar.(Bkz.Şafii,Müsned,II,44;Ebu Avane,III,200.)

Ancak diğer mülaane vakalarında üç talakla boşamanın olmayışı ve gerek Uveymir hadisinin bazı varyantlarında gerekse, Sahabeden yapılan nakillerde lianlaşanların arasının ayrılması gerektiği bu tezi çürütmektedir.Hanımının kendisine yabancı olmasından sonra boşamanın sünnet olması düşünülemez.(Nevevî, Minhac, c. 10,s. 361.)

²¹² Müslim, Lian, 4;Ebu Avane,c.3,202-204.

İmam-ı Azam, Evzaî, Sevrî, Leys, Şâfiî, Mâlik, Ahmed, İshâk ve Ebu Sevr, liânın hükmünün ve sünnetinin, karı ile kocanın birbirinden ayrılması olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Bu ayrılığın liânla mı yoksa hakimin hükmü ile mi tahakkuk edeceği hususunda ise ihtilaf etmişlerdir.

Ebu Hanife'ye göre, ayrılık sırf liânla olmaz. Hakimin hükmü ile olur.

İmam-ı Şâfiî, Malik ve Cumhur'a göre ayrılık, sırf liânla meydana gelir. Hakimin hükmüne gerek yoktur.²¹³

Hadis, birkaç yönden, üç talâka delil olma özelliğini yitirmektedir:

a-) Hadisin tüm varyantlarında, üç talâkla boşamanın liândan sonra gerçekleştiği sabittir. Ayrılık, liânla gerçekleşmiştir.²¹⁴ Liânla meydana gelen ayrılık, üç talâkla meydana gelen ayrılıktan, daha büyük bir ayrılmadır. Dolayısıyla Uveymir'in liândan sonra üç talâkla boşamış olması, ayrılığa herhangi bir etkisi olmamıştır.

Uveymir'in üç talâkla boşamasının gerçekleşmemesi sebebiyle bu hadis, delil olmaktan çıkmaktadır. Çünkü konumuz, erkeğin kendi nikahı altındaki kadını üç talâkla boşayıp, boşayamayacağıdır. Uveymir hadisinde ise, karısının, kendisine yabancı olmasından sonra, yaptığı boşamadan bahsedilmektedir. Böyle bir durumda Resulullah (s.a.v.)'in onu nehyetmesine gerek yoktur. Uveymir'in üç talakla boşaması boş bir söz hükmündedir. Dolayısıyla Resulullah (s.a.v.)'in burdaki sukutu ikrar için değildir.

b-) Liânla ilgili hadislerin çoğunda “*Resûlullâh (sav) ikisinin arasını ayırdı*”²¹⁵ cümlesi geçmektedir. Eğer ayrılığın, liânla değil de, üç talâkla olduğunu söylersek, “*Resûlullâh (sav) ikisinin arasını ayırdı*” sözünün bir anlamı kalmaz. Çünkü boşama kocanın elindedir. Eğer bu üç boşama geçerli

²¹³ Nevevî, a.g.e., X, 360-361.

²¹⁴ Bkz.Ebu Avane, a.g.e.,c.3,s.200-205.

²¹⁵ Buhârî, Kitabu't Talâk, 32, 33, 34, 35; Müslim, Kitabu'l Liân, 2, 3, 4, 5, 6, 9; Ebu Dâvûd, Kitabu't-Talâk, 26, 27.

olsaydı, Resûlullâh (sav)'ın onların arasını ayırmasına gerek olmadan, ayrılma kendiliğinden gerçekleşirdi.

c-) Eğer ayrılık, üç talâkla gerçekleşmiş olsaydı, kadın, bir başka erkekle evlenmesinin ardından, ilk kocasına helal olurdu. Halbuki hadisin bazı varyantlarında, bunların ebedi olarak bir araya gelemeyecekleri ifade edilmektedir.²¹⁶

d-) Resûlullâh (sav) döneminde, meydana gelen diğer liân vakalarının hiçbirinde liândan sonra boşama söz konusu değildir. Hadis kaynaklarının çoğunda nakledilen, Hilal b. Ümeyye ile ilgili hadiste, Hilal'in, liândan sonra yaptığı herhangi bir boşamadan bahsedilmemektedir.²¹⁷ İbn Ömer de, karı-kocanın sırf lianla birbirinden ayrılacağını ifade etmiştir.²¹⁸

Bir çok müellif, İmam Şâfiî'yi -sırf liânla ayrılığı kabul ettiği halde- bu hadisi, bir lafızla üç talâğın gerçekleştiğine delil olarak zikretmesini²¹⁹ “Kadın talâka mahal olmadığından, Resûlullâh (sav)'ın onu kınasınagerek yoktur.”²²⁰ şeklinde itiraz etmişlerdir.

İbn-i Kayyim el-Cevzî bu hadisin delil olma cihetini şu şekilde reddetmektedir: “ Bir lafızda üç talâkın caiz olduğuna, liandan sonra meydana gelen üç boşamayı delil göstermeniz, delil olmaktan çok uzaktır. Hem bu istidlalde bulunan kimse -İmam-ı Şâfiî gibi- “Hakim ayırmasa da karı-kocanın lanetleşmesinden sonra, ayrılık gerçekleşir” diyenlerden iseniz, buna delil diye sarılmanız batıldır. Çünkü Liândan sonra üç talâk, hiçbir şey ifade etmemektedir.

Eğer, ayrılığı hakimin ayırmasına bağlı kılan görüşten iseniz, bunu da, delil olarak getirmek doğru değildir. Çünkü bu nikahın devamı için hiçbir yol yoktur. (Hâkimin) bu nikahı yok etmesi vaciptir. Bunlar, ebedi olarak birbirlerine

²¹⁶ Ebu Dâvûd, Kitabu't-Talâk, 26, 27; Ebu Avane, a.g.e., c.3, 200.

²¹⁷ İbn Hibbân, a.g.e., VI, 22, 20; Nesâî, Kitabu Süneni'l-Kübrâ, III, 372.

²¹⁸ Müslim, Kitabu'l-Liân, 4.

²¹⁹ Beyhakî, a.g.e., VII, 328.

²²⁰ Cessâs, a.g.e., I, 384; Beyhakî, Kitabu's-Sünenü'l-Kübra, VII, 329.

haram olurlar. Sizler Resûlullâh (sav)'ın bu talâka ses çıkarmamasına sarılıyorken, Liân durumu dışında, efendimiz(sav)' in üç talâka kızıp, kınamasına ve “Allah'ın kitabıyla oynama” diye adlandırışına sarılmamanız şaşılacak bir şeydir.²²¹

Eğer kadın boşanmaya mahal olsaydı, başka yerde Resûlullâh(sav)'ın, üç talâkla hanımını boşayanı, kınadığı gibi, burada da kınardı.²²²

Sünen'i Ebu Dâvûd'ta geçen hadis çok muhtasardır.“ (Uveymir) Resûlullâh (sav)'in huzurunda üç talâkla boşadı. Resûlullâh (sav) da bu talâkları geçerli kıldı.”²²³ cümlesindeki infâz kelimesi, liân veya üç talâk için kullanılmış olabilir. Ancak bu kelimenin üç talâk için kullanıldığını söylediğimizde, hadiste tezatlık oluşmaktadır. Şöyle ki: Hadisin ortasında, Resûlullâh (sav)'ın üç boşamayı geçerli saydığı zikredilmekte, sonunda ise liânlaşanların ebedi olarak bir daha bir araya gelemeyecekleri ve liânla ayrılığın, bundan sonra adet hükmüne geldiği ifade edilmektedir.Eğer ayrılık üç boşanma ile gerçekleşmiş olsaydı kadının başka bir kocaya varmasından sonra ilk eşine dönmesi mümkün olurdu. Rivayetin sonunda liânlaşanların ebedi olarak bir daha bir araya gelemeyeceklerinin ifade edilmesi, ayrılığın lianla gerçekleştiğini göstermektedir.Ebu Avnenin, Ebû Davutta geçen hadisin benzeri senediyle yaptığı rivayetler bu anlattıklarımızı doğrulamaktadır.Yukardaki rivayet hariç, lianla ilgili diğer vakalarda, üç talakla boşama söz konusu olmamıştır. Ayrılığın liânla gerçekleştiği ifade edilmiştir. فكانت السنة بعدهما ان يفرق بين المتلاعنين

²²⁴ شهت النبي(ص)فرق بين المتلاعنين ;فتلاعنا ثم فرق بينهما

²²¹ İbn Kayyim, *a.g.e.*, V, 2238.

²²² Reşid Rıza, *a.g.e.*, II, 384.

²²³ Ebû Dâvûd, *Kitabü't-Talâk*, 26-27.

²²⁴ Ebu Avane III.199,201,204.

Ayrıca bu hadisin senedindeki râvîlerden İbn-i Vehb²²⁵ mechûldur. İyaz

b. Abdullah ise çok mütesâhil biridir.²²⁶

أخبرنا عبيد الله بن سعيد قال حدثنا عبد الرحمن عن سفيان عن أبي بكر وهو ابن
أبي الجهم قال سمعت فاطمة بنت قيس تقول أرسل إلي زوجي بطلاقي فشدت علي ثيابي ثم أتيت
النبي صلى الله عليه وسلم فقال كم طلقك فقلت ثلاثا قال ليس لك نفقة واعتدي في بيت ابن عمك
ابن أم مكتوم فإنه ضير البصر تلقين ثيابك عنده فإذا انقضت عدتك فأذيني مختصر أخبرنا عبيد
الله بن سعيد قال حدثنا عبد الرحمن عن سفيان عن منصور عن مجاهد عن تميم مولى فاطمة
عن فاطمة نحوه

Fâtıma binti Kays anlatıyor.

— Kocam, beni boşadığını (haber) gönderdi. Ben de elbisemi örtünerek Resûlullâh (sav)'e geldim; Resûlullâh (sav), bana,

— “*Seni kaç talâkla boşadı?*” diye sordu.

— “*Üç talâkla*” dedim. Resûlullâh (sav);

— “*Öyleyse sana nafaka yoktur. Amcanın oğlu İbn-i Ümmi Mektûm'un evinde iddetini tamamla. Onun gözleri görmez. Yanında elbiseni çıkarabilirsin. İddetin dolunca bana haber ver.*” dedi.²²⁷

Hadisin diğer bazı varyantlarında şu ifadeler geçmektedir.

طلقني زوجي ثلاثا “Kocam beni üç talâkla boşadı.”²²⁸

ان زوجها طلقها ثلاثا “Kocası onu üç talâkla boşadı.”²²⁹

²²⁵ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s.702.

* Mechûl: Hadis istilâhında, bir râvî'nin, cerh ve ta'diline sebep olabilecek hallerinin bilinmemesidir. Tecrîh'in üçüncü mertebesine delalet eden bir ta'birdir.

²²⁶ İbn Hacer, *Takrib*, s.437.

²²⁷ Nesâî, *Kitâbu't-Talâk*, 15, 70.

²²⁸ Müslim, *Kitâbu't-Talâk*, 43, 50, 52; İbn Mâce, *Talâk*, 4; Tirmizî, *Talâk*, 5.

²²⁹ Müslim, *Kitâbu't-Talâk*, 47.

طلقها البتة

“Kocası onu kesin olarak (üç talakla) boşadı.”²³⁰

İbn-i Mâce, Fâtıma Binti Kays hadisini, “Bir mecliste, hanımını üç talâkla boşayan kimse bâbı”nda zikretmiştir.²³¹ Sünen-i Dârekutnî’de geçen bir rivayette, Fâtıma’nın bir lafızda üç talâkla boşandığı ifade edilmektedir.²³²

Fâtıma binti Kays ile ilgili bu nakiller, bir lafızda üç talâkın meydana geleceğini göstermektedir. Resûlullâh (sav)’in, bu olayda üç talâkla boşamayı nehy ettiğine veya bunun sünnete aykırı olduğuna dair bir beyanı da yoktur. Eğer üç talâk gerçekleşmeseydi, Resûlullâh (sav) bunu beyan edecekti.²³³

Hadisin değerlendirilmesi:

Bu hadislerdeki “*Üç talâkla boşadı*” ifadesi, mücmeldir. Çünkü bu ifade, boşamanın bir mecliste veya farklı meclislerde yapıldığına delalet etmemektedir.

Fâtıma b. Kays ile ilgili hadislerin tümüne baktığımızda, mücmellik ortadan kalkmaktadır. Müslim, Nesâî, İbn-i Hibbân, Ahmed b. Hanbel ve daha bir çok muhaddis, Fâtıma’nın daha önce iki defa kocası tarafından boşandığını ve bu boşamanın üçüncü boşama olduğunu, şu lafızlarla ifade ediyorlar.

فطلقها آخر ثلاث تطليقات

“(Son olan) üçüncü talâkla boşadı”²³⁴

فارسها اليه بتطليقة وهي بقية طلقها

“Kocası, Fâtıma’ya onu bir talâkla -son kalan üçüncü talâk ile- boşadığı haberini gönderdi.”²³⁵

Nevevî, hadislerde geçen “*üç talâkla boşadı*”, “*son kalan üçüncü talâkla boşadı*”, “*boşadı*”, “*elbette ile boşadı*” gibi farklı rivayetleri şu şekilde cem’ etmektedir: “Fâtıma’nın kocası, onu daha önce iki defa boşamıştı. Daha sonra

²³⁰ Ebû Avane, a.g.e., c.3, s.185.

²³¹ İbn Mâce, Talâk, 4.

²³² Dârekutnî, a.g.e., IV, 11, 12.

²³³ Bkz. İbn Hazm, A.g.e., IX, 397; Zuhaylî, A.g.e., IX, 329; Bûtî, A.g.e., s. 103.

²³⁴ Müslim, Talâk, 40; Beyhakî, *Kitâbu Süneni’l Kübrâ*, VII, 398; İbn Hibbân, a.g.e., VI, 246; Bennâ, a.g.e., XVII, 49, 52, 53; Nessâî, Talâk, 70; Ebu Avane, a.g.e., c.3, 177-178.

²³⁵ Müslim, Talâk, 41; Nesâî, Talâk, 73; Ebu Avane, a.g.e., c.3, 178.

üçüncü defa da boşadı. Bu son boşamadan dolayı kimi râviler “*Kocası Fâtıma’yı boşadı*”, kimi de “*kalan son üçüncü talâkla boşadı*”. Kimi de kocanın üç talâk hakkını bitirmesinden dolayı “*üç talâkla boşadı*” veya “*elbette ile boşadı*” demiştir.²³⁶

Gerek dil, gerek örf açısından da “*üç talâkla boşadı*” ifadesinden anlaşılan, boşamaların ayrı ayrı yapıldığıdır. Üç defa (ayrı ayrı) boşama hakkını kullanan kimse için de, bu tabir kullanılmaktadır. Sahabenin de üç talâkla boşanmış kadın için, bu tabiri kullandıklarını bir çok rivayette görüyoruz. Meşhur olan, bu ifadenin ayrı ayrı boşamalar için kullanılmasıdır. Resûlullâh (sav) dönemindeki boşamalar, peş peşe veya bir lafızda üç boşama şeklinde değildir. Dolayısıyla bu lafzın, meşhur, bilinen manaya değil de, nadir olarak meydana gelen bir lafızda üç talâka hamledilmesi de yanlıştır.²³⁷

Süneni Dârekutnî’de geçen:

“*Amr b. Hafs, Fâtıma’yı bir lafızda üç talâkta boşadı*” hadisi, diğer tüm sahîh hadislerle ve sikâ râvilerin rivayetine mu “haliftir. Ayrıca bu rivayetin senedin de zayıf ve mechûl râviler vardır.²³⁸

حدثنا سعيد بن عفیر حدثني الليث حدثني عقيل عن بن شهاب قال أخبرني (3- عروة بن الزبير أن عائشة أخبرته أن امرأة رفاعة القرظي جاءت الي رسول الله صلي الله عليه وسلم فقالت يا رسول الله إن رفاعة طلقني فبیت طلاقي وإني نكحت بعده عبدالرحمن بن الزبير القرظي وإنما معه مثل الهدبة قال

²³⁶ Nevevî, *a.g.e.* X, 335.

²³⁷ Bkz. Cessâs, *a.g.e.*, I, 383; İbn Türkmanî, *el-Cevherü'n-Nakî*, VII, 389; San'ânî, *a.g.e.*, III, 334; İbn Teymiyye, XXXIII, 77; Bûtî, *A.g.e.*, s. 109-110; İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, V, 2239.

²³⁸ Darekutnî, *a.g.e.*, IV, 11, 12. Râvilerden Nuaym b. Hammâd saduk olmasına rağmen çok hata yapan biridir. Seleme b. Ebi Seleme'yi bulamadım. Muhammed b. Râşid ile Seleme arasında hoca-talebe ilişkisi yoktur yani sened büyük ihtimalle muttasıl değildir. Bkz. el-Mizzî, *Tehzibu'l Kemâl*, XXV, 187-188; İbn-i Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 564. Darekutnî, hadisçiler nezdinde Muhammed b. Râşid'in zayıf olduğunu haber vermektedir. Bkz. Darekutnî, *a.g.e.*, III, 176. Ebû Tayyib, Darekutnî ta'likinde Fatma'nın üç ayrı talakla boşadığı görüşünü tercih etmektedir. Darekutnî, *a.g.e.*, IV, 11

رسول الله صلى الله عليه وسلم لعلك تريدن أن ترجعي الي رفاعة لا حتي
يذوق عسيلتك وتذوقي عسيلته

Hız Âişe validemizin naklettiğine göre : “Rifâa el-Kurazî'nin hanımı, Resullâh (sav)'a gelerek şöyle söyledi:

— “Ya Resulallâh, Rifaa beni (üç talâkla) kesin olarak boşadı. Ardından ben de Abdurrahmân b. Zübeyr el-Kurazî ile evlendim. Fakat Abdurrahmân'ın erliği şu elbise saçağı gibi (gevşek)tir.” dedi.

Resûlullâh (sav):

— “Sanırım ki sen (eski kocan) Rifâa'ya dönmek istiyorsun. Fakat ikinci kocan senin balcağızından, sen de onun balcağızından tatmadıkça bu olmaz.” buyurdu.²³⁹

Nesâî bu boşamayı “فطلقتي البتة”²⁴⁰ “Kocam beni kesin olarak boşadı” Şafiî şeklinde ifade etmektedir. “ان رفاعة طلق امرعته.. بثلاثا”²⁴¹ “Rifaa hanımını üç talakla boşadı” kelimeleri, üç talâkı ifade etmek için kullanılır. “بت” kelimesi, Hadisin sonunda ki Resulullâh (sav)'ın “sen onun balcağızından, o da senin balcağızından tatmadıkça ilk kocana helal olmazsın” sözü de, buna delildir. Çünkü üç talâk neticesinde, kadın kocasına haram olur. Ancak başka bir kocaya varıp, ondan ayrıldıktan sonra ilk kocasına helal olur.

Bu hadis Resûlullâh (sav) döneminde, bir anda üç talâkın gerçekleştiğini göstermektedir.²⁴²

²³⁹ Buhârî, Kitabü't-Talâk, 4; Dârimî, Talâk, 4; Şafii, Müsned, c.2, s.35.

²⁴⁰ Bkz. Miras, a.g.e., XI, 456; Şenkitî, a.g.e., I, 110-111.

²⁴¹ Şafii, Müsned, c.2, s.35.

²⁴² Nesâî, Sünen, Talâk, 10; Kitabu Süneni'l-Kübrâ, III, 352-353.

Hadisin Değerlendirilmesi:

Merfû hadislerde geçen” بة - ابان - بانة - المبتوتة “kelimeleri ve bu kelimelerin türevleri hakkında yaptığımız araştırma sonucunda, bu lafızların tümünün üç talâka delalet ettiğini ve üç talâkla boşanan kadın hakkında kullanıldığını gördük. Bu lafızlar, günümüzdeki ıstılâhî manasını, tabiîn devrinden itibaren kazanmıştır..

Hadiste geçen “*elbette*” veya “*bette*” ile yapılan boşamaların, bir defada meydana gelen üç talâka ihtimali olduğu gibi, ayrı ayrı meydana gelen üç talâka da ihtimali vardır.

Hadisin diğer bazı varyantları, bu ihtimali ortadan kaldırarak olayı açıklığa kavuşturmaktadır. Bu rivayetlerde, Rifâa el-Kurazî'nin, iki talâktan sonra, üçüncü talâkla hanımından ayrıldığını, yani boşamaların ayrı ayrı meydana geldiğini görüyoruz. Abdürrezak, Buhârî, Müslim ve Ebu Avâne, yukarıdaki hadisi, açıklayıcı bir tarzda “*طلقتي آخر ثلاث تطليقات*” “*Kocam beni üçüncü talâkla boşadı*”²⁴³ şeklinde, rivayet etmişlerdir.

حدثني محمد بن بشار حدثنا يحيى عن عبيد الله قال حدثني القاسم بن محمد (4-) عن عائشة أن رجلا طلق امرأته ثلاثا فتزوجت فطلق فسئل النبي صلى الله عليه وسلم أتحل للأول قال لا حتي يذوق عسيلتها كما ذاق الأول

Hz. Âişe'den şöyle rivayet edilmiştir. “Adamın biri hanımını üç talâkla boşamıştı. Ardından kadın bir başka erkekle evlendi.

İkinci koca da (cima etmeden) kadını boşadı. İkinci koca, kadını boşadıktan sonra kadının, ilk kocasına varması helal olur mu? diye Peygamber (sav)’e soruldu.

²⁴³ Buhârî, Kitabu'l-Edeb, 68; Müslim, Nikâh, 112; Ebu Avâne, *Müsnedu Ebi Avâne*, III, 155; Abdürrezak, a.g.e., c.6, s.346

Peygamber (sav) de:

— “İkinci koca kadının balından, birinci kocanın tattığı gibi tatmadıkça, helal olmaz” buyurdu.²⁴⁴

Buhârî bu hadisi, üç talâka cevaz verenler babında zikretmiştir. Aynî²⁴⁵ ve İbn Hacer²⁴⁶, hadisin zahirinden üç boşamanın bir anda meydana geldiğinin anlaşıldığını söylemektedirler.

Peygamber efendimiz (sav), bu olayda bir anda üç boşamayı kınamamıştır. Bu da üç talâkı cem’ etmenin caiz olduğunu ve sonucunun tahakkuk ettiğini göstermektedir. Eğer gerçekleşmemiş olsaydı, kadının, ilk kocasına dönmek için, ikinci kocanın balından tatması şart koşulmazdı.

Hadisin Değerlendirilmesi:

Hadiste olayın kiminle ilgili olduğu belli değildir. İsim verilmeden rivayet edilen bu hadis, içeriğiyle Rifâa el-Kurazî hakkında nakledilen hadislere mutabıktır. Her ikisinde de üç talâkla boşanma, ardında başka bir kocayla evlenme ve Resûlullâh (sav)’ın kadına “*ikinci kocanın balından tatmadıkça ilk kocana varamazsın*” sözü mevcuttur. Bazı rivayetlerde Rifâa hadisi ile ilgili, “*Rifâa’nın karısının ikinci kocasıyla evlendikten sonra; kocasının kendisiyle cinsel ilişki kurmasına karşı direndiği anlatılmaktadır*”.²⁴⁷ Olay Resûlullâh (sav)’e anlatılınca, Resûlullâh (sav), ikinci kocayla cinsel beraberliğin şart olduğunu ifade ediyor. Bu olayda da aynı durum söz konusudur. Dolayısıyla bu hadisin, Rifâa el-Kurazî ile ilgili olduğunu düşünüyoruz. Bu konuyu Rifâa hadisinde daha önce incelemiştik.

Eğer bu hadisin Rifaa el-Kurazî ile ilgili olmadığını, ayrı bir hadis olduğunu söylersek, yine de bir lafızda üç boşama hakkında delil olamaz. Çünkü

²⁴⁴ Buhârî, Talâk, 4; Beyhakî a.g.e., c.7s.329.

²⁴⁵ Aynî, a.g.e., XX, 237.

²⁴⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, IX, 367.

²⁴⁷ Şâfiî, *Müsned*, II, 35.

buradaki üç talâkla boşamanın, bir lafızda olduğu kesin değildir. Hadiste üç talağın bir anda veya ayrı ayrı yapıldığına dair bir açıklama yoktur.

ثلاثا ta'biri, hem Arap dilinde hem acem dillerinde, ayrı ayrı meydana gelen talâklar hakkında da kullanılır. “ شتمها ثلاثا ” “ üç defa sövdü”, “ فدقه ثلاثا ” “ üç defa iftira etti”, “ سلم عليه ثلاثا ” “ üç defa selam verdi” örneklerinde olduğu gibi.²⁴⁸ Resulullah (s.a.v.) döneminde meydana gelen talakların ayrı ayrı olması ve Resulullah (s.a.v.)’in bunu kınamaması talakların ayrı ayrı olduğuna delalet etmektedir.Eğer bir lafızda üç boşama olmuş olsaydı, Mahmut b Lebid hadisinde olduğu gibi, Resulullah (sav) bu duruma kızar ve tepkisini ifade ederdi.

Buhârî’nin bu hadisi, “Üç talâka cevaz verenler” babında zikretmiş olması, üç talâkı câiz görenlerin, bu hadisle istidlal ettiğini gösterir. Yoksa Buhârî’nin kendisi bu hadisle, üç talâkın bir arada cevazına delil getirdiği söylenemez.

نا علي بن محمد بن عبيد الحافظ نا محمد بن شاذان الجوهري نا معلى بن منصور نا (5-)
شعيب بن رزيق أن عطاء الخراساني حدثهم عن الحسن قال نا عبد الله بن عمر أنه طلق امرأته
تطليقة وهي حائض ثم أراد أن يتبعها بتطليقتين أخرأين عند القرنين فبلغ ذلك رسول الله صلى
الله عليه وسلم فقال يا بن عمر ما هكذا أمرك الله إنك قد أخطأت السنة والسنة أن تستقبل الطهر
فيطلق لكل قروء قال فأمرني رسول الله صلى الله عليه وسلم فراجعتها ثم قال إذا هي طهرت
فطلق عند ذلك أو أمسك فقلت يا رسول الله رأيت لو أني طلقته ثلاثا أكان يحل لي أن أراجعها قال
لا كانت تبين منك وتكون معصية

Hasan-ı Basrî’den şöyle rivâyet edilmiştir.

“İbn-i Ömer, hanımını hayızlı iken bir talâkla boşadı. Ardından diğer iki kur’da (hayız veya temizlik döneminde) iki talâkla boşamayı istedi. Bu durum, Resûlullâh (sav)’e ulaşınca şöyle dedi:

²⁴⁸ İbn Kayyim, Zâdu'l-Meâd, V, 2239.

— “Yâ İbn-i Ömer! Allah bu şekilde boşamayı emretmedi. Sen bu işin sünnetinde yanıldın. Sünnet olan, hanımını temizlik döneminde boşamandır. Boşamak istediğinde temizlik döneminde boşayabilirsin.”

İbn-i Ömer: Ardından Resûlullâh (sav) bana, hanımına dönmemi emretti ben de hanımına döndüm. Ve bana şunu söyledi:

— “Hanımın temizlenince, onu istersen boşa, istersen yanında tut” dedi.
Ben de:

— “Ya Resulallâh! Ben hanımımı üç talâkla boşasaydım, hanımına dönmem bana helal olur muydu?” diye sordum. Resûlullâh (sav):

— “Hayır. Hanımın senden kesin olarak ayrılmış olurdu ve sen de günahkar olurdu” dedi.²⁴⁹

Bu hadis, bir lafızda üç talâkın geçerli olduğu konusunda, apaçık bir delildir. Eğer, İbn Ömer, hanımını üç talâkla boşamış olsaydı, hanımıyla araları kesin olarak ayrılır, hanımına ric’ati mümkün olmazdı ve bu durumda, İbn Ömer günahkar olurdu. Bu hadis, bid’i talâkın, günah olmakla beraber meydana geldiğine delildir.

Hadisin Değerlendirilmesi:

a) Hadisin senedi:

Hadisin senedindeki râviler çokça tartışılmıştır. Özellikle bir lafızda üç talâkı bir kabul edenler, bu hadisin tüm râvîlerini tenkit etmişlerdir.

²⁴⁹ Dârekutnî, a.g.e., IV, 31; Heysemî, *Buğyetu’r-Râid Fi Tahkiki Mecmei’z-Zevâid ve Menbei’l-Fevâid*, IV, 618 (Taberânî riavayeti); İbn Hazm, a.g.e., IX, 392; Beyhakî, a.g.e., c.7, s.334.

Şevkânî, senedi şöyle tahlil eder: “Hadisin senedindeki, *Atâ el-Horasânî* hakkında farklı görüşler vardır. Tirmizî onun hakkında “*sikâ*”dır, Nesâî ve Ebu Hâtim “*fena değil*”, Said b. Mansûr ise onun hakkında “*kezzâb*”dır demiştir. Bir çok kimse onu zayıf bir râvî saymıştır. Buhârî: “*Bu adam hariç İmam Mâlik’in, hadis aldığı hiçbir râvî terk edilmez.*” demiş. Şu’be: “*O unutkan biridir*” derken, İbn Hibbân: “*Allah’ın hayırlı bir kuludur, ancak, hafızası iyi değildir. Çok hata yaptığından, onu hadisleri delil olarak getirilmez.*” demiştir.

Atâ, hadisin delil olarak getirilen ziyade kısmıyla yani, “*Eğer üç talâkla boşasaydım*” ifadesiyle, bu rivayetinde tek başına kalmıştır; Sika olan huffâzlara, bu konuda ters düşmüştür; Tüm huffâzlar hadisin aslını zikretmiş ancak bu ziyadeyi rivayet etmemişler.²⁵⁰

Beyhakî,²⁵¹ Zeylaî²⁵² ve Abdulhak²⁵³ da Ata’yı zayıf saymışlar. İkinci râvî Şuayb b. Zurayk gelince, İbn Kayyim²⁵⁴ İbn Hazm²⁵⁵ ve Şevkânî,²⁵⁶ bu râvînin zayıf olduğunu nakletmişler.

Üçüncü Râvî *Mualla b. Mansûr*’a gelince, Abdulhak onu da zayıf sayar. Ahmed b. Hanbel de onu yalancılıkla itham etmiştir. İbn Ömer’den bu hadisi alan Hasan-ı Basrî’nin de İbn Ömer’i görüp görmediği tartışmalıdır.²⁵⁷

Senede yapılan bu eleştirilerin bir kısmı yerindeyken, bir kısmı da biraz aşırıdır. Örneğin *Mualla b. Mansur*un sika bir râvî olduğunu Zehebî ve İbn Hacer’den öğreniyoruz²⁵⁸. İbn Hacer, Ahmed b. Hanbel’in bu râvîyi yalancı

²⁵⁰ Şevkânî, *a.g.e.*, VI, 228.

²⁵¹ Beyhaki, *a.g.e.*, c.7, s.330.

²⁵² Ebu Tayyib, Muhammed Abadi, *et-Ta’likü’l-Muğni Ala’d-Dârekutni*, s. 32-44.

²⁵³ İbn Kayyim, *Zâdu’l-Meâd*, V, 2234.

²⁵⁴ İbn Kayyim, *a.g.e.*, V, 2235.

²⁵⁵ İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 394

²⁵⁶ Şevkânî, *a.g.e.*, VI, 228.

²⁵⁷ Ebu Tayyib, *a.g.e.*, IV, 32; İbn-i Kayyim, *a.g.e.*, V, 2233

²⁵⁸ Zehebî, *el-Kâşif II*, 282; İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzîb*, s.541

saydığı iddiasının, yanlış olduğunu söylemektedir.²⁵⁹ Bu râvî, Buhârî ve Müslim'in râvilerindedir.²⁶⁰

Atâ el-Horasânî ise Müslim'in râvileri arasında olmasına rağmen, cerh ve ta'dil alimleri onun çok hata yaptığını, irsâl ve tedlîste bulunduğunu ifade etmişlerdir.²⁶¹ Buhârî: "Mâlik'in hadis rivayet ettiği ravilerden, Atâ el-Horsanî hariç, diğer raviler terkedilmez" demiştir. Kendisine bu adamın durumu sorulduğunda "Hadisleri umumiyetle makluptur" şeklinde cevap vermiştir. *Mizânu'l-İ'tidâl*'de kimileri bu raviyi cerh etmiş, kimileri de tevsik etmiştir.²⁶²

Şuayb b. Zurayk'a gelince, İbn Hacer, onun Sadûk olduğunu ancak hata da yaptığını söylüyor.²⁶³

Sonuçta bu hadis:

- a) senedindeki râvîlerin zayıflığı,
- b) ziyade kısmındaki bilgilerle, diğer sika râvîlere muhalefet etmiş olması
- c) bunu destekleyen başka bir mütâbî' ve müşâhid hadisin olmaması sebebiyle, delil olamaz.

b) Hadisin metni:

Eğer hadisi sahih bir hadis olarak kabul etsek dahi, bu hadis, bir lafızda üç talâkın meydana gelmesi konusunda bir delil değildir. Çünkü "*Yâ Resulallah; eğer üç talâkla boşamış olsaydım*" tabiri, bir lafızda meydana gelen üç talâka ihtimali olduğu gibi, ayrı ayrı meydana gelen üç talâka da ihtimali vardır. İhtimal arz eden bir hadisle de delil getirilemez.

²⁵⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, s. 541.

²⁶⁰ Şenkîfî, *a.g.e.*, I, 112.

²⁶¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, s. 382; Zehebî, *a.g.e.*, II, 22.

²⁶² Ebû'l-Basal, *Mesail fil fikhi'l-Mukaren*, s. 187.

²⁶³ İbn Hacer, *a.g.e.*, s.267

Böyle bir boşamada, boşamaların ayrı ayrı olduğu ihtimali daha yüksektir. Çünkü Abdullah b. Ömer ve babası Hz. Ömer'den gelen hadisler bu manayı desteklemektedir.

Dârekutnî'nin bir rivâyetinde, boşama haklarını (üç talâkla) bitiren biri, Hz. Ömer'e gelerek, "boşamayı kadının hayız döneminde yaptığını söyleyerek" bu boşamanın hükmünü sordu. Hz. Ömer "Sen günah işlemişsin, hanımın senden ayrıldı" dedi. Bunun üzerine adam; "İbn Ömer, hanımını hayızlı iken boşadığında Resûlullâh, (sav) onu hanıma geri döndürdü" dedi.

Hz. Ömer de "İbn Ömer, talâk hakkını bitirmediği için döndü. Sen ise üç talâk hakkını bitirdiğinden, artık hanımına geri dönemezsin" dedi.²⁶⁴

İbn Ömer de, hanımı hayızlı iken boşayan adama "eğer hanımını bir defa veya iki defa boşamışsan hanımına dönebilirsin, ancak üçüncü defa boşamışsan hanımına dönemezsin" demektedir.²⁶⁵

Bu iki rivayette daha önce yapılmış boşamalardan haber verilmektedir. Yani "Eğer daha önce iki boşama yaptıysan ve bu da üçüncü boşama ise, hanımına ricat edemezsin" demektir. Bu mana, bizim tercih ettiğimiz manadır.

Resulullah (s.a.v.)'in "Sen günahkar olurdu" demesi ile insanın aklına üç talağın geçerli olduğu gelebilir. Ancak bu söz, hayız halinde yapılan boşama ile ilgilidir.²⁶⁶

نا أبو محمد بن صاعد نا يحيى بن عبد الباقي الأذني ح ونا عثمان بن أحمد الدقاق نا (6-)
يحيى بن عبد الباقي الأذني نا محمد بن عبد الله بن القاسم الصنعاني نا عمرو بن عبد الله بن فلاح
الصنعاني نا محمد بن عيينة عن عبد الله بن الوليد الوصافي وصدقة بن أبي عمران عن إبراهيم
بن عبيد الله بن عباد بن الصامت عن أبيه عن جده قال طلق بعض آبائي امرأته ألفا فانطلق بنوه
إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالوا يا رسول الله إن أبانا طلق أمنا ألفا فهل له من مخرج

²⁶⁴ Dârekutnî, a.g.e., IV, 8, H. No. 17.

²⁶⁵ Buhârî, Talak, 7, 43; Müslim, Talâk, 1; Dârekutnî a.g.e., IV, 27-29; İbn Hazm, , a.g.e., IX, 394.

²⁶⁶ Maverdî, a.g.e., X, 121.

فقال إن أباكم لم يتق الله فيجعل له من أمره مخرجا بانت منه بثلاث على غير السنة وتسعمائة وسبعة وتسعون إثم في عنقه رواته مجهولون وضعفاء إلا شيخنا وابن عبد الباقي

Ubâde b. Sâmit: “Dedelerimden biri hanımını bin talâkla boşamıştı. Oğulları Resûlullâh (sav)’e gelerek “Yâ Resulellah! babamız, anamızı bin talâkla boşadı. Babamız için bir çıkış yolu var mıdır?” dediler. Bunun üzerine Resûlullâh (sav) de;

— “Babanız Allah’tan korkmamış ki ona bir çıkış yolu olsun. Sünnete uygun olmayan bir şekilde, hanımı ondan üç talâkla ayrılmıştır. Dokuz yüz doksan yedisi de, boynunda günah olarak kalmıştır” dedi.²⁶⁷

Taberanî²⁶⁸ ve Abdurrezzâk’ın²⁶⁹ rivayetinde ise

“Deden, Allah’tan korkmamış. Üç talâkla boşamıştır; Geriye kalan dokuz yüz doksan yedisi ise aşırılıktır, zülümdür. Allah dilerse ona azap eder, dilerse af eder.”denmektedir.

Bu hadiste Resulullah (s.a.v.)’in, bin talakla boşayan kimse hakkında, üç talağı geçerli kıldığı açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Hadisin Değerlendirilmesi:

Dârekutnî bu hadisi rivayet ettikten sonra “hocam ve İbn Abdalbâkî hariç, tüm râvîler zayıftır, mechûldurlar” demektir.²⁷⁰

Bu hadisin her üç varyantı da zayıftır. İbn Hacer²⁷¹ ve Ahmed b. Hanbel, râvîlerden Yahya b. el-Alâ’nın hadis uydurduğunu söylemişlerdir.²⁷²

²⁶⁷ Dârekutnî, a.g.e., IV, 20, H. No.53

²⁶⁸ El-Heysemî, a.g.e., IV, 221.

²⁶⁹ Abdurrezâk b. Himmâm es-San’ânî, *el-Musannef*, VI, 393; İbn Hazm, , a.g.e., IX, 394; İbn Hacer, *el-Metalibü'l-Âliye*, c.2, s.63.

²⁷⁰ Dârekutnî, a.g.e., IV, 20; İbn Kayyim, *İğâsetü'l-Lehfân min mesâyidi'ş-Şeytân*, I, 351.

²⁷¹ İbn Hacer, *Takrib*, s. 535.

²⁷² Ebû'l-Basal, a.g.e., s. 186.

Ubeydullâh (veya Abdullah) b .Velîd el-Vassâfi, ise aşırı derecede zayıf bir râvîdir. Nesâî, onun hakkında “*hadisi alınmaz*”, Yahya b. Maîn ve Ebu Zur’a “*zayıf bir râvîdir.*” Ahmed b. Hanbel ise “*Hadisleri sağlam değildir. Sadece öğrenmek maksadıyla hadisleri yazılabilir*” demektedir.²⁷³ İbrahim b. Ubeydullâh ise mechûldür.²⁷⁴ Bu durumda; hadisi zayıf biri, aşırı zayıf olan bir râvîden, o da tanınmayan bir râvîden almış olmaktadır. Bu durumda, hadis delil olmaktan çıkar.²⁷⁵

Bu hadisin yalan bir haber olduğunun en büyük delili ise, hiçbir sahih, zayıf, muttasıl veya münkâtı’ hadiste, Ubâde b. Sâmit’in babasının İslamî devreye yetiştiği, bilinmemektedir. Öyleyse dedesi nasıl peygamberimiz dönemine yetişmiş olsun.²⁷⁶ Abdülğaffar Süleyman, bu hadisin mevzu olduğunu söylemektedir.²⁷⁷

7-) نا أحمد بن محمد بن زياد القطان نا إبراهيم بن محمد نا إبراهيم بن محمد بن الهيثم صاحب الطعام نا محمد بن حميد نا سلمة بن الفضل عن عمرو بن أبي قيس عن إبراهيم بن عبد الأعلى عن سويد بن غفلة قال ثم كانت عائشة الخثعمية ثم الحسن بن علي بن أبي طالب رضي الله عنه فلما أصيب علي وبوبع الحسن بالخلافة قالت لتهنك الخلافة يا أمير المؤمنين فقال يقتل علي وتظهرين الشمامة اذهبي فأنت طالق ثلاثا قال فتنافعت نساها وقعدت حتى انقضت عدتها وبعث إليها بعشرة آلاف متعة وبقية بقى لها من صداقها فقالت متاع قليل من حبيب مفارق فلما بلغه قولها بكى وقال لولا أني سمعت جدي أو حدثني أبي أنه سمع جدي يقول أيما رجل طلق امرأته ثلاثا مبهمة أو ثلاثا ثم الإقرار لم تحل له حتى تنكح زوجا غيره لراجعتها

Âişe el-Hasamiyye, Hz. Ali’nin oğlu Hasan’ın nikahı altındaydı. Hz. Ali şehîd olduğunda, Hasan’a biat edildi. Hasan’ın zevcesi Âişe:

— “Halifelik sana mübarek olsun. Ya Emire’l Mü’minîn!” dedi

²⁷³ el-Mizzî, *Tehzibü’l Kemâl*, XIX, 173-176.

²⁷⁴ İbn Hazm, , *a.g.e.*, IX, 393; Cerh ve ta’dil kitaplarında bu râviyi bulamadım

²⁷⁵ Bkz. İbn Kayyim, *Zâdül-Meâd*, V, 2239; Şevkânî, *a.g.e.*, VI, 232; Şenkîfî, *a.g.e.*, I, 113; Kevserî, *a.g.e.*, s. 31.

²⁷⁶ İbn Kayyim, *Zadü’l Meâd*, V, 2239; Şevkânî, *a.g.e.*, VI, 232; İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 394.

²⁷⁷ İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 392 (Tahkik kısmı).

Hasan:

— “Ali öldürülüyor. Sen de sevinç mi izhar ediyorsun? Haydi git, sen üç talâkla boşsun” dedi.

Âişe:

— “Bunun üzerine elbisemi giyinerek örtündüm. İddetim bitinceye kadar orda kaldım” dedi.

Hasan, Âişe'nin mehrinin kalan kısmını ve on bin dirhemi hediye olarak, Âişe'ye gönderdi. Âişe bunları görünce “Ayrılan bir sevgiliden, ne kadar da az bir mal” dedi.

Âişe'nin bu sözü, Hasan'a ulaşınca

“Eğer ceddîm peygamber (sav)'den (veya babam dedemden) “Her kim hanımını bir defada üç talâkla boşarsa veya temizlik dönemlerinde üç talâkla boşarsa, hanımı başka kocaya varmadıkça, ona dönemez” hadisini, işitmemiş olsaydım, onu geri alırdım” dedi.²⁷⁸

Bu hadisin iki mutâbi'i vardır. Birincisi Beyhakî'nin Ebu'l Hasan Ali b. Ahmed'den onun da, Ahmed b. Ubeyd es-Safarî'den onun da, İbrahim b. Muhammed el-Vâsit'den onun da Muhammed b. Humejd er-Râzî'den aldığı hadistir.²⁷⁹ İkincisi ise Dârekutnî'nin farklı hocalardan rivayet edip, senedi İbrahim b. Abdullahta da birleşen hadistir.²⁸⁰

²⁷⁸ Dârekutnî, IV, 30, H. No: 82; Heysemî, a.g.e., IV, 624 (Taberanî rivâyeti).

* Mütâbi: Bir hadisin lafızlarına uygun olarak ve senedleri en azından aynı sahabede birleşmek üzere başka bir râvî tarafından rivayet edilen hadistir. Mütâbi' hadisin özelliği rivayet edilen hadisin aynı sahabeden olmasıdır. Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis istılahları sözlüğü*, s. 119; Sirâctü'd-Dîn, a.g.e., s. 129.

²⁷⁹ Beyhakî, *Kitâbu Süneni'l Kübrâ*, VII, 336.

²⁸⁰ Dârekutnî, a.g.e., IV, 31, H. No: 83.

Hadisin Değerlendirilmesi:

Beyhakî'nin ve Dârekutnî'nin rivayet ettiği hadisin, üç varyantı da, sened itibariyle zayıftır.

Seneddeki râvilerden, Muhammed b. Humejd'in yalancı olduğunu Ebu Zur'a bize nakletmektedir.²⁸¹ İbn Hacer de onun zayıf bir râvî olduğunu ifade eder.²⁸²

Seleme b. Fadl hakkında, İbn Hacer “Doğru sözlü bir râvîdir, ancak çok hata yapan birisidir”.²⁸³ Ebu Hâtim bu râvînin hadisinin alınmayacağını ve onun hadisiyle ihticâc edilmeyeceğini söyler. İshâk b. Râhûye ve bir çok kimse onu zayıf saymışlardır. Buhârî ise onun rivayetlerinde yanlış şeylerin bulunduğunu ifade eder.²⁸⁴

Amr b. Ebi Kays, doğru bir râvî olmakla beraber hata yapan bir râvîdir. Ebu Dâvûd onun hakkında, bir defasında “*hadisi alınabilir*”, bir defasında da “*hadisinde yanlışlıklar bulunan bir râvîdir*” demiştir.²⁸⁵ İbn Hibbân ise “*sikât*” inde zikretmiştir.²⁸⁶

Dârekutnî'deki rivâyetin mütabî'si olan hadisin râvilerinden, Ömer b. Şemr hakkında, İbn Hibbân “*Bu râvî, mevzû hadis aktaranlardandır*”, Buhârî ise “*Bunun hadisi alınmaz*” demektedir.²⁸⁷

Hadis usulündeki cerh ve ta'dîl kriterlerine göre bu hadis merdûd'tur.* Bu hadisle delil getirilemez.

²⁸¹ İbn Kayyim, *İğâsetül-Lehfân*, I, 353; Ebu Tayyib, *a.g.e.*, IV, 30.

²⁸² İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 475.

²⁸³ İbn Hacer, *a.g.e.*, s. 248.

²⁸⁴ Bkz. İbn Kayyim, *İğâsetü'l-Lehfân*, I, 353.

²⁸⁵ Ebu Tayyib, *a.g.e.*, IV, 30.

²⁸⁶ Mizzî, *a.g.e.*, XXII, 205.

²⁸⁷ Ebu Tayyib, *a.g.e.*, IV, 31.

* Merdûd: Reddedilmesi gereken hadislerle delalet etmek üzere, makbulün zıddı olarak kullanılan bir tabirdir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis terimleri sözlüğü*, s. 264.

نا محمد بن مخلد نا أحمد بن عبد الله بن زياد الحداد نا أبو الصلت إسماعيل بن (-8) أمية الدارع نا حماد بن زيد نا عبد العزيز بن صهيب عن أنس قال سمعت معاذ بن جبل يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يا معاذ من طلق للبدعة واحدة أو اثنتين أو ثلاثا ألزمناه بدعته

Enes, Muâz b. Cebel'den şöyle nakleder:

“Resûlullâh (sav) “Ey Muâz! Kim bid'i olarak (yani emredilen şeklin dışında), birle, ikiyle veya üçle hanımını boşarsa onun o bid'i boşamasını geçerli sayarız” dedi.²⁸⁸ İbn Hazm, hadisi, aynı senedle Muâz b. Cebel kaydı olmaksızın, Enes'ten rivâyet etmektedir.²⁸⁹

Hadisin Değerlendirilmesi:

Dârekutnî bu hadisi rivayet ettikten sonra, seneddeki İsmail b. Ebi Ümeyye el-Kuraşî'nin zayıf olduğunu ve hadislerin terk edilip alınmadığını ifade etmektedir.²⁹⁰ Sünen-i Darekutnî'ye ta'lik yazan, Ebu Tayyib Muhammed Abadî, Zehebî'nin “mizân”da bu râvî hakkında Dârekutnî'ye katıldığını, Abdülhakk'ın da Ahkâmında bu râvîyi zayıf kabul ettiğini nakletmektedir.²⁹¹

İkinci olarak bu hadisin senedinde ittisal yoktur. Hammâd b. Zeyd'in talebeleri arasında, İsmail b. Ebi Ümeyye diye bir kimse bulunmamaktadır.²⁹²

نا أحمد بن محمد بن سعيد نا أحمد بن يحيى الصوفي نا إسماعيل بن أبي أمية القرشي (-9) نا عثمان بن مطر عن عبد الغفور عن أبي هاشم عن زاذان عن علي قال سمع النبي صلى الله عليه وسلم رجلا طلق البتة فغضب وقال تتخذون آيات الله هزوا أو دين الله هزوا ولعبا من طلق البتة ألزمناه ثلاثا لا تحل له حتى تنكح زوجا غيره إسماعيل بن أبي أمية هذا كوفي ضعيف الحديث

²⁸⁸ Dârekutnî, a.g.e., IV, 20-45, h. No. 54, 129, 130; Beyhakî, a.g.e., c.s.327.

²⁸⁹ İbn Hazm, a.g.e., IX, 393.

²⁹⁰ Dârekutnî, a.g.e., IV, 20. Ayrıca Bkz. İbn Kayyim, İğasetü'l Lehfân, I, 351; İbn Hazm, a.g.e., IX, 394.

²⁹¹ Ebu Tayyib, a.g.e., IV, 20.

²⁹² Bkz. Mizzî, a.g.e., VII, 239-252.

Zazân'ın Hz. Ali (ra)'dan yaptığı rivayete göre: “Resûlullâh (sav), adamın birinin, hanımını kesin olarak (üç talâkla) boşadığını duyunca sinirlendi ve şöyle dedi; “Allah'ın ayetleriyle alay ediyorsunuz veya -Allah'ın diniyle alay edip oynayacak ediniyorsunuz-. Kim elbette ile hanımını boşarsa, üç talâkı onun hakkında geçerli kılarız. Hanımı başkasına varmadıkça da kendisine helal olmaz.”²⁹³

Hadisin Değerlendirilmesi:

Dârekutnî bu hadisi aktardıktan sonra seneddeki İsmail b. Ebi Ümeyye'nin zayıf olduğunu, bu hadiste de tekrarlıyor.²⁹⁴

Seneddeki râvîlerden Osman b. Matar hakkında, Yahya b. Maîn, “zayıftır, hadisi alınmaz” Ebu Hâtim, “Hadisi kabul edilmeyen kimselerdendir” Ebû Dâvûd ve Nesâî ise “zayıf bir râvîdir” demektedirler.²⁹⁵

Ebû Tayyib, Abdülhakk'ın bu seneddeki tüm râvîleri zayıf saydığını nakletmektedir²⁹⁶ İbn-i Kayyim de bütün râvîlerin zayıf ve mechûl râvîler olduğunu söylemektedir.²⁹⁷

Dârekutnî'den naklettiğimiz bu zayıf hadislerden sonra İbn Teymiyye'nin şu değerlendirmesine katılmamak, mümkün değildir: “Dârekutnî hadiste imamdır. Kendisi süneninde fıkıhla ilgili garip hadisleri ve bunların tarîklerini derlemeye çalışmıştır. Sadece Dârekutnî'nin kitabıyla yetinmek, İslam hukuk metodunda büyük bir cehaletin göstergesidir.”²⁹⁸

²⁹³ Dârekutnî, a.g.e., IV, 20.

²⁹⁴ Dârekutnî, a.g.e., IV, 20.

²⁹⁵ Mizzî, a.g.e., XIX, 495-497.

²⁹⁶ Ebu Tayyib, a.g.e., IV, 20, 21.

²⁹⁷ İbn Kayyim, *İğâsetü'l-Lehfân*, I, 352; Ebu Tayyib, a.g.e., IV, 21.

²⁹⁸ İbn-i Kayyim, a.g.e., I, 351 (Dipnot kısmında).

أخبرنا سليمان بن داود عن ابن وهب قال أخبرني مخرمة عن أبيه قال (-10) سمعت محمود بن لبيد قال أخبر رسول الله صلى الله عليه وسلم عن رجل طلق امرأته ثلاث تطليقات جميعا فقام غضبانا ثم قال أيلعب بكتاب الله وأنا بين أظهركم حتى قام رجل وقال يا رسول الله ألا أقتله.

Mahmûd b. Lebîd (r.a)'dan;

Resûlullâh (sav)'e adamın birinin, karısını üç talâkla birden boşadığı haberi verilince, kızarak ayağa kalktı, ve:

— “Ben daha aranızdayken, Allah'ın kitabı ile mi oynanıyor?” dedi.

Nihayet bir adam kalktı;

— “Ya Resûlallâh! Onu öldüreyim mi?”²⁹⁹ dedi.

Hadisin delaletinden, bir lafızda üç talâkın veya peş peşe verilen üç talâkın caiz olduğu anlaşılmaktadır. Resûlullâh (sav) 'ın kızması, talâkların vukuuna delalet eder. Eğer bu talâklar geçerli olmasaydı, Resûlullâh (sav) bunu beyan edecekti.

Hadisin Değerlendirilmesi:

a) Senedin değerlendirilmesi:

Hadis mürsel^{*} olması sebebiyle eleştirilmiştir.³⁰⁰ Ancak bu rivayeti Resûlullâh (sav)'den nakleden Mahmûd b. Lebîd, sahâbîdir; Sahabenin mürseli^{**} de makbûldür.³⁰¹

²⁹⁹ Nesâî, Talâk, 6; *Kitabu Sünen'il-Kübrâ*, III, 349.

^{*} Mürsel: Tabii'nin sahabeyi atlayıp, Resûlullâh (sav)'e hadis isnâd etmesidir.

³⁰⁰ Bkz. İbn Hazm, *a.g.e.*, III, 387-389.

^{**} Sahabe Mürseli: Sahabenin, Resûlullâh (sav)'den işitmediği, veya yaşının küçüklüğünden dolayı Resûlullâh (sav)'den hadis almadığı halde, Resûlullâh (sav)'e izafe ettiği söz ve fiillerdir.

³⁰¹ Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 343; Abdullah Siracuddin, *Şerhu'l-Manzumeti'l-Beykûniyye*, s. 111.

Seneddeki râvîlerden Mahreme b. Bukeyr, babasından hadis işitmeyip, onun kitabından vicâde*** yoluyla hadis nakletmesinden dolayı eleştirilmiştir. Babasından hadis işitip, işitmediği konusu ihtilaflıdır. Ancak bu rivayette سمعت diyerek (semâ') lafzını kullanması, ve bazı rivayetlerde babamdan hadis aldım demesi, hadisi vicâde yoluyla değil, semâ' yoluyla aldığı ihtimali ağırlık kazanmaktadır. Vicâde yoluyla aldığını kabul etsek de, bu hadis ta'n edilemez. Çünkü kendisi de, babası da sikadır. Ayrıca imam Malik ve Müslim bu râvîden, babası kanalıyla birçok hadis rivâyet etmişler.³⁰²

Nesâî bu hadisi sadece Mahreme'nin rivayet ettiğini söylemektedir. Bu durumda hadis ferddir (yani ğarîbtir)³⁰³

İbn Hacer³⁰⁴ ve İbn Kesir³⁰⁵ râvîlerin sikâ olduğunu, Abdülğeffâr Süleymân da, senedin sahih olduğunu³⁰⁶ söylemişlerdir. Bu durumda hadis ğarîb de olsa sahihtir.

b) Manası açısından:

Cumhura muhalif olanlar, bu hadisten bir lafızda üç talâkın vukûunun çıkarılamayacağını şu şekilde ifade ederler: “Resûlullâh (sav)'in, üç talâkı cem' etmeyi “Allah'ın kitabıyla oynamak” olduğuna dair yaptığı açıklama, bu talâkların geçersiz olduğuna işaret etmektedir. Çünkü Resûlullâh (sav):

“Kim bizim işimize uygun olmayan bir şey yaparsa, o iş kabul edilmez”³⁰⁷ buyurmuş.

*** Vicâde: Râvînin, ele geçirdiği bir sahife veya kitaptan; semâ', icâzet veya münâvele olmaksızın hadis alıp rivâyet etmesidir.

³⁰² Bkz. İbn Kayyım, *Zâdu'l-Meâd*, V, 2224-2225; Şenkîfî, *a.g.e.*, I, 109; İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 388 (Tahkîk kısmı).

³⁰³ Şenkîfî, *a.g.e.*, I, 109.

³⁰⁴ San'ânî, *a.g.e.*, III, 331.

³⁰⁵ Şenkîfî, *a.g.e.*, I, 111; Nevevî, *Mecmû'*, XVII, 85.

³⁰⁶ İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 389 (Tahkîk kısmı).

³⁰⁷ Müslim, *Kitabu'l-Eqdiye*, 17.

Cumhur, bu aklî kuram'a "Bir şeyin yasak olması, yapıldığı takdirde gerçekleşmeyeceği anlamına gelmez" şeklinde cevap vermektedir.³⁰⁸

Gerçekte, bu hadiste üç talâkı cem' eden kimsenin, boşamasının geçerliği olup-olmadığına dair herhangi bir beyan yoktur. İbn Hacer de, Mahmûd b. Lebid hadisinde, adamın talâkının geçerli kılındığına dair veya kabul edilmediğine dair bir bilgi yoktur demektedir.³⁰⁹ Dolayısıyla mücmel ve ihtimalli olan bir manadır. Bu durumda bu hadis, delil olmaktan uzaktır.

Cumhurun "Resûlullâh (sav)'in kızması, bu boşamaların vukuuna delalet eder. Eğer bu boşamalar geçerli olmasaydı, Resûlullâh (sav) beyan ederdi" sözüne hiç katılmıyoruz. Çünkü, Resûlullâh (sav)'in gazaba gelmesi, boşamanın meydana geldiğini göstermez. Belki doğru hareket etmeyen bu adamın, ahmakça davranışına kızdığını gösterir. Yanlış bir iş karşısında Resûlullâh kızmayacak da, ne yapacak?

İbn Kayyim el-Cevzî , Cumhurun bu hadisle istidlaline sert cevap vermektedir: " Bu hadisi bir lafızda üç talâkın vukuuna cevaz olarak delil getirmek, hakikati ters-yüz etmektir. Çünkü bu hadis, üç talâkı cem' etmenin haram olduğunun en büyük delilidir. Bunun vâki olduğunu söylemek, kehanet ve hırs nevindedir. Hadiste olmayan bir şeyi iddia etmektir. Delalet yollarından hiçbirisi böyle bir manaya, kesinlikle izin vermemektedir." Resûlullâh (sav)'in Allah'ın kitabıyla alay olan bir ameli, geçerli kıldığı, sahih saydığı ve şeriata uygun gördüğü nasıl söylenebilir?

Bu hadis, şâri'in boşamaları cem' etmeyi, meşru kılmadığının açık bir göstergesidir.³¹⁰

³⁰⁸ Şenkîfî, *a.g.e.*, I, 111.

³⁰⁹ Zeydân, *a.g.e.*, VIII, 76.

³¹⁰ İbn Kayyim, *İğasetü'l-lehfan*, I, 348.

Merfû' hadisler hakkında sonuç olarak şunu diyebiliriz. Uveymir, Rifâa, Fâtıma hadisleri ile Hz. Âişe'nin rivayet ettiği hadis, sübût açısından kat'îdir. Ancak mananın delaleti açısından, kat'î değildir. Çünkü, Uveymir hadisinde ayrılık, üç talâkla boşanmadan dolayı değil, liân'la gerçekleştiğinden, üç talâkın bir defada vuku bulacağını göstermez.

Hiz. Âişe'nin rivayet ettiği hadis ile Rifâa ve Fâtıma binti Kays ile ilgili olan hadislerde boşamalar, ayrı ayrı zamanlarda meydana gelmiştir. Bir mecliste veya bir lafızda üç talâk söz konusu değildir.

Bu hadislerdeki “üç talâkla boşadı” sözünü “bir defada üç talâkla boşadı” şeklinde anlayanlar, hadisin diğer varyantlarını araştırmadan, sadece bu hadisi göz önünde bulundurarak söylemişlerdir. Hadislerin diğer tarîklerinde, kocalarının onları son kalan üçüncü talâkla boşadığını daha önce belirttik.

Ubâde b. Sâmit, Hz. Ali, Hz. Hasan, Muâz b. Cebel hadisleri ise, bir lafızda üç talâkın meydana geleceğine delaleti olmasıyla beraber, bu rivayetlerin sübûtu kat'î değildir.

Bu hadisleri itibar* açısından araştırdığımızda, diğer hadis kaynaklarında bunların mütâbî'leri bulunmakla beraber, hiçbirisinin tek bir müşâhidi** yoktur. Yani ikinci bir sahâbeden bu hadisler rivayet edilmemiştir. Bu hadisleri ve mütâbî'lerini incelediğimizde, senedlerdeki bazı râvîlerin şedîdü'd-da'f seviyesinde olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla bu hadisler birbirlerine kuvvet vermekten de uzaktırlar.

Mahmûd b. Lebîd hadisinde ise, üç talâkın geçerli olduğuna dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

* İtibâr: Ferd sanılan bir hadisin, başka yollardan râvîsinin bulunup bulunmadığını (başkaları tarafından rivâyet edilip edilmediğini) câmi', mûsned ve cüz'lerden araştırmaktır. Bkz. Koçyiğit, a.g.e., s. 214.

**Müşâhid: Rivâyet edilen hadisin, mana ve lafız itibarıyla, benzerinin başka bir sahabe yoluyla nakledildiği hadistir. Bkz. Sirâcüddin, Abdullah, a.g.e., s. 129; Koçyiğit, a.g.e., s. 48.

Cumhurun bir lafızda üç talâk mevzusunda, getirdikleri merfû' hadis delilleri bunlardır. Bu hadislerin hiçbirisi delaleti ve sübutu kat'i bir şekilde, bir lafızda üç talâka delalet etmemektedir.

B- MEVKÛF ve MAKTU' HABERLER ve DEĞERLENDİRİLMELERİ

Bu konuda görüş bildiren / fetva veren sahabe ve tabiîni zikrederek, her birisinin ismi altında ondan gelen rivayetleri inceleyeceğiz.

1. İbn Ömer'in Görüşü

a) وقال الليث عن نافع قال كان ابن عمر إذا سئل عن طلق ثلاثا قال لو طلقت مرة أو مرتين فإن النبي صلي الله عليه وسلم أمرني بهذا فإن طلقها ثلاثا حرمت حتي تتكح زوجا غيرك

Üç talâkla hanımını boşayan bir adamın durumu İbn Ömer'e sorulduğunda “Bâri bir kere veya iki kere boşasaydın. Çünkü Allah'ın Resûlü (sav), bana böyle emretti. Eğer onu üç talâkla boşamışsan, başka kocaya varmadıkça sana haram olur.” demiştir.³¹¹

Hadisin Değerlendirilmesi:

Buhârî'nin bâb başlığı altındaki bu hadis, çok muhtasar olduğundan, sırf bu hadisle yetinenler, bu hadise yanlış mana vermişlerdir. Ebû avane, Buhârî ve Müslim, bu hadisi aynı senedle, daha geniş olarak zikretmişlerdir. Bu rivayetlerde ilkin, İbn Ömer'in, hanımını hayızlı iken bir talâkla boşadığı, Resûlullâh (sav)'in İbn-i Ömer'e hanımına dönmesini emrettiği ve eğer boşamak istiyorsa, hanımını temizlik dönemi içerisinde boşaması gerektiği anlatılmaktadır. Ardından konumuzla ilgili kısmında şöyle denmektedir:

³¹¹ Buhârî, Talâk, 7.

“Hanımını hayız döneminde boşayan kimsenin durumu İbn Ömer’e soruldu. İbn Ömer adama “Eğer hanımını bir kere veya iki kere boşamışsan, Resûlullâh (sav) bana, hanımına dönmemi emretmişti; Eğer üç kere (veya üçüncü kere) boşamışsan, hanımın başka kocaya varmadıkça, sana helal olmaz. Ve hanımını boşama hususunda, Allah’ın emrettiği biçimde boşamadığından yani onu hayız döneminde boşadığından, Allah’ın emrine karşı gelmiş olursun” dedi.

312

Bu konuda İbn Ömer’den gelen tüm rivayetleri incelediğimizde, muhtasar olan yukarıdaki hadisin lafızlarının manası şöyle olur:

1- إذا سنل عن طلق ثلاثا = اي عن طلق فى الحيض ثلاثا “Hanımı hayızlı iken üç talâkla (veya üçüncü talâkla) boşayan kimsenin durumu soruldu.” Gerek Buhârî ve Müslim’in, bu hadisi aynı senedle daha geniş anlattıkları rivayetler, gerekse İbn Ömer’le ilgili diğer bir çok rivayet, bu manaya delalet etmektedir.³¹³

2- لو طلقت مرة أو مرتين “Bari/Keşke bir veya iki talâkla boşasaydın şeklinde “لو” edatına, temenni manası verilmiştir.³¹⁴ Hadisin zahirinden bu mananın çıkması doğrudur. Ancak diğer rivayetlerde, bu lafız yerine ان كنت طلقت “Eğer hanımını bir kere veya iki kere boşamışsan” ifadesi kullanılmıştır. Buradan “لو” edatının, şart edatı olduğu, temeni ifade etmediği ortaya çıkmaktadır. Cevabı da “لكان ذلك الرجعة” senin ricat hakkın vardır. şeklinde olur.³¹⁵

³¹² Buhârî, Talâk, 44; Müslim, Talâk, 1; Ebu Avâne, a.g.e., c.3, s.144.

³¹³ Nesâî, Talâk, 76; Dârekutnî, a.g.e., IV, 27-28-29, H. No. 76-77-78-79; Bennâ, a.g.e., XVII, 5 (Ahmed b. Hanbel rivâyeti); Abdürrezzak, a.g.e., c.6, s.311.

³¹⁴ Kirmânî, Şerhü'l-Buhârî, IX, 187.

³¹⁵ Bkz. İbn Hacer, Fethü'l-Bârî, IX, 373; Aynî, a.g.e., XX, 240-241; Bennâ, a.g.e., XVII, 5; Nevevî, a.g.e., X, 307-308; Ebû Avâne, Müsnedü Ebi Avâne, III, 144.

3- أمرني بهذا=اي امرني بالرجعة لما طلقت الحائض

“Hanımımı hayızlıyken boşadığımdan, Resûlullâh (sav) bana dönmemi emretti” şeklindedir.³¹⁶

4 “فإن طلقها ثلاثا = اي ثلاث متفرقات” “üç talâktan” maksat , “ üç ayrı ayrı talâktır.”³¹⁷ Aslında bu ibârenin zâhirinde, bu talâkların bir defada veya üç ayrı defada olduğu açık değildir. Ancak talâkların ayrı ayrı olmasının gerekliliği ve bu lafzın, üç ayrı talak için de kullanılması sebebiyle,buradaki talâklardan kasıt büyük ihtimalle üç ayrı talâktır.

Cumhûr ise, bu hadisi, bir lafızda üç talâkın yapılabileceğine delil olarak getirmektedir. Ancak “Muhallâ”yı tahkîk eden Abdülgeffâr Süleyman el-Benderî, bu hadisin, Mevkûf olduğunu ve müslimde geçen İbn Abbâs hadisine (Resûlullâh (sav), Ebubekir ve Ömer’in hilafetinin ilk yılında üç talâk bir talâk sayılırdı.) hadisine aykırı olduğunu söyleyerek eleştirmektedir.³¹⁸

5 - Müslim’in ziyadesindeki “ عصيت الله فيما امرك من طلاق امرأتك “ Hanımını boşaman hususunda Allah’ın emrettiği biçimde boşamadığından, Allah’a isyan etmiş olursun”³¹⁹ cümlesini bazı müellif ve şârihler “Eğer bir defada üç talâkla boşarsa, Allah’ın emrine karşı gelmiş olur” şeklinde anlamışlardır. Halbuki konu üç talâk değil, hayızlı halde hanımını boşaması meselesidir. Bu konuda Allah’ın emrettiği biçimde boşama, kadını temizlik dönemlerinde boşamaktır. Buna göre manası “temizlik dönemi dışında yani hayız döneminde yaptığın boşama sebebiyle Allah’ın emrine karşı gelmiş olursun” demektir.³²⁰

³¹⁶Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri*, IX, 373; Aynî, *a.g.e.*, XX, 240-241; Bennâ, *a.g.e.*, XVII, 5; Nevevî, *a.g.e.*, X, 307-308; Ebû Avâne, *Müsnedü Ebi Avâne*, III, 144.

³¹⁷Bennâ, *a.g.e.*, XVII, 5.

³¹⁸Bkz. İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 383 (Tahkîk kısmı).

³¹⁹Müslim, *Talak*,1;Buharî,*Talak*,44.

³²⁰Beyhakî,*a.g.e.*,c.7,s.331; Mâverdî, *a.g.e.*, X, 121.

b) نا بن مبشر نا أحمد بن سنان نا يزيد نا محمد بن إسحاق عن نافع قال كان بن عمر يقول من طلق امرأته ثلاثا فقد بانت منه امرأته وعصى ربه تعالى وخالف السنة

Muhammed b. İshak, İbn Ömer'in şöyle söylediğini aktarmaktadır.

“Kim hanımını üç talâkla boşarsa, hanımı ondan kesin olarak ayrılır. Bu hareketiyle Rabbine karşı gelmiş ve sünnete muhalif davranmış olur.”³²¹ Bu hadisin bir çok mütâbi' ve müşâhidi vardır.³²²

c) حدثنا أبو بكر قال نا محمد بن بشر عن أبي معشر قال نا سعيد المقبري قال جاء رجل إلى عبد الله بن عمر وأنا عنده فقال يا ابا عبد الرحمن إنه طلق امرأته مائة مرة قال بانت منك بثلاث وسبعة وتسعون يحاسبك الله بها يوم القيامة

Said el-Makberî: “ Ben İbn Ömer'in yanındayken, adamın biri İbn Ömer'e gelerek, hanımını yüz kere boşadığını söyledi. İbn Ömer:

— Hanımın “üç”le senden ayrılmıştır. Doksan yedisinin ise hesabını Allah kıyamet günü soracaktır” dedi.³²³

d) وَ حَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ فِي الْخَلِيَّةِ وَالْبَرِيَّةِ إِنَّهَا ثَلَاثُ تَطْلِيقَاتٍ كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا

İbn Ömer: “(Bir kimsenin karısına boşama niyetiyle) “*Sen serbestsin*”, “*Senden kurtuldum*” demesi üç talâk sayılır” dedi.³²⁴ İbn Ömer, kinevî lafızlarla üç talâkı geçerli saydığına göre, “üç” lafzıyla söylenen boşamaları hayli hayli geçerli sayar.³²⁵

³²¹ Dârekutnî, a.g.e., IV, 32.

³²² Bkz. Dârekutnî, a.g.e., IV, 45; İbn Ebi Şeybe, *el-Kitabu'l-Musannef Fi'l-Ehâdis ve'l Âsâr*, IV, 61; Beyhakî, a.g.e., VII, 336. Abdürrezzak, a.g.e., c.6, s.395.

³²³ İbn Ebi Şeybe, a.g.e., IV, 62. Beyhakî, a.g.e., c.7, s.344.

³²⁴ Mâlik, Talâk, 7; Şafiî, Müsned, c.2, s.41; İbn Ebî Şeybe, a.g.e., c.4, s.194.

³²⁵ Sahabe haliyye, beriyye ve bain gibi kinevi lafızların hükmü hakkında ihtilaf etmiştir. Hz. Ömer'e göre bu lafızlarla bir ric'i talak meydana gelirken, Hz. Ali ve İbn Ömer'e ise üç talak meydana gelir. Tabinden İbrahim ve Tavus'a göre ise niyetine bakılır. Bkz. Abdürrezzak a.g.e., c.6, s.356, 358; İbn Ebî Şeybe, a.g.e., c.4, s.93, 94; Beyhakî, a.g.e., c.7, s.343.

2- İbn Abbâs'ın üç boşamayı geçerli saydığı ile ilgili rivayetler.

a) حدثنا حميد بن مسعدة ثنا إسماعيل أخبرنا أيوب عن عبد الله بن كثير عن مجاهد قال كنت عند ابن عباس فجاء رجل فقال إنه طلق امرأته ثلاثا قال فسكت حتى ظننت أنه رادها إليه ثم قال ينطلق أحدكم فيركب الحموقة ثم يقول يا بن عباس يا بن عباس وإن الله قال ومن يتق الله يجعل له مخرجا وإنك لم تتق الله فلم أجد لك مخرجا عصيت ربك وبنات منك امرأتك وإن الله قال يا أيها النبي إذا طلقتم النساء فطلقوهن في قبل عدتهن

Mücâhid: “Ben İbn Abbâs'ın yanında iken, bir adam ona gelip karısını üç talâkla boşadığını söyledi. İbn-i Abbâs susakaldı. Ben de kadını kocasına geri göndereceğini zannettim. Sonra şöyle konuştu:

—Hanımınızı boşamakla ahmaklık ediyorsunuz. Sonra da gelip, ey İbn Abbâs! ey İbn Abbâs! diyorsunuz. Oysa yüce Allah “Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu gösterir.”³²⁶ buyurmaktadır. Sen ise (bir defada üç talâk verirken) Allah'tan korkmadın. Ben sana bir çıkış yolu da bulamam. (Bu şekilde hareket etmekle) Rabbi'ne isyan ettin, hanımın da senden kesin olarak boş oldu. Halbuki yüce Allah “Ey peygamber, kadınları boşadığımız zaman, temizlik dönemlerinde boşayınız”³²⁷ buyurmaktadır.³²⁸

Ebu Dâvûd, bu hadisi zikrettikten sonra, altı ayrı yoldan, İbn Abbâs'ın bir defada verilen üç talâkı geçerli saydığını, zikretmektedir. Ebu Dâvûd'un zikrettiği bu rivâyetlerin tümü sahihtir. Diğer hadis kaynaklarında, bu rivâyeti destekleyen hadisler vardır.³²⁹

b) حَدَّثَنِي يَحْيَى عَنْ مَالِكٍ أَنَّهُمْ بَلَغَهُمْ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ إِنِّي طَلَقْتُ امْرَأَتِي مِائَةَ تَطْلِيقَةٍ فَمَاذَا تَرَى عَلَيَّ فَقَالَ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ طَلَقْتَ مِنْكَ لِيْتَاثٍ وَسَبْعٌ وَتِسْعُونَ اتَّخَذْتَ بِهَا آيَاتِ اللَّهِ هُرُؤًا

³²⁶ Talâk 65/2.

³²⁷ Talâk 65/1.

³²⁸ Ebu Dâvûd, Talâk, 10; Abdürrezzak, a.g.e., c.6s.397.

³²⁹ Bkz. Tahâvi, a.g.e., III, 57; Dârekutnî, a.g.e., IV, 60; İbn Ebi Şeybe a.g.e., IV, 61; Beyhakî, a.g.e., VII, 331.

Adamın biri İbn Abbâs'a "Ben karımı yüz talâkla boşadım. Hakkımdaki görüşün nedir?" deyince, İbn Abbâs ona: "üç talâkla hanımın senden ayrıldı. (Geriye kalan) doksan yedi talâkla da Allah'ın ayetlerini alaya almış oldun" dedi.³³⁰

Diğer hadis kaynaklarında bu hadisin mütâbi' ve müşâhidleri mevcuttur.³³¹

نا أبو بكر النيسابوري نا أبو الأزهر نا عبد الرزاق نا أنا بن جريح أخبرني عكرمة بن خالد عن سعيد بن جبیر عن بن عباس أن رجلا طلق امرأته ألفا فقال يكفيك من ذلك ثلاث وتدع تسعمائة وسبعا وتسعين

"Hanımını bin talâkla boşayan birine İbn Abbâs: "Sana üç (talâk) yeterliydi. Dokuz yüz doksan yedisini bırak" dedi.³³²

نا أبو محمد بن صاعد نا بحر بن نصر الخولاني بمصر نا يحيى بن حسان نا منصور د) بن أبي الأسود عن مسلم الأعور الملائى عن سعيد بن جبیر ومجاهد عن بن عباس أنه سئل عن رجل طلق امرأته عدد النجوم فقال أخطأ السنة حرمت عليه امرأته

"Hanımını yıldızlar adedince boşayan birinin durumu sorulduğunda İbn-i Abbâs "Yanlış yaptın. Doğru hareket etmedin. Hanımın sana haram oldu."³³³ dedi.

حدثنا يونس قال أخبرنا بن وهب أن مالكا أخبره عن يحيى بن سعيد أن بكير بن عثمان أخبره عن معاوية بن أبي عياش الأنصاري ثم أنه كان جالسا مع عبد الله بن الزبير وعاصم بن عمر فجاءهما محمد بن إياس بها فماذا تريان فقال بن الزبير إن هذا الأمر بن البكير فقال إن رجلا من أهل البادية طلق امرأته ثلاثا قبل أن يدخل مالنا فيه من قول فاذهب إلى عبد الله بن عباس وأبي هريرة رضي الله عنهم فاسألها ثم انتنا فأخبرنا فذهب فسالها فقال بن عباس لأبي هريرة أفته يا أبا هريرة فقد جاءتك معضلة أي تبينها والثلاث تحرمها حتى تتكح زوجا غيره

³³⁰ Mâlik, Talâk, 1.

³³¹ Abdürrezzak, a.g.e., c.6, s.397-398; Dârekutnî, a.g.e., IV, 12-13-14, H.No: 36-37, İbn Ebi Şeybe a.g.e., IV, 62, Beyhakî, a.g.e., VII, 331-337; Tahâvi, a.g.e., III, 7.

³³² Şaffî, Müsned, c.2, s.42; Dârekutnî, a.g.e., IV, 12-14, H. No: 35, 38; İbn Ebi Şeybe, a.g.e., IV, 62; Beyhakî, a.g.e., VII, 332, 337; Abdurrezâk, a.g.e., VI, 397.

³³³ Dârekutnî, a.g.e., IV, 21, H.No: 57-58; İbn Ebi Şeybe, a.g.e., IV, 63; Beyhakî, a.g.e., VII, 337.

Muâviye b. Ebi Ayyâş el-Ensârî şöyle anlatıyor.

“Ben, Abdullah b. Zübeyr ve Âsım b. Ömer b. Hattâb’ın yanındaydım. Yanımıza Muhammed b. İyâs b. Bukeyr gelerek şöyle dedi.

— “Bir bedevî, nikahtan sonra karısına yaklaşmadan, onu üç talâkla boşadı. Bu hususta görüşünüz nedir?”

Abdullah b. Zübeyr:

— “Bu konuda bir diyeceğim yoktur. Sen Abdullah b. Abbâs ile Ebu Hureyre’ye git. Onlar Âişe’nin yanındalar. Onlara sor, sonra gel neticeyi bize bildir” dedi. Adam gitti ve onlara sordu:

İbn Abbâs, Ebu Hureyre’ye:

— “İşte zor bir mesele geldi, fetvasını ver” dedi

Ebu Hureyre:

— “(Cinsel ilişkinin gerçekleşmediği kadına için verilen bir boşamayla) kadın boş olur; Üç boşamayla da, hanımı başka biriyle evlenmedikçe kendisine helal olmaz” dedi, İbn Abbâs da aynısını söyledi.³³⁴

İmam Malik’in diğer bir rivayetinde, İbn Abbâs “elinde bulunan birden fazla boşama hakkını, (üçle boşamakla) bitirdin” demektir.³³⁵

3- İbn Mes’ûd’un görüşü

وحدثني عن مالك؛ أنه بلغه أن رجلا جاء إلي عبدالله بن مسعود. فقال: إني طلقت
امرأتي ثماني تطليقات. فقال ابن مسعود: فماذا قيل لك؟ قال: قيل لي إنها قد بانت مني. فقال ابن

³³⁴ Mâlik, Talâk, 39 (Hadisin senedindeki tüm râviler sikâ olup, hadis sahîhtir.) Tahâvî, a.g.e., III, 57; Beyhakî, a.g.e., VII, 335,337; Şafîî, Müsned, c.2, s.35,36

³³⁵ Mâlik, Talâk, 37 (Hadisin senedindeki tüm râviler sikâdır) Beyhaki, a.g.e., c.7, s.354,355.

مسعود: صدقوا. من طلق كما أمره الله فقد بين الله له. ومن لبس علي نفسه لبسا، جعلنا لبسه ملصقا به. لا تلبسوا علي أنفسكم وتحمله عنكم. هو كما يقولون.

Bir adam Abdullah b. Mes'ûd'a gelerek:

— “Karımı sekiz talâkla boşadım” dedi.

İbni Mesud:

— Sana nasıl fetva verildi? diye sordu. O da;

— Karımın benden kesin bir şekilde boş olduğu söylendi. (Yani üç talâkla boşandığı söylendi)

İbn Mes'ûd:

*“Doğru söylemişler. Kim Allah'ın emrine uygun olarak boşarsa Allah (bu boşamanın hükmünü) açıklamıştır. Kim de kendi aleyhine gevezelik yaparsa (işini karıştırırsa), biz de onu kendisi hakkında kabul ederiz. Kendi aleyhinize işi karıştırıp, bizi uğraştırmayın. Hüküm onların dediği gibidir.”*³³⁶

b) حدثنا يونس قال أخبرنا سفيان عن عاصم بن بهدلة عن شقيق عن عبد الله بن مسعود قال في الرجل يطلق البكر ثلاثا إنها لا تحل له حتى تنكح زوجا غيره

Abdullah b. Mes'ûd, kendisiyle cinsi ilişkinin meydana gelmediği kadının, kocası tarafından üç talâkla boşanması hakkında “*Hanımı başka kocaya varmadıkça kendisine helal olmaz*” dedi.³³⁷

c) حدثنا أبو بكر قال نا حفص عن الأعمش عن إبراهيم عن علقمة عن عبد الله أنه سئل عن رجل طلق امرأته مائة تطليقة قال حرمتها ثلاث وسبعة وتسعون عدوان

³³⁶ Mâlik, Talâk, 2; Abdürrezzak, a.g.e., c.6, s.394; Heysemî, a.g.e., IV, 622-623 (Taberânî, rivâyeti. Heysemî, rivâyetin sahih olduğunu söylemiştir.)

³³⁷ Abdürrezzak, a.g.e., c.6, s.331, 332; Tahâvî, III, 58-59; Heysemî, a.g.e., IV, 627.

Abdullah b. Mes'ûd'a, hanımını yüz talâkla boşayan kimsenin durumu soruldu. O, da:

“Hanımı, kendisine üç talâkla, haram olur. (Geriye kalan) doksan yedisi de aşırılıktır”³³⁸ dedi.

Bu hadislerin dışında, İbn Mesûd'a “Hanımını yıldızlar adedince boşayan³³⁹ veya “doksan dokuzla boşayan”³⁴⁰ kişinin durumu sorulduğunda, hep *“hanımı başkasına varmadıkça kendisine helal olmaz. Kim kendi aleyhine gevezelik yaparsa, onun hakkında bunu geçerli kılarız. Kendi aleyhinize işi karıştırıp, bizi uğraştırmayın”* demiştir.

4- Hz. Ömer'in görüşü

a) حدثنا أبو بكر قال نا علي بن مسهر عن شقيق بن أبي عبد الله عن أنس قال كان عمر إذا أتى برجل قد طلق امرأته ثلاثا في مجلس أوجعه ضربا وفرق بينهما

Enes (r.a), şöyle nakletmektedir.

“Bir mecliste hanımını üç talâkla boşayan biri Ömer'e getirildiğinde, Ömer onu döverek incitti ve ikisinin arasını ayırdı.³⁴¹

b) حدثنا أبو بكر قال نا وكيع عن سفیان عن سلمة بن كهيل عن زيد بن وهب أن رجلا بطالا كان بالمدينة طلق امرأته ألفا فرجع إلى عمر فقال إنما كنت ألعب فعلا عمر رأسه بالدرة وفرق بينهما

Medine'deki cesur bir adam, hanımını bin'le boşamıştı. Bunun üzerine Ömer'e gelerek “Ben eğleniyordum” dedi. Ömer asasıyla adamın kafasına vurdu ve aralarını ayırdı.³⁴²

³³⁸ İbn Ebi Şeybe, el-Kitâbü'l-Musannef Fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr, IV, 61-62; Beyhakî, Kitabu Süneni'l-Kübrâ, VII, 332; Tahâvî, III, 58.

³³⁹ Beyhakî, a.g.e., VII, 335; İbn Ebi Şeybe, a.g.e., IV, 63; İbn Hacer el-Askalâni, el-Metâlibu'l-Âliye bi Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniye, II, 62.

³⁴⁰ İbn-i Ebi Şeybe, a.g.e., IV, 61; Heysemî, a.g.e., IV, 622; Abdürrezak, a.g.e., c.6, s.395.

³⁴¹ İbn-i Ebi Şeybe, a.g.e., IV, 61.

³⁴² İbn Ebi Şeybe, a.g.e., IV, 62; Beyhakî, a.g.e., VII, 334.

c) قال عمر بن الخطاب رضي الله عنه في الرجل يطلق امرءته قبل ان يدخل بها قال هي ثلاث لا تحل له حتى تنكح زوجا غيره وكان اذا اتى اوجعه.

Enes. b. Malik şöyle diyor.

“Hz. Ömer, cinsel ilişki meydana gelmeden, hanımını üç talâkla boşayan kimseye, “üç talâkla boşandın. Hanımın başkasıyla evlenmedikçe, sana helal olmaz” derdi. Ve bu adam kendisine getirildiğinde, onu incitirdi (döverdi).³⁴³

d) ... عن ابن عمر عن ابيه قال من طلق امرءته ثلاثا طلقت وعصى زبه

Abdullâh b. Ömer babasından şöyle naklediyor: “Kim, hanımını üç talâkla boşarsa, hanımı kendisinden boş olur ve rabbine isyân etmiş olur.”³⁴⁴

5- Abdurrahmân b. Avf ile ilgili hadis

ثنا أبو أحمد محمد بن إبراهيم الجرجاني نا عمران بن موسى بن مجاشع السخيتاني نا شيبان بن فروخ نا محمد بن راشد عن سلمة بن أبي سلمة بن عبد الرحمن عن أبيه أن عبد الرحمن بن عوف طلق امرأته تماضر بنت الأصبع الكابية وهي أم أبي سلمة ثلاثا تطليقات في كلمة واحدة فلم يبلغنا أن أحدا من أصحابه عاب ذلك

“Abdurrahmân b. Avf, hanımı Temâzere binti'l Esbağ'i yani Ümmü Ebi Seleme'yi bir lafızda üç talâkla boşadı. Onun ashabından kimsenin onu ayıpladığını da duymadık.”³⁴⁵

حدثني يحيى عن مالك عن بن شهاب عن طلحة بن عبد الله بن عوف قال وكان أعلمهم بذلك وعن أبي سلمة بن عبد الرحمن بن عوف أن عبد الرحمن بن عوف طلق امرأته البتة وهو مريض فورثها عثمان بن عفان منه بعد انقضاء عدتها “Abdurrahmân b. Avf, hasta iken hanımını “elbette” ile (üç talâkla) boşadı

³⁴³ Beyhakî, a.g.e., VII, 334. Abdürrezak, VI, 332.

³⁴⁴ Bkz. İbn Hazm, a.g.e., IX, 393. İlerde de geleceği üzere, Hz. Ömer zamanının da üç talağın hükmü değişmiştir. Resulullah(sav), Ebu Bekir ve Ömerin hilafetinin ilk zamanlarında üç talak bir talak sayılırdı. Hz. Ömer insanların üç talakla çokça boşamaları karşısında bu cezayı takdir etmiştir. Yukardaki rivayetler Hz. Ömer'in bu kararı verdikten sonraki uygulamalarıdır. Hilafeti boyunca bu hüküm uygulanmıştır. Üç talak geçerli sayılmıştır.

³⁴⁵ Dârekutnî, a.g.e., IV, 11-12, H.No: 29-33; İbn Ebi Şeybe, a.g.e., IV, 61; Beyhakî, a.g.e., VII, 329.

(sonrada öldü.) Halife Osman b. Affân, iddeti bittikten sonra karısını ona vâris yaptı.”³⁴⁶

Dârekutnî'nin senedindeki Nuaym b. Hammâd Saduk olmasına rağmen, çok hata yapan biridir. Seleme b. Ebi Seleme'yi cerh ve ta'dîl kitaplarında bulamadım. Muhammed b. Râşid ile Seleme b. Ebi Seleme arasında hoca, talebe ilişkisi yoktur. Dolayısıyla hadisin senedi, büyük ihtimalle muttasıl değil Münkâtı'dır.³⁴⁷ Dârekutnî, Muhammed b. Râşid'in hadisçiler nezdinde zayıf sayıldığını aktarmaktadır.³⁴⁸

Beyhakî, bu olayı İmam Şâfii'den nakledip, herhangi bir sened zikretmemektedir. İmam Mâlik'in rivâyetinde ise, üç boşamanın bir mecliste yapıldığına dair bir kayıt yoktur. İmam Şâfii, Mâlik'in bu rivâyetinin münkâtı olduğunu söylemektedir.³⁴⁹

Cessâs, Zührî'den gelen bir rivayette, Abdurrahmân b. Avf'in daha önce hanımını iki talâkla boşadığını ve hastalığı sırasında hanımına “*temizlendiğinde bana haber ver, seni boşayacağım dediğini*” bize aktarmaktadır.³⁵⁰

6- Ali b. Ebi Tâlib'in görüşü

a) نا بن صاعد نا محمد بن زنبور نا فضيل بن عياض عن الأعمش عن حبيب بن أبي ثابت قال جاء رجل إلى علي بن أبي طالب فقال إني طلقت امرأتي ألفا قال علي يحرمها عليك ثلاث وسائرهن اقسمن بين نسائك

“Ali b. Ebi Tâlib'e bir adam gelip,

— “Hanımımı bin (talâkla) boşadım” dedi. Ali:

³⁴⁶ Mâlik, Talâk, 40; Şafii, Müsned, II, 60.

³⁴⁷ Bkz. Mizzi, Tehzibü'l-Kemal, c.27, s.187, 188.

³⁴⁸ Darekutnî, a.g.e., c.3, s.176.

³⁴⁹ Ebu Tayyib, a.g.e., IV, 13.

³⁵⁰ Cessâs, a.g.e., I, 383.

— “ Üç talâkla hanımın sana haram oldu. Geriye kalan talâkları da, hanımların arasında paylaştır” dedi.³⁵¹

Hadisin senedindeki, Muhammed b. Zenbûr, Nesâî ve İbn Hibbân, sikâ demişlerse de, İbn Huzeyme, zayıf olduğunu söylemiştir.³⁵² Hubeyb b. Ebi Sâmit ise sikâ olup irsâl ve tedlîs yapan biridir.³⁵³ Zehebi ve Mizzî, bu râvînin sikâ olduğunu söylemişlerdir.³⁵⁴

نا عبد الله بن محمد بن عبد العزيز نا داود بن رشيد نا أبو حفص الأبار عن عطاء بن السائب عن الحسن عن علي قال الخلية والبرية والبتة والبانن والحرام ثلاثا لا تحل لهم حتى تتكح زوجا

Ali b. Ebi Tâlib: “ sen serbestsin, senden kurtuldum, Kesin olarak boşsun- üç talâkla boşsun-, Sen bana haramsın lafızları üç talâktır. Hanımı başkasına varmadıkça, kendisine helal olmaz”³⁵⁵ demektedir.

Hanımını kendisine haram kılma ile ilgili, sahabeden farklı rivayetler nakledilmiştir. Hz. Ali gibi kimi sahâbe, bunu üç talâk sayarken kimi ise bir talâk saymakta, kimi de bununla talâkın meydana gelmeyeceğini söylemişlerdir. Bu konu, Sahâbenin ihtilaf ettiği bir konudur. Örneğin: Hz. Ömer, İbni Abbâs ve İbn Mesûd, hanımını kendisine haram kılana, sadece yemin kefareti ödemesi gerektiğini söylemişlerdir. İbn Mesûd’dan gelen başka bir rivâyette, eğer bununla boşamaya niyet etmişse, bir talâk meydana gelir. Eğer niyet etmemişse, herhangi bir boşanma meydana gelmez, sadece yemin kefareti ona lazım gelir.³⁵⁶

Sahabe ve Tabiin haliyye, beriyye ve bain gibi kinevi lafızların hükmü hakkında ihtilaf etmiştir. Genel olarak bu konuda üç görüş mevcuttur.

³⁵¹ Dârekutnî, a.g.e., IV, 21; İbn Ebi Şeybe, a.g.e., IV, 62; Beyhakî, a.g.e., VII, 335.

³⁵² Ebu Tayyib, a.g.e., IV, 21.

³⁵³ Bkz. İbn Hacer, *Takrib*, s. 150.

³⁵⁴ Mizzî, a.g.e., V, 358-363; Zehebî, a.g.e., I, 307.

³⁵⁵ Dârekutnî, a.g.e. IV, 32. ayrıca bkz. Mâlik, Talâk, 6; Abdürrezzak c.6, s.356,358,359; İbn Ebî Şeybe, c.4, s.93,94; Beyhakî, c.7, s.344,351.

³⁵⁶ Bkz. Heysemî, a.g.e., IV, 660; Dârekutnî, a.g.e., IV, 40-42; Nesâî, *Kitabu Süneni'l-Kübrâ*, III, 356; İbn Ebi Şeybe, a.g.e., IV, 95-97; Ebu Avâne, a.g.e., III, 157-158; Beyhakî, a.g.e., VII, 350-352.

1-Bir ric'i talak sayılır. Hz. Ömer bu görüştedir.

2- Üç alak sayılır. Hz. Ali ve İbn Ömer bu görüştedir.

3-Niyetine bakılır.Tabiinden İbrahim ve Tavus bu görüştedir.³⁵⁷

عن عبدالرمان بن ابى ليلى عن علي رضى الله عنه فيمن طلق امرأته قبل ان يدخل بها قال لا تحل له حتى تنكح زوجا غيره.

Abdurrahmân b. Ebi Leyla, Hz. Ali'den, "Kendisiyle cinsel ilişki meydana gelmeyen kadının, üç talâkla boşanması durumunda başka kocaya varmadıkça ilk kocaya helal olmayacağını" aktarmıştır.³⁵⁸

7- Abdullah b. Amr b. As'ın görüşü

وحدثني عن مالك عن يحيى بن سعيد عن بكير بن عبد الله بن الأشج عن النعمان بن أبي عياش الأنصاري عن عطاء بن يسار انه قال جاء رجل يسأل عبد الله بن عمرو بن العاص عن رجل طلق امرأته ثلاثا قبل ان يمسه قال عطاء فقلت إنما طلاق البكر واحدة فقال لي عبد الله بن عمرو بن العاص إنما أنت قاص الواحدة تبيينها والثلاثة تحرمها حتى تنكح زوجا غيره

Atâ b. Yesâr şöyle dedi: Adamın biri, Abdullah b. Amr b. Âs'a karısı ile zifâfa girmeden önce, onu üç talâkla boşayan bir şahıs hakkında (fetva) sormak için geldi. Atâ:

— "Evlenip kendisine dokunulmayan kızın talâkı, birdir" dedim.

Abdullâh b. Amr b. Âs bana:

— "Sen bir hikayecisin. Bir talâk, onu bir talâk-ı bâin ile boşar. Üç talâk ise, başka kocaya varıncaya kadar o kadını haram kılar" dedi.³⁵⁹

³⁵⁷ Bkz.Abdürrezzak a.g.e.,c.6,s.356-358;İbn Ebî Şeybe, a.g.e., c.4, s.91-94; Beyhakî, a.g.e., c.7, s.343.

³⁵⁸ Beyhakî, a.g.e., VII, 334.

³⁵⁹ Mâlik, Talâk, 38; Abdürrezzak,c.6,s.334; Beyhakî, a.g.e., VII, 335; Tahâvî, a.g.e., III, 58 (Hadis, sened açısından sahîhtir.)

Diğer hadis kaynaklarında bu hadisin müşâhidleri vardır.³⁶⁰

8- Muğire b. Şu'be'nin görüşü

حدثنا أبو بكر قال نا غندر عن شعبة عن طارق عن قيس بن أبي حازم أنه سمعه يحدث عن المغيرة بن شعبة أنه سئل عن رجل طلق امرأته مائة فقال ثلاث تحرمها عليه وسبعة وتسعون فضل

Kays b. Ebi Hazm:

“Muğire b. Şu'be'ye, hanımını yüz talâkla boşayan adamın durumu soruldu; O da “*üçle hanımı kendisine haram olur; Geriye kalan doksan yedisi ise fazlalıktır*” dedi.³⁶¹

9- Hz. Osman'ın görüşü

حدثنا أبو بكر قال نا وكيع والفضل بن دكين عن جعفر بن برقان عن معاوية بن أبي تحيا قال جاء رجل إلى عثمان فقال إني طلقت امرأتي مائة قال ثلاث تحرمها عليك وسبعة وتسعون عدوان

“Adamın biri Hz. Osman'a gelerek, “*Ben hanımını yüz (talâkla) boşadım*” dedi”

Hz. Osman: “*Üç talâkla hanımın sana haram olur; Doksan yedisi de aşırılıktır*”³⁶² dedi.

10- Ca'fer b. Muhammed'in görüşü

نا القاضي أحمد بن كامل نا عبید بن كثير نا محمد بن مروان القطان نا سعيد بن عثمان الخزاز عن عائذ بن حبيب عن أبان بن تغلب قال سألت جعفر بن محمد عن رجل طلق امرأته ثلاثا فقال بانك منه ولا تحل له حتى تتكح زوجا غيره فقلت له أفتى الناس بهذا قال نعم

Ebân b. Tağlib: “Ca'fer b. Muhammed'e üç talâkla boşayan adamın durumunu sordum. O da “*Hanımından kesin olarak ayrılır. Hanımı başka kocaya*”

³⁶⁰ Ebu Dâvûd, Talâk, 10; Şafîî, Müsned, c.2, s.36,37.

³⁶¹ İbn Ebi Şeybe, a.g.e., IV, 62; Beyhakî, a.g.e., VII, 336.

³⁶² İbn Ebi Şeybe, a.g.e., IV, 62.

varmadıkça, kendisine helal olmaz” dedi. Ona, “insanlara bu şekilde mi fetva veriyorsun?” diye sordum. O da “Evet” dedi.³⁶³

Ca'fer b. Muhammed dışında tâbiînden, İmrân b. Husayn³⁶⁴, Zührî³⁶⁵ ve Kadı Şüreyh³⁶⁶ bir lafızda üç talâkı geçerli saymışlardır.

Görüldüğü gibi sahâbe ve tâbiînden bir çok kimse, bir lafızda üç talâkın geçerli olduğu fetvasını vermişlerdir. Bu haberlerin çoğu sahihtir. Hatta bazı talâk lafızları hakkında, bunlarla üç talâğa niyet edildiği takdirde üç talâk; bir talağa niyet edildiği takdirde bir talâk gerçekleşeceğini söylemişlerdir. Yine bazı boşama lafızları hakkında da -niyete bakılmaksızın- doğrudan üç talâkla boşamanın meydana geleceğini ifade etmişlerdir.³⁶⁷ Ancak sahabe ve tâbiînin hepsi bu görüşte değildir. Bu mevzuda ihtilâf etmişlerdir.

Üç talağın bir talak olduğunu söyleyenler, sahabenin bu fetvalarına şöyle cevap vermişlerdir. “Resulullah (s.a.v.) ile Ebû Bekir döneminde Hz. Ömer’in hilafenin ilk iki senesine kadar üç talak, bir talak sayılırdı. Hz. Ömer, sonradan insanların talaka karşı basit tutumlarını görüp, bu durumu sahabe ile de istişare ederek bir ceza olarak üç talağı geçerli saymıştır. Hz. Ömer’in hilafeti boyunca ve daha sonrasında hep bu görüşle fetva verilmiştir. Sahabeden nakledilen, bir lafızda üç talağın üç talak sayılacağı ile ilgili fetvalar, Hz. Ömer’in görüşüne muvafık olarak verilmiştir. Üç talağı geçerli olduğuna fetva veren bu sahabelerden hiçbiri “uygulama Resulullah (sav) döneminde böyle idi” veya “Resulullah (sav) bu şekilde hüküm verirdi” dememiştir.

İbn Abbas’tan rivayet edilen şu hadis de bunu ispat etmektedir. “*Ebû’s-Sahba İbn Abbas’a “Bilir misin? Hani Resulullah (s.a.v.) ile Ebû Bekir*

³⁶³ Darekutni, *a.g.e.*, IV, 45; Beyhakî, *a.g.e.*, VII, 340.

³⁶⁴ Bkz. İbn Ebi Şeybe, *a.g.e.*, IV, 61; Beyhakî, *a.g.e.*, VII, 332.

³⁶⁵ İbn Ebi Şeybe, *a.g.e.*, IV, 61.

³⁶⁶ İbn Ebi Şeybe, *a.g.e.*, IV, 62.

³⁶⁷ “Elbette”, “bette”, “harâm”, “haliyye” vb. lafızlarının hükmü ile ilgili görüşler için bkz. Mâlik, Talâk, 3,4,6,7,9; Dârekutnî, *a.g.e.*, IV, 32; Tirmizî, Talâk, 2; Abdürrezzak *a.g.e.*, c.6, s.356-358,393,399-404; İbn Ebi Şeybe, *a.g.e.*, c.4, s.91-94; Beyhakî, *a.g.e.*, c.7, s.343,351,352.

döneminde ve Hz. Ömer'in hilafetinin ilk üç yılında üç talak bir talak sayılırdı” dedi. İbn Abbas, “evet” cevabını verdi.”³⁶⁸

Ebû's-Sahba'nın, İbn Abbas'a bu soruyu Hz. Ömer devrinden sonra sorduğu anlaşılmaktadır. “*Bilir misin (hatırlar mısın?)*” lafızında, Ebû's-Sahba'nın soru sorduğu dönemde her tarafta, bir lafızda üç talağın, üç talak olarak geçerli sayıldığı ve İbn Abbas'ın da bu şekilde fetva verdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu lafız, daha önceki uygulamanın o dönemdeki insanlar tarafından fazla bilinmediği ifade edilmektedir. İbn Abbas, cevaben Resulullah (s.a.v.), Ebû Bekir ve Ömer'in ilk üç yılındaki uygulamaları bildiğini söylemektedir. Bu hadisten İbn Abbas'ın, Hz. Ömer'in sahabe ile istişareden sonra verdiği hükümlerle fetva verdiği ve daha önceki uygulamaya uygun fetva vermediği anlaşılmaktadır.

³⁶⁸ Müslim, Talak, 16; Ebû Davud, Talak, 10; Nesâî, Talak, 8; Darekutnî, *a.g.e.*, IV, 46, 48; İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 390; Tahavî, *a.g.e.*, III, 55.

II- BİR TALAĞIN MEYDANA GELECEĞİNİ İLERİ SÜRENLERİN DELİLLERİ

A) MERFU HABERLER VE DEĞERLENDİRİLMESİ

حدثنا إسحاق بن إبراهيم ومحمد بن رافع واللفظ لابن رافع قال إسحاق أخبرنا وقال بن.1 رافع حدثنا عبد الرزاق أخبرنا معمر عن بن طاوس عن أبيه عن بن عباس قال كان الطلاق على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبي بكر وسنتين من خلافة عمر طلاق الثلاث واحدة فقال عمر بن الخطاب إن الناس قد استعجلوا في أمر قد كانت لهم فيه أناة فلو أمضيها عليهم فأمضاه عليهم

Tavus, ibni Abbas 'ın şunları söylediğini haber vermektedir.

- “Resulullah (sav) ile Ebu Bekir devirlerinde ve Ömer'in hilafetinin ilk iki yılında üç talak, bir talak sayılırdı. Bilahere, Ömer b. Hattab: ‘insanlar kendilerine muhlet verilmiş olan bir konuda acele ediyorlar. Keşke bunu (üç talağı) onlar hakkında geçerli saysak’ dedi ve ardından bu hükmü onlar hakkında geçerli saydı”.³⁶⁹

2. حدثنا إسحاق بن إبراهيم أخبرنا روح بن عبادة أخبرنا بن جريج ح وحدثنا بن رافع واللفظ له حدثنا عبد الرزاق أخبرنا بن جريج أخبرني بن طاوس عن أبيه أن أبا الصهباء قال لابن عباس أتعلم أنما كانت الثلاث تجعل واحدة على عهد النبي صلى الله عليه وسلم وأبي بكر وثلاثا من إمارة عمر فقال بن عباس نعم

“İbn Tavus, babasından naklen şöyle haber haber vermektedir. “Ebu's-Sahba ibni Abbas'a:

- *Bilir misin? Hani Resulullah (sav) ile Ebu Bekir devirlerinde ve Ömer'in hilafetinin üç yılında, üç talak bir talak sayılırdı. İbn Abbas:*

³⁶⁹ Muslim, Talak, 15; Ahmed b. Hanbel, II, 227, (Bennâ, a.g.e., XVII, 7); Abdürrezzak, c.6, s.391,392; Ebu Avane, III, 152; Beyhakî, c.7, s.336; Hakim en-Neysaburi, *el-Müstedrek alas-Sahihayn*, II, 214; Tahâvî, a.g.e., III, 56; Darekutnî, a.g.e., IV, 46; İbn Hazm, a.g.e., IX, 389.

- *Evet, cevabını verdi.*³⁷⁰

3. وحدثنا إسحاق بن إبراهيم أخبرنا سليمان بن حرب عن حماد بن زيد عن أيوب السخيتاني عن إبراهيم بن ميسرة عن طاوس أن أبا الصهباء قال لابن عباس هات من هاتك ألم يكن الطلاق الثلاث على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبي بكر واحدة فقال قد كان ذلك فلما كان في عهد عمر تتابع الناس في الطلاق فأجازهم عليهم

“*Ebu’s-Sahba ibn Abbas’a:*

- *Bize bir şeyler anlat. Resulullah (sav) ile Ebu Bekir devirlerinde üç talak bir talak sayılmaz mıydı? dedi. ibni Abbas:*

- *Evet öyleydi. Fakat Ömer zamanında insanlar talaka düşkünlük gösterince, o da üç talağı aleyhlerine infaz etti” cevabını verdi.*³⁷¹

Ömer b. Dinar’ın Tavus’tan yaptığı rivayette ise İbn Abbas Ebu’s-Sahbanın sorusuna şöyle cevap vermektedir. فقال ابن عباس كانوا يجعلونها واحدة على عهد رسول الله(ص) وإي بكر وولاية عمر الا اقلها حتى خطب عمر الناس فقال قد أكثرتم في هذا الطلاق فمن شنا فهو على ما تكلم به.

“Ömer’in, insanlara ‘üç talakla boşamayı çoğalttınız.Kim bu şekilde boşarsa hüküm onun dediği gibidir (üç talakla boşaması geçerlidir.)’ dediği ana kadar,Resulullah (sav) ,Ebu Bekir ve Ömerin velayetinin az bir zamanında üç talak bir talak sayılırdı.”³⁷²

4. نا أبو بكر النيسابوري نا يزيد بن سنان نا أبو عاصم عن عبد الله بن المؤمل عن بن أبي مليكة قال قال أبو الجوزاء لابن عباس أتعلم أن الثلاث على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم كن يرددن إلى الواحدة وصدرا من إمارة عمر قال نعم

³⁷⁰ Müslim, Talak, 16Şafîi,Müsned,c.2,s.37;Abdürrezzak,c.6,s.392;Ebu Avane,c.3,s.152; Ebu Davut, Talak, 10; Darekutnî, a.g.e., IV, 46, 48; Nesafî, Talak, 8;Beyhakî,c.7,s.336; Tahâvî, a.g.e., III, 55, İbn Hazm, a.g.e., IX, 390.

³⁷¹ Muslim, Talak, 17; Darekutnî, a.g.e., IV, 44; İbn Hazm, a.g.e., IX, 390; Ebu Avane,c.3,s.153; Beyhakî,c.7,s.336;İbn Ebi Şeybe,a.g.e.,IV,69.

³⁷² Abdürrezak,VI,392.

“Ebu'l-Cevzâ İbn Abbas'a:

- Resulullah (sav) döneminde ve Ömer'in halifeliğinin başlangıcında üç talağın bir sayıldığını biliyor musun? dedi.

İbni Abbas:

- “Evet” dedi.³⁷³

Ebu Davut İbn Abbasın bu rivayetlere uygun fetva verdiğini nakletmektedir.

قال أبو داود وروى حماد بن زيد عن أيوب عن عكرمة عن بن عباس إذا قال أنت طالق
ثلاثا بغم واحد فهي واحدة

İbn Abbas: “Bir lafızda söylenen ‘sen üç talakla boşsun’ sözü, bir talaktır”³⁷⁴ şeklinde fetva vermiştir. Bu hadisler, tartışılan mevzuyu açıklığa kavuşturmaktadır. Birinci rivayette طلاق الثلاث واحدة “üç talak, bir talak sayılırdı”; ikinci rivayette أتعلم أنما كانت الثلاث تجعل واحدة “üç talağın bir talak sayıldığını bilir misin?”; üçüncü rivayette ألم يكن الطلاق الثلاث... واحدة “üç talak bir talak değil miydi?”; dördüncü rivayette أتعلم أن الثلاث... يرددن إلى الواحدة “üç talağın bir talağa döndürüldüğünü biliyor musun?” denilmektedir.

Bu hadisler, Resulullah (sav) ve Ebu Bekir döneminde bir lafızda söylenilen üç talağın bir talak sayıldığını, sonradan bunun değiştiğini ve üç talak olarak geçerli sayıldığını açık bir şekilde ifade etmektedirler.

Bu konudaki asıl hüküm bir lafızda verilen birden fazla boşamaların, bir talak sayılmasıdır. Bir lafızda üç talağın geçerli sayılması ise, içtihadidir. Devamlı yürürlükte kalması gereken bir hüküm değildir. Bu hadislerde bir lafızda üç talağın, üç talak olarak geçerli sayılması bizzat Hz. Ömer'in içtihadı

³⁷³ Darekutnî, a.g.e., IV, 53, 55; Hakim en-Neysaburi, el-Müstedrek ala's-Sahihayn, II, 214.

³⁷⁴ Ebu Davut, Talak, 10.

olduğu ifade edilmektedir. Hz. Ömer'in bu ictihadının illeti de hadislerde ifade edilmiştir. O da insanların boşamayı önemsiz kılmaları ve teenniyle hareket edilmesi gereken bir konuda, acele etmeleridir. Boşamaların gelişi güzel düşünmeden yapılmaması için, insanların maslahatına, o dönem için, ta'zir nevinden bu cezayı geçerli kılmıştır. **قلو امضيانه عليهم فامضاه عليهم** Hz. Ömer: üç talağı insanlar hakkında geçerli saysak mı? dedi. Ve ardından bu hükmü geçerli saydı" ibaresi üç talağın geçerli sayılmasının bütün zamanlar için bağlayıcı olmadığını ifade etmektedir. Bu görüş, hadisin ilk kısmında yer alan "Resulullah (s.a.v.) döneminde üç talak bir talak sayılırdı" ibaresine de muvafaktır.³⁷⁵

Hadislerin değerlendirilmesi

Cumhur, bu hadisleri bir çok yönden eleştirmiş ve te'vil etmiştir. Bu eleştiri ve te'villeri şu maddelerde toplayabiliriz.

a- Hanımlarını "sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun" diyerek boşayan erkekler, çoğu kere, ikinci ve üçüncü boşamaları, birinci boşamayı te'kid etmek maksadıyla yaparlardı. İnsanların kalpleri temiz olduğundan tekit niyetiyle bunu yaptıkları ifade ettiklerinde bu kabul edilirdi. Bu sebeble haklarında yalnız bir talak vuku bulurdu. Daha sonraları, adet değişmiş, hilekarlık atmış, bu boşamaların her biri ile, yeni bir talak kastedenler çoğalmıştı. Bunun üzerine Hz. Ömer bunların haklarında maksatlarına göre, üç talak ile hüküm vermiştir.³⁷⁶

Bu cevabı Kurtubi beğenmiş, Nevevî ise "Bu, cevabların en sahîhidir" demiştir.³⁷⁷

³⁷⁵ Bkz. İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 389, 390 (tahkik kısmı).

³⁷⁶ Beyhakî, c.7, s.339; Alusî, *a.g.e.*, I, 237; İbn Kayyım, *Zâdü'l-Meâd*, V, 2235; Sanânî, *a.g.e.*, III, 330; Maverdî, *a.g.e.*, X, 122; Nevevî, *Mecmu'*, XVII, 131; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 364; Elmalılı, *İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu*, V, 235; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, II, 208; Şeltut-Sayıs, *a.g.e.*, s. 121; Zühaylî, *a.g.e.*, IX, 323; *Mecelletü'l-Buhûsî'l-İslâmiyye*, sy. 3, s. 114.

³⁷⁷ Sanânî, *a.g.e.*, III/330; Zeydan, *el-Mufasssal fi Ahkami'l-Mer'eti*, VIII/77.

Te'vilin Değerlendirilmesi

Bu te'vile birkaç şekilde cevap verilebilir.

a.a- Aslında bu yorum, Hz. Ömer'in üç talak konusunda içtihat ettiğinin ispatıdır.

Her asırda, yalancı ve doğru insanlar vardır. Bunların yaptığı ikinci ve üçüncü boşamanın te'kid olup olmadığı ancak onların ifadeleriyle mümkündür. Yukarıda yapılan yoruma göre, Hz. Peygamber (sav) döneminde ikinci ve üçüncü boşamalarda, niyete dikkat edilirken; Hz. Ömer döneminde insanların ikinci ve üçüncü talağı kastetmelerinden dolayı, Hz. Ömer niyete bakmayı ortadan kaldırıp, üç boşamayı geçerli saymıştır. Bu durumda bu hüküm içtihadi bir boyuta indirgenmiş olmaktadır.³⁷⁸

Aslında bu te'vil tamamen yanlış bilgiler üzerine bina edilmiştir. Çünkü üç ayrı talakla boşayan kimsenin ikinci ve üçüncü talağı tekit maksadıyla yaptığını iddia ettiği takdirde Resulullah (s.a.v.), Ömer ve zamanımıza kadar gelen uygulamaya göre adamın bu sözü kabul edilmektedir. Adam hanımından bir talakla boş olmuş olmaktadır. Adamın facir veya iyi olması doğru veya yalancı olması önemli değildir.

a.b- Yukardaki te'vilde İbn Abbas hadisinde, boşamaların ayrı ayrı yapıldığı ifade edilmektedir. Ancak İbn Abbas hadisinde, "sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun" şeklinde, boşamaların ayrı ayrı olduğu ifade edilmemiştir. Dolayısıyla böyle bir te'vil uygun değildir. Hadisin ibaresi *كانت الثلاث تجعل واحدة* şeklindedir. Bu ibare üç talağın bir lafızda veya ayrı ayrı üç lafızda yapılmış olması arasında fark koymaksızın, bir talak sayıldığını ifade etmektedir.

Hadiste sarih olarak, Hz. Ömer'in üç talağı geçerli kılmasının illeti de açıklanmıştır. O da insanların, kendilerine mühlet verilmiş olan bir konuda, acele

³⁷⁸ Bkz. Maverdî, *a.g.e.*, X, 222.

etmeleri ve üç talakla boşamaya çokça başvurularındadır. Bu, Ömer'in üç talağı çok kullanan tebasını terbiye metodu idi.

a.c- “Resulullah (s.a.v.) ve Ebû Bekir dönemlerinde insanlar doğru sözlü idiler, toplum bozulmamıştı. Bu sebeble insanların ikinci ve üçüncü boşamaları tekit içindi, yeni bir talak te'sisi için olmadığından sözleri tasdik edilirdi. Hz. Ömer devrinde ise durum değişti, hilekarlık arttı” iddiası yanlıştır. Hz. Ömer dönemindeki insanların çoğu, Resulullah (s.a.v.)'in ashabı idi. Geri kalanlar da bu ashabın talebesi ve onun yolunu takib eden tabiîndi. Hz. Ömer'in zamanı Resulullah (s.a.v.) ve Ebû Bekir döneminden sonra en hayırlı dönemdir. Nasıl olur da yalancılığın, hilekarlığın çoğalmasından bahsedilebilir?³⁷⁹

b) *“Bu hadis, kendisiyle cinsi beraberlik meydana gelmeyen kadın hakkındadır. Bu şekilde düşünenler de iki farklı yoruma gitmişlerdir.*

1- *Koca üç ayrı talakla boşadığında, bu boşamaların sadece birincisi meydana gelir. Birinci boşamadan sonra kadın, talağa mahal olmadığından, ikinci ve üçüncü talak geçerli değildir.”*³⁸⁰

2- *Cinsi beraberliğin meydana gelmediği kadına bir lafızda انت طاق ثلاثا ‘sen üç talakla boşsun’ denildiğinde انت طاق ‘sen boşsun’ sözü ile beynunet gerçekleşir. ثلاثا ‘üç’ kelimesi boş bir söz olmuş olur.”*³⁸¹

Te’vilin değerlendirilmesi

Hadisin lafzı, umumidir. Herhangi bir karîne olmadan, cinsel beraberliğin meydana gelmediği, kadına hasredilemez

³⁷⁹ Zeydân, a.g.e., VIII, 78.

³⁸⁰ Bkz. Beyhakî, c.7, s.338; Nevevî, Mecmu’, XVII/131; Bilmen, Ö.Nasuhi, a.g.e., II, 208; Şenkitî, c.1, s.133; Doğanay, Ekrem, s.185; Şerif, s.123; Mecelletü'l-Buhusi'l-İslamî, sy. 3, s.111

³⁸¹ İbn Hazm, a.g.e., IX, 409; Zeydan, a.g.e. VIII/75

Ebu Davut'ta geçen; "Cinsel ilişki meydana gelmemiş kadının, üçle boşanmasının bir sayılması" rivayeti, sened açısından zayıftır.³⁸² Çünkü ravilerden Eyyubun, rivayeti kimden aldığı belli değildir. Ebu'n-Nu'man ise, ömrünün sonuna doğru, hadisleri birbirine karıştırmıştır.

Bu hadisi sahih saydığımızda bile, incelediğimiz hadis ile herhangi bir tearuz meydana gelmez. İncelediğimiz hadis cinsel ilişkinin meydana geldiği ve gelmediği kadını kapsarken, bu hadiste cinsel ilişkinin meydana gelmediği kadından bahsedilmektedir. Yani diğer hadisin bir kısmından bahsetmektedir.

İkinci olarak, hadiste boşamaların ayrı ayrı olacağına dair bir karine mevcut değilken, hadisin birinci te'vilinde bu boşamaların ayrı ayrı olduğu zikredilmektedir. Halbuki incelediğimiz Müslim hadisinin lafzı, umumidir. Herhangi bir karine olmadan, cinsel beraberliğin meydana gelmediği, kadına hasredilemez.

c) "Üç talak, Peygamber (sav)'in devrinde bir müddet, bir talak kabul edilmiş sonra yine peygamber döneminde bu hüküm neshedilmiştir."

Şu kadar var ki, nesih duyulmamış, mensuh hüküm ile Hz. Ömer dönemine kadar amel edilmiştir. Hz. Ömer, sahabeyle istişarede bulunmuş, bunun neticesinde üç talağın bir talak sayılmasının, peygamber(sav) döneminde, neshedildiği anlaşılmıştır. Nesh eden delil de, ya kendisine ulaşan bir haberdir ya da icmâ'dır. İcmâ' da ancak, nassa dayanır. Bundan dolayı, Hz. Ömer üç talağın meydana gelmesine hüküm vermiştir. Sahabeden hiç kimsenin, Ömer'in bu kararına karşı çıkmaması da, bunun delilidir.

Hadiste geçen "üç talak, bir sayılırdı" sözünün manası "nesh edilmeden evvel, bir sayılırdı" demektir. İbn Abbas'ın, üç talağı geçerli kılan fetvaları da, bu yoruma delildir. İbni Abbas'ın Resulullah (sav)'den bir şey ezberleyip te, ona

³⁸² Nevevî, a.g.e. X, 314

muhalif davranması mümkün değildir. İmam Şâfi' "Öyle görünüyor ki İbni Abbas, nesheden bir şey biliyordu. Bundan dolayı Hz. Ömer'e karşı çıkmamış ve kendisi de bir lafızda üç talağın geçerli olduğu fetvasını vermiştir"³⁸³ Ebû Davud'un İbn Abbas'tan tahrir ettiği şu hadis de İmam Şâfi'nin görüşünü kuvvetlendirmektedir. "(Cahiliyye döneminde) Koca hanımını üç talakla boşamış olsa da, hanımına yeniden ricat edebiliyordu. Sonradan bu nesh edildi."³⁸⁴ Ancak bu nesh durumu pek yayılmadığından mensuh hükümle Hz. Ömer'in dönemine kadar amel edilmiştir.³⁸⁵

Te'vilin değerlendirilmesi

1. Nesh iddiasını kabul etmek bir problemdir. Çünkü nesh işleminin Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde meydana gelmesi şarttır. Sonraki devirlerde nesh meydana gelmez. Çünkü nesihte sonradan gelen hüküm, daha önce gelen nassın hükmünü kaldırmaktadır. Durum bu olunca bu konuda sonraki hüküm ile ilgili nass mevcut ve sabit değildir. Bu açıdan nesh görüşü imkansızdır.

Bu hadisin nesh edildiğine dair, nas'tan bir delil varsa, herhangi bir problem kalmaz.

Ancak bu hükmü nesheden bir delil yoksa, bu görüş kabul edilemez. Resulullah (sav), Ebubekir ve Ömerin hilafetinin iki senesinde, bir anda üç talağın bir sayılmış olması, bu hadisin mensuh olmadığını gösterir.

2- Cumhurun sıhhatini kabul ettiği bu hadis, Sahabenin Hz. Ömer'in görüşü üzerinde icmâ' etmesine ve yine sahabenin malumat sahibi olmadığı bir nasihin ortaya çıkması varsayımına dayanılarak, iptal edilmektedir. Oysa neshin varlığı, tahmin ve iddialara dayandırılmaz. Bu hadisin mensuh olduğuna dair,

³⁸³ Bkz.Beyhakî,c.7,s.338; İbn Kayyim, Zâdü'l Maâd, V, 2235; Alûsi, I, 137; İbni Abidin, Reddü'l - Muhtar, ala'd-Dürri'l- Muhtar (trc. Ahmed Davutoğlu) VI, 156; Şenkitî, c.1, 123-127; Şeltut-Sayis, 120-121

³⁸⁴ Ebû Davud, Talak, 10.

³⁸⁵ Zeydân, a.g.e., VIII, 75.

iddiaların dışında, tek bir delil dahi mevcut değildir. Eğer sahabe veya Hz. Ömer böyle bir neshi bilseydiler, bunu insanlara açıklarlardı.

Mazirî, “Eğer bu hükmün Resulullah (s.a.v.) döneminde nesh edildiği söylenirse, bu mümkündür. Ancak bu durumda hadisin zahiri dığına çıkılmış olunur. Çünkü nesh olduğu halde ravinin Ebû Bekir ve Ömer’in hilafetinin birkaç senesinde Resulullah (s.a.v.) dönemindeki hükmün devam ettiğini haber vermesi caiz değildir... Eğer Sahabenin icthadı ile olmuşmuş bir icmâ’nın nâsîh olduğu söylenirse, bu onlar hakkında mümkün değildir. Çünkü bu durumda hata üzerine icmâ’ edilmiş olur ki, sahabe de böyle bir şeyden uzaktır. Eğer neshin varlığı Hz. Ömer döneminde belirttiği söylenirse bu da yanlıştır. Çünkü bu durumda Hz. Ebû Bekir döneminde, hatalı bir hüküm üzerinde icmâ’ edilmiş olmaktadır.”³⁸⁶

3- İbni Abbas’ın, üç talağı bir talak sayan fetvası sebebiyle “bu konuda nesheden bir şey biliyordu” demek, bu hadislerin içeriğinin anlaşılmadığını gösterir. Çünkü hadislerde geçen “insanların teenniyle yaklaşımları gereken bir konuda insanlar acele davrandılar”, “insanlar bu konuda acele edince, Ömer bunu onlar hakkında geçerli kıldı”, “Bunu onların aleyhine imzalayırmış olsak!”, “Bunu onların aleyhine onaylayacağım” gibi ifadeler, bu hükmün Resulü Ekrem (sav)’den gelen bir haberle değil, Hz. Ömer’in bu ümmetin maslahatına uygun gördüğü bir kanaati olduğu anlaşılmaktadır.³⁸⁷

4- Ebû Davud’un tahrir ettiği hadis ise, cahiliye döneminde kocaların hanımlarını sınırsız olarak boşayabildiği ve ricat ettikleri, ancak sonradan bu durumun iptal edilerek sınırlandırıldığı ifade edilmektedir. Bu hadiste bir lafızda üç talağın bir sayılmasının nesh olduğuna dair bir bilgi mevcut değildir. Sonuç olarak nesh iddiasında bulunanlara şunu diyoruz. “*Bu konudaki nesh edici nassı ortaya çıkarınız. Biz de nesheden hükümle amel edelim.*”

³⁸⁶ Nevevî, *Şerhu'l-Müslim*, X, 313.

³⁸⁷ Bkz. İbn Kayyim, *Zadül Maad*, V, 2245; *İ'lamü'l-Muvakkîin*, III, 338; Şeltut-Sayis, a.g.e., s. 123.

d) *“Bu hadis, üç talağın bizzat peygamberimiz (sav) tarafından, bir talak sayıldığını ifade etmemektedir. Bu hadis merfu değil, mevkuftur”*³⁸⁸

Te’vilin değerlendirilmesi

Hadis usulu ve fıkıh usulüne göre sahabenin “biz böyle yapardık” gibi sözleri, merfu hadis hükmündedir.³⁸⁹ Bu hükmün, Resulullah (sav) devrinde uygulanıp, Resulullah (sav) tarafından reddedilmemesi, onun ikrarını göstermektedir. Eğer bu hüküm yanlış olsaydı, Allahu Teala bunu elçisine bildirir, bu uygulamayı kaldırır. Rukane’nin hanımını üç talakla boşayıp Resulallah (sav)’in ona hanımına geri dönebileceğini söylemesi; bu dönemdeki boşamalarda, üç boşamanın bir sayıldığını göstermektedir.³⁹⁰

e) *Bu hadis muzdarib olup metin itibariyle hatadan ari değildir. Bu hadisi İbn Abbastan yalnız Tavus nakletmiştir. Halbuki Said b. Cübeyr, Malik b. Haris, Muhammed b. İyas. Mücahit, Ataİkrime,, Amr b. Dinar gibi kimseler, İbni Abbas’tan bunun hilafına, rivayet etmişlerdir.*³⁹¹ *Bu zatlar, İbn Abbas’ın ashabının büyüklerinden idiler. Tavusun rivayeti bu rivayetlere muhalif olduğundan sahih değildir.*³⁹² *Sika ravilere muhalefetten dolayı şazdır.*

*Bu hadisin senedindeki Tavus fazıl, muhterem bir zat olmakla beraber çok hata yapan biridir. Büyük zatların rivayetleri dururken, yalnız Tavus’un rivayetine göre hüküm verilemez.*³⁹³ *Rivayetlerde geçen İbn Abbas’a soru soran Ebu’s-Sahbâ, hadis rivayetinde münkerdir. İbn Abbas’ın azadlıları arasında böyle bir kişi bilinmemektedir.*³⁹⁴ *Kerapisi, Abdullah’ın babası Tavus*

³⁸⁸ Bkz. Sanânî, *a.g.e.*, III, 331; Şenkitî, *a.g.e.*, I, 133; İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 391, 392.

³⁸⁹ Bkz. Abdullah Siracüddin, *a.g.e.*, s. 72; İbn Hacer, *Fethü’l-Bari*, IX, 365.

³⁹⁰ Bkz. Sanânî, *a.g.e.*, III, 331; Şenkitî, *a.g.e.*, I, 133; İbn Kayyim, *Zâdü’l-Maâd*, V, 2244.

³⁹¹ Bkz. İbn Abdilber, *İstizkar*, XVII, 15; Beyhakî, c.7, s.338.

³⁹² İbn Abdilber, *a.g.e.*, XVII, 16.

³⁹³ Bkz. Elmalılı, *a.g.e.*, I, 236; Bilmen, *a.g.e.*, II, 209; Sanânî, *a.g.e.*, III, 329; Şenkitî, *a.g.e.*, I, 126 ; Bûtî, 112.

³⁹⁴ Kurtûbi, *a.g.e.*, III, 295; Cessas, *a.g.e.*, I, 388.

hakkında“üç talağı bir saydığını” iddia edenleri, tekzip ettiğini nakletmektedir.³⁹⁵

Ayrıca diğer sahabilerin, üç talakla hanımını boşayan kimsenin, hanımının kendisine haram olacağını ifade etmiş olmaları, bu rivayeti zayıf düşürmektedir. Çünkü İbn Abbas, kendi kafasına göre sahabeye muhalefet etmez. Eğer tercihe gidilecek olsa dahi , çoğunlukta olan rivayetler ,az olan rivayetlere tercih edilmesi gerekir.

Ahmed b. Hanbel'e, “İbn Abbas'ın bu hadisini, hangi sebeple reddediyorsun.” diye sorulduğunda “insanların bir çok cihetten, bu hadisin hilafını rivayet etmeleri ile onu red ediyorum.”cevabını vermiştir.³⁹⁶

Beyhaki: “Zennedersem bu hadis, İbn Abbas'ın diğer rivayetlerine muhalif olması sebebiyle Buharî terketmiştir” demektedir.³⁹⁷

Kurtubi: “Hadisin zahirinden, bu hükmün o asrın bütün insanlarından, nakledildiğini gösteriyor. Buna göre, bu haberin her tarafa yayılmış olması gerekiyordu. İbn Abbas'ın bu rivayette yalnız kalmaması gerekirdi.”³⁹⁸ demektedir.

Hasılı, Tavus'un rivayet ettiği hadis; şazdır, münkerdir mensuhtur veya muevveldir.³⁹⁹

Te'vilin değerlendirilmesi

1- Bu görüşün İbn Abbas'tan, yalnızca, Tavus'un rivayet ettiği bilgisi yanlıştır. Hakim ve Darekutnî⁴⁰⁰, Ebu'l-Cevza'dan bu görüşü farklı senetten

³⁹⁵ Er, a.g.e., 32.

³⁹⁶ Kevserî, a.g.e., 36.

³⁹⁷ Beyhakî, a.g.e., VII, 337.

³⁹⁸ İbn Hacer, a.g.e., IX, 364; Sanânî, a.g.e., III, 329.

³⁹⁹ Bilmen, a.g.e., II, 209; Sanânî, a.g.e., III, 329.

⁴⁰⁰ Darekutnî, a.g.e., IV, 53, 55; Hakim, a.g.e., II/214.

rivayet etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, Rükane hadisini sahih bir senetle, İkrime'den rivayet etmektedir.⁴⁰¹

Tavus ve Ebu's-Sahba'nın cerh edilmesi ise büyük yanlıştır. Cerh ve Ta'dil kitabları, bunların sika olduğunu bize bildirmektedir.⁴⁰² Tavus hem Buhârînin, hemde Müslimin ravilerindedir.

İbni Abbas'ın azadlı köleleri arasında, Ebu's-Sahba diye birinin bilinmediği bilgisi de yanlıştır. Ebu Tayyib, Beyhakî'nin ta'likinde, Zehebî el-Kaşif'te; Ebu's-Sahbanın İbni Abbasın azadlı kölelerinden biri olduğunu nakletmektedir.⁴⁰³

2- İbn Hacer ve İbn Salah'a göre şaz hadis, ravinin daha şika olan bir ravinin rivayetine muhalif olarak rivayet ettiği hadistir.⁴⁰⁴ Güvenilir bir ravinin rivayet edip başkalarının rivayet etmediği, sırf infiradından dolayı şaz diye isimlendirilemez.⁴⁰⁵ Sika bir ravinin daha sika bir raviye muhalefet etmesi, o rivayete zarar verir. Ancak sika ravinin, rivayetinde tek kalması rivayetine zarar vermez.

3- İbni Abbas'ın diğer fetvalarının, bu görüşüne cevap olarak getirilmesi konusuna gelince, bizce bu hadisler arasında herhangi bir tearuz söz konusu değildir. Bunu şuradan çıkarıyoruz. Bahsi geçen İbn Abbas hadisi, sened açısından, sahih bir hadistir. Hadiste anlatıldığı üzere, devlet başkanı olan Hz. Ömer, kendi yetkisini kullanarak bir lafızda verilen üç talağı geçerli saymıştır. Bu karardan sonra, sahabenin büyükleri de devlet başkanının bu ictihadına göre hüküm vermişlerdir. Dolayısıyla, İbn Abbas'tan her iki görüş de nakledilmiştir. Eğer Müslim'in hadisi iyice anlaşılırsa, tearuz ortadan kalkmaktadır.

⁴⁰¹ Rükane rivayetleri için bkz. s. 128-138.

⁴⁰² Zehebî, a.g.e., I, 513, II, 436.

⁴⁰³ İbn Türkmanî, a.g.e. VII, 337, 338; Zehebî, a.g.e., II, 436

⁴⁰⁴ Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 438.

⁴⁰⁵ Koçyiğit, a.g.e., s. 437.

İbn Abbas, Hz. Ömer'in ictihadına muvafakat ederek üç talağın geçerli olduğuna fetva vermiştir. Hz. Ömer devrinden itibaren İbn Abbas'ın fetvasının değişmesini Ebû Davud ve bazı müellifler, "eski fetvasından (üçün bir sayılmasından) döndü" şeklinde aktarmışlardır.⁴⁰⁶

Eğer Tavus'un rivayetiyle İbn Abbas'tan yapılan diğer rivayetler arasında taaruzun var olduğunu kabul edersek, aslında bu İbn Abbas'ın rivayetiyle fetvasındaki bir taaruzdur. Ancak biri fetva, diğeri rivayet olunca durum değişmektedir. İkisi aynı seviyede olmadığından taaruz mevcut değildir. Üç talak mevzuunda İbn Abbas'tan nakledilen iki görüş/fetva ise, birincisi bir lafızda üç talağın geçerli olmasıdır. İkincisi ise bir lafızda üç talağın bir talak sayılmasıdır. Bu iki fetvasından biri rivayetini desteklemektedir. Diğeri ise yaptığı rivayete muahliftir. Her iki fetva karşılaştırıldığında taaruz sebebiyle hükümden düşseler de İbn Abbas'ın rivayeti salim kalır.⁴⁰⁷ Veya her iki fetva arasında eşitlik sözkonusu ise tercihe gidilir. Bu durumda rivayete uygun fetva tercih edilir.⁴⁰⁸

4- Kurtubî'nin bu hadisteki bilginin, her tarafa yayılması gerektiği halde sadece İbn Abbas'ın rivayet etmesi sebebiyle yaptığı eleştiri haksızdır. Çünkü bir çok sünneti nebeviyye ve olaylar, sadece bir ravi tarafından nakledilmiştir. Rivayetin tek olması, o olayın veye sünnetin sübutuna ve rivayetin sıhhatına zarar vermez.⁴⁰⁹

5- Buhârî'nin İbn Abbas'ın bu hadisini nakletmemesi, Müslimin bu rivayetine zarar vermez. "Buhârînin rivayet ettiği hadisler sahihtir. Bunların dışındakiler batıldır" diye bir kaide yoktur.⁴¹⁰

6- Kerapisi'nin, "Tavusun oğlu Abdullahın, babasının üç talağı bir saydığı" iddiası, mesnedsizdir. Müslim, Ahmed b. Hanbel, Tahavî, Beyhakî, Ebu

⁴⁰⁶ Ebû Davud, Talak, 10.

⁴⁰⁷ Ebû'l-Basal, *a.g.e.*, s. 199.

⁴⁰⁸ Ravinin görüşü/fetvası değil de, rivayeti esas alındığına dair örnekler için bkz. İbn Kayyim, *I'lâmu'l-Muvakkiin*, III, 38-40.

⁴⁰⁹ Zeydân, *a.g.e.*, VIII, 76.

⁴¹⁰ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, c.5. s. 2241

Avâne, Ebu Davut, Nesaî ve Derekutnî; İbn Abbas'tan rivayet ettikleri hadislerin senedlerinde, Abdullah babası Tavus'tan, "İbni Abbas'ın Resulullah (sav) döneminde üç talağın bir talak sayıldığı haberini," bize nakletmektedir.⁴¹¹ Ayrıca Tavus, İbn Abbas'ın duhul gerçekleşmemiş kadına verilen üç talağın, üç talak saydığını söyleyenlere karşı hayretten ellerini havaya kaldırarak "Allaha yemin ederim ki İbn Abbas bunu bir talak sayıyordu" demektedir.⁴¹²

Sonuç olarak bu hadis, sened ve metin itibariyle sahihtir. Hadisin sahih olmasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Muttasıl bir hadistir. Şaz ve ızdırıp olması söz konusu değildir. Bu rivayetin senedindeki hadiste huffaz olan bu raviler, cerh edilemezler.

f) "Üç talak bir idi" sözünün manası, "Peygamberimiz (sav) ile Ebu Bekir zamanlarında, ekseriyetle, talak bir defa olurdu. Üç defa yapılmazdı "Sizin üç adet yaptığınız şu talak, o zaman bir adet yapılırdı" demektir.

Bu tevili İbnü'l-Arabî tercih etmiş ve Ebu Zur'â'ya nisbet etmiştir.

Beyhakî: "üç talak bir idi" sözünün manası, sizin yaptığınız üç talağı, o zamanlar onlar bir defa yaparlardı, demektir." şeklinde yorum yapmaktadır.⁴¹³

Bacî de bu yorumu destekleyerek, şöyle söylemektedir. "İnsanlar şu anda yapılan üç boşama yerine, tek bir boşamada bulunuyorlardı. Böyle bir açıklamanın doğruluğuna Hz. Ömer'in şu sözleri de delildir." İnsanlar ağırca hareket etmeleri mümkün olan bir işte acele ettiler." Eğer Hz. Peygamber (sav) döneminde de insanlar bu durumda olsalardı –yani üç talakla boşasaydılar- Hz. Ömer böyle demez ve onları ayıblamazdı. İbn Abbas'ın bir lafızda, üç talağı geçerli kılan fetvaları vermesi de bunun delilidir."⁴¹⁴

⁴¹¹ bkz. Müslim, Talak, 15; Ahmed b. Hanbel, a.g.e, II, 227; Darakutnî, a.g.e., IV, 46; Hakim, a.g.e., II, 214; Ebû Davud, Talak, 10; Nesaî, Talak, 8; Tahavî, III, 53, 56.

⁴¹² Abdürrezzak, c.6, s.335.

⁴¹³ Sanânî, a.g.e., III, 330. Ayrıca Bkz. Nevevî, a.g.e., X, 313; İbn Hacer, a.g.e., IX, 364; Butî, a.g.e., s.113, Mecelletü'l-Buhusi'l-İslami, Sayı 3, s.109; Şeltut- Sayis, a.g.e., s. 121

⁴¹⁴ Bacî, a.g.e., IV, 4; Kurtubî, a.g.e., III, 295.

Te'vilin değeriendirilmesi

Her dönemde, insanlar bir talakla da, üç talakla da hanımlarını boşamışlardır. Resulullah (sav) döneminde hanımlarını üç talakla boşayanlar olmuştur. Resulullah (sav) kimisine kızıp, bu hareketi münker sayarak, bunun Allahın kitabıyla oynamak olduğunu söylemiştir. Kimisinin de üç talakla boşamasını, lianın meydana getirdiği ayrılığı tekid için, ikrar edib, bir şey dememiştir. Kimisinin de bu boşamasını bir talak saymıştır.

'İnsanlar Hz. Ömer'in halifeliğine kadar, bir talakla boşuyorlardı. Onun zamanından itibaren, üç talakla boşamaya başladılar,' demek, vakıya terstir.

Hz. Ömer'in, "bunu onların haklarında imzalayıversek" sözü ve "üç talak Resulullah döneminde; bir kılınırdı "cümlesi, yapılan bu yorumu iptal etmektedir.⁴¹⁵

g) "Üç talak bir idi" sözü ile "elbette" lafzı kastedilmiştir⁴¹⁶. Rukane hadisinde olduğu gibi, bir kimse karısına "sen elbette, yani kesin olarak boşsun" derse, bununla bir talaka niyet etmişse, bir talak kabul edilirdi. Üç talağa niyet etmişse, hakkında üç talak kabul edilirdi.

Hz. Ömer devri gelince, elbette lafzından, bir talak kastı kabul edilmez oldu.⁴¹⁷

Te'vilin değeriendirilmesi

Bu yoruma göre, "elbette" lafzını Resulullah (sav), kocanın niyetine göre bir talak veya üç talak saydığını; Hz. Ömer'in ise, Resulullah(sav)'ın bu uygulamasını kaldırdığını ve artık insanların niyetine bakmadan, bunu üç talak olarak geçerli kıldığı anlatılmaktadır.

⁴¹⁵ Bkz. İbn Kayyim, *Zâdü'l Meâd*, V, 2243.

⁴¹⁶ Beyhakî, c.7, s.338.

⁴¹⁷ Sanânî, a.g.e., III, 331; Şenkitî, a.g.e., I, 132; *Mecelletü'l- Buhusi'l- İslamiyye*, sy. 3, s. 119; Şerîf, a.g.e., s. 129.

Cumhur, Hz. Ömer'in boşama konusunda içtihad etmediğini ifade etmek için yaptığı bu tevilde, Hz. Ömer'in içtihad ettiğini, yine kendisi söylüyor. *Halbuki hz. Ömer'den "elbette" kelimesinin hükmü ile ilgili nakledilen rivayetlerde, hz. Ömer'in elbetteyi bir talak saydığı ifade edilmektedir.*⁴¹⁸ *Bu rivayetleri esas aldığımızda yukardaki te'vil iptal olmuş olur.* Ancak bazı sahabilerin "elbette'yi" üç talak saymaları sebebiyle bu kavramın üzerinde biraz durmamız gerekmektedir.

Resulullah (sav) "elbette"yi Rukane örneğinde olduğu gibi, bir boşama saymıştır.⁴¹⁹ Ancak Sahabenin bir kısmı Hz. Ali,İbn Ömer,Zeyd b. Sabit ve tabiinden bir çok kimse "elbette" lafzıyla üç talağın meydana geleceğini söylemişlerdir.⁴²⁰ Acaba bunun sebebi ne olabilir?Bu soruya iki şekilde cevap verebiliriz.

1- Aslında "elbette" kelimesi, üç talakla yapılan boşamayı ifade etmek için kullanılır. Medine ahalişi üç talağı bu şekilde, isimlendirmiştir.⁴²¹ Merfü' tüm rivayetlerde geçen "elbette" lafzı, bu manadadır.Yani bizim elbette'den anladığımızla onların anladığı (o dönemdeki kullanımı) bir değildir.Onlar elbette kelimesiyle üç talağı kasetmişlerdir.Üç talağı elbette diye isimlendirdiklerinden tabii olarak bunun hükmünü de "kadın başka kocaya varmadıkça ilk kocasıyla tekrar evlenemez" demişlerdir.Ancak o dönemde üç talak için kullanılan elbette kavramı tabiin devrinden itibaren değişerek kinevileşmiştir.Bizi bu yoruma

⁴¹⁸ İbn Ebî Şeybe,c.4,92;Şafî,Müsned,c.2,38;Tirmizi, Talak,2;Beyhakî,c.7,343.

⁴¹⁹ Rükane hadisinin bir varyantına göre Resulullah (sav) "elbette"yi insanın niyetine göre bir talak saymıştır.Diğer varyanta göre ise niyeti ne olursa olsun bir mecliste yapılan her çeşit boşama bir talak sayılır. Bkz. Ebu Davut, Talak, 14;Ahmed b. Hanbel, a.g.e., I, 265.

⁴²⁰ Bkz. İbn Ebi Şeybe, a.g.e., IV, 91-93; Darakutnî, a.g.e., IV, 8; Beyhakî, a.g.e., VII, 334; Tirmizî, Talak, 2.

⁴²¹ İbn Teymiyye, a.g.e., XXXIII, 85-86.

götüren etken, tüm merfu hadislerde elbette kelimesinin üç talak manasında kullanılması sebebiyledir.

2- Kinevi lafızların hükmü hakkında sahabe ihtilaf etmiştir. Ali,İbn Ömer ve diğer bazı sahabilerin kinevi lafızları üç talak saymaları kendi icihadlarıdır.Bu kinevi lafızların üç talak olacağı ile ilgili Resulullah (s.a.v)'den menkul herhangi bir beyan yoktur.Sahabenin bir kısmı da zaten bu kinevi lafızları bir ric'i talak saymıştır.⁴²²

h)“Üç talağın, bir lafızda gerçekleşeceğine dair, ümmetin icmâ'ı vardır. Artık bu mesele, içtihada mahal değildir. İbni Abbas hadisi, icmâ'a aykırıdır.⁴²³ İbn Arabî de sıhhati ihtilaflı olan bir hadisin icmâ'ya tekaddüm edemeyeceğini söylemektedir.”⁴²⁴

Te'vilin değerlendirilmesi

İcma felsefesi açısından, bu konudaki icmâ' iddiası tartışmalı bir konumdadır. İcmâ'nın sahih bir hadisle çatışması ise ayrı bir sorundur. (İcmâ' konusu sonradan genişçe ele alınacaktır.)

İsnad açısından geçen dört hadisin, ilk üçü sahihtir. Tüm raviler sikadır. Cerh ve tadil kitablarında bunların hakkında olumsuz bir bilgi mevcut değildir. Buna rağmen senedi zayıf göstermeye çalışmak, gerçeği saklamak olur. Eğer iddia edildiği gibi bu senedeki ravilerin zayıf olduğu söylenirse Buhârî ve Müslim'de sahih hadis kalmaz. Çünkü bu raviler, Buhârî ve Müslimin ravileridir.Bu zayıflık iddiaları herhangi bir cerh ve ta'dil kitabına dayanmayıp karalamadan öteye geçememektedir.

⁴²² Abdürrezzak,c.6,356,358;İbn Ebî Şeybe,c.4,92-94;Şafîî,Müsned,c.2,38;Tirmizi, Talak,2;Beyhakî,c.7,343.

⁴²³ Elmalılı, a.g.e., V, 235; Mecelletül Buhusil İslamiyye, III, 125.

⁴²⁴ Zeydan, a.g.e., VIII, 76.

Dördüncü hadisin senedindeki Abdullah b. el-Müemmel dışındaki diğer raviler sikadır. Abdullah b. el-Müemmel hakkında farklı görüşler nakledilmiştir. Kimi onu sağlam bir ravi sayarken, kimide zayıf saymaktadır. Örneğin ibn Hıbban onu sikatında zikretmektedir. Yahya b. Main bir seferinde onun hakkında "zayıftır" derken, başka bir seferinde "hadiste ta'nı olmayan biridir" demektedir. Ebu Davut bu ravinin hadislerinin alınamayacağını söyler. Nesai de bu raviyi zayıf saymaktadır.⁴²⁵ Hakim en-Neysaburi ise bu ravinin rivayetini tahriç ettikten sonra, bu hadisin isnadının sahih olduğunu söylemektedir.⁴²⁶ Ancak Hakim sened konusunda çok mütesahil davrandığından, sahih dediği hadislerde, dikkatli davranmak gerekir.

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا سعد بن إبراهيم ثنا أبي عن محمد بن إسحاق حدثني (5- a) داود بن الحصين عن عكرمة مولى بن عباس عن بن عباس قال طلق ركانة بن عبد يزيد أخو بني مطلب امرأته ثلاثا في مجلس واحد فحزن عليها حزنا شديدا قال فسأله رسول الله صلى الله عليه وسلم كيف طلقته قال طلقته ثلاثا قال فقال في مجلس واحد قال نعم قال فإنما تلك واحدة فارجعها ان شئت قال فارجعها فكان بن عباس يري إنما الطلاق عند كل طهر

İbni Abbas: "Muttalib oğullarının kardeşlerinden Rûkane b. Abdiyezid, hanımını bir mecliste, üç talakla boşadı. Ardından Rukane'yi büyük bir hüznün sardı. Rukane meseleyi Hz. Peygamber (s.a.v)'e sordu. Allah Resulu (s.a.v):

- "Nasıl boşadın " diye sordu. Rûkane:
- "Üç talakla boşadım" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
- "Bir mecliste mi? " diye sordu. Rukane:
- "Evet" dedi.

⁴²⁵ Mizzî, a.g.e., XVI, 189-191.

⁴²⁶ Hakim en-Neysaburî, el-Müstedrek ale's-Sahihayn, II, 214.

- Hz. Peygamber (sav): “Bu bir rici talaktır. İstersen Hanımına dön.”
Buyurdu. Bunun üzerine Rükane, hanımına geri döndü. İbn Abbas boşamanın
temizlik dönemlerinde yapılması gerektiği görüşünde idi.⁴²⁷

Ebu Davut , hadisi benzer bir şekilde ayrı bir tarikten tahriç etmiştir.⁴²⁸
Ebu Ya’la ve Beyhakî de⁴²⁹ bu hadisi tahriç etmişlerdir. Ebu Ya’la, bu hadisin
sahih olduğunu söylemektedir.⁴³⁰

Bu rivayetlerde, Resulullah (sav) üç lafzıyla boşayan bir kimsenin
boşamasının bir talak olduğu, hükmünü vermiştir.

Hadisin Değerlendirilmesi

Bu hadis farklı varyantlardan zikredilmiştir. Bazı varyantlarda “Rukane,
hanımını üç talakla boşadı”, bazı rivayetlerde ise “Rukane, hanımını elbette ile
boşadı” denmektedir. Bu hadisin bazı tariklerinde meçhul raviler varken, bazı
tariklerinde ise zayıf raviler vardır. Rukane hadisi eleştirilirken, çoğu zaman
senedler karıştırılmıştır. Örneğin Ebu Davuttaki rivayetlerden birinin ravisi
meçhulken, bu eleştiri, Ahmed b. Hanbel’in rivayetiyle karıştırılmakta ve Ahmed
b. Hanbel’in ravilerinin meçhul olduğu söylenmektedir. Halbuki bu iddianın, aslı
yoktur.

Cumhur, Rükane ile ilgili en sahih hadisin, Ebu Davutta geçen Nafi’ b.
Uceyr⁴³¹ hadisi olduğunu söylemektedir.

Bu rivayete göre,

“Rûkane b. Abdiyezid hanımını “elbette”/kesin olarak boşadı. Ardından
bunu peygambere bildirerek,

⁴²⁷ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, I, 265.

⁴²⁸ Ebu Davut. Talak, 10; İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 390.

⁴²⁹ Beyhaki, *a.g.e.*, VII, 339.

⁴³⁰ Şeltut-Sayıs, *a.g.e.*, s.118.

⁴³¹ Şenkitî, *a.g.e.*, I, 118.

-“Vallahi bununla sadece bir talak kastettim dedi”. Rasulullah (sav):

-“Sadece bir defa kastettiğine dair Allah’a yemin eder misin?” dedi.

Rûkane: “Allah’a yemin olsun ki ben bununla sadece bir talak kastettim” dedi.

Bunun üzerine Rasulullah, Rûkaneyi hanımına geri gönderdi. Rûkane hanımını Ömer zamanında ikinci defa, Osman zamında da üçüncü defa boşadı.”⁴³²

Ebu Davud kendi yaptığı rivayetler arasında, “elbette” ile yapılan rivayetlerin “üç talakla boşadı” şeklindeki rivayetlerden daha sahih olduğunu söylemektedir. Bu tercihin sebebinde şöyle açıklamaktadır.” “Elbette” ile rivayet eden raviler, Rûkane’nin torunlarıdır. Dolayısıyla onlar bu haberi başkasından daha iyi bilirler” demektedir.⁴³³

Cumhuru destekleyenler, “Rûkane, hanımın üç talakla boşadı” şeklinde rivayet eden Ahmed b. Hanbel’in senedindeki ravileri, şöylece eleştirmiştir.

Muhammed b. İshak, müdellistir.⁴³⁴ İmam Malik onu yalancı saymaktadır.⁴³⁵ Davud b. Huseyn ise harici mezhebinin davetçilerindedir.⁴³⁶

İkrime ise ehli bidattandır.⁴³⁷ İkrime’nin İbn Abbas’tan olan rivayetleri münkerdir.⁴³⁸

Bu hadisin Ebu Davud tarikinde bulunan İbn Cüreyc, hadisi Rafi’ oğullarından birinden almıştır. İbn Cüreyc’in hadisi kimden aldığı belli değildir.

⁴³² Ebu Davud, Talak, 14.

⁴³³ Ebu Davud, Talak, 10.

⁴³⁴ Kevserî, *a.g.e.*, s. 52; Butî, *a.g.e.*, s. 114; Er, *a.g.e.*, s. 35-40; Doğanay, *a.g.e.*, s. 152.

⁴³⁵ Kevserî, *a.g.e.*, s. 52.

⁴³⁶ Butî, *a.g.e.*, s. 114, Kevserî, *a.g.e.*, s. 52; Şenkti, *a.g.e.*, I, 118; Doğanay, *a.g.e.*, s. 152.

⁴³⁷ Kevserî, *a.g.e.*, s. 52.

⁴³⁸ Mizzî, *a.g.e.*, XX, 282.

yani ravi meçhuldür. Hatabi ve İbn Hazm'a göre bundan dolayı da, bu hadis delil olmaz.⁴³⁹

Ata, Mucahit, Ömer b. Dinar ve Muhammed b. İyas gibi tabiîn büyükleri, İbn Abbas'ın Rükane hadisine muarız fetvasını nakletmişlerdir. Bu da, bu hadisin şaz olduğunu göstermektedir.⁴⁴⁰

Buharî, Tirmizî ve daha bir çok kimseye göre, Rukane hadisi muzdaribtir.⁴⁴¹ Çünkü bazı rivayetlerde "elbette ile boşadı"⁴⁴² denmekte, bazı rivayetlerde de "üç talakla boşadı"⁴⁴³ denmektedir. Yine bazı rivayetlerde Rukane'nin⁴⁴⁴ hanımını boşadığı anlatılmakta, bazı rivayetlerde de, Rukane'nin babası Abdüyezid'in⁴⁴⁵ hanımını boşadığı anlatılmaktadır.

Nevevî, Rukane'nin üçle boşadığını ifade eden hadisin ravilerinin, meçhul olduğunu söyledikten sonra şöyle demektedir. "Elbette, hem bire hem üç muhtemeldir. Bu zayıf raviler, elbetteyi üç zannederek rivayet etmişlerdir."⁴⁴⁶

Munzirî de , Ahmed b. Hanbel'in, Rukane hadisinin tüm tariklerini zayıf saydığını nakleder.⁴⁴⁷

Şenkitî, "Bu hadisler sahih olduğu takdirde şu şekilde te'vil edebiliriz. Hadiste ifade edildiği gibi boşama, bir meclistedir. Hadiste geçen üç boşama bir lafızda değil, üç ayrı lafızda bir mecliste verilmiştir.(Yani ikinci ve üçüncü boşama te'kid kabul edilmiştir) Eğer bir lafızda olsaydı rivayette bir mecliste denmez, bir lafızda denirdi."⁴⁴⁸

⁴³⁹ *Mecelletü'l-Buhusi'l-İslami*, sy3, s. 72.

⁴⁴⁰ Bkz. Miras, *a.g.e.*, XI, 454; Kevserî, *a.g.e.*, s. 51; *Mecelle*, s. 72.

⁴⁴¹ Şevkanî, *a.g.e.*, s. 227; Reşit Rıza, *a.g.e.*, II, 238; Kevserî, *a.g.e.*, s. 51.

⁴⁴² Ebu Davut, Talak, 14; Tirmizî, Talak, 2.

⁴⁴³ Ebu Davut, Talak, 10.

⁴⁴⁴ Ahmed b.Hanbel, *a.g.e.*, I, 265.

⁴⁴⁵ Ebu Davut, Talak,10.

⁴⁴⁶ Nevevî, *a.g.e.*, X, 313.

⁴⁴⁷ *Mecelletül-Buhusi' -İslamiyye*, sy. 3, s. 71.

⁴⁴⁸ Şenkitî, *a.g.e.*, I, 118.

Cumhur ve cumhura muhalif olanlar, bu hadis üzerinde münakaşaları daha da uzatmışlardır. Şimdi biz, bu hadis hakkında araştırmamızın sonuçlarını ifade edeceğiz.

Rukane ile ilgili tüm tarikleri, dört senedde toplayabiliriz. Bu rivayetlerin ikisinde “ Rukane elbette ile boşadı” denmekte, diğer ikisinde ise “Rukane üç talakla boşadı” denmektedir. Bu rivayetleri sırayla inceleyelim.

1- Ebu Davut, Tirmizî,⁴⁴⁹ Darimî,⁴⁵⁰ İbn Mace,⁴⁵¹ İbn Hibban,⁴⁵² Hakim⁴⁵³

Darekutnî⁴⁵⁴ ve İbni Ebi Şeybe'nin⁴⁵⁵ rivayet ettiği hadistir. Bu hadise göre, “Rukane hanımını ” elbette ile boşadıktan sonra, Resulullah (sav)'e geldi. Resulullah (sav) ona:

-Bu sözünle neyi kastettin? O da:

-Bir (talak) dedi.

Rasulullah (sav):

-Allah'a yemin eder misin? dedi. Rûkane:

-Allah'a yemin ederim, dedi. Rasulullah (sav)'de

-“O halde neyi kastettin ise odur” dedi.⁴⁵⁶

Bu hadis şu senedle rivayet edilmiştir.

Cerir b. Hazim→ Zübeyr b. Said→ Abdullah b. Ali b. Yezid b. Rûkane→
o da babasından→ o da dedesinden nakletmektedir.

⁴⁴⁹ Tirmizî, Talak ve lian, 2.

⁴⁵⁰ Darimî, Talak, 8.

⁴⁵¹ İbn Mace, Talak, 19.

⁴⁵² İbn Hibban, *a.g.e.*, VI, 230.

⁴⁵³ Hakim, *a.g.e.*, II, 218.

⁴⁵⁴ Darekutni, *a.g.e.*, IV, 34.

⁴⁵⁵ İbn Ebi Şeybe, *a.g.e.*, IV, 91.

⁴⁵⁶ Ebu Davud, Talak, 14.

Bir çok müellif ve şarih, bu hadisi Rûkane'nin torunlarının rivayet etmesi sebebiyle, bu hadisi daha sahih görmüşlerdir. Ancak bu hadis senet itibariyle zayıftır.

Ravilerden Zübeyr b. Said, bir çok kimse tarafından zayıf sayılmıştır.⁴⁵⁷

Abdullah b. Ali b. Yezid hadiste leyyindir.⁴⁵⁸ İbn Hibbân, onu sikatında zikretmektedir. Tirmizî, bu ravinin sadece bu rivayetiyle tanındığını söylemektedir.⁴⁵⁹

Ravilerden Abdullah'ın babası Ali b. Yezid hakkında Buhârî ve Müslim, "bu ravinin hadisinin alınmayacağını söyler."⁴⁶⁰ Ukayli de bu raviyi zayıf addeder.⁴⁶¹ Nevevi bu hadisle ilgili kanaatini şöyle ifade eder. Senetteki Zübeyr b. Said sebebiyle, bu hadisin isnadı zayıftır. Bu sebeple Buhârî ve Müslim, bu hadisi tahrir etmemişlerdir. Bir çok kimse bu hadisi zayıf kabul etmiştir.⁴⁶² Ancak Nafi' b. Uceyr kanalıyla gelen hadis, bu hadis için şahid olup, onu desteklemektedir.

2- Ebu Davud⁴⁶³ Abdürrezzak⁴⁶⁴ ve Beyhaki⁴⁶⁵,nin şu senetle yaptığı rivayettir.

Ahmed b. Salih→Abdurrezzak→İbn Cüreyc→Peygamberimizin azadlı kölelerinden, Rafi' oğullarından biri→İkrime→İbn Abbas.

Bu rivayet göre "Rûkane'nin babası Abdüyezid, üç talakla hanımını boşadı. Rasulullah bunu bir talak sayarak, Abdüyezid'den hanımına dönmesini istedi.

⁴⁵⁷ Bkz. Ebu Tayyib, *a.g.e.*, IV, 34.

⁴⁵⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, s. 314.

⁴⁵⁹ Mizzî, *a.g.e.*, XV, 323-324.

⁴⁶⁰ Bkz. Hakim, *a.g.e.*, II, 218; Ebû Tayyib, *a.g.e.*, IV, 34; Mizzî, *a.g.e.*, IX, 304-307.

⁴⁶¹ Ebû Tayyib, *a.g.e.*, IV, 34.

⁴⁶² Nevevi, *Mecmu'*, XVII, 85.

⁴⁶³ Ebu Davud, Talak, 10.

⁴⁶⁴ Abdürrezzak, c.6, 390, 391.

⁴⁶⁵ Beyhaki, *a.g.e.*, VII, 339.

Bu rivayetin senesinde; İbn Cüreyc, hadisi Rafi' oğullarından birinden almıştır. Ancak bunun kim olduğu belli değildir. Dolayısıyla bu ravi meçhuldür.

İbn Kayyim, bu senedi şöyle ta'dil eder. Ebu Rafi' ve çocukları tabiîndendir. Her ne kadar en meşhurları Ubeydullah ise de aralarında yalancılıkla itham edilen kimse yoktur" demektedir.⁴⁶⁶ İbn Hacer bu meçhul ravinin Abdullah olabileceğini söylemektedir.

Her halükarda bu ravi tam olarak bilinmemektedir. Bundan dolayı da Ebu Davut, rivayet ettiği diğer iki hadisi, bu rivayete tercih etmiştir.

Bu rivayet hakkında şunu söyleyebiliriz. Eğer sika ravinin mechulden rivayeti makbul ise bu rivayet de makbuldür. Aksi takdirde merduttur.

Ancak bu rivayeti destekleyen ve yine İkrime yoluyla farklı bir tarikten nakledilen Beyhaki ve Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği hadis, bu rivayeti zayıflıktan kurtarmaktadır. Abdulğaffar Süleyman, bu hadisin sahih olduğunu söylemektedir.⁴⁶⁷

3- Şafiî, Ebu Davud, Hakim, Beyhaki ve Darekutnî'nin şu senedle rivayet ettiği hadistir.⁴⁶⁸

... Muhammed b. İdris eş-Şâfiî→ Muhammed b. Ali b. b. Şafi'→ Ubeydullah b. Ali b. es-Saib→Nafi' b. Uceyr

Bu rivayette, Rukane hanımını " elbette" ile boşamakta ve bundan kastının bir talak olduğunu Resulullah (sav)'a bildirmektedir. Bunun üzerine Resulullah (sav), onu hanımına geri döndürmüştür.

⁴⁶⁶ İbn Kayyim, Zâdü'l-Meâd, V, 2240.

⁴⁶⁷ İbn Hazm, a.g.e., IX, 391(Tahkik kısmı).

⁴⁶⁸ Bkz. Ebu Davut, Talak, 14; Şafiî, Müsned, c.2,37,38; Hakim, a.g.e., II, 218; Beyhaki, a.g.e., VII, 342 Darekutnî, a.g.e., IV, 33.

Abdülhak Ahkam'ında bu ravilerin hepsinin zayıf olduğunu söylemektedir.⁴⁶⁹ İbni Kayyim de Nafi' bu Uceyr'in meçhul olduğunu zikretmektedir.⁴⁷⁰ Buharî, bu hadiste ızdırab olduğunu, İbn Abdilber de hadisin zayıf görüldüğünü söylemektedir.⁴⁷¹ Ahmed b. Hanbel, "Elbette ile rivayet edilen Rukane hadisi fazla önem arzetmemektedir. Çünkü İbn İshak'ın Davud b. Husayn'dan naklettiği rivatte, Rukane'nin üç talaka boşadığı ifade edilmektedir."demektedir.⁴⁷²

Zehebi, Mizzî ve İbni Hacer, Nafi' b Uceyr'in sika bir ravi olduğunu, hatta bazılarının bunu sahabeden saydıklarını nakletmektedirler. İbn Hibban da bu raviyi sikat'ın da zikretmiştir.⁴⁷³

Ubeydullah b. Ali es-Saib dışındaki tüm raviler sikadır. Ebû Davud, rivayetindeki Ubeydullah ismiyle geçen bu ravinin isminin sehven bu şekilde yazılmış olduğu kanaatindeyim. Çünkü aynı senedle bu hadisi rivayet eden Şafî, Beyhakî ve Darekutnî, bu raviyi Abdullah b. Ali es-Sâib şeklinde zikretmişlerdir.⁴⁷⁴ İkinci olarak da cerh ve ta'dil kitaplarında Ubeydullah b. Ali es-Sâib isminde bir ravi mevcut değildir. Ebû Davud rivayetini esas aldığımızdan yukarda Ubeydullah ismini kullandım. Abdullah b. Ali hakkında da cerh ve ta'dil kitaplarında da pek bir bilgi mevcut değildir. İbn Hacer de bu ravinin mestur olduğunu söylemektedir.⁴⁷⁵ İbn Hibban ise bu raviyi sikatında zikretmektedir.⁴⁷⁶ Cumhur, Rukane rivayetleri arasında en sahih kabul ettiği rivayet budur. Butî bu hadisin kuvvet ve sıhhatinde ravilerin birleştiğini söylemektedir.⁴⁷⁷ İbn Hacer, bu

⁴⁶⁹ Ebu Tayyib, *a.g.e.*, IV, 35.

⁴⁷⁰ İbni Kayyim, *Zâdul-Mead*, V, 2240.

⁴⁷¹ Ebu Tayyib, *a.g.e.*, IV, 33.

⁴⁷² Zeydân, *a.g.e.*, VIII, 73.

⁴⁷³ Bkz. Mizzî, *a.g.e.*, XXIX, 286; İbn Hacer, *Takrib*, s. 558; Zehebî, *Kaşif*, II, 314.

⁴⁷⁴ Şafî, *Müsned*, c2,37; Darekutnî, *a.g.e.*, IV, 33; Beyhakî, *a.g.e.*, VII, 342.

⁴⁷⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, s. 314.

⁴⁷⁶ Mizzî, *a.g.e.*, XV, 322 (dipnot kısmı).

⁴⁷⁷ Butî, *a.g.e.*, s. 115.

senedin, Ahmed b.Hanbelden rivayet edilen hadisin senedinden daha iyi olduğunu söylemektedir.⁴⁷⁸ Hakim de bu hadisi sahih saymıştır.⁴⁷⁹

4- Ahmed b. Hanbel'in ve Beyhaki'nin şu senedle rivayet ettiği hadistir.⁴⁸⁰

...Muhammed b. İshak→Davud b. el-Huseyn→İkrime →İbn Abbas.

Ebû Ya'lâ, bu hadisin sahih olduğunu söylemektedir.⁴⁸¹ Ahmed Muhammed Şakir: "Ahmed b. Hanbel'in bu rivayeti en açık, en güzel ve en sahih rivayettir. Herhangi bir zayıflık söz konusu değildir. Kur'ân'ın ifadesinin gereğine uygun olarak, bir meclisteki bir lafızda veya peş peşe olan üç talak, bir talak sayılmıştır" demektedir.⁴⁸²

İbn Kayyim ve İbn Teymiyye bu hadisi şöyle savunmaktadır. "Ahmed b. Hanbel bu hadisi sahih saymaktadır. "Elbette" ile yapılan rivayetleri ise zayıf sayar.

Ravilerden Muhammed b. İshak, "an'ane" ile rivayet ettiğinde, tedlis yapması mümkündür. Ancak tahdis siğasıyla rivayet ettiğinde sikadır. Bu senedde, İbn İshak "Davud b. el-Hüseyn "bana anlattı" diyerek, tahdis siğasını kullanmasıyla, tedlis illeti giderilmiş olmaktadır. Bu hadisin senedi sahihtir. Bu rivayet diğer rivayetlerden daha sağlamdır. İmam Ahmed'in bu senedle rivayet ettiği, bir çok hadisi kabul edilmiştir."⁴⁸³

Doğrusu bu rivayet, anlatıldığı kadar pürüzsüz değildir.

Cerh ve ta'dil alimleri, Muhammed b. İshak'ın müdellis olduğunu söylemişlerdir. Kimi onu aşırı derecede eleştirip onun hadisleriyle delil

⁴⁷⁸ Sanâni, *a.g.e.*, III, 333.

⁴⁷⁹ Hakim, *a.g.e.*, II, 218.

⁴⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, I, 265; Beyhaki, *a.g.e.*, VII, 339.

⁴⁸¹ Şeltut-Sayis, *a.g.e.*, s. 118.

⁴⁸² Bkz. Ahmed Muhammed Şakir, *a.g.e.*, s. 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, şarih Ahmed Muhammed Şakir, III, 91.

⁴⁸³ Bkz. İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 85-86; İbn Kayyim, *Zadu'l-Mead*, V, 2240; *İ'lamu'l-Muvakkiin*, III, 32-35.

getirilemeyeceğini söylerken, kimi de onun tedlis yapmakla birlikte, sika ve saduk olduğunu, hadisleriyle delil getirilebileceğini söylemiştir.⁴⁸⁴

İkrime'nin İbn Abbas'tan yaptığı rivayetlerin münker olduğu söylendiğinden bu ravi üzerinde durmamız gerekmektedir. İkrime, tefsirde İbn Abbas'ın en iyi talebelerinden olup, İbn Abbas'ın mevlasıdır. Sika bir ravi olup kendisinden yalan sadır olmamıştır. Ehli Bidatta değildir.⁴⁸⁵ İkrime'nin İbn Abbas'tan yaptığı rivayetlerin münker olduğuna dair tahrir kitaplarını incelediğimizde iki nokta dikkatimizi çekmektedir.

1. Bu eleştiriyi yapanların kendileri cerhe uğramıştır.dolyısıyla mecruh bir ravinin sözüyle başkası cerhedilemez.

2. Verilen örneklerin çoğunda kullanılan “yalan söyledi” kelimesi, “bu rivayetinde hata etmiştir”, “bu görüşünde hatalıdır” anlamında kullanılmıştır. Bu örneklerde kelimenin cümle içindeki manasına dikkat etmeyenler, hemen bu raviyi kizb ile suçlamaktadırlar.⁴⁸⁶

Davud b. el-Huseyn ise, İbn Hibban, Yahya b. Main ve başkaları sika sayarken, Ali İbnu'l-Medeni ve Ebu Davud bu ravinin İkrime'den aldığı hadisleri münker, diğer hadisleri ise sağlam saymışlardır.⁴⁸⁷ Ebû Zur'a'ya göre de hadiste leyyindir. Nessâî, “fena değil”; Ebû Hatim, “kuvvetli bir ravi değildir, eğer Malik ondan rivayet etmeseydi onun hadisleri alınmazdı” demektedir.

Ahmed b. Hanbel'in bu rivayeti, Ebu Davud'un Sünenin de başka bir tarikten gelen rivayetle desteklenmektedir.Ayrıca bu hadis içeriği itibarıyla, Tavus'un rivayet ettiği İbni Abbas hadisine de muvafıktır.Ulema bu veya benzeri senedle gelen rivayetleri sahih sayarak amel etmişlerdir.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ Bkz. İbn Hacer, *Takrib*, 467; Zehebi, *a.g.e.*, II, 156; Mizzi, *a.g.e.*, XXIV, 405, 429.

⁴⁸⁵ İbn Hacer, *Takrib*, s. 396-397; Mizzi, *a.g.e.*, XX, 270.

⁴⁸⁶ Bu konudaki örnekler için bkz. Mizzi, *a.g.e.*, XX, 279-284.

⁴⁸⁷ Bkz. Zehebi, *a.g.e.*, I, 379; Mizzi, *a.g.e.*, VIII, 379-382.

⁴⁸⁸ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 85, 86; Sanâni, *a.g.e.*, III, 333; Şevkânî, *a.g.e.*, VI, 232.

Hadis usulunde, Tedlis yaptığı bilinen bir ravinin, hadisi tahdis yoluyla, rivayeti makbuldur. Bu lafız, haberi isnad ettiği şeyhten, işittiğine delildir. Eğer mudellis, mülaki, olduğu şeyhten işitmediği bir hadisi, tahdis sığasıyla rivayet ederse; tedlisten önce, ravinin yalancı olması yönünden reddedilir.⁴⁸⁹

Sonuç olarak bu hadis iddia edildiği gibi sahih seviyesinde değildir. Rukane ile ilgili tüm rivayetlerde sened itibariyle tamamen cerhden salim olan bir rivayet yoktur. Hiç birisi sahih seviyesinde değildir. Ancak bu hadisler hüccet olamayacak kadar da zayıf değildirler. Bunlar delil olarak kullanılabilirler.

Ancak metin itibariyle bir varyantta “Rukane elbette ile boşadı” diğer varyantta “Rukane, bir mecliste üç talakla boşadı” denilmesi sebebiyle rivayetler arasına taaruzun olduğun söylenilerek ve bu hadilerin hüccet olamayacağı söylenmektedir. Eğer dikkat edilirse denildiği gibi bu rivayetlerde, mana itibariyle herhangi bir taaruz yoktur. Çünkü yaptığımız araştırma göre, merfu hadislerde geçen tüm “elbette” lafızları, üç talakla hanımını boşayan kimse hakkında kullanılmıştır. Ahmed b. Hanbel de, Medine’lilerin üç talağı “elbette” diye isimlendirdiğini söylemektedir.⁴⁹⁰

Buna göre şunu diyebiliriz. Üç talakla hanımını boşayan Rukane, Resulullah (sav)’in izniyle, hanımına ricat etmiştir.

نا محمد بن أحمد بن يوسف بن يزيد الكوفي أبو بكر ببغداد وأبو بكر أحمد بن أبي دارم -7
قالا نا أحمد بن موسى بن إسحاق نا أحمد بن صبيح الأسدي نا طريف بن ناصح عن معاوية عن
عمار الدهني عن أبي الزبير قال سألت بن عمر عن رجل طلق امرأته ثلاثا وهي حائض فقال
أتعرف بن عمر قلت نعم قال طلقت امرأتي ثلاثا على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم وهي
حائض فردها رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى السنة هؤلاء كلهم من الشيعة والمحفوظ أن بن
عمر طلق امرأته واحدة في الحيض

⁴⁸⁹ Koçyiğit, *Hadis Terimleri sözlüğü*, s. 304.

⁴⁹⁰ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 85, 86; İbn Kayyim, *I'lamü'l-Muvakkîin*, III, 33; Ateş, *a.g.e.*, s. 267; Zeydân, *a.g.e.*, VIII, 73.

Ebi Zubeyr: "İbni Ömer'e, hanımı hayızlı iken, üç talakla boşayan adamın durumunu sordum"

O da bana: "İbn Ömer'i tanır mısın?" dedi

Ben: "Evet" dedim.

İbn Ömer: " Ben Resulullah (sav) döneminde, hanımımı hayızlı iken üç talakla boşadım. Resulullah (sav) bunu sünni olan boşamaya geri çevirdi. (Yani bir rici talak saydı.)"⁴⁹¹

Hadisin Değerlendirilmesi

Darekutnî bu hadisi rivayet ettikten sonra, rivayet hakkında şunları söylemektedir. "Bu senedin tüm ravileri şiidir. Doğru ve güvenilir olan rivayet, İbn Ömer'in hanımını bir talakla boşadığı haberidir."⁴⁹²

'İbn Ömer'in hanımı hayızlı olduğu halde, bir talakla boşadığı haberi' hemen hemen tüm hadis kaynaklarında geçmektedir. Yukarıdaki hadisi sadece Darekutnî rivayet edip, kendisi de bu rivayeti sağlam bulmamıştır.

Bu rivayette geçen, İbn Ömer'in, 'ben hanımımı üç talakla boşadım' ziyadesi, sika ravilerin gafil olamayacağı bir haberdir. Salih b. Keysan, Musa b. Ukbe, İsmail b. Umeyye, Leys b. Sa'd, İbn Ebi Zi'b, İbn Cüreyc, Cabir, İsmail b. İbrahim gibi sika raviler Nafi'den, İbni Ömer'in hanımını bir talakla boşadığını rivayet etmişlerdir.⁴⁹³ Müslim de, "İbn Ömer hanımını bir talakla boşadı" rivayetini naklettikten sonra bu rivayetin daha doğru olduğunu söylemektedir.⁴⁹⁴

⁴⁹¹ Darekutnî, *a.g.e.*, IV, 7.

⁴⁹² Darekutnî, *a.g.e.*, IV, 7.

⁴⁹³ Şenkitî, *a.g.e.*, I, 119.

⁴⁹⁴ Muslim, Talak, 1.Ayricabkz.Ebu Avane,c.3,148.

أخبرنا سليمان بن داود عن بن وهب قال أخبرني مخزومة عن أبيه قال سمعت محمود بن لبيد قال أخبر رسول الله صلى الله عليه وسلم عن رجل طلق امرأته ثلاث تطليقات جميعا فقام غضبانا ثم قال أيلعب بكتاب الله وأنا بين أظهركم حتى قام رجل وقال يا رسول الله ألا أقتله

Hadisin Değerlendirilmesi

Cumhurun delilleri arasında bunu zikrederken senedini incelemiştik.

Bu hadiste, Rasulullah (sav) üç talağı geçerli kılıp kılmadığına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Hadisten anlaşılan, bir tafızda veya peşpeşe üç talakla boşamaktan kaçınmak gerektiğidir. Çünkü Rasulullah (sav) bir lafızda üç talakla hanımını boşayan kimseye kızıp, bunu Allah'ın kitabıyla oynamak" şeklinde tavsif etmektedir.

Ahmed Muhammed Şakir: "Bu hadiste üç talakla boşayan kimse zannımca, Rûkane b. Abdiyeziddir"⁴⁹⁵ demektedir. Ancak bu iddia tahminden öteye geçememektedir.

B- BU KONUDAKİ SAHABE, TABİİN VE ETBAİ'T-TABİİN GÖRÜŞLERİ

Mütekaddim ve müteahhirinden bir çok kimse, bir lafızda verilen üç talağın, bir talak olacağını söylemişlerdir.

Tercümanü'l-Kur'ân ve ümmetin alimi olan İbn Abbas, bu şekilde fetva vermiştir. Ebu Davud'un sahih senedle rivayet ettiği şu hadis, bunun ispatıdır.

"İbn Abbas, Bir lafızda söylenen 'sen üç talakla boşsun' sözü, bir talaktır, şeklinde fetva vermiştir."⁴⁹⁶ İbn Vaddah, Abdurrahman b. Avf ve Zübeyr b. Avvam'ın da bu şekilde fetva verdiğini nakletmektedir.⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ Ahmed Muhammed Şakir, *a.g.e.*, s. 37-38.

⁴⁹⁶ Ebu Davud, Talak, 10.

⁴⁹⁷ İbn Muğis bu bilgiyi el-Vesaik adlı kitabında, İbn Vaddah'tan nakletmektedir.

İbn Abbas'tan gelen rivayetin benzeri, İbn Mes'ud ve Ali'den de nakledilmiştir.

Tabiünden, Tavus ve İkrime bu şekilde fetva vermişlerdir.

Etbau't-tabiünden Muhammed b. İshak bu şekilde fetva vermiştir. Ahmed b. Hanbel ve bir çok kimse, onun bu şekilde fetva verdiğini nakletmişlerdir. Bunun dışında Hilas b. Amr ve el-Harisi'l-Ukelî, bir anda meydana gelen üç talağın, bir talak sayılacağını söylemişlerdir.

Bundan sonraki nesilden, Davud b. Ali ez-Zahiri ve ona tabi olanların çoğu, bu görüşü benimsemiştir. İbn Hazm, Tilmisânî ve başkaları, bunu onlardan nakletmişlerdir.

Timisânî yine Malikîlerden bir grubun; İbn Teymniyye de Hanbelîlerden bir grubun, bu şekilde fetva verdiğini nakletmektedirler. Hatta İbn Teymniyye dedesinin bazen gizli olarak bu şekilde fetva verdiğini nakletmektedir.⁴⁹⁸

Değerlendirme

Yukarıdaki açıklamaları, İbn Kayyim el-Cevzi'den aktardık. Günümüzde bir çok kimse, İbn Kayyim'in bu nakline dayanarak; İbn Abbas, İbn Mes'ud, Abdurrahman b. Avf, Zübeyr b. Avam ve Hz. Ali'nin bu görüşte olduğunu söylemektedir.

Halbuki böyle bir bilgi, sadece iddiadır. Hadis kaynaklarımızda, sahabeden sadece İbn Abbas'ın, üç talağı bir talak saydığı nakledilmiştir. İbn Abbas'tan üç talağın bir talak sayıldığı görüşü farklı tariklerden nakledilmiştir. Bu tariklerin çoğu, hadis ve tahrir usulü açısından sahihtir.

Bahsi geçen diğer sahabilerin de bu görüşte olduğuna dair, Zeydi, Zahiri ve Sünni hadis kaynaklarında, böyle bir bilgi mevcut değildir. Ancak Şii hadis kaynaklarında, Hz. Ali'nin, bir lafızda üç talağı bir talak saydığı nakledilmektedir.

⁴⁹⁸ İbn Kayyim, *a.g.e.*, III, 34,35; *Zadu'l-Meâd*, V, 2229.

III- KENDİLERİYLE CİNSEL BİRLİKTELİĞİN MEYDANA GELDİĞİ KADINLAR İÇİN ÜÇ, CİNSEL BİRLİKTELİĞİN MEYDANA GELMEDİĞİ KADINLAR İÇİN BİR TALAK OLACAĞINI İLERİ SÜRE NLERİN DELİLLERİ.

İbn Abbas'ın ashabından bazıları ve İshak b. Rahuye, kendisiyle cinsel ilişkinin meydana geldiği kadına verilen üç talağın, üç talak olarak gerçekleşeceğini; cinsel ilişkinin meydana gelmediği kadınlar için de, üç talağın bir talak olduğunu söylemişlerdir.⁴⁹⁹ Bu görüş Ebu Davud'da geçen şu hadise dayanmaktadır.

حدثنا محمد بن عبد الملك بن مروان، حدثنا أبو النعمان، حدثنا حماد بن زيد، عن أيوب، عن غير واحد، عن طاوس، أن رجلا يقال له أبو الصهباء كان كثير السؤال لابن عباس، قال: أما علمت أن الرجل كان إذا طلق امرأته ثلاثا قبل أن يدخل بها جعلوها واحدة علي عهد رسول الله صلي الله عليه وسلم وأبي بكر وصدرا من إمارة عمر، قال ابن عباس: بلي، كان الرجل إذا طلق امرأته ثلاثا قبل أن يدخل بها جعلوها واحدة علي عهد رسول الله صلي الله عليه وسلم وأبي بكر وصدرا من إمارة عمر، فلما رأي عمر [قد] تتابعوا فيها قال: أجزهن عليهم.

“Tavus'tan rivayet olunduğuna göre, Ebu's-Sahba adında İbn Abbas'a çok soru soran bir adam (İbn Abbas'a)

–“ Rasulullah (sav) ile Ebu Bekir devrinde ve Ömer'in halifeliğinin ilk yıllarında, bir adam karısına cinsi münasebette bulunmadan, üç talakla boşarsa, (Rasulullah (sav) ve her iki halifesinin) bu talağı bir talak saydıklarını sen biliyor musun?” dedi.

⁴⁹⁹ Bkz. Şevkanî, a.g.e., s. 231; San'ânî, a.g.e., III, 335; Mecelletü'l-buhusi'l-İslami, sy. 3, s. 132.

İbn Abbas da:

-Evet. Rasulullah (sav) ile Ebu Bekir devrinde ve Ömer'in halifesliğinin ilk yıllarında bir adam karısını cinsi münasebette bulunmadan, üç talakla boşarsa; bu talağı bir talak sayarlardı. Fakat (Ömer), halkın (üç talakla boşamaya) düşkünlüğünü görünce, onların aleyhine olarak, bu üç talağı geçerli kıldı.⁵⁰⁰

Nesâî'nin zifaktan önce, ayrı ayrı meydana gelen üç talak⁵⁰¹ babında zikrettiği hadiste bunu destekler.

Cinsel birlikteliğin gerçekleştiği kadın hakkında bir lafızda üç boşanmanın meydana geldiğine dair delilleri, cumhurun getirdiği delillerdir. Gayr-ı medhulun biha hakkında ise yukardaki rivayete dayanmaktadırlar.

Ayrıca kendilerine şu akli delili getirmektedirler. “Kendisiyle gerdeğe girilmemiş kızın iddeti olmaz. eğer kocası انت طالق ثلاثا “sen üç defa boşsun” diyecek olursa, انت طالق “sen boşsun” sözünü söylemesiyle, beynunet gerçekleşir. “Sen boşsun” sözü, kendi başına müstakil bir cümledir. ثلاثا “üç defa” kelimesi ise beynunetten sonra varid olduğundan, bu sözün herhangi bir etkisi olmaz. Boş bir sözdür. Eğer koca bir lafızda değil de, üç ayrı lafızda boşarsa, birinci boşamadan sonra beynunet gerçekleşir. Kadın ikinci ve üçüncü boşamaya mahal değildir.⁵⁰²

İbn Hazm da- biraz farklı olmakla beraber- bu görüşe sahiptir. Ona göre koca gayrı medhulen biha olan hanımına انت طالق ثلاثا dediğinde, انت طالق “sen boşsun” sözüyle, koca üç talağa niyet etmişse, üç talak gerçekleşir. Ancak sırf ثلاثا

⁵⁰⁰ Ebu Davud, Talak, 10; Beyhaki, c.7, 338, 339.

⁵⁰¹ Nesai, Talak, 8. (Nesai'nin bu bab başlığı altında getirdiği hadis bu başlığın uygun değildir. Getirilen hadis mutlaklıdır. Hem duhul gerçekleşen kadını, hem de gerçekleşmeyen kadını kapsar. Müslim ve Ebu Davud'ta da geçen aynı hadiste böyle bir ayırım yoktur. Nesai'nin “zifaktan önce, ayrı ayrı yapılan üç talak” diye bab başlığı atması, kendi kanaatidir.)

⁵⁰² Bkz. Kurtubi, a.g.e., III, 399; Şevkanî, a.g.e., s. 234; Elmalılı, a.g.e., V, 231, 232; San'ânî, a.g.e., III, 335; Mecelletü'l-Buhusi'l-İslamiyye, sy. 3, s. 111; Nevevi, a.g.e., X, 314.

“üç” lafzıyla üç boşama gerçekleşmez. “sen boşsun” dediğinde üç talağa niyet edilmeden yapılan üç talakla boşama bir boşama olarak gerçekleşir.⁵⁰³

a- Hadisin değerlendirilmesi

Duhul gerçekleşmemiş kadının, üç talakla boşanması ile ilgili tüm rivayetleri incelediğimizde, karşımıza üç görüş çıkar.

1- Duhul gerçekleşmeyen kadına “sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun” şeklinde, üç ayrı talak verilirse, birinci talakla beynunet gerçekleşir. İkinci ve üçüncü boşama geçersiz olur. Eğer bir lafızda üç talakla boşarsa, hanımı kendisine haram olur. Bu görüş İbn Abbas, İbn Mes’ud, Ali, Abdullah b. Amr b. As, Ebu Hureyre, Ömer, Ümmü Seleme ve Aişe validemizden nakledilmiştir.⁵⁰⁴ Bu konuda medhulen biha ile gayri medhulan biha arasında fark yoktur.

2- Duhul gerçekleşmeyen kadına verilen üç talak, bir talaktır. Bu görüşü Şa’bi, Tavus, İkrime, ve Cabir b. Zeyd, İbn Abbas’tan nakletmişlerdir.

3- Üç ayrı talak, duhul gerçekleşmeyen kadın hakkında da üç talaktır. Bu görüşü Said b. Cübeyr, İbn Abbas’tan nakletmiştir.⁵⁰⁵

Şimdi de konumuza esas teşkil eden hadisi senet ve manası açısından değerlendirelim.

a- Senedin değerlendirilmesi

...Ebu’n-Nu’man → Hammad b. Zeyd → Eyyub es-Sıġtiyani → bir çok kişiden → Tavus.

Hadisin senedindeki Eyyub es-Sıġtiyani bu hadisi, “Bir çok kimseden aldım” diyerek, isim vermeden rivayet etmesi, senetteki bir ravinin mechul

⁵⁰³ İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 409.

⁵⁰⁴ Beyhaki, *a.g.e.*, VII, 355; İbn Ebi Şeybe, *a.g.e.*, s. 68.

⁵⁰⁵ İbn Ebi Şeybe, *a.g.e.*, IV, 68.

olduğuna delalet etmektedir. Bu mechul raviden dolayı, Nevevi bu hadisin zayıf olduğunu ve ihticac edilemeyeceğini söyler.⁵⁰⁶

Ancak Eyyub'un "bu rivayeti bir çok kimseden aldım" demesi, senedi uzatmak istemeyişinden olabilir. Hem Eyyub sika bir ravidir. Bu sebeple Eyyub'un rivayeti kimden aldığının belli olmaması, rivayeti tamamen cerh etmez.

Senetteki ravilerden Ebu'n-Nuaym, ömrünün sonuna doğru, yaşlılık sebebiyle, hadisleri birbirine karıştırmıştır. Bu ravi, ihtilattan önce rivayet ettiği hadisler konusunda sika bir ravi olmakla beraber, ihtilat sonrası hadisleri ise merduttur.⁵⁰⁷

Müslim bu hadisi, Ebu'n-Nu'man'ın şeyhi Hammad b. Zeyd'den, Süleyman b. Harb vasıtasıyla şu şekilde rivayet etmiştir.

... Süleyman b. Harb → Hammad b. Zeyd → Eyyub es-Sığtiyani, → İbrahim b. Meysere → Tavus.

"Ebu's-Sabha İbn Abbas'a:

-Bize bir şeyler anlat. Rasulullah (sav) ile Ebu Bekir devirlerinde, üç talak, bir talak sayılmaz mıydı?" dedi.

İbn Abbas:

-Evet öyleydi. Fakat Ömer zamanında insanlar talaka düşkünlük gösterince, o da üç talağı aleyhlerine geçerli saydı." cevabını verdi.⁵⁰⁸

Dikkat edilirse, Müslim'in bu hadisteki ravileri ile, incelediğimiz hadisin ravileri(ilk dördü) aynıdır. Ebu Davud rivayetinde, Ebu'n-Nu'man, Hammad b.

⁵⁰⁶ Nevevi, *a.g.e.*, X, 314.

⁵⁰⁷ İhtilat ve hükümü için bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 200.

⁵⁰⁸ Müslim, Talak, 17.

Zeyd'den, hadisi rivayet ederken; Müslim de Süleyman b. Harb, Hammad b. Zeyd'den rivayet etmiştir. Senedi şu şekilde karşılaştırırsak daha iyi anlaşılır.

Ebu Davut rivayeti: Ebu'n-Nu'man → Hammad b. Zeyd → Eyyub es-Sıḡtiyani → bir çok kişiden → Tavus.

Müslim rivayeti: Süleyman b. Harb → Hammad b. Zeyd → Eyyub es-Sıḡtiyani → İbrahim b. Meysere → Tavus

Ebu Davud'taki mechul ravinin İbrahim b. Meysere'e olduğu da ortaya çıkmaktadır. Müslim'in ravilerinin sika olması incelediğimiz hadisin senedindeki Ebu'n-Nuaym'ın, ihtilattan sonra bu hadisi rivayet ettiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla cinsel münasebetten önce (üç talakla boşanırsa) lafzı ziyadedir.

Albani, bu hadisin senedi için şunları söylemektedir. “Bu hadis ma'luldur. Sika ravilerin rivayetine muhaliftir.” Cinsel ilişkiden önce (boşanılan kadın) lafzı ziyadedir.⁵⁰⁹

b- Manası Açısından Değerlendirilmesi

Cumhur bu hadise İbn Abbas'tan rivayet edilen, “üç talakla boşanılan kadın ister kendisiyle duhul vaki olsun ister olmasın üç talakla boş olur.” fetvasıyla cevap vermektedir.

Akli delile ise şöyle cevap vermektedirler. “Sen üç talakla boşsun” cümlesi bir biriyle bağlantılı bir cümledir. انت طالق “Sen boşsun” lafzı ayrı bir cümle olarak ثلاثا “üç defa” lafzı, ayrı bir cümle olarak değerlendirilemez.⁵¹⁰ Boşanma sırf lafızla meydana gelmez. Lafız ve niyet birlikteliği gerekir. Boşanma, kocanın ifade etmeye çalıştığı cümlenin, tümüyle meydana gelir.⁵¹¹

Bir lafızda üç talağın her halükarda bir talak olduğunu söyleyenler ise, bu hadis için şu yorumları yapmışlardır. “Bu hadiste Ebu's-Sahba'nın sorduğu soru duhul gerçekleşmemiş kadın hakkındadır. İbn Abbas'ta soruya uygun cevap vererek, duhul vaki olmayan kadına verilen üç talağın bir talak olduğunu beyan

⁵⁰⁹ Albani, *a.g.e.*, III,270-271

⁵¹⁰ Şevkanî, *neylü'l-Evtar* c. 6, s. 234.

⁵¹¹ Butî, *a.g.e.*, s.117.

etmiştir. Yani soru mukayyed olduğundan, cevap da mukayyedir. Bu hadis, İbn Abbas'tan sahih olarak nakledilen hadise, münafi değildir.⁵¹²

Tavus, Ata, Said b.Cübeyr ve İkrime gibi İbn Abbas ashabının bazısından nakledilen duhul gerçekleşmemiş kadına verilen üç talağın bir talak, duhul gerçekleşen kadına verilen üç talağın da üç talak olacağı” bilgisi kesin değildir. Bu görüşe sahip olanlar hakkında yapılan nisbetler yanlıştır. Çünkü bu görüşü bunlara nisbet edecek her hangi bir delil yoktur. Bu görüşün bunlara nispet edilmesinin sebebi, duhul gerçekleşmeyen kadına verilen üç talağın, bir talak sayılacağına dair rivayette bulunmalarındır. Ancak bir hadisi rivayet etmek başkadır. O fikre sahip olmak başkadır. Bu görüşte olduğu iddia edilen Tavus ve İkrime'den duhul gerçekleşsin-gerçekleşmesin, bir lafızda verilen üç talağın bir talak sayıldığı da rivayet edilmiştir. Özellikle Tavus, İbn Abbas'ın üç talağı bir talak saymadığını söyleyenlere karşı, sert çıkarak, “ben İbn Abbas'tan üç talağı bir saydığını duydum” diyorum, siz hala bu şekilde konuşuyorsunuz” diye cevap vermektedir.

Bu hadisi zifaktan önce, ayrı ayrı meydana gelen üç talak şekilde te'vil etmekte yanlıştır. Bu yoruma göre Hz. Ömer devrine kadar, duhul gerçekleşmeyen kadına verilen üç ayrı talağın bir talak sayıldığı, Hz. Ömer devrinde ise bunun üç talak kabul edildiği söylenmiş olmaktadır. Halbuki Rasulullah (sav) devrinden, bu zamana kadar duhul gerçekleşmeyen kadına verilen üç ayrı talağın bir talak sayıldığı, diğer iki talağın kabul edilmediği ma'ruf bir bilgidir.

Kısacası bu hadis, üç ayrı lafızla meydana gelen üç boşamaya hamledilemez.

⁵¹² Şevkanî, a.g.e., VI, 234; *Mecelletü'l-Buhusi'l-İslamiyye*, sy. 3, s. 111.

IV- TALAĞIN OLUŞMAYACAĞINI İLERİ SÜRENLERİN DELİLLERİ

Şia'dan İmamiyye fırkası, bir lafızda yapılan üç talağın vaki olmayacağını söylemiştir. bu gruba göre, “bir lafızda üç talak” ve ay halindeki kadını boşamak haramdır, bididir. Haram olan bir tarz geçerli değildir. bu konudaki hadis deliller sunlardır.

1- من عمل عملا ليس عليه امر فهو رد “Kim bizim yolumuz üzere olmayan bir iş yaparsa, o iş reddedilir.”⁵¹³

Üç talağı bir lafızda vermek ve ay halindeki kadını boşamak şer'an caiz değildir. Sünnete de muhalif olan bu şekildeki boşamalar geçerli değildir. herhangi bir sonuç terettüp etmez. Akli olarak şu kıyası getirmektedirler. “Bu talak şer'an nehyedilmiştir. Müsaade edilmemiştir. Nasıl ki muvekkilinin emrine muhalif hareket eden vekilin, talağı geçerli değildir. Kocada (dine muhalif olan) bu talağa malik değildir. Bir şeyin nehyedilmesi, onun fesadından dolayıdır. Bunu geçerli kılmak, şariin istemediği fesadı ortaya çıkarmaktır.”⁵¹⁴

2- حدثنا أحمد بن صالح ثنا عبد الرزاق أخبرنا بن جريج أخبرني أبو الزبير أنه ثم سمع عبد الرحمن بن أيمن مولى عروة يسأل بن عمر وأبو الزبير يسمع قال كيف ترى في رجل طلق امرأته حائضا قال طلق عبد الله بن عمر امرأته وهي حائض على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فسأل عمر رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال إن عبد الله بن عمر طلق امرأته وهي حائض قال عبد الله فردها علي ولم يرها شيئا وقال إذا طهرت فليطلق أو ليمسك قال بن عمر وقرأ النبي صلى الله عليه وسلم يا أيها النبي إذا طلقتم النساء فطلقوهن في قبل عدتهن

Ebu'z-Zübeyr'in haber verdiği göre kendisi Urve'nin kölesi Abdurrahman b. Eymen'i, İbn Ömer'e şu soruyu sorarken işitmiş. (Abdurrahman):

⁵¹³ Müslim, Kitabu'l-Ekdiye, 8.

⁵¹⁴ Bkz. San'âni, a.g.e., III, 333; Zuhaylî, a.g.e., IX, 319.

-“Karısını hayızlı iken boşayan bir adam hakkındaki görüşün nedir?” demiş. (İbn Ömer de şöyle) cevap vermiş.

-“Abdullah b. Ömer Rasulullah (sav) zamanında hanımı hayızlı iken boşadı. Ömer bunun üzerine Rasulullah (sav)’a gidip –“Abdullah b. Ömer karısını hayızlı iken boşadını” söyledi.Ardından Abdullah şöyle söyledi:

-Rasulullah (sav), onu bana geri çevirdi. Verdiğim talağı da bir şey saymadı ve “Hanımını temizlendiği zaman, ister boşasın, ister tutsun” buyurdu. İbn Ömer, sözlerine devam ederek, Peygamber (sav), “Ey Peygamber, kadınları boşayacağınız zaman, temizlik dönemlerinde boşayın”⁵¹⁵ ayetini okuduğunu söyledi.⁵¹⁶

Bu hadiste bid’i talağın geçerli olmayacağı ifade edilmiştir.Şariin nahyettiği tüm hallerde talak vaki olmaz.Şari bir lafızda üç talağı ve hayız halinde verilen talağı nehyetmiştir.Hayız halinde boşama meydana gelmeyince, bir lafızda üç talak da geçerli değildir.

Bu görüşün değerlendirilmesi

Birkaç yönden bu görüş eleştirilmektedir.

a- Sahabe ve tabiinden hiç kimse, bir lafızda üç talağın geçerli kılınmayacağını söylememiştir. Bize ulaşan tüm nakillerde bir lafızda meydana gelen üç talağın hükmünün ya bir talak sayılacağıdır. Veya üç talak sayılacağıdır. Daha önceki konularda bu rivayetleri ifade ettik. Ömer, Osman, İbn Abbas, Ebu Hüreyre, Abdullah b. Amr b. As, Ali ve diğer sahabelerden gelen nakillerde verilen üç talağın geçerli olacağı bildirilmektedir. Hiçbir rivayette, bunun tamamen geçersiz olacağı ifade edilmemiştir.

⁵¹⁵ Talak,65/1

⁵¹⁶ Ebu Davud, Talak, 4.

b- Yukarda getirilen birinci hadis delili, âmmdır. Üç talağın, bir talak veya üç talak olarak vaki olacağını ifade eden hadisler ise hastır. Umum olan bu hadis, talağın vaki olacağını ifade eden hadislerle, tahsis edilmiştir.

c- Cumhur, bunların yaptığı kıyasa şu cevabı vermektedir. “Bu meselenin müvekkilin emrine muhalefet eden vekilin talağına kıyas edilmesi, kıyas maa’l-farıktır. Çünkü talak hususunda vekil, sadece bir elçidir, müvekkili adına konuşur. Tabiatıyla kendine havale edilenin dışına çıkamaz. Koca ise talağı ne başkası adına, ne de Allah (cc) adına vermez. Kendisi üç talağa maliktir. Malik olduğu şeyde tasarrufa yetkisi vardır.”⁵¹⁷

Üç talağın bir talak sayıldığını söyleyenler ise, şöyle cevap vermektedirler. “Her ne kadar üç talağın vaki olmayacağını söylesek de bir talağın meydana geleceğini reddedemeyiz. Şari’ buna izin vermiştir. Şer’an ve aklen birden fazla yapılan boşamalar hakikatte bir boşamadır.”⁵¹⁸

İkinci hadis delilinde ise, üç talaktan bahsedilmemektedir. Hayızlı kadına verilen talağın geçerli olup olmadığı ile ilgilidir.

⁵¹⁷ Zuhaylî, *a.g.e.*, IX, 319.

⁵¹⁸ Bkz. Şevkanî, *a.g.e.*, VI, 234.

V. HZ. ÖMER'İN FIKHI AÇISINDAN ÜÇ TALAK MESELESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Cumhur, üç talağın geçerli olmasının Hz. Ömer'in rey'i olmadığını ve böyle bir iddianın Hz. Ömer hakkında mümkün olamayacağını söylemektedir. Cumhura göre eğer Hz. Ömer'in kendi rey'i olsaydı, sahabenin Hz. Ömer'e karşı sessiz durması mümkün değildi. Birçok yerde Hz. Ömer'in yanlışını düzelttikleri gibi burada da düzeltirlerdi. Sahabenin sükutu ve Hz. Ömer'e muhalefet etmemeleri bu konuda sükutî icmâ'nın olduğunu göstermektedir.

Kevserî'nin bu konudaki görüşünü şöyle özetleyebiliriz: “Sahabenin, Resulullah (s.a.v.)'in uygulamasını bırakıp, kendi rey'ine göre hüküm verdiğini söylemek mümkün değildir. Kim siyaset icabı, şeriata karşı çıkmayı mubah görebilir?⁵¹⁹ Ömer, kitap, sünnet ve sahabenin ittifakıyla üç talağın geçerli olduğunu onaylamıştır. Ancak bu hüküm, şer'î hükmün zıddına siyaseten verilen bir ceza değildir.⁵²⁰”

Şenkitî: “(Bir lafızda üç talakla boşadığı) hanımı kendisine helal olduğu halde, bunun haram sayılması, ta'zir nevinden bir ceza olamaz. Çünkü böyle bir şey, Allah Teâlâ'nın helal kıldığını haram, haram kıldığı şeyi de helal kılınmasını götürmektedir.”⁵²¹

Nakledilen bir çok örnekte Hz. Ömer'in yanlış hüküm verdiğinde sahabenin bu yanlışını düzelttiği ve Hz. Ömer'in de kendi görüşünü terk ettiğini görüyoruz. Hz. Ömer, mihrî sınırlamak istediğinde, kadının biri Hz. Ömer'e “Allah Teâlâ “...bir yük altın almışsanız bile ondan bir şey olamayın”⁵²² diye buyuruyor” deyince, Hz. Ömer, bu fikrinden vazgeçmiştir.⁵²³

⁵¹⁹ Kevserî, a.g.e., s. 47.

⁵²⁰ Kevserî, a.g.e., s. 54.

⁵²¹ Şenkitî, a.g.e., I, 138.

⁵²² Nisa, 4/20.

⁵²³ Şaban, a.g.e., s. 138.

Hız. Ömer, parmakların diyeti konusundaki Resulullah (s.a.v.)'in uygulamasını bilmediğinden, her parmak için farklı diyet takdir etmişti. Resulullah (s.a.v.)'in parmaklar konusunda fark görmeksizin her biri için aynı miktarı takdir ettiğini öğrenince kendi görüşünü terk etmiştir.⁵²⁴

Hız. Ömer, cenin için ödenecek diyet miktarında bir karar vermemiştir. Hız. Peygamber (s.a.v.)'den bu konuda bir şey bilen olup olmadığını sorunca Hamel b. Malik, Resulullah (s.a.v.)'in gürre ile hükmettiğini söyledi. Hız. Ömer, bunun üzerine eğer bunu işitmeseydim, başka türlü hükmederdim” dedi. Görüşünü terk ederek hadisle amel etti.⁵²⁵ Bu örneklerin dışında Hız. Ömer'in kendi görüşünden döndüğüne dair pek çok örnek vardır.⁵²⁶

Cumhurun bu görüşlerine zıt olarak, İbn Abbas'tan sahih olarak şu hadis rivayet edilmiştir. “Resulullah (s.a.v.) ile Ebû Bekir devrinde ve Ömer'in hilafetinin ilk iki senesinde üç talak, bir talak sayılırdı. Bilahere Hız. Ömer, üç talağı geçerli saydı.”⁵²⁷

Acaba cumhurun dediği gibi, Hız. Ömer, Resulullah (s.a.v.)'in hükmüne muhalif davranması mümkün olmadığından, sahih olan bu hadis te'vil mi edilmelidir? Yoksa sened itibariyle sıhhatinde problem olmayan bu hadiste anlatılanlar, Hız. Ömer'in fikhî anlayışına uygun olduğu söylenilebilir mi?

Bu soruya cevap vermek, Hız. Ömer'in fikhîni bir bütün olarak bilmekle mümkündür. Bunun için Hız. Ömer'in Resulullah (s.a.v.)'in hükmüne uygun davranmadığı veya ilk defa kendisinin ortaya koyduğu hükümleri örnekleriyle inceleyip değerlendirmeye çalışacağız.

İbn Receb: “Resulullah (s.a.v.)'den rivayet edilip, Ömer'in muhalefet ettiği hükümler dört kısımdır.

⁵²⁴ Koçak, *Hız. Ömer ve Fikhî*, s. 258 (Basılmamış doktora tezi).

⁵²⁵ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 233; Koçak, *a.g.e.*, s. 258, 259.

⁵²⁶ Ayrıca bkz. Koçak, *a.g.e.*, s. 259; Şaban, *a.g.e.*, s. 113.

⁵²⁷ Müslim, *Talak*, 15.

1. Resulullah (s.a.v.)'den nakledilen bir hükmü öğrendiğinde Ömer'in kendi görüşünden vazgeçip, Resulullah (s.a.v.)'den gelen görüşe tabi olması. Ömer'in vazgeçtiği görüş, muteber değildir.

2. Resulullah (s.a.v.)'den iki görüş nakledilip, Ömer'in birine muvafık olması. Ömer'in amel ettiği görüş, nasih olan görüştür.

3. Resulullah (s.a.v.)'in ruhsat tanıdığı bir konuda Ömer'in insanlar için en iyisini seçtiği hükümler.

4. Resulullah (s.a.v.)'in verdiği bir kararın, illete dayanmasından dolayı, bu illetin zevaliyle, hükmün zail olması ve bu hükmün uygulanmasına engel olan bir durumun ortaya çıkması.⁵²⁸

İbn Receb'in bu tasnifinden sonra, Hz. Ömer'in verdiği hükümlerden bazılarını ele alalım.

1. Haccı temettuu yasaklaması.

İfrad, temettu ve kıran haccı Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından nakledilmesine rağmen Hz. Ömer zamanında temettu haccının nehyedildiğini görüyoruz. Bu nehyin sebebini ulema şöyle açıklamışlardır.

a. Hz. Ömer, kolay ve hafif olmasından dolayı Müslümanların haccı temettua diğerlerinden daha fazla rağbet ettiklerini görmüş, Resulullah (s.a.v.)'in sünneti olan diğer hac şekillerinin ihmal olunmak suretiyle zayi olmasından korktuğundan dolayı Müslümanları olara da meylettirmek istemiştir.

b. Hz. Ömer, hac ile umrenin aynı zamanda yapılması halinde, Kâbe'nin hac ayları dışında ziyaretçisiz kalacağını düşünmüş ve hiç bir zaman Kabenin ziyaretçisiz kalmasını istememiştir.

⁵²⁸ *Mecelletü'l-Buhusi'l-İslâmiyye*, sy. 3, s. 91. (İbn Receb' göre üç talak konusunda geçerli olması ya ikinci maddeye ya da dördüncü maddeye girmektedir.)

Bütün bunlardan, Hz. Ömer'in haccı temettu yapmaktan Müslümanları menetmesi -nesih sebebiyle olmayıp- dini ve içtimaî bir takım mesalihin tahakkukuna istinad eden muvakkat bir tedbirdir. Maslahata binaen devlet başkanının muayyen bir zamanda insanları mubah olan fiillerden birini seçmeye sevk etme hakkı vardır. Hz. Ömer devamlı olarak haccı temettudan nehyetmeyi kastetmemiştir. Müslümanlar şimdiye kadar bu çeşit haccı yapa gelmişlerdir.⁵²⁹

2. İddet esnasında evlenenleri ebedi olarak birbirinden ayırması.

İslâm hukukunda, boşanmış veya kocası ölmüş bir kadının eski kocasından iddeti bitmeden yeni bir kocaya varması yasaktır. Bu yasak ayetlerle sabittir.⁵³⁰

Bu yasağı dinlemeyip iddet esnasında evlenen kimselere yapılacak muamele, Hz. Ömer'e göre, onları birbirlerinden ayırmaktır. Eğer zifaf vaki olmamışsa, kadın ilk kocasından kalan iddetini tamamladıktan sonra iddeti içerisinde onunla evlenen erkek, başka erkekler gibi ona talip olma hakkına sahiptir. Yok eğer iddet esnasındaki evlenmelerinde zifaf vaki olmuşsa, kadın önce ilk kocasından kalan iddetini tamamlar, sonra da iddeti bitmeden evlendiği kocasından tam bir iddet bekler. Bunlar bir daha birbirleriyle ebedi olarak evlenemezler.⁵³¹

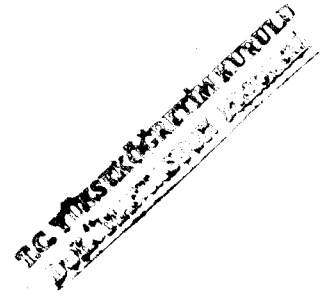
Hz. Ömer, fesat kapısını kapamak, Allah ve Resulullah (s.a.v.)'in emirlerine muhalefet edilmemesi için, ibret alınması maksadıyla bu cezayı vermiştir. Malik, Evzaî, ve Leys de iddet esnasında evlenip zifafa girenlerin, birbirleriyle ebedi olarak bir daha evlenemeyecekleri görüşündedirler. Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Sevrî'ye göre tekrar evlenmeleri caizdir.⁵³²

⁵²⁹ Koçak, *a.g.e.*, s. 112-113.

⁵³⁰ Bakara, 2/234.

⁵³¹ Şâfiî, *Müsned*, II, 57; Abdürrezzak, *a.g.e.*, VI, 210.

⁵³² Koçak, *a.g.e.*, s. 132, 133.

3. Şüpheli durumlarda hırsızlık haddini uygulamamıştır.

Beytü'l-Mal'dan mal çalan kimseye, efendisinden mal çalan köleye ve kıtlık zamanında hırsızlık yapan kimselere had uygulamamıştır.⁵³³

4. İçki içenlere seksen sopa vurması.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) döneminde, içki içenlere tatbik edilen bir ceza yoktu. Rivayetlerden anlaşıldığına göre Resulullah (s.a.v.), etrafında bulunana sahabeye emretmesiyle onlar, içki içeni hurma dalı, papuç ve elleriyle dövmüşlerdir.⁵³⁴ Bazı rivayetlerde sopa sayısının kırk olduğu mezkurdur. Hiz. Ebû Bekir ve Ömer'in hilafetinin ilk yıllarında bu suçun cezası kırk sopa olarak tatbik edilmiştir. Fakat sonraları bu cazanın hafife alınıp içenlerin çoğaldığını gören Hiz. Ömer, bu cazayı seksen kırbaç olarak tatbik etmiştir.⁵³⁵

5. Bir topluluğun, bir kişiyi öldürmesine karşılık, hepsine kısas tatbik ettirmesi.

Hiz. Ömer, umumun maslahatını göz önüne alarak, kötülüğe vesile olan şeyin ortadan kaldırılması (seddi zarâi) prensibinden hareket ettiği anlaşılmaktadır.⁵³⁶

6. İlk defa diyeti zamana yayan Hiz. Ömer'dir.

Hiz. Ömer, diyetin ödenmesi konusunda bir kolaylık ve bir genişlik getirmiştir. Tam diyeti üç senede, tam diyetin yarısını iki senede, tam diyetin üçten birinden az olan diyetlerin ise cinayetin işlendiği yıl içinde ödenmesini hükme bağlamıştır.⁵³⁷

⁵³³ Koçak, *a.g.e.*, s. 166-168.

⁵³⁴ Abdürrezzak, *a.g.e.*, VII, 377.

⁵³⁵ Koçak, *a.g.e.*, s. 179.

⁵³⁶ Koçak, *a.g.e.*, s. 193-194.

⁵³⁷ Abdürrezzak, *a.g.e.*, IX, 420.

7. Aslen İran ve Bizanslılara ait olan divan teşkilatı gibi bazı teşkilatları kurdurmuştur.⁵³⁸

8. Hz. Ömer, kölenin nikah ve talağın iki olduğunu, cariyenin iddetinin iki hayız oluşunu kabul etmiştir. Bu hükümler “Mü’min cariyeler evlendiklerinde zina edecek olurlarsa, onlara hür kadınlara verilen cezanın yarısını uygulayın”⁵³⁹ ayeti kerimesine kıyasen verilmiş hükümlerdir.⁵⁴⁰

9. Bayram namazında hutbeyi namazdan önceye alması.

Bayram hutbesinin, namazdan önce mi yoksa sonra mı okunacağına dair Hz. Ömer’den iki türlü tatbikata nakledilmiştir. Birincisi, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Ebû Bekir’in yaptığı gibi, hutbeyi namazdan sonra okuduğu tarzındaki tatbikatı;⁵⁴¹ diğeri de hutbe namazdan önce okununca, camaatten hutbeyi beklemeyenlerin olduğunu görünce bütün cemaatin bulunmasını temin için önce hutbeyi okuyup, sonra bayram namazını kıldığı şeklinde olan tatbikattır. Bu şekilde hareket eden ilk zat Hz. Ömer’dir.⁵⁴²

10. İslâm devletine giren tüccarlardan ilk defa vergi alması.⁵⁴³

11. Teravih namazını cemaat ile kıldırması.⁵⁴⁴

12. Müellife-i Kulub’a zekat vermemesi.

Ayette zikri geçen zekatın sarf yerlerinden biri de Müellife-i Kulub’tur. Resulullah (s.a.v.) zamanında bu gibi kimselere zekattan hisse verilmiştir.

⁵³⁸ Koçak, *a.g.e.*, s. 273.

⁵³⁹ Nisa, 4/25.

⁵⁴⁰ Koçak, *a.g.e.*, s. 273.

⁵⁴¹ Buhârî, İdeyen, 8.

⁵⁴² Abdürrezzak, *a.g.e.*, III, 283. (İbn Hacer, rivayetler cemedildiği takdirde Hz. Ömer’in nadiren hutbeyi namazdan önceye almış olabileceğini söylemektedir. Koçak, *a.g.e.*, s. 80.)

⁵⁴³ Koçak, *a.g.e.*, s. 96, 97.

⁵⁴⁴ Malik, *et-Tarğîb fi’s-Salât fi Ramazan*, 3.

Hz. Ömer, bu şekilde zekattan pay alan kimselere “Resulullah (s.a.v.) zamanında Müslümanlar az olduğu için sizin gönlünüzü te’lif ediyordu. Bugün ise Allah, müslümanlığı sizin gibilere muhataç olmayan bir duruma getirmiştir” diyerek, onlara zekattan pay vermemiştir. Hz. Ömer’in bu yaptığına ashaptan itiraz eden de olmamıştır. Bu konuda sahabenin icmâ’sı meydana gelmiştir.⁵⁴⁵ Malik, Şa’bî, Hanefiler ve bir görüşüne göre Şâfiî, sahabenin bu icmâ’sını – zamanlarındaki Müslümanların durumlarını da dikkate alarak- Müellife-i Kulub’un bu hisselerinin Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanına ait olduğunu, ondan sonra bu hissenin sakıt olduğunu söylemektedir.⁵⁴⁶

Bu hisse ayette sabit olup, Resulullah (s.a.v.) bunu tatbik ettiğine, kitap ve sünnetle hükmün nesh edilmediğine –ayet ve hadisle sabit olan bir hükmün icmâ’ ile nesh edilmeyeceğine- göre ebedi olarak bu hisse ortadan kaldırılamaz.

Hz. Ömer’in bu uygulaması ve sahabenin buna ses çıkarmaması, nassın nesih ve ilgasına delalet etmemekte, nassın tatbik şartlarına taalluk etmektedir. Nassın hükmü kıyamete kadar bakidir. Devlet başkanı ihtiyaç duyduğu zaman bu gibi kimselere yine zekattan hisse verebilir. Nitekim Ömer b. Abdülaziz zamanında bu maksatla bazı kimselere hazineden yardım edilmiştir. Zührî, Hanbelîler, Taberî ve Şâfiî’nin bir görüşü de böyledir.⁵⁴⁷

Bu örneklerden sonra, Hz. Ömer’in üç talağı geçerli sayıp saymadığını değerlendirebiliriz. Ancak konuyu sadece Hz. Ömer’in fikhî bağlamında değerlendirmek, değerlendirmeyi eksik bırakır. Bu sebeple konuya bir bütün olarak, geniş bir perspektiften ele almamız gerekmektedir. Bu amaçla şöyle diyebiliriz.

⁵⁴⁵ Koçak, *a.g.e.*, s. 101.

⁵⁴⁶ Bkz. Zuhaylî, Vehbe, *a.g.e.*, IX, 360; Koçak, *a.g.e.*, s. 105.

⁵⁴⁷ Koçak, *a.g.e.*, s. 105.

a. Kur'ân, talakların ayrı ayrı olacağını ifade sadedinde üç talağın, üç talak vaki olmayacağı ve bunların bir talak sayılacağı konusunda açık ve sarihdir. İddia edilen mücmellik ve lafzın mutlak olduğu (lafzın tüm talaklara ihtimali olduğu), insanların zihinlerindeki ön yargılardan kaynaklanmaktadır. Yoksa ayeti kerimenin delaleti açıktır.

b. İbn Abbas hadisi, sened açısından bu konudaki en sahih hadistir. Senedin de hadisin ta'nını gerektiren tek bir ravi yoktur. Bu hadisin manası üzerinde yapılan tüm te'viller de tekellüflüdür.

c. Hz. Ömer'in fıkhi açısından, Ömer'in, ümmetin maslahatı (insanların üç talaktan sakınması) için böyle bir kararı almış olması imkansız değildir. Örneklerde de görüldüğü gibi sahabe Hz. Ömer'in içtihadı bazı kararlarına itiraz ederken, bazen de hiç ses çıkarmamışlardır. Devlet başkanlarının emrine tabi olmuşlardır.

d. Resulullah (s.a.v.)'den üç talağın, üç talak sayılacağına dair veya sahabeden hiç kimseden Resulullah (s.a.v.) döneminde üç talağın, üç talak sayılacağına dair tek bir sahih hadis yoktur. Bu konuda getirilen hadisler ya mevzu, ya zayıf ya da muzdariptirler.

Kanaatimizce sahabeden, üç talağın geçerli oluşuna fetva veren İbn Abbas, İbn Mes'ûd, İbn Ömer ve Ali b. Ebî Talib, Hz. Ömer'in bu içtihadına tabi olarak fetva vermişlerdir.⁵⁴⁸

Hz. Ömer, bu kararın sebebini "insanların, talağı hafife almaları ve üç talakla çokça boşamaları olduğunu" ifade etmektedir.

⁵⁴⁸ a) Hz. Ömer'in Müellefe-i Kulub'a zekatı vermemesinden sonra Hz. Osman ve Hz. Ali döneminde de verilmediğini ve bu hükmün Ömer b. Abdülaziz dönemine kadar uygulanmadığını hatırlayabiliriz.

b) Üç talakla fetva veren sahabenin şu sözleri bu hükmün içtihadı olduğunu ima etmektedir: "Eğer Allah Teâlâ'nın beyan ettiği şekilde boşarsanız, Allah Teâlâ (bu boşamanın hükmünü) beyan etmiştir. Kim de işi karıştırırsa Allah Teâlâ'nın beyan ettiği şekilde boşamazsa, karıştırdığı bu işi kendi hakkında kabul ederiz. Kendi aleyhinize işi karıştırmayınız."Malik,talak,2

Hiz. Ömer'in üç talağı geçerli saydığını söyleyenlerin görüşlerini şöylece nakledebiliriz:

İbn Teymiyye: "Hz. Ömer'in üç talağı geçerli kılması, yasak olan talak biçiminden sakındırmak içindir. Bu hüküm, Hiz. Ömer'in içtihadıdır. Ancak bu içtihadî hüküm, -nassın ve sahabenin icmâ'sıyla- haram olan tahlile sevk ediyorsa; böyle bir durumda Resulullah (s.a.v.) ve Ebû Bekir dönemlerinde olduğu gibi, üç talak sayılması gerekmektedir.

Bu sebeple Ebûl-Berekat⁵⁴⁹ gibi bazı alimler, bazen üç talağın geçerli olduğuna bazen de geçerli olmadığına fetva vermişlerdir. Bu şekilde farklı hüküm vermelerinin sebebi, üç talağın geçerli olmasını, ihtiyaca binaen caiz olan bir ta'zir nevinden saymış olmalarındandır. İçki haddinde kırktan fazla sopa vurulması, sürgün, başın tıraş edilmesi vb.ta'zir cezaları gibi. Veya sahabenin bu konudaki içtihatlarının farklılığından dolayı onlar da farklı şekillerde fetva vermişlerdir."⁵⁵⁰

İbn Kayyim: "Hz. Ömer, insanların talağı basite indirgediğini, bir lafızda üç talakla çokça boşadıklarını görünce, bu boşamaları bir ceza olarak geçerli saymayı maslahata uygun görmüştür. Böylece insanlar, bir lafızda yaptıkları boşamayla hanımlarının kendilerinden kesin ayrıldığını bilseler, bu durum onlara zor gelir ve insanlar haram olan boşamadan vazgeçerler. Hiz. Ömer, bunu kendi döneminde maslahat olarak gördü. Hiz. Ömer, Resulullah (s.a.v.) ve Ebû Bekir dönemine nazaran insanların takvayı terk etmeleri ve Allah Teâlâ'nın kitabıyla oynayıp şeriatın izin verdiği bir şekilde boşamaları üzerine insanların kullandıkları lafızları geçerli sayarak cezalandırmıştır. Çünkü Allah Teâlâ, üç talağı bir defada değil ayrı ayrı olarak meşru kılmıştır. Kim bir lafızda üç talakla boşarsa, Allah Teâlâ'nın hududunu aşmış, nefesine zulmetmiş ve Allah Teâlâ'nın

⁵⁴⁹ Ebû'l-Berekat (v.652), İbn Teymiyye'nin dedesi olup ismi, Mecduddin Abdüsselam İbn Teymiyye el-Harrânî'dir.

⁵⁵⁰ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 93. Ayrıca bkz. *a.g.e.*, XXXIII, s. 16, 88.

kitabıyla oynamış olur. Ancak bu hüküm, zamanın değişmesiyle değişebilen hükümlerdendir.

Sahabe Hz. Ömer'in terbiye metodunu ve güzel siyasetini bildiğinden onun görüşüne muvafik davranmıştır. Kendilerinde fetva istenen kimseye de bunu açıklamışlardır. İbn Mes'ûd: "Kim Allah Teâlâ'nın emrine göre boşarsa, Allah Teâlâ, (bu boşamanın hükmünü) açıklamıştır. Kim de kendi aleyhine işi karıştırırsa biz, o yaptığını hakkında kabul ederiz. Kendi aleyhine işi karıştırmayan, sizin yerinize sorumluluğu yüklenmeyiz. Fetva onların dediği gibidir."⁵⁵¹ Büyük imamlar da sababenin bu yolunu takip etmişlerdir.⁵⁵²

İbn Aşur: "Hz. Ömer'in bu şekilde hüküm verdiği (üç talağı geçerli kıldığı) ve sahabeden hiç kimsenin buna karşı çıkmadığı konusunda şüphe yoktur. Ancak Hz. Ömer, kendi görüşüne göre, içtihadı binaen bu hükmü vermiştir. Sahabinin kendi görüşü ise diğer sahabilerin görüşüne karşı hüccet değildir. Sahabenin sükutuyla hükmün desteklenmiş olmasında bir delil yoktur. Çünkü sükutî icmâ', Şâfiî, Bâkılânî, Gazzâlî ve Râzî gibi bazı büyük alimlere göre hüccet değildir.

Üstelik bu karar, Hz. Ömer'den bir yargı kararı ve insanların yanlıştan alıkoymak üzere verdiği hükümdür. Neticede bu, hiç kimsenin değiştirmesi gerekmeyen (sahabenin karşı çıkmasına gerek olmayan), içtihat mesabesinde bir yargıdır. Ancak bu yargı, cüz'î (birysel olarak verilen) bir karardır. Sürekli uygulanması gereken bir hüküm değildir. İmamın maslahat gereği, mubah olan bir şeyi yasaklaması içtihadı açık bir konudur. Bu konuda meydana gelen icmâ', muhalefet edilmesi caiz olmayan icmâ' kabilinden değildir."⁵⁵³

Şa'ra'vî: "Ayeti kerime, bir lafızda üç talağın, üç talak olarak vaki olmayacağı konusunda sarihdir. Bu ancak bir talak sayılır.

⁵⁵¹ Bkz. Malik, Talak, 2.

⁵⁵² İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkîn*, III, 35-37. Ayrıca bkz. İbn Kayyim, *İğâsetü'l-Lehfân*, I, 367-374.

⁵⁵³ İbn Aşur, *a.g.e.*, II, 417-418.

İnsanlar talağı basit bir mesele olarak algılamaya başlayınca, talaktan alıkoymak maksadıyla Hz. Ömer, üç talağı geçerli saymıştır. Ancak insanlar, üç talakla boşamadan vazgeçmemişlerdir. Bu sebeple asıl olan hükme dönüyoruz.”⁵⁵⁴

Nasıruddin Albânî: “Bu hüküm, Resulullah (s.a.v.)’in vefatından sonra, Ebû Bekir ve Ömer’in hilafetinin ilk dönemlerinde amel edilmesi sebebiyle nesh edilmeyen, muhkem, sabit bir hüküm olup tartışma kabul etmeyen bir nasıdır. Hz. Ömer’in bu hükmü değiştirmesi, başka bir nass sebebiyle değildir. Kendi içtihadıdır. Bundan dolayı işin başında ilkin tereddüt geçirdiği hadisten de anlaşılmaktadır. *إن الناس قد استعجلوا... فلو أمضيناها عليهم* “insanlar acele ediyorlar... bunu geçerli saysak mı?..” eğer onun dayandığı bir nass olsaydı, bu şekilde tereddüd edip bu soruyu sorar mıydı?

Aynı şekilde *قد استعجلوا* “acele ettiler” tabiri, daha önce olmayan bir olayın varlığına delalet etmektedir. Halife, bu durumu görünce te’dip ve ta’zir nevinden üç talağı geçerli saymıştır.

Hz. Ömer’in ilk dönemlerinde ve Ebû Bekir döneminde Müslümanların üzerinde icmâ’ ettiği muhkem bir hükmü, Hz. Ömer’in içtihadı sebebiyle tamamen terk etmek caiz midir? (Üç talağın geçerli olması), İslâm hukukundaki tuhaf ve garip olan konulardan biridir. Ey alimler, muhkem olan sünnete dönünüz... Özellikle yüzler ailenin mübtela olduğu talak hadiselerinin arttığı bu devirde...”⁵⁵⁵

⁵⁵⁴ Şa’ravî, *a.g.e.*, II, 990.

⁵⁵⁵ Albânî, *a.g.e.*, III, 272.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARAFLARIN İCMA VE KIYAS DELİLLERİ

I-TARAFLARIN İCMA DELİLİ

A- CUMHURUN İCMÂ' DELİLİ

Sahâbe, tabiîn ve daha sonra gelen müçtehidler, üç talağın bir anda meydana geleceğini söylemişlerdir.

Hiz. Ömer, Ashab-ı kiramı toplayıp onlarla bu meselenin müşaveresini yaptıktan sonra, bir lafızda verilen üç talağın bir talak sayılacağına hükmetmiştir. Herkes bu konuda ona muvafakat etmiş, hiçbir sahabeden itiraz varid olmamıştır. Ashabın Hiz. Ömer'e karşı çıkmaması, bu konuda sükutî bir icmâ'nın olduğunu göstermektedir. Eğer bu hüküm yanlış bir karar olsaydı, Ashap Hiz. Ömer'e karşı itiraz ederdi.

Ashabın yanlış bir kararı tasvip etmesi ve haksızlık karşısında sükut etmesi mümkün değildir. Ashabın bu konudaki icmâ'sı, üç talağın bir talak sayıldığı hükmünün nesh olduğunu göstermektedir.⁵⁵⁶

Bir çok alim, bir lafızda verilen üç talağın, üç talak olarak gerçekleşmesi hususunda, sahâbenin icmâ'sı olduğunu nakletmişlerdir. Cessâs, Ebu'l-Velîd el-Bâcî, İbn Arabî, İbn Abdilber, İbn Recep, İbn Münzir ve daha bir çok kimse, bu icmâ'yı nakletmişlerdir.⁵⁵⁷ Hanefî kitaplarından Fethu'l-Kadir⁵⁵⁸, Miracü'd-Diraye, el-Bahrü'r-Raiq⁵⁵⁹; Malikî kitaplarından, Eqrabü'l-Mesalik; Hanbelî kitaplarından Beyan-u Müşkili'l-Ehadis, bu konuda icmâ' olduğunu zikretmektedirler.⁵⁶⁰

⁵⁵⁶ Bkz. Şeltut – Sayis, *a.g.e.*, s. 116; Tahavî, *a.g.e.*, III, 56.

⁵⁵⁷ Bkz. Cessâs, *a.g.e.*, I, 388; Bacî, *el-Müntekâ*, IV, 3; İbn Münzir, Muhammed b. İbrahim, *el-İcmâ'*, s.86; Ebu Ceyb, Sa'dî, *Mevsûatu'l İcmâ'* fi'l-Fikhi'l-İslamî, II, 211; Zuhaylî, *a.g.e.*, IX, 325; *Mecelletü'l-Buhusi'l-İslamiyye*, sy. 3, s. 81; İbn Kayyim, *İğasetü'l-Lehfan*, I, 357; İbn Abdilber, *a.g.e.*, XVII, 9.

⁵⁵⁸ Bkz. İbn Hümmam, *Şerh-u Fethü'l-kadir*, III, 26.

⁵⁵⁹ İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-Raik*, s. 257.

⁵⁶⁰ Bkz. Er, *a.g.e.*, s. 30, 54.

Ebu'l-Velid el-Bacî:“Kadı Muhammed İşrafında, bidat ehlinde bazıların, bir lafızda üç talağı bir talak saydığını; Zahirilerin bir kısmının da, hiçbir talak meydana gelmeyeceğini zikretmektedir. Bu görüş Muhammed b. İshak ve Haccac b. Erta’dan nakledilmiştir. Bu konuda bizim delilimiz ise sahabenin icmâ’sıdır. İbn Abbas, İbn Mes’ud, İbn Ömer, İmran b. Husayn, Ebu Hureyre ve Aişe validemizden, bir lafızda verilen üç talağın vaki olacağı nakledilmiştir. Sahabeden bu görüşe muhalif kimse de yoktur.⁵⁶¹

Cessas, “Kitap, sünnet ve icmâ’ya göre bir lafızda -üç talak her ne kadar günah olsa da- üç talak gerçekleşir” demektedir.⁵⁶²

Muasır alimlerden **Elmalılı,** bu mesele hakkında “Bidi talağın gerçekleşmesi hususunda fukaha, icmâ’ı ümmet bulunduğunu söylemektedir. Buna karşı İbn Teymiyye ve İbn Kayyim, üç talak birden tatlikin, haram olması sebebiyle, bunda birden fazla talağın vaki olmaması cihetini, icthad mevridi gibi göstererek, tercih etmek ve bu suretle pek ehemmiyetli bir noktaya parmak basmak istemişlerse de bütün mezheplerin ittifak ve icmâ’ etmiş bulunduğu bir meselede, usulen icthada mesağ olmayacağı cihetle ittifaka şayan görülmemişlerdir.”⁵⁶³ demektedir.

İbn Arabi’de, İbn Abbas hadisinin sıhhatinin şüpheli olduğunu, bundan dolayı da icmâ’ya tekaddüm edemeyeceğini söylemektedir.⁵⁶⁴

Alimlerin bir çoğu, icmâ’ın, haberi vahidden önce geldiğini söylemişlerdir. Çünkü haberi vahid, hatadan ari değildir. icmâ’ ise masumdur. Ümmet hata üzerine birleşemez.⁵⁶⁵

⁵⁶¹ Bacî, *el-Münteka*, IV, 3.

⁵⁶² Cessas, *a.g.e.*, I, 388.

⁵⁶³ Doğanay, *a.g.e.*, s. 207.

⁵⁶⁴ Kevserî, *a.g.e.*, s.33; eş-Şerif, *a.g.e.*, s. 58.

⁵⁶⁵ *Mecelletü'l-Buhusi'l-Islami*, sy.3, s. 81.

İcmaya muhalif bir tarzda, bir lafızda üç talağı, bir talak saymak suretiyle fetva verilemez. Bu şekilde hüküm veren kadının, fetvası geçerli değildir. Çünkü üzerinde icmâ' edilen bir konuda, ictihada mesağ yoktur.⁵⁶⁶

Bazı müellifler, cumhura muhalif olanlar hakkında aşırıya kaçarak, kimi onların sapıklıkla, küfürle itham etmiş, kimi de öldürülebileceğini söylemiştir.⁵⁶⁷

Cumhurun, bu konuda icmâ' olduğuna dair görüşüne, en kapsamlı cevabı **İbn Kayyim** vermektedir.

“Üç talağın bir anda vukuu hakkındaki icmâ', sahih değildir. Bu konuda icmâ' olduğunu söyleyerek bu görüşe muhalif kimsenin olmadığını söylemek, bilgisizliğe dayanmaktadır. Herhangi bir araştırmayla ortaya konan bir bilgi değildir. Bu konunun tartışmalı olması sebebiyle, konuyu Allah'ın kitabına ve Rasulullah'ın sünnetine götürmemiz gerekmektedir.

Bu konudaki ihtilaf sahabeden, günümüze kadar devam etmiştir.

1- Ebu Davud'un, İbn Abbas'tan naklettiği hadiste “ bir lafızda üç talak bir talak sayılır” demektedir.⁵⁶⁸ Bu hadisin isnadı Buhârî ve Müslim'in şartlarına uymaktadır. Tavus, cinsel beraberliğin meydana gelmediği kadın hakkında, İbn Abbas'ın üç talağı bir talak saydığını söylemekte ve bu konuda yemin etmektedir.⁵⁶⁹

2- Tavus bu görüştedir.⁵⁷⁰ İbn Ebi Şeybe, Tavus ve Ata'dan şu görüşü nakletmektedir. “Bir kimse, cinsi münasebette bulunmadan önce hanımını üç talakla boşarsa, bu bir talak sayılır.”

⁵⁶⁶ Bkz. İbn Hümmam, *a.g.e.*, III, 26; İbn Nüceym, *a.g.e.*, s. 257.

⁵⁶⁷ eş-Şerif, *a.g.e.*, s. 9; Rıza Tefvik, *a.g.e.*, s. 11, 16; Doğanay, *a.g.e.*, s. 221; İbn Kayyim, *İğasetü'l-Lehfan*, I, 364.

⁵⁶⁸ Ebu Davut, Talak, 10.

⁵⁶⁹ Abdürrezzak, c.6, 335.

⁵⁷⁰ Abdürrezzak, c.6, 336.

3- Ata b. Ebi Rabah ve Cabir b. Zeyd bu görüştedir.⁵⁷¹ İbn Ebi Şeybe'nin yaptığı rivayette, Cabir ve Ata "Duhul gerçekleşmeyen kadına verilen üç talak bir talaktır" demektedir.

4- Cabir b. Zeyd'in görüşüdür. Yukarıda geçti.

5- Muhammed b. İshak'ın görüşüdür. Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. İshak kanalıyla yaptığı rivayette "Rukane'nin hanımını üç talakla boşadığı ve Rasulullah (sav)in bunu bir talak saydığı anlatılmaktadır. Ahmed b. Hanbel "Bu hüküm, Muhammed b. İshak'ın görüşüdür. Ona göre Sünnete uygun olmayan bir hüküm, sünnete uygun hale getirilir" demektedir.

6- İshak b. Rahuye, duhul gerçekleşmemiş kadın hakkında bu görüştedir. Muhammed b. Nasr el-Mervezi "İhtilafu'l-Ulema" adlı kitabında, İshak'ın bu görüşünü nakletmiştir.

Duhul gerçekleşmemiş kadına verilen üç talak hakkında, sahabe, tabiîn ve sonraki dönemlerde, üç görüş vardır.

a- İster bir lafızda, ister üç ayrı lafızda olsun, bu bir talaktır.

b- İster bir lafızda, ister üç ayrı lafızda olsun, bu üç talaktır.

c- Eğer bir lafızda üç talakla boşasa üç talak, üç ayrı talakla boşasa bir talaktır.⁵⁷²

7- Ömer b. Dinar, duhul gerçekleşmemiş kadın hakkında bu görüştedir.⁵⁷³ İbn Münzir, Evsat adlı kitabında, Said b. Cübeyr, Tavus, Ebu's-Şa'sa, Ata ve Ömer b. Dinar'dan "Kim duhul gerçekleşmemiş kadını üç talakla boşarsa, bu bir talak sayılır" dediklerini, nakletmektedir.

⁵⁷¹ Beyhaki,c.7,355.

⁵⁷² Bkz. Beyhaki,c.7,355; İbn Ebi Şeybe, a.g.e., IV, 68.

⁵⁷³ Abdürrezzak,c.6,336.

8- Said b. Cübeyr bu görüştedir. İbn Münzir ve başkaları bunu nakletmiştir. Es-Sa'lebi bu görüşü Said b. Müseyyeb'ten nakletmiştir. Ancak bu yanlıştır. Doğurusu Said b. Cübeyr'in bu görüşte olduğudur.

9- Hasan-ı Basri bu görüştedir. İbn Münzir, bu konuda şöyle devam etmektedir. "Hasan-ı Basri'den farklı görüşler nakledilmiştir. Bazı rivayetlerde, üç talağı geçerli saydığı ifade edilmektedir. Katade, Humeydi ve Yunus ise, bu görüşten döndüğünü ve bunu bir bain talak saydığını nakletmektedir.

Abdürrezzak Musannef'inde "ilkin Hasanı Basri'nin duhul gerçekleşmeyen kadın hakkında üç talağın gerçekleşeceğini söylerken sonradan bunun bir bain talak saydığını" nakletmektedir.⁵⁷⁴

10- Ata b. Yesar bu görüştedir. Abdurrezzak Musannef'inde bu rivayeti zikretmektedir.⁵⁷⁵

11- Hilas b. Amr bu görüştedir. Bişr b. Velid, Ebi Yusuf'tan o da Hilas'tan bunu nakletmektedir.

12-Mukatil b. er-Razi bu görüştedir. El-Maziri, "el-Muallim bi Fevaidi Müslim" adlı kitabında bunu anlatmaktadır.

13- Malik'ten rivayet edilen iki görüşten birisidir. Malikîlerden bir grup bunu nakletmiştir. Tilmisani, "Hilaf" adlı kitabında, bu nakli Ebu Yezid'e dayandırmakta ve bunun şaz olduğunu söylemektedir.

14- Malikî alimlerinden, İbn Muğis, el-Vesaik adlı kitabında "Teleytula'da Malikî mezhebinden olan ondan fazla müftinin, bu şekilde fetva verdiğini" nakletmektedir.

15- Ebu Hasen Ali b. Abdullah b. İbrahim el-Meşti, "el-Vesiku'l-Kebir" adlı kitabında, selef ve haleften sadır olan ihtilafı anlatmaktadır. Seleften

⁵⁷⁴ Abdürrezzak,c.6,332.

⁵⁷⁵ Abdürrezzak,c.6,336.

bazılarının üçü bir saydıklarını, Endülüs alimlerinin bir kısmının bu görüşe tabi olduklarını zikretmektedir.

16- Ebu Ca'fer et-Tahavi, "Tehzibu'l-Asar" adlı kitabında bu konuda iki görüşün olduğunu, ifade etmektedir. Ebu's-Sahba hadisini zikrettikten sonra, bir grubun üç talağı bir talak saydığını zikretmektedir.

17- İbn Teymiyye dedesinin, bazen gizlice bu fetvayı verdiğini söylemektedir. Ve bu görüşün, Malikî, Hanefî ve Hanbelî mezhebinde bir kavil olduğunu söylemektedir. Daha önce Malikîlerin bu konudaki hilafını zikrettik. Hanefilerden ikinci tabaka yer alan Muhammed b. Mukatil, Ebu Hanife'nin ashabından bu görüşü nakletmektedir. Hanbelîlere gelince eğer İbn Teymiyye bununla dedesini kastediyorsa doğrudur. Ancak bunun dışında, Hanbelîlerden bu şekilde fetva vereni bilmiyorum.

18- Ebu'l-Hasen en-Nesefî, bu konudaki hilafı, delilleriyle anlatıp Endülüs alimlerinden, Asbağ b. Hubâb, Muhammed b. Bekî, Muhammed b. Abdisselam el-Huşeni ve İbn Zinba'nın bu görüşte olduğunu zikretmektedir.

19- Ebu Velid Hişam b. el-Ezdi el-Kurtubi, "Müfidü'l-Hükkam" adlı kitabında, bu konudaki selef ve haleften sadır olan hilafı ve özellikle kendi tabi olduğu mezhebi –yani Malikîlerin- bu konudaki hilafına değinmektedir. Ardından Malikî mezhebinden, bu şekilde fetva veren alimleri sıralamaktadır.

20- Zahiriler bu görüştedir. Davudu'z-Zahiri ve ona tabi olanlar bu görüşü benimsemiştir. İbn Hazm bu konuda onlara muhalefet ederek, bir lafızda üç talağın gerçekleşeceğini söylemiştir.

İşte bu yirmi görüş bu konunun tartışmalı olduğunu ispat etmektedir. Bu görüşler için sadece bazı kitaplardan alıntı yapmakla yetindik.

İbn Vaddah ve İbn Muğis, Ali, İbn Mes'ud, Zübeyr, Abdurrahman b. Avf, İbn Abbas'tan bu görüşü nakletmiştir. İbn Abbas, İbn Mes'ûd ve Ali'den bir lafızda üç talağın, üç boşama olarak gerçekleşeceği de nakledilmiştir.⁵⁷⁶

---

⁵⁷⁶ İbn Kayyım, *İğasetü'l-Lehfen*, I, 357-364. (Muhtasar olarak tercüme edilmiştir. Ayrıca bkz. *Mecelletü'l-Buhusi'l-İslamiye*, sy. 3, s. 81-89; İbn Aşur, *a.g.e.*, II, 418; İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 91, 93, 94.

B- BİR DİYENLERİN, KADİM İCMÂ' DELİLİ

İbn Kayyım, bu konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir.

“Hz. Ömer devrine kadar, bir anda verilen üç talak bir talak sayılırdı. Bütün sahabiler fetva, ikrar veya sükutlarıyla bu görüşteydiler. Hz. Ömer dönemine kadar bu konuda herhangi bir ihtilaf yoktur. Bu sebeple bu konuda kadim bir icmâ'dan söz edebiliriz. Bu görüşün aksine, ümmetin herhangi bir icmâ'ı olmamıştır. Her devirde, üç talağın bir olduğunu söyleyenler olmuştur. Ve bu ihtilaf günümüze kadar devam etmiştir.

Bu görüş, Tercümanu'l-Kur'ân olan İbn Abbas'tan nakledilmiştir. Sahih senedle nakledilen İkrime rivayetinde, İbn Abbas; “Bir lafızda verilen üç talak bir talaktır”⁵⁷⁷ demektedir. Bunun dışında İbn Abbas bir lafızda üç talağın meydana geleceğini söylediği de olmuştur. Yani İbn Abbas, her iki görüşle de fetva vermiştir.

İcma iddiasını, Hz. Ömer'den itibaren başlatanlara nazaran, bu konuya (icmâ'yı) bizim dile getirmemiz daha gerçekçidir. Çünkü Rasulullah (sav), Ebu Bekir ve Ömer'in hilafetinin ilk yıllarına kadar, bir anda verilen üç talak, bir talak sayılmaktaydı.

Hem efendimiz vefat ettiğinde, geride yüz binden fazla sahabe bırakmıştı. Bunların hepsinden veya ondan birinden veya onda birin onda birinden, yahut onda birin onda birinin onda birinden, bir lafızda üç talağın geçerli olduğuna dair, sahih bir rivayetiniz var mı?

Bu konudaki ihtilafın onlardan nakledilmesine rağmen, bütün gücünüzle uğraşsanız da, sahabeden yirmi kişiden böyle bir görüşü nakletmeye gücünüz yetmez. İbn Abbas'tan nakledilen her iki görüş, İbn Mes'ud'dan nakledilen bir lafızda üç talağı geçerli kıldığı veya yine bu konuda tevakkuf ettiği ile ilgili

⁵⁷⁷ Ebu Davud, Talak, 10.

haberler sahihtir. Eğer biz Hz. Ömer dönemine kadar, üç talağı bir talak sayan sahabelerin çokluğuyla övünseydik, üçü geçerli olanların aksine bu sayı çokça olurdu. Bu konuda, biz Hz. Ömer'in hilafetin başlangıcına kadar ölen, tüm sahabelerle övünebiliriz. Onların öncüsü, en hayırlısı ve en faziletlisi (Ebu Bekir) ile onun devrindeki sahabeler, bize yeter.

Bu görüş, Hz. Ebu Bekir devrinde iki kişinin bile ihtilaf etmediği eski bir icmâ'dır. Ama bu icmâ' eski kararında kalmadı ve sahabe iki görüşe ayrılıp, ümmet arasındaki ihtilaf günümüze kadar devam etmiştir.

Biz şunu da söylüyoruz. Hz. Ömer kendinden öncekilerin icmâ'ına muhalefet etmemiştir. Hz. Ömer'in üç talağı geçerli saymasının sebebi, insanların bunun haram olduğunu bildikleri halde, ona aşırı düşkünlük göstermelerinden dolayı, onlara bu cezayı vermiştir.

İnsanların, Allah'ın kendilerine tanıdığı ruhsatı ve kolaylığı terk ederek, bazı meseleleri kendi haklarında daraltmaları sebebiyle, devlet başkanları insanların bu yaptıklarını geçerli sayma yetkileri vardır.

Ömer gibi müminler emiri, nazarı mükemmel biri, tebasını te'dip maksadıyla, bu hükmü vermiştir.

Ancak bu ceza, zamanın değişmesine bağlı olarak değişir. Mü'minlerin emiri Hz. Ömer onlara "Bu hüküm, Allah'ın Rasulündendir" dememiştir. Bu hüküm, insanların üç talak verme konusunda aceleci davranmalarını engellemek maksadıyla, bu ümmetin yararı doğrultusunda, Hz. Ömer'in verdiği bir karardır. İşte buna binaen de "Bunu onları aleyhine imzalamayı vermiş olsak" başka bir rivayette de "bunu onların aleyhine onaylayacağım" demiştir.

Artık bunun Rasulu Ekrem'den bir haber değil, Ömer'in bu ümmetin maslahatına uygun gördüğü bir kanaat olduğu anlaşılıyor mu?

Hz. Ömer, İnsanların Allah'ın kendilerine tanıdığı ruhsatı (yani üç ayrı boşama hakkını) aştıklarını ve bu konuda acele ettiklerini görünce kendisi bunu

geçerli kılmıştır. Bu, şeriat kaidelerine ve Allah'ın hikmetine uydundur. Hz. Ömer insanların aşırıya giderek, Allah'ın sınırlarını çiğnemesi sebebiyle, Allah'ın sakınanlar için koyduğu çıkış yollarını daraltmıştır. Sahabeden İbn Abbas ve İbn Mes'ud'un, üç talakla hanımını boşayan kimseye "eğer Allah'tan korksaydın, elbette sana bir çıkış yolu gösterirdi" sözleri bu manaya işaret etmektedir. Bu, mü'minlerin emiri ve onunla beraber olanların görüşüdür. Yoksa Hz. Ömer Allah'ın hükmünü değiştirmiş, helalini haram yapmış değildir. İşte bu netice naslar ile Hz. Ömer'in tatbikatı arasını, başarılı bir şekilde birleştirmedir. Siz ise iki taraftan birini ilga etmeden, böyle bir şey yapma imkanınız yoktur.⁵⁷⁸

⁵⁷⁸ İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, III, 35-37; *İğasetü'l-Lehfen*, I, 221, 222; *Zâdu'l-meâd*, V, 2245, 2246.

C- İCMÂ' FELSEFESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRME

Cumhur, icmâ' ile ilgili olarak, üzerinde örnekle durduğu bazı noktalar vardır.

1. Sahabeden hiçbir kimsenin Hz. Ömer'in uygulamasına karşı çıkmamış olması, bu konuda sukuti icmâ' olduğunu göstermektedir.⁵⁷⁹ Sahabenin yanlış bir kararı tasvip etmesi ve haksızlık karşısında suskun kalması mümkün değildir.

2. Meydana gelen bu icmâ', bir çok kitapta nakledilmiştir. Üzerinde icmâ'nın gerçekleştiği bir konuda içtihadı mesağ yoktur. İcmâ'nın hilafına hüküm veren hakimin hükmü geçerli değildir.

3. Dört mezhep imamı, bu konuda ittifak etmişlerdir. Başka görüşlere itibar edilmez.

Cumhur, bu şekilde icmâ'nın dışına çıkılamayacağını ve başka bir görüşün kabul edilemeyeceğini söylemiştir.

Söylenilen bu icmâ' iddiasını, icmâ' felsefesi açısından değerlendireceğiz.

a. İcmâ'nın Senedinin Olmaması

İcmâ için bir senedin bulunup bulunmaması gerektiği hususunda ihtilaf vardır. Cumhura göre icmâ' için bir dayanağın olması gerekir. Çünkü icmâ' ehlinin, bir hükmü ispat etmek için bağımsız hareket etmeleri mümkün değildir. Bu yüzden icmâ' için bir senedin bulunması gerekir. Eğer bir senede dayanmadan gerçekleşiyorsa, bu durum, Peygamber (s.a.v.)'den sonra bir ispat türünü ihdas etmeyi gerektirir ki bu da batıldır.⁵⁸⁰

Buna göre Kur'ân ve Sünnete dayanmayan bir konuda tüm alimlerin ittifakı/icmâ'sı, devamlı ve bütün zamanları bağlayıcı olmaz. Çünkü nass

⁵⁷⁹ İbn Hümmam, *a.g.e.*, III, 26.

⁵⁸⁰ Pekcan, Ali, *a.g.e.*, s. 80.

olmayan bir konuda verilen fetva/hüküm içtihadidir. İctihadi olan bir konuda verilen hüküm ise zannidir. Zamanın tağayyürü ile hüküm tebeddül edebilir. Bu sebeple senedi nassa dayanmayan bir icmâ', her zaman için geçerli değildir. Başka bir zamanda, tüm alimlerin farklı bir hüküm üzerinde icmâ' etmeleri mümkündür.

Hz. Ömer'in üç talak hakkında vermiş olduğu hüküm ve bu konudaki sahabenin ikrar;

a. Ya nassa dayanmaktadır.

b. Ya da Hz. Ömer'in ictihadına dayanmaktadır.

“Üç talağın geçerli olması” hakkındaki icmâ'nın dayanağı bilinmemektedir. Resulullah (s.a.v.)'den bir lafızda üç talağın meydana geleceği ile ilgili sahih tek bir hadis mevcut değildir. Bu konuda cumhurun dayandığı tek şey, “Hz. Ömer ve sahabenin, üç talağın bir sayılması hükmünü nesheden bir şeyi bilmeleri” veya Hz. Ömer dönemine kadar sahabenin pek malumat sahibi olmadığı bir nasihin ortaya çıkması” varsayımlarıdır.

Eğer bu konuda varsayılan icmâ', sahabenin Hz. Ömer'in içtihadına katılması, bu hükmü kabul etmesi şeklinde ise herhangi bir zaman diliminde alınan içtihadi bir karar/hüküm tüm zamanlar için lazım kılınamaz.⁵⁸¹

Herhangi bir zamanda devlet başkanının aldığı bir kararı, alimlerin ikrar etmeleriyle, ve her tarafta yaygınlık kazanmasıyla bu konuda icmâ' olduğunu söylemek; nass olmayan bir hükmü, nass haline getirerek, şeriatın asli hükmüymüş gibi amel etmek, İslâm hukukunun yapısına terstir. İslâm, böyle anlayışlarla kişilerin akıllarına indirgenemez.

Tüm insanları bağlayıcı kılan tutumlar, İslâmî düşüncenin gelişmesine engel olduğu gibi, aynı zamanda insanları sıkıntıya götüren bir etmendir.

⁵⁸¹ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXII, 312.

b. Daha Önce İhtilafı Olan Bir Konuda İcmâ'nın Gerçekleşmesi

Şâfiîler den bir kısım alimlere göre ve Sayrafî (330)'ye göre icmâ'nın oluşması için o konuda önceden ihtilaf bulunmamalıdır.⁵⁸²

Hz. Ömer'den önce bu konuda farklı uygulamaların oluşu, Hz. Ömer'in dönemine kadar ameli bir icmâ'nın olmadığını gösterir.

Anladığımız kadarıyla sahabe üç talak mevzusunda Hz. Ömer'in hükmünü ikrar etmiş ve bu hüküm, o dönemdeki tüm İslâm coğrafyasında geçerli kılınmıştır. Bu şekilde devlet başkanının veya kâdının içtihadî hükmüne, bütün Müslümanların muvafakat ederek, pratikte uygulamasını, icmâ' diye adlandırabilir miyiz?

Bu hükmün, o dönemde, aslî hükmün dışında tüm İslâm aleminde maslahata binaen tatbik edilen içtihad olduğunu ve bunun icmâ'nın oluşmayacağı söylenirse, icmâ' tartışmaları gereksiz bir hal arz etmektedir.

c. İcmânın Sünnete (nasssa) Aykırı Olması

İcmâ', Kur'ân ve sahih sünnete muhalif olarak akdedilemez.

Üç talağın bir sayılması ile ilgili olarak, Resulullah (s.a.v.)'in ve ashabının (Hz. Ömer devrine kadar) uygulaması vardır. Bu uygulama "herhalde bu hüküm nesh oldu" demekle, delil olmaksızın iptal edilemez.

d. İcmâ'nın, İctihada Dayanması

Kitap ve Sünnetin icmâ' için sened olmasında ittifak bulunmakla birlikte, içtihad türlerinden (kıyas, mesâlihi mürsele, örf vb.) birinin icmâ' için sened olup olmayacağı ihtilafıdır. Bu konuda iki görüş vardır.

⁵⁸² Pekcan, Ali, *a.g.e.*, s. 66.

1. Şiâ'dan bir gurup, Mu'tezile'den Kâşânî, Zahirîlerin tamamı ve İbn Cerir et-Taberî'ye göre icmâ'nın senedi, kat'i delil (kitap ve sünnet) olmalıdır. Kıyas, sened olamaz. Şâfiîlerden bir guruba göre ise icmâ'nın senedi, kıyas celi olursa caiz, değilse caiz değildir.

2. Cumhura göre içtihad türlerinin hepsi, icmâ' için sened olabilir.⁵⁸³

Konumsuzla ilgili olarak icmâ'ın senedinin maslahat olması ve bu maslahatın değişmesi üzerinde durmamız gerekmektedir.

İcmanın senedinin maslahat olmasına, usul kitaplarında çeşitli örnekler verilmiştir. Bunlardan biri, sahabelerin, Cuma namazı için üçüncü bir nidayı⁵⁸⁴ ihdas eden Hz. Osman'a muvafakat etmeleridir. Bu icmâ'nın senedi, özellikle camiden uzakta bulunanlar olmak üzere, Müslümanlara namaz vaktini duyurma maslahatıydı.⁵⁸⁵

Eğer maslahata dayanan içtihadın kıyamete kadar bağlayıcı olduğunu söylersek içtihad hakkındaki görüşlerimizle çatışmış oluruz. Çünkü nassın bulunmaması durumunda yapılan içtihad, bütün Müslümanları bağlayıcı değildir. Bu hüküm geçerli tek hükümmüş gibi insanların zorlanması caiz değildir. Eğer o dönemdeki bütün alimlerin, bu konuda aynı hükmü verdiğini söylersek bu durumda da ezmanın tağayyürüyle, bu hüküm yine değişebilir.

Halife veya hakim, tebanın maslahatı için kabul ettiği bir içtihad, bir dönem tüm İslâm aleminde uygulanmış olabilir. Zamanın tağayyürüyle bu maslahatta değişebilir. Maslahatın değişmesiyle, hüküm değişir.

Maslahatın değişmesiyle icmâ'nın bozulacağını söyleyenlerin başında Pezdevî gelmektedir. Bu görüşe sahip olanlar, şöyle demektedirler: "Senedi sahih bir maslahata dayanan icmâ'nın hükmü, senedi kitap, sünnet ve kıyasa kayalı

⁵⁸³ Pekcan, *a.g.e.*, s. 82-84.

⁵⁸⁴ Cuma namazı için müezzinin okuduğu ilk ezan.

⁵⁸⁵ Zeydan, *a.g.e.*, s. 86; Şaban, *a.g.e.*, s. 123.

icmâ' gibi ebedî bir delil değildir. Maslahat sürdüğü müddetçe hüccet olması devam eder. Maslahat kalkınca ona muhalefet etmek caizdir.” Bu yüzden müctehidlerin bir çok meselede daha önce üzerinde icmâ' edilmiş hükme aykırı hükümler verdiklerini görüyoruz. Mesela;

a. Sahabe zamanında yakınların, karı ve kocanın birbirleri için şahadetlerinin kabulü üzere icmâ' edilmesine rağmen, insanların hukukunu ve maslahatını muhafaza gayesiyle, dört mezhep imamı, bunların birbirleri için şahadetlerini caiz görmemişlerdir.⁵⁸⁶

b. İmâm Mâlik (r.a.), sahabenin, “Hâşimîlere zekat verilmeyeceği” üzerinde icmâ' etmelerine rağmen, Beytü'l-Mal düzenin bozulmasından dolayı, Hâşimîlere de zekattan pay verilmesinin caiz olduğuna dair fetva vermiştir.

c. Bir zaman diliminde , Müslümanlar, kafirlerle bir maslahattan dolayı barış akdi yapsalar, daha sonrakiler bu maslahatın ortadan kalkmasıyla barış akdinin bozulmasına karar verebilirler.⁵⁸⁷

Bu örneklerde görüldüğü gibi maslahata dayalı icmâ', maslahatın değişmesiyle bozulmaktadır. Ve buna aykırı fetva verilebilmektedir. Ancak bu değişiklik, maslahatın kesin olarak kalktığı bilinmesiyle mümkündür. Burada dikkat edilmesi gereken konulardan biri, icmâ'nın senedinin maslahat olup olmadığıdır. Aksi takdirde bütün icmâ'ları içine alabilecek bir reddetme durumu doğabilir.

Bir lafızda söylenen üç talağın geçerli olması içtihadi bir hükümdür. Hz. Ömer devrinden sonra, sahabenin, bir lafızda üç talağı, üç talak saydığı, sahih olan İbn Abbâs hadisinde açık olarak ifade edilmiştir. Ebu's-Sahba'nın, İbn Abbâs'a “Resulullah (s.a.v.) ile Ebû Bekir dönemlerinde ve Hz. Ömer'in

⁵⁸⁶ Şaban, *a.g.e.*, s. 123-125.

⁵⁸⁷ Pekcan, *a.g.e.*, s. 119.

hilafetinin ilk üç yılında, üç talağın bir sayıldığını biliyor musunuz? (hatırlıyor musunuz ?)” diye sorduğunda İbn Abbâs, “evet” cevabını vermektedir.

Bu olaydan Ebu’s-Sahba’nın, bu soruyu sorduğunda uygulamanın bir lafızda üç talağın, üç talak olarak geçerli sayıldığıdır. (Yani Hz. Ömer ve sonrası bir devirde bu soruyu sormuştur.)

İbn Abbâs, başka rivayetlerde de uygulamanın Hz. Ömer döneminde değiştiğini ve verilen yeni hükmün Hz. Ömer’in içtihadı olduğunu beyan etmiştir.

Bu içtihadın illetini de “İnsanların, kendilerine mühlet verilen bir konuda acele etmeleri ve çokça üç talakla boşamaları” şeklinde ifade etmiştir.

e. İcmanın Sübutu

Bir fikri benimseyen alimin, kendi fikrine uygun görüşü yaygınlığından dolayı, “bu konuda icmâ’ var” demesi, icmâ’nın nakli için yeterli midir? Her nakledilen icmâ’ iddiası gerçek icmâ’ değerine sahip midir? Doğru bir sonuca varmak, bu sorulara cevap vermekle mümkündür.

İcmanın sübutu için hadis kaynaklarına baktığımızda sahabe ve tabiünden bu görüşe muhalif rivayetlerin nakledildiğini görüyoruz. İbn Abbâs, Tavus, İkrime, Atâ ve Said b. Cübeyr’den nakledilen hadisler, bu görüşün hilafıdır.

İmam Buharî’nin *Sahih*’inde (باب من جوز الطلاق الثلاثة) “üç talağa cevaz verenler” şeklinde bab başlığını isimlendirmesini, İbn Hacer, şu şekilde yorumlamaktadır: “Bu bab başlığı, seleften bazılarının üç talağın vaki olmasını caiz görmediklerine işaret etmektedir.”⁵⁸⁸

Ancak sahabeden hiç kimsenin, Hz. Ömer’in üç talak konusundaki hükmüne karşı çıkmaması, sükutî icmâ’ niteliğindedir. Çünkü bu icmâ’,

⁵⁸⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, IX, 362.

sahabenin görüşlerini teker teker ortaya koyup bu görüşlerin birbirine muvafık olduğunun ortaya çıkmasıyla değildir. Sahabenin Hz. Ömer'in hükmünü ikrar etmesiyledir. Kanaatimce Hz. Ömer'in bu kararından sonra uygulamada bu hükme muhalefet eden olmamıştır. Üç talakın bir talak sayılmasını ifade eden hadisler, hadis rivayetinde devam etmekle beraber, uygulamada esas alınmamıştır.

Hz. Ömer döneminde meydana gelen bu icmâ'nın dayanağı maslahattır. Böyle bir icmâ', maslahatın değişmesiyle veya istenilen hedefin gerçekleştirilmesiyle asıl hükme irca edilir.

İcma'nın senedinin maslahat olduğunu bir tarafa bırakmamız durumunda bile bu icmâ', kesin hüccet değildir. Çünkü sükutî icmâ'nın hücceti ihtilaflıdır.

Şâfiî ve Malikîlere göre sükutî icmâ', icmâ' olmadığı gibi zannî bir hüccet de değildir. Kerhî ve Amidî'ye göre ise icmâ' sayılmamakla beraber, zannî bir hüccettir.⁵⁸⁹

⁵⁸⁹ Zeydan, Abdülkerim, *Vecîz*, s. 184; Şaban, Zekiyuddin, *a.g.e.*, s. 112.

II-TARAFLARIN KIYAS ve AKLÎ DELİLLERİ

A- CUMHURUN BU KONUDA GETİRDİĞİ DELİLLER

a. Koca, üç talağa malik olduğundan istediği şekilde mülkünde tasarruf edebilir.

Şâri', kocayı üç talaka malik kılmıştır. Koca, bu üç boşamayı ister bir defada ister üç ayrı defada kullanabilir. Her iki durum arasında fark yoktur.

İbn Kudâme, "İnsan, sair mallarında tasarrufa yetkili olduğu gibi boşamayı bir defa veya üç ayrı defada gerçekleştirme yetkisine sahiptir" demektedir.⁵⁹⁰

Kurtûbî, ikrar, azad etme, nikah ve talakta bir lafızla birden fazla şeyin, cem' edebileceğini söylemektedir.⁵⁹¹ Bunu şöyle açıklayabiliriz:

Veli bir erkeğe "velisi olduğum şu üç kızını seninle evlendirdim" dediğinde erkeğin, "evet"demesiyle akit, mün'akit olur. Velinin bir lafızla söylediği bu cümle, "seni şununla, şununla ve şununla evlendirdim" demesi gibidir.

Bir kimse üç kölesini bir lafızda azad edebilir. Yine bir lafızla üçünü de satabilir. Kişi sahip olduğu maldan istediği kadarını tasadduk eder. İsteddiği kadarını da bırakır. Talak da böyledir. Koca, nikahtan itibaren üç talağa maliktir. İsteddiği zaman, istediği şekilde bu talakları kullanabilir.

b. Hakkında nehi varid olan bir fiil yapıldığı takdirde, günah olmakla birlikte vaki olur.

Hakkında nehi varid olan bir çok şey vardır ki bunları yapmakla günah gerçekleşmektedir. Bu işlenen fiilin günah olması, şerî hükmün meydana

⁵⁹⁰ İbn Kudame, *el-Muğni ve 'ş-Şerhü'l-Kebîr*, VIII, 243.

⁵⁹¹ *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslam*, sy. 3, s. 95, 167.

gelmesine engel değildir. Örneğin zihar, çirkin bir sözdür, Kur'ân'ın ifadesiyle yalan bir sözdür. Ve günah bir fiildir. Bununla beraber bir kimse, hanımı hakkında ziharda bulunursa, şeriata göre bu zihar geçerlidir. Bunun üzerine bazı hükümler terettüb etmektedir. (Kefareti ödemeyinceye kadar hanımına yaklaşılamaz).⁵⁹²

Yine bir kimse, irtidat ederse, irtidadın en büyük günah olması, onun mürted olmasına engel değildir. Bu kişiye irtidadın hükümleri terttüb eder.

Kevserî de sünnete uygun olmayan bu boşamaların geçerli olduğunu söyleyerek şu örnekleri vermektedir. “Sünnete uygun olamayan boşamaların geçerli olması, gasbedilen toprak üzerinde kılınan namazın geçerli olması veya Cuma namazı okunduğunda yapılan alışverişin geçerli olması gibidir.”⁵⁹³

c. Talağın ciddisinin ve şakasının geçerli olması.

Ebû Hüreyre, Peygamber (s.a.v.)’den naklettiği bir hadiste “Üç şeyin ciddisi de, şakası da ciddidir. Bu üç şey, nikah, talak ve ricattır”⁵⁹⁴ demektedir.

Eğer şakadan boşayan kimsenin talağı geçerli ise ciddi olan kimsenin talağı evla olarak geçerlidir. Bir lafızda üç talakla boşayan kimse, bu konuda ya ciddidir; ya da şakadan boşamıştır.

İbn Kayyim, cumhurun bu delillerine şöyle cevap vermektedir: “Koca, ayrı ayrı meydana gelen üç talağa maliktir. Bir defada üç talakla boşamaya malik değildir. Ayrı ayrı vermesi gereken talakları, bir defada verirse, Allah Teâlâ’nın sınırların aşmış olur. Allah Teâlâ’nın koyduğu şeriata muhalif davranmış olur. Bundan dolayı da Seleften bazıları, “Kişi, sünnete uygun davranmadığında, bu hareketi sünete uygun olan hale döndürülür” demişlerdir. Bu yorum sizin yaptığınız yorumdan daha açık, maslahat ve şeriata daha uygundur.

⁵⁹² Bkz. Tahavî, *a.g.e.*, III, 55; Maverdî, *a.g.e.*, X, 116, 117.

⁵⁹³ Kevserî, M. Zâhid, *a.g.e.*, s. 13.

⁵⁹⁴ Darakutnî, *a.g.e.*, III, 18, 19.

Hem sonra, Allah Teâlâ'nın, insanın ayrı ayrı gerçekleştirilmesi şartıyla yetkili kıldığı durumlarla, sizin bu sözünüz iptal olmaktadır. Şeytan taşlamada, taşların ayrı ayrı atılması emredildiğinden, hepsi bir defada atılmaz. Bunun gibi lian ve kasame'de yeminlerin müteferrik olması gerekir.

Sizin yaptığımız kıyas, namazla mükellef olan bir kimsenin, bir günün namazlarını bir vakitte kılmasına benzer. Ayrı ayrı beş vakitte kılması emredilen namaz, bir vakitte cemedilmektedir. Hatta bundan dolayı avamdan bir çok kimse, namazlarını geceye te'hir edip, bir vakitte kılmışlardır. Sizin yaptığımız bu kıyası yapmışlardır.⁵⁹⁵

İbn Teymiyye de cumhurun, “Nehyedilen bir tarzda meydana gelen bir fiile, hüküm terettüb eder. Bundan dolayı bid'î talak geçerlidir” demesini şöyle eleştirmektedir:

“Bey’ ve nikahta olduğu gibi, haram kılınan akitler, bağlayıcı değildir.

Bundan dolayı, şığar ve muhallil nikahı batıldır. Mâlik ve Ahmed, Cuma günü ezan esnasında yapılan alışverişi geçerli saymamışlardır.

Haram kılınan zihar ise böyle değildir. Yalancı şahitlik, iftira ve yemin-i ğamusun haram olduğu gibi, ziharın kendisi de haramdır. Haram olan bu şeyler, sahih olan veya olmayan diye iki kısma ayrılmamaktadır. Bunları yapan kimse, her halukarda cezaya müstahaktır. Ziharda bulunan kimse de kefaretle cezalandırılır.”

Talak ise nikah ve bey’ gibi meşrudur. Bazen helal olur. Bazen de haram olur. Nikah ve bey’de olduğu gibi sahih ve fasit diye iki kısma ayrılır. Bunlarda bir şeyin nehyedilmesi ondaki mefsetden dolayıdır. (Eğer talak, haram olan bir tarzda gerçekleşirse, o talak geçerli değildir. Mübah olan bir tarzda gerçekleşirse, talak meydana gelir.”⁵⁹⁶

⁵⁹⁵ Şerif, Şerif b. Ali, a.g.e., s. 100.

⁵⁹⁶ İbn Teymiyye, a.g.e., XXXIII, 89-90.

B. BİR TALAK MEYDANA GELECEĞİNİ SÖYLEYENLERİN KİYAS ve AKLÎ DELİLLERİ

a. Bir lafızda meydana gelen üç boşama, hakikatte bir boşamadır.

(الطلاق مرتان) “Talak, iki keredir” ayetindeki مرتان kelimesi, bir şeyin iki kere yapılmasını gösterir. Bir lafızda verilen iki talak veya üç talakla, iki boşama veya üç boşama meydana gelmez. Boşamada söylenilen sayı, kaç olursa olsun hakikatte meydana gelen bir boşamadır. Koca, hanımını bir kere boşadıktan sonra, hanıma ric’at edebilir. Eğer ikinci defa da boşarsa tekrar hanımına ric’at etme hakkı vardır. Ric’at hakkı olan boşama sayısı, iki keredir. Üçüncü defa boşadığında üçüncü ric’at hakkı yoktur.

Allah Teâlâ, birbirinden bağımsız, ayrı ayrı vuku bulan üç talak hakkını kocalara vermiştir.

Lianda dört yeminin ayrı ayrı yapılması gerektiği gibi, kocanın da üç boşamayı ayrı ayrı yapması gerekir. Koca, bir lafızda üç boşama yetkisine sahip değildir. Mulaanede bulunan bir şahıs, dört şehadeti bir lafızda ifa etse, yani dört defa “Allah’ı şahit tutarım ki ben doğrulardanım” diyecek olsa bu, dört değil, bir şehadet sayılır.

Zina itirafında bulunan bir kimsenin “zina yaptığımı dört defa itiraf ederim” sözü bir itiraf kabul edilir.

Hacc’da, şeytan taşlama esnasında bir kimse, yedi taşı eline alarak bunları bir defada atacak olursa bu, yedi değil, bir sayılır.

Resûl-i Ekrem (s.a.v.)’e bin kere salat ve selam getireceğine yemin eden kimse “Hz. Peygamber (s.a.v.)’e bir kere salat ve selam olsun” dese, bununla bin kere değil, bir kere salat ve selamda bulunmuş olur.

Kaseme’de bir kimse “Elli kere Allah Teâlâ’ya yemin ederim ki onu falan öldürdüm” diye yemin etse, bu bir yemin sayılır.

Efendimiz (s.a.v.), “Kim, her namazın ardından otuz üç kere sübhanellah, otuz üç kere elhamdülillah, otuz üç kere Allahu Ekber diye tesbih ederse...”⁵⁹⁷ buyurmaktadır. Bir kimse, otuz üç defa tek tek sübhanellah değil de “otuz üç kere sübhanellah” derse, bu kimse sadece bir defa sübhanellah demiş olur. Bir sözle, bu adet cem’ edilmez.

İbn Abbâs, “Üç talakla boşadım” sözünü “Fatihayı üç defa okudum” mesabesinde olduğunu söylemektedir. Fatihayı üç defa okuyan kimse hakkında bu cümle doğrudur. Bir defa okutup, üç defa okuduğunu söyleyen kimse hakkında yanlıştır.⁵⁹⁸

Geçmiş zamanda, ayrı ayrı üç defa hanımını boşayan kimse, bu durumu haber vermek maksadıyla (طَلقت ثلاث مرات) “Üç talakla boşadım” demesi doğrudur. Bu cümleyle daha önce üç ayrı vakitte, kendisinin yapmış olduğu üç ayrı fiili haber vermiş olmaktadır. Eğer, bir defa boşayıp “Ben hamımı üç kere boşadım” derse bu kimse, yalan söylemiş olur.

Amelî hususlar, sözün tekerrürü ile tekerrür etmezler. Kavî olan hususlarda, kendisine sayının bitiştilmesiyle tekerrür etmezler. Akdi bir defa bozup, bu bir defa bozmayı üç ile ifade edecek olsa bu kimse doğru söylemiş olmaz.

Yukarıda anlatılan örneklerde herhangi bir ihtilaf yoktur. İhtilaf, nakledilen rivayetler sebebiyledir.⁵⁹⁹

İşte tüm bu örnekler, “Talak, iki defadır” ayetinden, boşamaların ayrı ayrı olma zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

⁵⁹⁷ Müslim, salat, 146.

⁵⁹⁸ Kurtubî, a.g.e., III, 298. (Kurtubî, bu nakli Ahmed b. Muhammed b. Muğis et-Tuleytulî'nin *Vesâik*'inden yapmaktadır.)

⁵⁹⁹ Bkz. İbn Kayyim, *İlmü'l-Muvakkîn*, III, 33, 34; *Zâdü'l-Meâd*, V, 2226, 2230; Elmalî, a.g.e., V, 233; Bilmen, a.g.e., II, 206; *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye*, sy. 3, 173; Şeltut-Sayis, a.g.e., s. 117, 118; Sabunî, *Revaiu'l-Beyan*, I, 365; Ateş, Süleyman, a.g.e., s. 266, 268.

Bir kimse, hanımına “Sen üç talakla boşsun” demesiyle sadece bir talak vaki olur. “Üç defa boşadım” demekle, hanımının ondan üç talakla boşandığını söylemek, lafızcılıktır, zahiriliktir. İşin ruhundan, maksadından ve anlatılmak istenen şeyden uzaklaşmaktır.

b. Nehyedilen bir tarzda meydana gelen fiil, herhangi bir sonuç doğurmaz.⁶⁰⁰

Bir lafızda üç talak, haram ve bid’îdir. Bidat olan her şey dereddedilmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) (من عمل عملا ليس عليه امرنا فهو رد) “Kim, bizim sünnetimize uygun olmayan bir amel yaparsa, o ameli merduttur (kabul edilmez)”⁶⁰¹ buyurmaktadır. Bir şeyin nehyedilmiş olması, onun yapıldığı taktirde butlanını gerektirmektedir.

Bir kimse, belli bir vakitte veya bazı şartlar dahilinde, hanımını boşaması için birine vekalet verse; vekil de müvekkilin şartlarına uymadan boşamayı gerçekleştirirse, talak vaki olmaz. Çünkü müvekkilin kendisinden istediği biçimde hareket etmemiştir. Talak da bunun gibidir. İnsanlar, Allah Teâlâ’nın emrettiği biçimde boşasalar bu talak vaki olur. Allah Teâlâ’nın emrettiği biçimde boşamasalar, bu talak vaki olmaz.⁶⁰²

İbn Teymiyye daha ikna edici deliller getirerek, bid’î talağın meydana gelmeyeceğini şöyle ispat etmeye çalışmaktadır:

“Nikah, bey’ gibi, hem mübah hem de haram olabilen her akit, haram olan şekilde yapıldığı taktirde bu akit lazım ve nafız değildir. Ancak helal olan tarzda yapılırsa, bu akit lazımdır. Talağın da helal olan şekli vardır. Haram olan şekli vardır. Haram bir şekilde meydana gelen talak, Allah Teâlâ’nın helal kıldığı tarz gibi, nafız ve lazım değildir. *Sahihayn*’da Hz. Aişe validemizin, Peygamberimiz

⁶⁰⁰ Maverdî, *a.g.e.*, X, 118.

⁶⁰¹ Müslim, *Kitabu’l-Ekdiye*, 8.

⁶⁰² Tahavî, *a.g.e.*, III, 55; Cessâs, *a.g.e.*, I, 387; Maverdî, *el-Havi’l-Kebir*, X, 116.

(s.a.v.)’den rivayet ettiği (من عمل عملا ليس عليه امرنا) فهو رد “Kim, bizim sünnetimize uygun olmayan bir amel işlerse o kabul edilmez” hadisi, bunun ispatıdır.

Bundan dolayı, Müslümanlar, ittifakla Allah Teâlâ’nın haram kıldığı bir nikahı, mahremi olan bir kimseyle yapılan evliliği veya daha iddet içindeyken yapılan evliliği batıl saymışlardır. Hakeza bir kimse, hanımını ve hanımının halasının aynı anda nikahı altında tutamaz. Eğer nehyedilmiş bir durumun, sonuç vereceğini söylersek, bu evlilik tarzlarını sahih kabul etmiş oluruz. Halbuki şâri’, bu evlilik türlerini yasaklamıştır.

Bunun gibi domuz, leş ve hamrın satışı da Allah Teâlâ’nın haram kılmasından dolayı batıldır. Lazım bir akit değildir.

Ancak cinsi haram kılınan zihar, iftira, yalan söyleme ve yalancı şahitlik gibi durumlar, bunun aksinedir. Çünkü bu fiiller, mübah ve haram diye iki kategoriye ayrılmamaktadır. Bu fiiller, her halukarda haramdır. Dolayısıyla bu fiilleri işleyen kimse Allah Teâlâ’nın takdir ettiği cezaya müstahak olur.

Selef ve fakihlere göre, ibadetlerde ve haram kılınan akitlerde asıl olan, haram tarz üzerine amel gerçekleştiğinde, bu ibadet ve akitlerin geçerli olmamasıdır.⁶⁰³

c. Nehyedilen bir fiile hükmün terettüb etmesi, mefsedete sebeptir.

İbn Teymiyye, farklı yerlerde, bu şöyle açıklamaktadır: “Allah Teâlâ’nın nehyettiği haram kıldığı talak şeklinin bağlayıcı ve nafiz olduğunu kabul edersek, Allah Teâlâ ve Resulünün kerih gördüğü bir fesadı meydana getirmiş oluruz. Bid’î talağın yasaklanma sebebi ise fesadı engellemektir.

⁶⁰³ Bkz. İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 18, 19, 24, 26.

Bir şeyin haram kılınması, o fiildeki mefsedetten dolayıdır. Haramlık vasfı da mefsedetin önlenmesi içindir. Bu sebeple şâri', bu fiilin yapılmasını yok saymıştır."⁶⁰⁴

“Eğer helal olan bir durum gibi, haram olan bir tarz da hüküm terttüb edip, bağlayıcı ve geçerli kılınırsa, yokluğu istenilen fesad geçerli kılınmış olur. Bu ise bir tenakuzdur.”⁶⁰⁵

“Azhar olan, haram olan nikah ve bey'in geçerli olmaması gibi, bir lafızda üç talağın da geçerli olmamasıdır. Müslim'de geçen İbn Abbâs hadisi ve Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği Rûkane hadisi buna delalet etmektedir. Bu hükmün dışında Resulullah (s.a.v.)'tan bir şey sadır olmamıştır. (Cumhurun getirdiği) deliller ise zayıftır, yada mercuhtur. Sahih olup ta bu hükme zıt olan bir haber yoktur.”⁶⁰⁶

d. İhtiyaç, bir boşamayla hasıl olur.

Evlilikte asıl olan, ömür boyu süren bir beraberliktir. Boşamada da asıl olan, talaktan sakınmaktır. Ancak ihtiyaç hasıl olduğunda bu aslın dışına çıkılabilir.

İhtiyaçtan dolayı meşru olan bir şey, ihtiyaç nisbetince yapılır. Bir evlilikte, ihtiyacı gidermek için bir talakla boşamak yeterlidir. Talakları cem' etme, şâri'in onları ayrı vakitlerde kılmadaki hikmeti yok edicidir.

Cumhur, bu kıyas ve aklî delillere çeşitli cevaplar vermiştir.

Ömer Nasuhi Bilmen, cumhura muhalif olanların, talağı liandaki şehadetlere veya salatu selam hakkındaki yapılan yeminlere kıyas edilmesini şu şekilde reddetmektedir:

⁶⁰⁴ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 23, 24.

⁶⁰⁵ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 25.

⁶⁰⁶ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 71.

“Üç talağı liandaki şehadetlere, remy-i cemerâta ve salatu selam hakkındaki yemine kıyas etmek ise mahallinde değildir. Çünkü bir lafız ile yapılan dört şehadetle bir defada atılan yedi taş parçası ile ve bir lafız ile okunan bin salatu selam ile maksad hasıl olmaz. Yalnız bir talak ile maksad husule gelir. İddetin inkizasını müteakib beynunet tahakkuk eder. Bu cihetle biraz fark vardır.

Maahaza, lian, azim bir emirdir. Liandaki dört şehadet, dört şahid mesabesinde. Bu şehadetlerin her biri yemin ile takviye edilecektir. Binaenaleyh, bunu dört defa tekrara lüzum vardır.

Cemrelerin atılması ve bunun adedi ise bir emri taabbudidir. Bunun sırrı bizce hafidir. Yedi taş parçasının bir defada atmak, ayrı ayrı yedi taş atmak yerini tutmaz.

Salat ve selam meselesi de mevzu haricindedir. Bin lafzına mukarin olan bir salatü selam, ne maksada ve ne de örfe nazaran bin salatü selam sayılmaz.

Bir de bu üç hususta taaddüde riayet edilmesi, ihtiyat muktezasıdır. Talak ise bunların aksinedir. Talakta ihtiyat, bir mecliste bir lafız ile veya müteferrik lafızlar ile yapılan üç talağın üç talak olarak kabul edilmesindedir. Üç lafzını ilga etmek, hürmet hususunda riayet edilmesi pek mültezem olan ihtiyat kaidesine muvafik olmaz.”⁶⁰⁷

Ebü Ca’fer et-Tahâvî, nehyedilen bir fiile hüküm terettüb etmeyeceğini söyleyenlerin iddiasını nakledip, bu iddialara cevap vermektedir:

“Bir kısım alimler, “bir adam, karısını üç talakla birden, sünnete uygun şekilde boşarsa -yani kadın hayızdan temiz olup, cima yapılmamışsa- bu bir talak sayılır” görüşündedirler. Ebu’s-Sahba hadisini delil getirip, “Allah Teâlâ, kullarına belirli bir vakitte, belli bir şekilde boşamayı emretmiştir. Bunlar ise,

⁶⁰⁷ Bilmen, *a.g.e.*, II, 207, 208. (Ayrıca bkz. Alusî, *a.g.e.*, II, 139; Kevserî, *a.g.e.*, 28; Elmalî, *a.g.e.*, V, 234.)

emredildiklerinin aksine, hanımlarını boşamalarından dolayı bu talak geçerli olmaz” derler. Devamla şu kıyası delil olarak getirirler.

“Görmez misin ki bir adam, diğer bir adama belli bir vakitte, belli bir şekilde kendi karısını boşayıvermesini havale etse, vekil söylenen vaktin dışında boşama gerçekleştirse (veya koca belli bir şartla boşamasını istediği halde vekil, şarta uymadan boşarsa) müvekkilin emrinin dışına çıktığı için talak verilmiş olmaz. İşte talak da böyledir. Kişi Allah Teâlâ'nın emrettiği biçimde boşamayı yaparsa boşama gerçekleşir. Emrin aksine yaptıkları boşamalar ise gerçekleşmez.”

İlim erbabının çoğu bu konuya itiraz edip “Boşama yapılırken, kulların emredildiği şey; sizin de dediğiniz gibi, kadınla cinsi temasın olmadığı bir temizlik döneminde veya kadın hamile iken, bir defada değil de üç ayrı talakla boşamadır.

Fakat Allah Teâlâ'nın emrine muhalefet edip, boşamaması gereken bir vakitte veya birden fazla talakla boşadığı takdirde, bu talakları geçerli olur. Kendileri de Allah Teâlâ'nın emrini çiğnedikleri için günahkar olurlar.

Bu durum, vekalet gibi değildir. Çünkü vekiller, yaptığını vekalet veren için yaparlar. Bu uygulamada, müvekkilin yerine geçerler. Emredildikleri gibi icra ederlerse bu geçerli olur. Aksi takdirde geçerli olmaz. Ancak, kullar boşamayı yaparken, kendileri adına yaparlar. Başkaları için veya Rabb'leri için yapmazlar.

Durum bu olunca yaptıkları geçerli olur. Her ne kadar kendilerine bu yasaklanmış olsa da farketmez. Çünkü Allah Teâlâ'nın yasakladığı nice şeyler vardır ki kullar, bu fiilleri yaptıkları takdirde hükmü geçerli olmaktadır.

Mesela; Allah Teâlâ, kullarını zihardan mennetmekte ve bunu “münker ve boş laf” diye nitelemektedir. Buna rağmen koca, Allah Teâlâ'nın emrettiği kefareti ödemedi, haramı kendisine helal olmamaktadır.

Zihar, münker ve boş söz olduğu halde bununla haramlık sabitleşince; nehyedilen talak ta böyle olup, münker ve günah bir sözdür. Ve kendisiyle haramlık vacip olur.

Hz. Ömer, oğlu Abdullah'ın hanımını hayızlı iken boşamasını, Resulullah (s.a.v.)'a sorduğunda, Allah Resulu (s.a.v.), Abdullah'ın hanımına ric'at etmesini emretmiştir. Bu husus, tevatüren sabittir. Talak meydana gelmeden ric'at emredilmez. (Ric'at, talağın vaki olduğunu göstermektedir.) Burada Efendimiz (s.a.v.), boşamanın helal olmadığı bir vakitte yani kadın hayızlı iken, yapılan boşamayı geçerli saymıştır. Karısını üç talakla boşayan da aynen böyle olup, kendi hakkında geçerli kıldığı tüm talaklar vaki olur. Boşamanın emredilen şeklin hilafına olmuş olması, hükmü değiştirmez. İşte bu görüş, bu konudaki teoridir.⁶⁰⁸

Cessas da benzer açıklamaları yaparak, Cuhura muhalif olanların delillerini reddetmektedir.⁶⁰⁹

---

⁶⁰⁸ Tahavî, *a.g.e.*, III, 55, 56.

⁶⁰⁹ Cessâs, *a.g.e.*, I, 387.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEŞHUR İMAMLAR ve MEZHEPLERİN GÖRÜŞLERİ

I. BİR LAFIZDA VERİLEN ÜÇ TALAĞIN HÜKMÜ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

Bir lafızda, üç talakla boşama hakkında bir çok görüş varid olmuştur. Bunların en önemlileri dört tanedir.

Birinci Görüş: Bir kimse hanımını bir lafızda üç talakla boşarsa, yani hanımına “sen üç talakla boşsun” dese, bununla üç boşama meydana gelir. Hanımıyla cinsel beraberliğin meydana gelip, gelmemesi hükmü değiştirmez.

Bu, Sahabe ve Tabiîn'in çoğunun görüşüdür. Ebû Hanîfe,⁶¹⁰ Mâlik,⁶¹¹ Şâfiî,⁶¹² Ahmed b. Hanbel,⁶¹³ İbn Ebî Leyla ve Evzaî,⁶¹⁴ bu görüştedir.

İkinci Görüş: bir lafızda yapılan üç talakla, sadece bir boşama gerçekleşir. Caferîlerin çoğu⁶¹⁵ ve İmâmîlerin bir kısmı,⁶¹⁶ Zeydiler, Dâvud ez-Zâhirî ve ashabının çoğu,⁶¹⁷ bu görüştedir.

Bu görüş, İbn Abbâs'tan nakledilmiştir.⁶¹⁸ Ayrıca Ali b. Ebî Talib, İbn Mes'ûd, Zübeyr b. Avvâm, Ebû Musa el-Eş'ârî ve Abdurrahman b. Avf'ında bu şekilde fetva verdikleri iddia edilmektedir.⁶¹⁹

⁶¹⁰ Nevevî, *Mislim Şerhi*, X, 312; *Mecmu'*, XVII, 84, 87.

⁶¹¹ İbn Abdileber, *a.g.e.*, XVII, 9.

⁶¹² Şâfiî, *el-Ümm*, V, 192, 193; Maverdî, *a.g.e.*, X, 117; Nevevî, *Şerhu'l-Mislim*, X, 312.

⁶¹³ İbn Kudame, *a.g.e.*, VIII, 244.

⁶¹⁴ İbn Abdilber, *a.g.e.*, VII, 19 **Cebûrî**, Abdullah Muhammed, *Fıkhü'l-İmam Evzaî*, *a.g.e.*, II, 52-57.

⁶¹⁵ Zeydan, *a.g.e.*, VIII, 64; Şelebi, Mustafa, *a.g.e.*, s. 491.

⁶¹⁶ Şaban, Zekiyuddîn, *a.g.e.*, s. 389.

⁶¹⁷ Maverdî, *a.g.e.*, X, 118; İbn Abdilber, *a.g.e.*, XVII, 20; İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 58.

⁶¹⁸ Ebû Davud, Talak, 10.

⁶¹⁹ İbn Kayyim, *el-Cevzî*, *I'lâmu'l-Mavakkîin*, III, 34, 35; Şevkanî, *Neylu'l-Evtar*, VI, 231; Ebu'l-Basar, *a.g.e.*, s. 180; Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 306, 307; Emir AbdülazizFıkhü'-Kitab ve's-Sünne, s. 395.

Ayrıca tabîinden İkrime, Tavus⁶²⁰, Ata, Ömer b. Dınar⁶²¹ ve Cabir b. Zeyd'den⁶²² bu görüş nakledilmiştir.

Bundan sonraki nesillerden ise Muhammed b. İshak⁶²³ (iki görüşten birine göre), Hilas b. Amr,⁶²⁴ Haris el-Ukelî,⁶²⁵ Haccac b. Ertat,⁶²⁶ Hadi, Kasım, Bakır, Nasır, Zeyd b. Ali,⁶²⁷ Sadık,⁶²⁸ Ebul-Berakât,⁶²⁹ İbn Mukatil,⁶³⁰ Kurtuba alimlerinden Muhammed b. Abdisselam, Muhammed b. Baki b. Mahled, İbn Zinba, Asbağ b. el-Hubab,⁶³¹ İbn Teymiyye, İbn Kayyim, Şevkanî ve San'ânî bu görüşü benimsemişlerdir.

Üçüncü Görüş: Bir lafızda yapılan üç talakla boşama geçerli değildir. Böyle bir boşama haramdır, bid'îdir. Resulullah (s.a.v.)'in "Her kim, bizim sünnetimize uygun olmayan bir amel yaparsa, o ameli red olunur" hadisiyle bid'î olan boşamalar red olunur.

Bu görüş, Haccac b. Ertaddan (iki görüşten biri), İmâmîlerin ve Caferîlerin bir kısmından,⁶³² İbn Aliyye, Hişam b. Hakem ve Ebû Ubeyde'den⁶³³ rivayet edilmiştir.

Dördüncü Görüş: Kendisiyle cinsel beraberlik meydana gelen kadın hakkında üç talak geçerlidir. Kendisiyle cinsel beraberliğin meydana gelmediği kadın hakkında ise bir talak geçerlidir.

⁶²⁰ İbn Kayyim, *a.g.e.*, III, 35.

⁶²¹ Ebu'l-Basal, *a.g.e.*, s. 180; Şevkanî, *a.g.e.*, VI, 231.

⁶²² Emir Abdülaziz, *a.g.e.*, s. 395.

⁶²³ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 58; İbn Kayyim, *İ'lamü'l-Muvakkiîn*, III, 35; *İğâsetü'l-Lehfan*, I, 357.

⁶²⁴ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 58; İbn Kayyim, *İlmu'l-Muvakkiîn*, III, 35.

⁶²⁵ İbn Kayyim, *a.g.e.*, III,35; İbn Muhlif, *a.g.e.*, VII, 262.

⁶²⁶ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 58; Bacî, *a.g.e.*, IV, 3; İbn Abdilber, *a.g.e.*, VII, 19, 21; Şirbinî, *a.g.e.*, III, 311.

⁶²⁷ Şevkanî, *a.g.e.*, VI, 231.

⁶²⁸ Sanânî, *a.g.e.*, III, 334.

⁶²⁹ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXIII, 93.

⁶³⁰ İbn Kayyim, *a.g.e.*, III, 35.

⁶³¹ İbn Kayyim, *İğâsetü'l-Lehfan*, I, 363; Şevkanî, *a.g.e.*, VI, 231.

⁶³² Şaban, *a.g.e.*, s. 389; Ebû Zehra, *a.g.e.*, s.305; Selebi, Mustafa, *a.g.e.*, s. 491.

⁶³³ Şevkanî, *a.g.e.*, VI, 231.

Bu görüş, İshak b. Rahuye, Ata, Said b. Cübeyr, Amr b. Dinar, Ebu's-Şa'sâ ve Ata b. Yesar'dan nakledilmiştir.⁶³⁴ Nispeten İbn Hazm da⁶³⁵ bu görüştedir.⁶³⁶

Yusuf b. Abdülkadir, Seyrü'l-Hâs ila İlmi't-Talaki's-Selas adlı kitabında bu konuyla ilgili dört görüş daha zikretmektedir. Yalnız bu görüşler kimseye nispet edilmemiştir.

Beşinci Görüş: Allah Teâlâ'dan korkan bir kimse için, bir boşama meydana gelir. Çok boşayan için üç boşama meydana gelir.

Altıncı Görüş: Çocuklarının bulunması gibi bir sebepten dolayı, karı-koca birbirlerini arzuluyorlarsa, bir boşa gerçekleşir. Rukane hadisinde olduğu gibi.

Yedinci Görüş: Bu meselede tavakkuf etmek. Abdullah b. Zübeyr'e bu mesele sorulunca, bu konuda görüş beyan etmeyip "Bu konuda bizim herhangi bir görüşümüz yoktur. İbn Abbâs'a gidin" demiştir.

Sekizinci Görüş: Eğer koca üç boşamaya niyet edip, hanımını kendisine haram kılmak maksadıyla boşamışsa, bu boşama gerçekleşir. Yoksa gerçekleşmez.⁶³⁷

Bir lafızda üç talakla boşama mevzuunda, bu sekiz görüşün ilk dördü meşhurdur. Ancak kimin hangi görüşe sahip olduğu konusunda yapılan bazı nisbetler, bir birine karıştırılmıştır. Örneğin bazı şahıslardan hem üç talağı bir talak saydığı, hem de hiçbir talağın meydana gelmeyeceği görüşü nakledilmiştir. Yine bazı şahısların ifade edilen görüşte olup olmadığı

⁶³⁴ İbn Kayyim, *İğâsetü'l-Lehfan*, I, 358,359.

⁶³⁵ İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 409.

⁶³⁶ Bu dört görüş için bkz. San'ânî, *a.g.e.*, III, 334; İbn Kayyim, *Zadü'l-Meâd*, V, 2228; Elmalî, *İslam Hukuku ve Fekhi İstılahları Kamusu*, V, 233, 234; Butî, *a.g.e.*, s. 100; Şerif, *a.g.e.*, s. 43-45; Miras, *a.g.e.*, XI, 449; Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 305.

⁶³⁷ Şerif, *a.g.e.*, s. 43.

konusunda kesin bir bilgimiz olmadığından, müelliflerin yaptığı nisbeti zikrettik.

En meşhur ve bilinen görüş ilk iki görüştür. Üçüncü görüşü sadece bazı Şîiler, dördüncü görüşü ise İbn Abbâs'ın bazı talebeleri nakletmişlerdir. Ancak İbn Abbâs'ın bu talebelerinin bu şekilde fetva verdiği belli değildir. Sadece onlardan bu konuda gelen rivayetler vardır. Bu rivayetleri yapmaları, onların bu görüşle amel ettiklerini göstermez.

II. MEZHEPLERİN ve BAZI MÜCTEHİDLERİN GÖRÜŞLERİ

Her mezhebin temel kaynağı olan kitaplardan bazı nakiller yaparak, bu mezheplerin bu konuya yaklaşımını kısaca ele alacağız.

a. Hanefî Mezhebi

Sarahsî, “Bize göre bir defada üç talakla boşayan kimsenin boşaması geçerlidir. Şîlerden Zeydîler, bunu bir talak olduğunu, İmâmîler ise herhangi bir boşanmanın gerçekleşmeyeceğini söylemektedirler. Bunlar, Hz. Ali'nin bu görüşte olduğunu söylemektedirler. Ancak bu iddia, Hz. Ali'ye iftiradır. Doğrusu Hz. Ali'nin bir lafızda üç talağı geçerli saydığıdır.”⁶³⁸

İbn Hümam, *Fethu'l-Kadir*'de Cumhurun ve muhaliflerinin hadis delillerini zikrettikten sonra şöyle demektedir: “Nakil itibariyle üç talağın vaki olduğu sarihtir. (Sahabeden) bu konuda muhalif bir görüş ortaya çıkmamıştır. Bu sebeple, bir lafızda üç talağı bir talak sayan hakimin hükmü geçerli değildir. Çünkü bu konuda içtihada mesaj yoktur.”⁶³⁹ İbn Nüceym⁶⁴⁰ ve İbn Abidin⁶⁴¹ de benzeri açıklamaları yapmaktadırlar.

Bedâiu's-Sanâi,⁶⁴² *İhtiyar*⁶⁴³ ve *Fetevâyi Hindiye*'de⁶⁴⁴ de şu açıklamalar yapılmaktadır: “Talağın adedi yönünde bid'î talak, kocanın bir temizlik döneminde hanımını bir lafızla veya ayrı lafızlarla üç talak ile boşamasıdır. Veya bir temizlik müddetinde bir lafızla veya ayrı ayrı

⁶³⁸ Sarahsî, *Mebcut*, X, 57.

⁶³⁹ İbn Hümam, *Fethu'l-Kadir*, III, 25-26.

⁶⁴⁰ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Raik*, III, 257.

⁶⁴¹ İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Mutar*, VI, 156, 157.

⁶⁴² Kâsanî, *Bedâiu's-Sanâi*, III, 94.

⁶⁴³ Mevsilî, *İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar*, VI, 156, 157.

⁶⁴⁴ *Fetevayı Hindiye*, II, 508, 509.

lafızlarla, iki talakla boşamadır. Bu şekilde yapılan boşamalar geçerlidir. Ancak bu şekilde boşayan günahkar olur.”

b. Mâlikî Mezhebi

İbn Abdiberr, “Müctehidler arasında üç talağın geçerli olduğu konusunda hilaf yokur. Bu görüş, Selefin çoğunluğundan nakledilmiştir. Bu konudaki hilaf ise şazdır. İmâm Mâlik ve Kufelilere göre bir lafızda üç talak sünnet olmamakla beraber geçerlidir.”⁶⁴⁵

Ebu'l-Velid el-Bâcî, “Birden ziyade olarak yapılan boşamalar haramdır. İki veya üç talakla boşayan kimse, sünnete uygun boşamamış olur. Bununla beraber bir lafızda üç talak geçerlidir. Her ne kadar bazıları sadece bir talak meydana geleceğini söylemişlerse de bizim bu konudaki delilimiz, sahabenin icmâ'sıdır. İbn Ömer, İmran b. Husayn, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Ebû Hüreyre ve Hz. Aişe'den bu şekilde nakledilmiştir. Sünnî talak, bir boşamadan sonra kadını bir daha boşamamaktır. Her kur'da bir defa boşamak sünnete uygun değildir.”⁶⁴⁶

İbn Rüşd, “İslâm fukahasının cumhuru, bir kerede söylenen üç talağın, üç talak sayıldığı görüşündedirler. Zahirîlerle bir cemaat ise “Bir kerede söylenen üç talak, bir talak hükmündedir” demişlerdir.

Bu ihtilafın sebebi, “Şeriatın üçüncü boşama için verdiği kesin ayrılma hükmü, kişinin bir defa boşama ile kendine lazım kılmasıyla vaki olur mu? Vaki olmaz mı? Yoksa sadece şeriatın lazım kıldığı şey mi geçerlidir?” şeklindedir. Boşanmayı, meydana gelmesi şeriatın koştugu şartların yerine gelmesine bağlı olan fiillere –evlenme ve bey' gibi akitlere-kıyas edenler, “Üç talağı bir defada söylemekle, üç talak vaki olmaz” demişlerdir. Boşanmayı nezir ve yeminler gibi kişinin -ne şekilde olursa

⁶⁴⁵ İbn Abdiberr, *İstizkar*, VII, 9, 10.

⁶⁴⁶ Bacî, *el-Münteka*, IV, 3, 4.

olsun- kendisine ilzam/borç etmesiyle bağlayıcı fiillere kıyas edenler, “Karısını boşayan kimse de neyi kendine ilzam ederse, o vaki olur” demişlerdir. Cumhuriyet, bu sert hükmü herhalde boşamaların önünü almak için benimsemiştir. Ancak bu durumda, şeriatın tanıdığı ruhsat, iptal edilmiş olur. “Umulur ki bundan sonra Allah Teâlâ yeni bir durum yaratır”⁶⁴⁷ ayetinde kast edilen kolaylık prensibi de bozulmuş olur.”⁶⁴⁸

c. Şâfiî Mezhebi

Şâfiî, “Medhulen biha olan kadına ricat edebilmek, gayrı medhulan biha olan kadını da tekrar isteyebilmek için bir talakla boşamak daha iyidir. Kocanın iki veya üç talakla boşaması haram değildir. Çünkü Allah Teâlâ, talağı mübah kılmıştır. Mübah olan bir şey mahzurlu olamaz. Uveymir, Allah Resulü’nün önünde hanımını üç talakla boşadığında, Resulullah (s.a.v.), onu bundan menetmemiştir”⁶⁴⁹ demektedir.

Nevevî, “Boşadım, diyen kimse kaç talağa niyet etmişse o adet vaki olur. Te’kid kastı olmaksızın üç ayrı lafızda yapılan boşamalar, üç boşama olarak gerçekleşir.”⁶⁵⁰ Müstehab olan bir talakla boşamakla beraber, bir lafızda üç talak geçerlidir”⁶⁵¹ demektedir.

d. Hanbelî Mezhebi

İbn Kudame, “Bir lafızda üç talakla boşayan kimse hanımından üç talakla ayrılır. Hanımı kendisine haram olur. Kadınla cinsel ilişkinin meydana gelip gelmemiş olması fark etmez. Bu görüş İbn Abbâs, Ebû Hüreyre, İbn Ömer, İbn Mes’ûd ve Enes’ten nakledilmiştir. Tabîîn ve tabîînden sonra gelen imamlar da bu görüştedir.” İbn Kudame bundan sonra

⁶⁴⁷ Talak 56/5.

⁶⁴⁸ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 67.

⁶⁴⁹ Şâfiî, *Ümm*, V, 192, 193; Maverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, X, 117.

⁶⁵⁰ Nevevî, *Mecmu*, XVII, 132; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtac*, III, 294; Şemsuddin er-Ramî, *Nihayetü'l-Muhtac*, VI, 455; *Siracu'l-Muhtac*, 414,415.

⁶⁵¹ Nevevî, *a.g.e.*, VII, 84; Şirbinî, *a.g.e.*, III, 311.

hadis delillerini zikredip şöyle demektedir: “İnsan, kendi malında tasarrufa yetkili olduğu gibi boşamayı bir defada veya ayrı ayrı gerçekleştirme yetkisine de sahiptir. İbn Abbâs’tan üç talağın bir talak olduğunu ifade eden hadis, sahih olsa da, İbn Abbâs’ın buna muhalif fetvası nakledilmiştir. Esrim: “Ahmed b. Hanbel’e bu hadisle neye binaen amel etmiyorsun? Diye sordum. O da “İbn Abbâstan buna muhalif yapılan rivayetler sebebiyle bu hadisle amel emiyorum” dedi. Ardından İbn Abbâs’ın üç talağı geçerli saydığına dair rivayetleri nakletti” demektedir.”⁶⁵²

*Evzaî,*⁶⁵³ *İbn Ebî Leyla, Süfyânı Sevri, Leys b. Sa’d, Osman el-Betti, Muhammed b. Cerir et-Teberî’ye* göre bir lafızda söylenen üç talak geçerlidir.⁶⁵⁴ Hanımı bir başkasıyla evlenmedikçe kendisine helal olmaz.

e. Zahirî Mezhebi

Bu konuda Zahirî mezhebinde iki görüş vardır.

1. Dâvud b. Ali ve ashabının çoğuna göre, bir lafızda üç talak bir talak sayılır. Dâvud b. Ali’nin fıkıhta eseri olmaması sebebiyle, bu konudaki düşüncelerini geniş bir şekilde bilmiyoruz. Kaynakların bazıları, Dâvud b. Ali ve ashabının çoğunun bu şekilde fetva vermesine dayanarak sanki tüm Zahirîler bu görüşteymiş gibi nakletmişlerdir. Halbuki İbn Hazm, bu görüşü paylaşmamıştır.⁶⁵⁵

2. İbn Hazm’a göre, bir defada üç talakla boşamak sünnete uygundur. Bid’at değildir. Buna delil olarak, mutlak olarak boşamadan bahseden ayeti kerimeleri delil getirerek, bu ayetlerde boşamanın bir talağa has kılınmadığını, iki veya üç talakla boşamanın yapılabileceğini

⁶⁵² İbn Kudame, VIII, 243, 244.

⁶⁵³ Ceburî, Fıkhu’l-İmam Evzaî, II, 52, vd.

⁶⁵⁴ İbn Abdilber, *A.g.e.*, XVII, 19.

⁶⁵⁵ Bkz. Maverdî, *a.g.e.*, X, 118; İbn Abdilber, *İstizkar*, XVII, 20; Nevevî, *Mecmu*, XVII, 97; İbn Rüşd, *a.g.e.*, II, 66; Şirbinî, *a.g.e.*, III, 311; Şemsuddin er-Ramli, *a.g.e.*, VII, 8; İbn Teymiyye, XXXIII, 58.

söylemektedir. Uveymir ve Fatıma hadisinde, Resulullah (s.a.v.), hanımını üç talakla boşayan kimseyi nehyetmediğini, sahabeden Ömer, Ali, Osman, İbn Abbâs ve İbn Mes'ûd'un üç talağı geçerli kılan fetvalarını naklederek, görüşünü ispat etmeye çalışmaktadır. Ardından tabiînin farklı bir tutum sergilemediğini zikretmektedir.⁶⁵⁶

İbn Hazm, bunların ardından şöyle demektedir: “Hanımına “sen boşsun” diyerek üç talağa niyet eden kimsenin niyeti geçerlidir. İster hanımıyla duhul gerçekleşsin, ister gerçekleşmesin fark etmez. Buna delil de daha önce bahsettiğimiz gibi, bir anda üç talağın sünnete uygun olmasıdır. Ayrıca talak kelimesi, bir talağı da iki talağı da kapsar. Allah Resulu (s.a.v.)’in (إنما الأعمال بالنيات وإنما لكل امرئ ما نوى) “Amel niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır”⁶⁵⁷ sözü talakta niyet edilen adedin geçerli olduğunu göstermektedir.”⁶⁵⁸

“Cinsi beraberliğin gerçekleşmediği kadına kocası, (أنت طالق ثلاثا) “Sen üç talakla boşsun” dediğinde eğer koca, أنت طالق sözüyle üç talaka niyet etmişse, üç talak gerçekleşir. Eğer, أنت طالق sözüyle üç talağı kastetmeyip, ثلاثا “üç” kelimesiyle kastetmişse, bu durumda sadece bir talak gerçekleşir. Çünkü أنت طالق sözüyle hanımı kendisinden bain olarak ayrılmış olmaktadır. ثلاثا sözü ise boş bir söz olmaktadır.”⁶⁵⁹ Koca, eğer üç ayrı lafızla boşarsa sadece bir talak gerçekleşir. Çünkü birinci boşamadan sonra kadın talağa mahal değildir.”⁶⁶⁰

⁶⁵⁶ İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 394-401.

⁶⁵⁷ Müslim, *Kitabu'l-Ekdiyye*, 8.

⁶⁵⁸ İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 405, 406. Bir anda birden fazla talağın vaki olmayacağını söyleyenler, boşama cümlesiyle, bir talaktan fazla talaka yapılan niyetlerin, geçersiz olduğuna şu kıyasla cevap vermektedirler: “Bir kimsenin, fecirden önce veya duha vaktinde sabah namazına niyet ederek kıldığı namaz, sahih değildir. Sırf niyet o namazı sahih kılmaz. Amellerin niyetlere uygun işlem görebilmesi için, o amellerin taşınmaları gereken şartlara sahip olmaları gerekir. Talağın da kendine ait şartları vardır. Bu şartlara uygun olarak boşama gerçekleşirse, üç talak gerçekleşir. Aksi taktirde gerçekleşmez. İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 405(muhakkik)

⁶⁵⁹ İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 409.

⁶⁶⁰ İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 409.

f. Şiâ Mezhebi

Caferîlerin çoğuna göre,⁶⁶¹ İmâmîlerin bir kısmına göre,⁶⁶² Zeydîlerden Şevkanî⁶⁶³ ve San'ânî'ye⁶⁶⁴ göre bir lafızda verilen üç talak bir talak sayılır. İmâmîye'nin çoğuna göre ise, hiçbir talak meydana gelmez.⁶⁶⁵

⁶⁶¹ Zeydan, *a.g.e.*, VIII, 64.

⁶⁶² Şaban, Zakiyuddin, *a.g.e.*, s. 389.

⁶⁶³ Şevkanî, *Seylu'l-Cerrar*, II, 372; *Neylü'l-Evtar*, VI, 233.

⁶⁶⁴ San'ânî, *a.g.e.*, III, 328-335.

⁶⁶⁵ Şaban, Zakiyuddin, *a.g.e.*, s. 389; Ebu'l-Basal, *a.g.e.*, s. 180; Serahsî, *a.g.e.*, VI, 57; Şirbinî, *a.g.e.*, III, 311; İbn Hümam, *a.g.e.*, III, 24, 25.

III. ASRIMIZDA FERDİ ve HEYETSEL OLARAK VERİLEN FETVALAR

Asrımızda bu konu ile bir çok kitap ve makale yazılmıştır. Fıkıhçılar, ilmi dergilerde ve Mukaren fıkıhla ilgili kitaplarda bu konuyu tartışmışlardır. Vardıkları sonuca göre şöyle tasnif edebiliriz.

Üç talağı bir talak sayanlar: Ahmed Muhammed Şakir,⁶⁶⁶ Muhammed Ebû Zehra,⁶⁶⁷ Hasaneyen Muhammed Mahluf,⁶⁶⁸ Abdurrahman Cezirî,⁶⁶⁹ Mustafa ez-Zerka,⁶⁷⁰ Abdurrahman Sabunî,⁶⁷¹ Abdülkerim Zeydan,⁶⁷² Tahir b. Aşur,⁶⁷³ Reşid Rıza,⁶⁷⁴ Mahmut Şeltut, Muhammed Ali Sayis,⁶⁷⁵ Ebû Tayyib,⁶⁷⁶ Ahmed Şerebasî,⁶⁷⁷ Muhammed Nasuriddin Albani,⁶⁷⁸ Abdülvahap Hallaf, Meraği, Abdunnasır Ebu'l-Basal,⁶⁷⁹ İbn Baz,⁶⁸⁰ Muhammed Abduh, Hayreddin Karaman,⁶⁸¹ Şa'ravî.⁶⁸²

⁶⁶⁶ Bu görüşü savunmak amacıyla *Nizamü't-Talak fi'l-İslam* adlı eseri kaleme almıştır.

⁶⁶⁷ Bkz.Ebû Zehra, *a.g.e.s.*304,306.

⁶⁶⁸ Mahluf, Haseneyn Muhammed, *İslamî Araştırmalar ve Şer'î Fetvalar*, trc. Naim Erdoğan, II, 378.

⁶⁶⁹ Cezirî, Abdurrahman, *a.g.e.*, IV, 342.

⁶⁷⁰ Mustafa ez-Zerka, *Fetava*, s. 310-312.

⁶⁷¹ Ebu'l-Basal, *a.g.e.*, s. 181.

⁶⁷² Zeydan, Abdülkerim, *a.g.e.*, VIII, 88.

⁶⁷³ İbn Aşur, *a.g.e.*, II, 418.

⁶⁷⁴ Reşid Rıza, *a.g.e.*, II, 382.

⁶⁷⁵ Şaltut-Sayis, *a.g.e.*, s. 124.

⁶⁷⁶ Ebû Tayyib, *a.g.e.*, IV, 149.

⁶⁷⁷ Ahmed Şerebasî, *a.g.e.*, I, 273, 274, VI, 144, 145.

⁶⁷⁸ Albani, *a.g.e.*, III, 272, 273.

⁶⁷⁹ Ebû'l-Basal, *a.g.e.*, s. 181, 205, 206.

⁶⁸⁰ İbn Baz (heyet), *Fetavâ el-Mer'etü'l-Müslime*, III, 732, 733; *Fetavâ İslâmiyye*, III, 271, 272.

⁶⁸¹ Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 363.

⁶⁸² Şa'ravî, *a.g.e.*, II, 990.

Bir lafızda üç talağı, geçerli sayanlar: Muhammed Zahid el-Kevserî,⁶⁸³ Muhammed Ali es-Sabunî,⁶⁸⁴ Ömer Nasuhi Bilmen,⁶⁸⁵ Vehbe Zuhayli,⁶⁸⁶ Ramazan el-Butî,⁶⁸⁷ Zekiyuddin Şa'ban,⁶⁸⁸ Emir Abdülaziz.⁶⁸⁹

Riyad'daki dört kişiden oluşan fetva komusyonu, oy çokluğuyla bir lafızda üç talağın geçerli olacağı görüşünü benimsemiştir. Üç talağın bir talak olduğunu benimseyen komisyon üyesi bu karara muhalefet şerhi düşmüştür.⁶⁹⁰

⁶⁸³ Görüşünü savunmak ve karşı görüşlere cevap vermek maksadıyla *el-İşfak ala Ahkami't-Talak* adlı eseri te'lif etmiştir.

⁶⁸⁴ Sabunî, *a.g.e.*, I, 366.

⁶⁸⁵ Bilmen, *a.g.e.*, II, 210.

⁶⁸⁶ Zuhaylî, *a.g.e.*, IX, 326.

⁶⁸⁷ Butî, *a.g.e.*, s. 118.

⁶⁸⁸ Şaban, Zekiyuddin, *a.g.e.*, s. 396.

⁶⁸⁹ Emir Abdülaziz, *a.g.e.*, I, 399.

⁶⁹⁰ *Mecelletü'l-Buhusi'l-İslâmiyye*, III, 165-173.

IV. GÜNÜMÜZ İSLAM ÜLKELERİNDEKİ UYGULAMA

Mısır, Süriye ve Ürdün⁶⁹¹ medeni kanunlarına göre bir lafızda üç talakla yapılan boşama, bir talak sayılmaktadır. Lübnan'da Caferî mahkemeleri, bu görüşe göre karar vermekte; Sünnî mahkemeler ise Hanefî mezhebine göre karar vermektedir.⁶⁹² Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, bir lafızda üç talağın bir talak sayılacağını karara bağlamıştır.

---

⁶⁹¹ Ebu'l-Basal, *a.g.e.*, s. 181.

⁶⁹² Şelebi, Mustafa, *a.g.e.*, s. 491.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KONUNUN MASLAHATA ve MAKASID GÖRE

DEĞERLENDİRİLMESİ

I- MASLAHAT ve MAKASIDI BİLMENİN ÖNEMİ VE GEREKLİLİĞİ

Allah Teala hiçbir şeyi gereksiz yaratmamıştır. “Biz gökleri,yeri ve ikisinin arasındakilerini oyun olsun diye yaratmadık.”⁶⁹³ “Sizi boşuna yarattığımızı ve bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?”⁶⁹⁴ ayetlerinde, yaratmadan bir maksadın olduğu açıkça ifade edilmektedir.

Aynı şekilde insanlar için teşri kılınan bütün hukuk normlarının Şari’ tarafından gerçekleşmesi istenen bir takım gayeleri vardır.

Peygamberlerin gönderilmesi ve dinlerin indirilmesinin yegane amacı insanın dünya ve ahirette mutlu olmasını sağlamak, sosyal düzeni kurmak ve insanlara doğru yolu göstermektir. Bu amaçla kanun koyucu, çeşitli hükümler va’z etmiştir. Bu hükümler, istenilen hedefler ve gayeler içindir. Konulan bu hükümlerin, asıl itibariyle adalet ve maslahat temeline dayandığını Şari’in kendisi açıklamaktadır.

Müctehidler, İslam hukukunun gerçekleşmesini istediği genel hedefleri, ilk dönemlerden itibaren dile getirmişler. Ve bunu çeşitli şekillerde tasnif etmişlerdir.

Akden kavranabilirlik açısından amaçlar, zaruriyat, Hacıyyât ve tahsiniyyât şeklinde taksim edilmiştir.⁶⁹⁵

İslam’ın zaruri temel hedefleri dediğimiz zaruriyat; din, can, akıl, nesil ve malın korunması şeklinde beş kategoride ifade edilmiştir.

İçtihad genelde hükmü belli olmayan veya delaleti kesin olmayan konularda geçerlidir. İçtihad alanı, hukukçuların görüş ayrılığına düştükleri

⁶⁹³ Enbiya,2/116

⁶⁹⁴ Mü’minun,23/115

⁶⁹⁵ Şatibi, *el-Muvafakat*, II, 7,9

alandır. İşte bu alanda gözetilecek bazı ilkelerin olması gerekir ki, ihtilaflar azaltılsın, doğru içtihadlar yapılabilsin.

Hukukun gayelerini bilmenin yararı işte bu noktada önem kazanmaktadır. Zira düzenli ve sağlıklı hukuk hükümleri, bu temel ilke ve ölçüler göz önünde tutularak üretilebilir.

Müçtehidin hukuk gayelerini bilmesinin teorik ve pratik üç temel yararından söz etmek mümkündür.

1- Nasslar'ın doğru anlaşılıp yorumlanmasında

Cüzi delillerden şeri hükümleri istinbat etmek isteyen kimselerin, her şeyden önce nassların derin manalarını ve şariin hüküm koyarken gözettiği ana gayeleri etraflı bir şekilde kavramış olması gerekir. Zira lafızların ve ibarelerin manalara delaleti bazen birden fazla ihtimale açık olabilir. Bu ihtimallerden birinin diğerine üstün tutulması, şari'in teşri gayelerinin iyi bilinmesi sayesinde mümkün olabilecektir.

2- Hukuki problemlerin çözümünde yeni bir yöntem olarak

Karşılaşılan olayların bazısı, nassların ibarelerin kapsamına katılmaz. İslam hukukçusu, dinin genel prensiplerinden, teşriin ruhundan yola çıkarak, kanunun boş bıraktığı yerlerde hüküm vermesi gerekir.

3- Mükelleflere psikolojik ve moral destek sağlaması açısından

Şah Veliyyullah Dihlevi (1176), Şariin maksatlarını araştırmanın bir çok yararı olduğunu şu başlıklar halinde özetler.

b) İslam hukukunun kemalini ortaya koyar.

c) Mükellifi kalbi huzura kavuşturur. Mükellef yaptığı işin meşruyetini bilir ve fiillerini bilinçli olarak yerine getirir.

d) İslami hükümlerin akla uygun ve yatkın olmadığını ileri sürenlere karşı cevap vermede hazırlıklı kılar.

e) Fakihler arasındaki görüş ayrılıklarının nedenlerini tespitte yardımcı olur.

f) Sahih hadislerin şer'i maslahatlara uygun olduğunu ortaya koyar.⁶⁹⁶

Şatibî içtihad yapacak kimselerin,

a. Şeriatın gayelerini tam anlamıyla kavramak

b. Bu kavrayışa dayalı olarak hüküm çıkarma gücüne sahip olmak, şeklinde iki niteliğe haiz olmalarını gerektiğini söyler. Yani müctehid diğer şartlarla beraber şariin maksatlarını kavrayacak bir anlayış düzeyine ulaşmış kimsedir.

Şeriatın maksatlarını derinliğine kavrayamayan kimse, şeriatın kastettiği mana dışında, yanlış bir anlayışa sahip olur.⁶⁹⁷

Nassların zahirine vakıf olma veya sadece lafzı esas olma yeterli değildir. Gözetilen hikmet ve maksatlara vakıf olunmalıdır.

Sahabe döneminden bu yana fukaha, nassların lafzı ile maksat ve ruhu arasında denge kurmaya çalışılmıştır. Kimi lafzına ağırlık verirken, kimi de dengeyi korumak istemişlerdir.

Ancak "ruha itibar" hiçbir zaman keyfilik taşımaz. Zira keyfiliğe dayanan te'vilin neticesinde zamanla din diye hiçbir şey kalmaz.⁶⁹⁸

⁶⁹⁶ Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Baliğa*, I, 21-23

⁶⁹⁷ Pekcan Ali, *İslam Hukuku Usulünde Zaruriyat, Hacıyyat ve Tahsiniyyat Meselesi*, s.12-16.

⁶⁹⁸ Erdoğan, Mehmet, *a.g.e.*, s. 81-83

II-KUR'ÂN'IN EVLİLİĞİN DEVAMINA YÖNELİK YOL GÖSTERMESİ ve ALDIĞI TEDBİRLER

Kur'ân-ı Kerîm'deki hukûkî hükümler incelendiğinde aile müessesine ilişkin âyetlerin, diğer konulara oranla fazla olması İslâmın, bu konuya fevkalâde önem verdiğini göstermektedir.

Aile kurumunun tesîsinde ilk merhale, eşlerin hür irâdelerine ve karşılıklı isteklerine dayanan nikâh akdidir. Aile düzeni ile ilgili olarak ortaya konan hükümlerle gözetilen temel ilke, şüphesiz bu nikâh bağlarının sağlam temellere oturtulması ve sürekli olmasıdır. Zira asıl olan nikâh bağının kopmaması ve bu bağ ile meydana getirilen yuvanın yıkılmamasıdır. Aksi takdirde bu bağın kopması maddî, manevî ve sosyal problemleri de beraberinde getirecektir. Bu sebeble kocaların lüzumsuz yere, yuvalarını bozucu tutum sergilemeleri doğru değildir.

Ancak eşler arasındaki evlilik, imkânsız hale gelir ve bu, eşlerin içinden çıkılmaz bir duruma düşmelerine sebep olursa netice itibariyle bu durumun, ailenin diğer fertlerine de sirâyet etmesi söz konusu olur ve boşanma yoluna gitmekten başka çare kalmaz. Hal böyle olunca boşanma, aileyi daha büyük felâketlerden kurtarır. Böylece boşanma, yine aile ve toplumu koruyan meşrû bir müessese halini alır ve eşlere yeni ve daha huzurlu bir hayat kurma zemin ve fırsatını doğurabilir.

Kur'ân-ı Kerîm aile kurumunu korumaya ve devam ettirmeye yönelik çeşitli tedbirler almıştır.

Evlenme teşvîk edilmiş ve evliliğin sürdürülmesi hususunda eşlerin azamî gayret göstermeleri istenmiştir.

Aslında evliliğin, normal olarak eşlerin ölümüne kadar sürmesi gerekir. Evlilikte esas olan budur Kur'ân evliliğin önemini şöylece vurgulamaktadır: *“Kaynaşmanız için size kendi (cinsinizden) eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının)*

*delillerindedir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.*⁶⁹⁹

Evlilikten sonrası için kadınlarla iyi geçinmeyi tavsiye ederek, evlilik müessesesinin korunmasında, yaşatılmasında kocaya daha ağır bir sorumluluk yüklemiştir.

*“Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, sabredin, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah, çok hayırlı kılmış olabilir.”*⁷⁰⁰ *Resulullah (sav) “Mü’min koca, mü’min hanımını buğz etmesin. Onun bir huyundan hoşlanmassa diğer huyundan memnun olur” demektedir.*

Anlaşılan odur ki Kur’ân, aile hayatını karşılıklı anlayış ve olgunlukla yürütülecek insanî bir müessese saymış, her konuda olduğu gibi bu konuda da sabrı, ahlâkî olgunluğu, adâletli davranmayı, tevekkülü ve Allah’tan korkmayı tavsiye etmiştir.

Bütün bunlara rağmen bazı durumlarda aile müessesesinin devamı, taraflar için imkânsız bir hâle gelebilir. Bu durumda karşımıza çıkan tek çözüm yolu, boşanmaktan başka bir şey olamaz. Fakat Yüce Allah, Kur’ân’da buna rağmen tarafları boşanmaya kanalize etmeyip çeşitli çözümleri tavsiye etmektedir.⁷⁰¹

Karı koca arasındaki geçimsizlik, genelde şu üç durumdan biri sebebiyledir;

- 1-Geçimsizlik kadından kaynaklanabilir.
- 2- Geçimsizlik erkekten kaynaklanabilir.
- 3- Geçimsizlik erkekten ve kadından kaynaklanabilir.

⁶⁹⁹ Rûm 30/21.

⁷⁰⁰ Nisâ 4/19.

⁷⁰¹ Pasmaz, Akif, Kuran ve Sünnete Göre Üç Talak, s.25,26.

Geçimsizlik kadından kaynaklanmakta ise, Allah teala kocaya şu çözüm yolunu göstermektedir. “Nuşuzundan korktuğunuz kadınlara öğüt verin, sonra onları yataklarda yalnız bırakın ve dövün. Eğer size itaat ederlerse onların aleyhlerinde bir yol aramayın. Doğrusu Allah yücedir, büyüktür.”⁷⁰²

Eğer geçimsizlik erkek tarafından meydana gelmişse, Allah teala kadına kocasıyla cedelleşmeksizin şu tavsiyeyi yapmaktadır. “Eğer bir kadın, kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur. Sulh (daima) hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi geçinir ve Allah’tan korkarsanız, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”⁷⁰³

Eğer geçimsizlik hem erkekten hem de kadından kaynaklanıyorsa çözümü karı kocanın dışında aramak gerekir. “Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah eşlerin aralarını bulur. Şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”⁷⁰⁴

Kur’ân, boşanmaya kalkan eşleri uzun uzun düşündürmek istemekte ve onların yakınlarını bu düşünme süresi içinde tarafları barıştırmaya seferberliğine çağırılmaktadır. Her iki tarafın yakınlarından seçilecek tecrübeli ve âdil kimselerin hakem tayin edilmesi ve bu hakemlerin, tarafların problemlerini kavradıktan sonra eşleri barıştırmaya gayretinde bulunmaları istenmiştir. Dolayısıyla aile müessesesinin bozulmasından önce bu birlikteliğin sürdürülmesi yolunda eşlere bir hak daha tanınması arzu edilmiştir. Yine âyette zikredilen hakemlerin, eşlerin kendi yakınlarından olması gerektiği anlaşılmaktadır. Tabiatıyla eşlerin aile sırlarını kendi

⁷⁰² Nisa, 4/34.

⁷⁰³ Nisâ 4/128.

⁷⁰⁴ Nisâ 4/35.

yakınlarına daha samimi ve açık olarak anlatabilecekleri düşünülürse bu problemi ancak yakınlarının halledebileceği anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle Kur'ân, aile içi problemlere, ancak aile meclisinin öncelikle müdahale hakkının bulunduğu özlü bir ifadeyle ortaya koymaktadır.⁷⁰⁵

Boşama meydana geldiği takdirde, koca iddet içinde ricat etmeyip hanımından kesin bir şekilde ayrılabilir. Ancak iddet bittikten sonra karı ve koca arasında birbirlerine karşı bir sevgi, heyecan belirebilir. Yaşanan eski sorunları halledebileceklerine inanabilirler. Uzun süren ayrılığın etkisiyle, birbirlerinin değerlerini anlayarak, birbirlerine özlem duyabilirler. Bunun için Allah teala "Kadınları boşadığınızda, bekleme sürelerini tamamlamışlarsa, kendi aralarında güzelce anlaştıkları takdirde, (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın. Bu, içinizden Allah'a ve Ahiret gününe inanan kimseye verilen öğüttür. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz."⁷⁰⁶ diyerek, üçüncü şahısları birbirleriyle yeniden evlenmek isteyenlere mani olmamaları için uyarıyor. Bu ayet Ma'kal b. Yesar hakkında nazil olmuştur. Eniştesi, kız kardeşini boşamıştı. Sonradan kocası tekrar hanımına dönmek istedi. Ancak Ma'kal kız kardeşinin, ona dönmesine engel olunca bu ayet indi.⁷⁰⁷

Kur'ân, bir veya iki talakla boşanan kadının iddet süresi içinde kocasının evinden çıkarılmayıp, orda beklemesini emretmekle, karı kocanın anlaşmalarına fırsat vermek istemiştir. "Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman onları iddetleri içinde boşayın ve iddeti sayın.. Rabbiniz olan Allah'tan korkun. O kadınları evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmazlar. Ancak ispatlanmış bir fuhuş yapmışlarsa o başka. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa kendi kendine

⁷⁰⁵ Pasmaz, Akif, a.g.e., 27.

⁷⁰⁶ Bakara, 2/232.

⁷⁰⁷ İbn Kesir, a.g.e., III, 932.

zulmetmiş olur. Bilemezsin, belki Allah bundan sonra yeni bir durum meydana getirir."⁷⁰⁸

Görülüyor ki, İslam dini aileyi sağlam esaslara bağlamıştır. Kutsal tanıdığı aile yuvasını hemen bir sözle dağılıvermesine razı olmamış, boşamayı üçe çıkarmıştır. İslam inancının kuvvetle yaşanıdığı devirlerde boşanma olaylarının çok az olduğu tarihi bir gerçektir.

III-TALAĞIN HİKMETİ

Boşamada asıl olan, ondan sakınmaktır. Ancak hikmet sahibi Allah teala, karı koca arasındaki ilişkilerin bazen bozulabileceğini, devamının daha büyük kötülöklere sebebiyet vereceğini ve hiçbir barış girişiminin fayda vermeyeceği durumların olacağını hesaba katarak bu durumda ayrılmalarına izin vermiştir. Karakterlerin uyuşmazlığı ve Allah'ın emirlerinin yerine getirilmesine engel olacak duyguların katmerleşmesi durumlarında onu bir kurtuluş yolu kılmıştır. Öyle ki bazen karı ve koca ayrılması mendup hatta vacip olmaktadır.⁷⁰⁹

Mehmet Vehbi, talağın meşru olmasının hikmetini şöyle açıklamaktadır. "Zevce zevce arasında nefret hasıl olunca aile arasında imtizacsızlığın devamı, aynı azap olduğundan kullarını bu misillu azaptan kurtarmak için Cenabı Hak talağı meşru kılmıştır. Eğer talak meşru olmasaydı ölünceye kadar karı koca yekdiğerinin esareti altında yaşamalarını ve daime elem ve ızdırap içinde bulunmaları ve bütün ailede bu ızdıraba bizzarure iştirak edeceklerinden onların da saadeti dünyadan mahrum olmaları lazım gelirdi. İşte bu misillu rahatsızlıkla ailenini harabiyetini mucib olmamak için Vacip Teala, talağı meşru kılmıştır. Şu halde talak insanlar için bir lütfü ilahidir."⁷¹⁰

⁷⁰⁸ Talâk 65/1.

⁷⁰⁹ Şeltut-Sayıs a.g.e., s. 101,102

⁷¹⁰ Vehbi, Mehmet, a.g.e., s.148,149

Talakta asıl olan yasak olması mıdır, helal olması mıdır? konusu ulema nezdinde ihtilafıdır. Bununla beraber, gereksiz yere yapılan boşamaları şari hoş karşılamamaktadır. Resulullah (sav) “Allah katında helallerin en fenası talaktır.”⁷¹¹ “Bir sebep olmadan kadın kocasından ayrılmayı talep ederse, cennetin kokusu o kadına haram olur” buyurmaktadır.⁷¹²

Boşanma ihtiyaca binaen olduğu takdirde, herhangi bir sakınca yoktur. Karı kocanın huylarının uyuşmaması, tahammülü mümkün olmayan bir hastalığın varlığı, kadının kötü ve geçimsiz bir ortamda hapsedilmesi vb. sebeplerle karı koca birbirinden ayrılmaları, kendileri için bir kurtuluştur.

Ayrıca geçimsizlik durumlarında, kadın kocasına kendisine verdiği mihri geri verip ayrılma talebinde bulunması mümkündür. Böylece kadın, nefret ettiği bir evliliğe zorlanmamış olmakta, erkek de sırf kendisinden kaynaklanmayan bu ayrılmadan dolayı, infak ettiklerini kaybetmemektedir.⁷¹³

Boşamaların ihtiyaca binaen caiz olduğunu söyledik. Tüm boşamalarda ihtiyaç, bir boşamayla giderilmektedir. Bu sebeple boşanma bir talakla olmalıdır

IV- İDDET ve RİCATIN HİKMETİ

Kadının boşanmadan sonra iddet beklemesinin iki önemli hikmeti vardır. Biri, kadının karnında çocuğu olup olmadığının anlaşılması, böylece çocuğun babasının belli olması; diğeri de bu süre içinde karı kocanın, iyice düşünüp bir anlaşma zemini bulmaları ve aradaki kırgınlığı gidererek tekrar birbirlerine dönmelerine imkan verilmesi içindir. Karı koca, herhangi bir

⁷¹¹ Ebu Davut, Talak, 2; İbn Mace, Talak, 1

⁷¹² Darimi, Talak, 6.

⁷¹³ İbn Kesir, *a.g.e.*, III, 908.

sebeple kavga edebilir, anlaşmazlığa düşebilir, öfkeye kapılıp boşanmaya kalkışabilirler.

Karı koca, birbirlerine yaklaşımadan aynı evde veya başka evlerde bir süre ayrı yaşayıp düşünürlerse, çoğunlukla yaptıklarına pişman olur, birbirlerini gerçekten sevdiklerini ve ayrı yaşayamayacaklarını anlar ve birbirlerine dönmeye karar verebilirler. Nitekim Cenabı Hak “Bilemezsin, belki Allah bundan sonra yeni bir durum (anlaşma imkanı) ortaya çıkarır” ayetiyle, iddetin hikmetini açıklamıştır. İnsan bir nimetin kadrini bir süre ondan uzak kalınca daha iyi anlar.⁷¹⁴

Erkeğe tanınan ricat hakkıyla, çiftlerin eski aile hayatlarına dönmeleri umulmaktadır. Cenabı Hak “Boşadığınız kadınlar iddetlerini bitmeye yaklaştığında ya güzel bir surette (ricat ederek) tutunuz. Ya da güzel bir şekilde serbest bırakınız.”⁷¹⁵ buyurmaktadır.

Ricat için üç kur’ müddetinin tanınmış olması, aile ocağını karı kocanın kendi elleriyle düzeltilmesini sağlayan bir sistemdir.

İbn Aşur “iddeten maksat, boşanan kadının rahminin temiz olup olmadığına anlaşılması ve kocanın ricat etmesine imkan vermek içindir. Rahmin temiz olup olmadığı bir temizlik veya hayız döneminin geçmesiyle belli olur. İddetin, rahmin temiz olup olmadığını belli eden bu süreden daha fazla uzun olmasının sebebi, kocaya daha fazla süre verip dönüş imkanının sağlanması içindir.”⁷¹⁶

Hasılı iddetin en önemli hikmeti, karı kocanın bir süre evlilik münasebetinden uzak kalıp salimen düşünmeleri ve birbirlerine dönme zemini ve fırsatı bulmalarıdır. Bunun için yüce Allah boşamanın olup

⁷¹⁴ Ateş, a.g.e., s. 264.

⁷¹⁵ Bakara, 2/231.

⁷¹⁶ İbn Aşur, a.g.e., II, 391.

bittiye getirilmesini yasaklamıştır. Aynı zamanlarda verilmek şartıyla talak üçle sınırlandırılmaktadır.

V- BOŞAMA SAYISININ ÜÇLE SINIRLANDIRILIŞ HİKMETİ

Allah karı koca arasında iyi geçim, kalplerinin birbirine bağlı olması, neslin devamı vb. bazı üstün hedefler için evliliği emretmiştir. Bu ilişkilerin kuvvetli ve sağlam olarak devam edebilmesi için, onu gevşeme ve çözülmeye uğramaktan koruyacak dayanıklı bir tel örgü ile çevrelemiştir.⁷¹⁷

Ancak buna rağmen, çiftlerin geçimsizliği sebebiyle talaka ihtiyaç duyabileceğini daha önce aktardık. Koca hanımını boşadığı takdirde, evlilik bağının derhal kesilmesini önlemek ve aile yuvasının birden yıkılmasına meydan vermemek için, şari üç boşama hakkını vermiştir. Boşamanın ardında, kocanın hanımına dönebilmesi için, üç kur' gibi geniş bir zaman tanımıştır. Çünkü boşama çoğu zaman ya hiddetten, aşırı kızgınlıktan kaynaklanmakta ya da kocanın ayrılığı bir gereksinim olduğunu zannetmesinden kaynaklanmaktadır.

Dolayısıyla boşama meydana geldikten sonra karı ve kocada pişmanlık meydana gelmektedir. Karı koca boşanma sebebinin basitliğini, evliliğin kıymetini anlayıp yeniden birbirlerine dönmek için can atabilirler. Bu durumda koca iddet içerisinde hanımına rucu edebilir. Eğer bاین ayrılmadan sonra bu pişmanlık oluşmuşsa, her ikisinin rızasıyla yeniden nikah kıymakla, evlilik hayatını devam ettirebilirler.

İslam hukuku, içtimai zarureti ve ailevi ihtiyaçları göz önünde bulundurarak, boşamayı bir defayla kayıtlamamıştır. Bu sayede evlilik bağının bir talak ile derhal çözülmesi ve aile yuvasının birden yıkılması

⁷¹⁷ Şeltut-Sayıs, a.g.e., s. 101.

önlenmiş olmaktadır. Şayet bir talak ile zevciyyet bağı tamamen çözülmüş olsaydı, sonra karısını geri almasına imkan kalmasaydı, pek çok aile ocağı dağılırdı.

Bundan dolayı İslam dini, birinci ve ikinci talağı birer tecrübe ve ders olmak üzere ruhsat tanımıştır. Bununla erkek tecrübe edinir ve karısından ayrılmaya ne derece dayanabileceğini öğrenmiş olur.

Kocanın üçüncü kere hanımını boşamasıyla, hanımıyla arasında samimi bir alaka ve sağlam bir rabıta bulunmadığı, mesut bir aile yuvasını oluşturamayacakları anlaşılmış olmaktadır.

İbn Aşur “Allah teala birinci talağı kocanın şaşkınlığı, ikinci talağı tecrübesi üçüncü talağı kesin ayrılık için vermiştir.” demektedir.⁷¹⁸

Kadın erkeğin oyuncuğu olmadığından, erkek istediği zaman boşayıp, istediği zaman geri alma yetkisine sahip değildir. Gerçek bir medeniyet ve akli selim, sonsuz bir boşama yetkisine cevaz vermediği gibi, tek bir boşamadan sonra karı ve kocanın yeniden beraberliklerine de engel olmaz.

---

⁷¹⁸ İbn Aşur, *a.g.e.*, II, 415

VI- MAKASID AÇISINDAN ÜÇ TALAK

Hayatı birleştirmenin caiz olduğu talak iki keredir. İki talak sınırı aşıldıktan sonra -bazı şartlar yerine gelmedikçe- tekrar dönüş için hiçbir yol yoktur.

Bu hükmün sebebi nuzulu şöyle anlatılmaktadır.

İslamın ilk devirlerinde talak sınırlanmamıştı. Erkek karısını dilediği kadar boşayabiliyordu. İddet içinde olmak şartıyla –daha önce yüz kere boşamış olsa da- hanımını geri alabiliyordu. Bazen bu ricat yeni bir beraberlik için değil, kadına zarar vermek, ve iddetini unutmak maksadıyla yapılırdı. Böylece kadın o erkeğin tasallutundan kurtulamadığından başkasıyla evlenemezdi. Kocasından müruvvet ve husni muâşeret göremezdi.

Ensardan bir adam karısına

- Sana hiç yaklaşmayacağım ve benden çözülüp de ayrılamayacaksın. (Başkasıyla da evlenemeyeceksin)

Kadın;

- Nasıl olur.Adam;

- “Seni boşayacağım. İddetin bitmeye yaklaştığında sana döneceğim. Ardından yine boşayacağım. Süren sonuna yaklaşınca tekrar döneceğim. İşi böylece uzatacağım.”dedi.

Kadın bu durumu Allah'ın Resulüne arzetti. Bunun üzereni yüce Allah "Talak iki keredir... Eğer (üçüncü defa) boşarsa, başka kocaya varmadıkça kendisine helal olmaz"⁷¹⁹ ayetini indirdi.⁷²⁰ Böylece mehir ve veliye ihtiyaç duyulmaksızın kocanın ricat yapabileceği talak sayısını iki ile sınırlandırıldı.

Cahiliye döneminde kadının aleyhine işleyen boşama sistemi, bu ayetle kaldırılmakta ve boşama sınırlandırılmış olmaktadır.

Kur'ân'da bahsedilen boşamalar, ardından ricatın veya tesrihin (güzellikle salıvermenin) mümkün olduğu boşamalardır. Yani boşamadan sonra iki durum söz konusudur. Ya hanımına geri dönecek yada ondan kesin olarak ayrılacak. Kur'ân bunu şöyle ifade ediyor. "Talak iki keredir. Bundan sonra ya iyilikle tutmak veya güzellikle salıvermek gerekir." Eğer kocaları barışmak isterlerse, bu süre içinde onları almaya daha fazla hak sahibidirler."⁷²¹

Ancak Kur'ân'da sadece iki yerde ricatın olamayacağı ifade edilmiştir.

a-Cinsel ilişkinin meydana gelmediği kadının boşanmasında,

b-İki kere boşamadan sonra üçüncü kere meydana gelen boşamada ricat söz konusudur.

Ayetlerin hiçbirinde bir anda, beynuneti kübranın olabileceğine dair bir işaret yoktur. Tam tersine, boşamaların ayrı ayrı olacağı ifade edilmiştir. "Talak iki keredir." "Üçüncü kere boşarsa" vb. ifadeler bunu ortaya koymaktadır.

⁷¹⁹ Bakara, 2/229.

⁷²⁰ Tirmizi, Talak, 16; *Muvatta*, Talak, 29; İbn Kesir, *a.g.e.*, III, 905.

⁷²¹ Bakara, 2/228.

لا تدري لعن الله يحدث بعد ذلك امرا “Bilemezsin belki Allah bundan sonra, iddet süresi içinde yeni bir durum ortaya çıkartır. (eşler arasında bir sevgi yaratarak, anlaşma zemini hazırlar)⁷²² ayetindeki لا تدري kelimesi “ilerde ne gibi hallerin zuhur edeceğini, insanın pek bilemeyeceğini” ifade etmektedir. Boşamadan sonra genelde, kocanın nedamet ettiği görülmektedir. Aralarındaki nefret ülfete, adavet muhabbete tebeddül ettiği her zaman vakidir. İşte buna binaen meydana gelen boşamadan sonra, tekrar beraberlik için ricat hakkı tanınmıştır.

Eğer bir lafızda üç boşamanın geçerli olacağını söylersek, bu ayetin manası iptal edilmiş olur. Şariin ricatten kastettiği maslahatlar, hikmetler ortadan kaldırılmış olur.

İbn Rüşd; “Cumhur bu sert hükmü, herhalde boşanmaların önünü almak için benimsemiştir. Ancak bu durumda şariatın tanıdığı ruhsat, iptal edilmiş olmaktadır.”⁷²³

Şa’ravî “Bir lafızda üç talak değil de, ayrı ayrı meydana gelen üç talak yetkisinin verilmesi, karı kocanın bir birine dönmeleri için Allah’ın verdiği bir fırsattır. Bu fırsat bir lafızda veya bir mecliste verilen üç talakla, bitmez. Allah talakları birbirinden ayırmıştır. Eğer bir lafızda üç boşamanın meydana geleceğini söylersek, evlilik hayatı altüst olur. Böyle bir hükümde, karı ve kocayı ıslah edecek bir durum söz konusu değildir.”⁷²⁴

Evliliğin sağlam temellere bağlanması, boşanmanın rasgele değil de, bazı şartların gözetilerek yapılmasının istenmesi, şariin çiftlerin evlilik ile ilgili problemlerine çözüm getirmesi ve evliliğin devamına yönelik tavsiye

---

⁷²² Talak, 65/1.

⁷²³ İbn Rüşd, age,s.67.

⁷²⁴ Şa’ravî, a.g.e., II, 990, 991.

ve tedbirleri, bir boşamayla evliliğin oldu bittiye getirilip, ailenin dağılmasına fırsat verilmeyeceğini göstermektedir.

Talakları cem etme, şari'in onları ayrı vakitlerde kılmaktaki hikmeti yok edicidir.

Eğer sadece bir talak yetkisi verilseydi, yani boşamadan sonra karı kocanın birbirlerine dönme imkanı olmasaydı, insanlık için, aile kurumu için büyük bir sıkıntı olacağı aşikardı. Dolayısıyla şari talağın taaddüdünü (üç talak olmasını) uygun görmüştür. Durum bu olduğu halde, sırf lafza, adede itibar edilerek bir boşanma nasıl üç boşanma kabul edilebilir? Bir lafızda üç talakla boşayan kimsenin, şariin tanıdığı ruhsattan istifadesi engellenebilir mi?

Allah'ın tanıdığı üç ayrı boşanma hakkı, tek bir boşanmaya indirgenemez. Bir lafızda söylenen üç talak gerçekte bir boşanmadır. Bunun üç talak olarak vuku bulacağını söylemek, lafız ve şekle takılıp, talağın üçle sınırlandırılışını ve cenabı Hakk'ın bundan kastettiği manaları anlayamamaktır.

Bir lafızda üç talakla boşanan çiftler, tekrar bir araya gelmek için, tarih boyunca çeşitli hilelere başvurmuşlardır. Bu hilelerin en önemlisi, peygamberin lanetlediği insanların nefretini celbedip tüylerini diken diken eden, şeriatın yasakladığı hülle uygulamasıdır.

Hülle uygulamasında, kadının ilk kocasına helal olması için, başka bir erkekle nikah akdi yaptırılmakta ve bu erkeğe halvetten sonra veya cinsel ilişkiden sonra boşaması şart koşulmaktadır.

Kadının başka bir erkekle, görünüşte bir nikah akdinde bulunması, halvette bulunması veya cinsel ilişkiye girmesi, ardından tekrar eski kocasıyla evlenmesi, aile kurumunu, karı ve kocanın psikolojisini ve toplumun ahlakı yapısını altüst eder.

Böyle bir çözüme gidilmesi, aile ilişkilerinin kuvvetli olmasını, namusların korunmasını, nesillerin karışmamasını ve ahlakın bozulmasını isteyen, şari'in maksadına terstir.

Şarii namusların korunmasını istemiştir. Bunun için çeşitli tedbirler almıştır. Öyleki en ağır cezalardan biri de, namuslarını korumayan kimselere yöneliktir.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'de bir lafızda üç talağın vuku bulacağına dair sarahaten veya imaen bir delalet yoktur. "Talak iki keredir" ayetindeki "kere" tabiri, boşamaların ardından ricatın olacağını ifade eden ayetler ve boşamaların tek tek olacağını ifade eden ayetler, üç ayrı boşamanın meydana geleceğine delalet etmektedir.

Kadının kocasına haram olma şartı, boşamanın bilfiil üç defa olmasına bağlıdır. Sözcükler veya işaretlerle ifade edilen bir sayıya bağlı değildir.

Kocanın bir anda üç talağa malik olduğunu ifade eden bir nass yoktur. Ayetlerden anlaşılan boşamada kullanılan sayı kaç olursa olsun fark etmeksizin, kocanın iki defa boşamadan sonra iki defa dönebileceğidir. Üçüncü boşamada ise hanımı, başka kocaya varmadıkça ona dönemeyeceğidir. "Talak, iki keredir" ayeti, bir lafızda üç talağın vukubulmayacağı konusunda sarihtir.

Müslim'de geçen üç talağın bir talak olduğunu ifade eden İbn Abbas hadisi, sened ve metin itibariyle sahihtir. Delaleti de sarihtir. Bu hadise yapılan tüm itirazlar, tekellüflü olup ikna edici olmaktan uzaktırlar.

Resulullah (s.a.v.)'den üç talağın geçerli olduğuna dair tek bir sahih rivayet yoktur. Bu konuda delil olarak getirilen merfu hadisler

a) ya mevzu veya zayıftırlar,

b) ya da delaleti kat'i olmayan ve konu hakkında delil olamayacak sahih hadislerdir.

Bu konuda cumhurun dayanağı, Hz. Ömer ve diğer sahabenin fetvalarıdır. Bu fetvalar, sahih bir senedle, değişik varyantlarla nakledilmişlerdir. Ancak sahabe bu fetvaların hiç birinde “Bu hüküm, Allah Resulündendir” veya “Allah Resulü, böyle hükmetmiştir” dememişlerdir. Hatta Hz. Ömer, üç talağı geçerli sayma konusunda ilkin “Bunu aleyhlerine geçerli saysak mı?” şeklinde tereddüt geçirmektedir. Eğer Hz. Ömer, üç talağın geçerli olması konusunda, bir nass bilseydi bu şekilde tereddüt etmez ve soruyu sormazdı. Hz. Ömer, bu hükümü geçerli kılmasının sebebini, insanların acele etmemeleri gereken bir konuda aceleci davranmaları (bir lafızda üç talakla boşamaların çokça artması) olduğunu söylemektedir.

Sahabenin, üç talağı geçerli saydığını ifade eden hadislerle üç talağın Hz. Ömer’den önce bir talak sayıldığını ifade eden hadisler arasında tenakuz yoktur. Çünkü İbn Abbas hadisinde ifade edildiği gibi Hz. Ömer’in hilafetinde hüküm değişmiştir. Hiç kimse, Hz. Ömer’in bu kararına karşı çıkmamıştır. Fetva veren sahabiler, bundan sonra Hz. Ömer’in görüşüne uygun olarak fetva vermişlerdir. Yani üç talağı geçerli sayan sahabe fetvaları, Hz. Ömer’in verdiği karadan sonradır. İbn Abbas’ın üç talağı bir talak sayan fetvası ise Hz. Ömer’in kararından önceki döneme aittir.

Cumhurun üç talağın meydana geleceği konusundaki ısrarının sebebi, sahabeden nakledilen fetvalar ve Hz. Ömer döneminden sonraki teamüldür. Tabiîn, Etbauttabiîn ve meşhur imamlar, Hz. Ömer’in kararına uygun olarak hükmetmişlerdir.

Fıkıh kitapları başta olmak üzere bu konuda yapılan çalışmalar ve araştırmalarda şu nokta göze çarpmaktadır. Üç talağı bir sayanların hadis delilleri sened ve metin itibariyle didik didik edildiği halde, cumhurun merfu olan zayıf hadislerine herhangi bir eleştiri getirilmeksizin, sahih muamelesi yapılarak bu hadisler üzerine hüküm bina edilmektedir. Bu zayıf hadislerden sonra şu mantık yürütölmektedir. “Resulullah (s.a.v.)’in bu

konudaki hükmü budur. Kim farklı bir hüküm verirse hevasına uyarak Resulullah (s.a.v.)'a karşı gelmiş olur. Ehl-i bidatin ve hak yoldan sapanların bir lafızda üç talağı, bir talak kabul etmelerine itibar edilmez” denilerek psikolijik bir baskı unsuru oluşturmaktadırlar.

Üç talağın geçerli olduğu hakkındaki sükuî icmâ' ise devamlı yürürlükte kalması gereken bir icmâ' değildir. Bu icmâ'nın dayanağı maslahattır. Maslahatın meydana gelmesiyle veya bu hükmün maslahattan ziyade mefsedete sebebiyet vermesiyle bu hüküm değişir. Uygulamada asıl hükme dönülür.

Üç talağın bir talak sayılması, şarî'in talaktan kastettiği manaya daha uygundur. Müslüman ailenin devamı ve şer'i maslahat bu şekilde ortaya çıkar. Dört mezhebin görüşünü uygulama, dini ve dünyevî bazı sıkıntılara sebebiyet vermektedir. Kocanın öfkeye kapılıp üç talakla hanımını boşaması durumunda dört mezhepte herhangi bir kolaylık veya çıkış yolu tanınmamaktadır. Adamın kızgınlığı geçip aklı başına geldiğinde veya yaptığı işin hatalı olduğunu fark ettiğinde, hanımı helal hale getirmek için ya şer'i olmayan hulleyle başvurur. Ya da zina ettiğine inanarak hanımıyla beraber yaşamayı sürdürmektir. Her iki durum da mefsedetin ta kendisidir. Dini hayatın ve ailevi hayatın ölümüdür. Bunun yegane çaresi, şer'i olan asıl hükmü uygulamaktır.

Bugün genel itibariyle İslâm ülkelerin medeni kanunlarında, bir lafızda üç talak, bir talak sayılmaktadır. Ancak ne yazık ki kanun koyucular bu hükmü, sünnetin ihyası olarak değil, hadise muvafık olan İbn Teymiyye'nin görüşü olarak veya maslahatın gereği olarak tercih etmektedirler. Bu tutum, hadisleri tam bilmemekten kaynaklanmaktadır.

Ortada Kur'ân'nın sarîh ifadesi ve Peygamber (s.a.v.)'in tatbikatı mevcuttur. Dolayısıyla usulen bu iki delile dayandırılmalıdır. Müslüman ailenin selameti, bu konudaki sünnetin ihyasıyla mümkündür.

BİBİLİYÖĞRAFYA

+

Abdullah Siracuddin, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye fi Mustalahi'l-Hadis*, Halep trs.

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd (ö.1968), *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Menşuratu Zevi'l-Kurbâ, b.y.y., 1988.

Ahmed b.Hanbel (ö.241), *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

_____, *el-Müsned*, Şarih: Ahmet Muhammet Şakir, Dâru'l-Hadis, Kahire 1995.

Albânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletü'l-Ahâdisi'd-Daîfe ve'l-Mevdûa ve Eseruhâ's-Seyyü fi'l-Ümme*, I-V, Riyad 1408/1988.

Alûsî, Şehâbuddîn es-Seyyid Mahmud (1270), *Rûhu'l-Meânî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1987.

Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm'de Evlenme ve Boşanma İle İlgili Ayetlerin Tefsiri*, A.Ü.İ.F. Dergisi, c. XXII,

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Timaş yay., İstanbul 1987.

Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed (855), *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahihî'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut trs.

Bâcî, Ebû'l-Velid Süleyman (494), *el-Müntekâ*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, b.y.y., trs.

Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mesud (516), *Tefsîru'l-Beğavî*, Dâru't-Tayyibe, Riyad 1409.

Bennâ, Ahmed Abdurrahman, *el-Fethu'l-Rabbânî mea Muhtasar Şerhihi Bulûği'l-Emânî*, İ. T. Arabî, Beyrut trs.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Husayn b. Ali (458), *Kitâbu's-Süneni'l-Kübrâ*, Dâru'l-Marife, Beyrut trs.

Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed (ö.791), *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, Dâru'r-Reşîd, Beyrut 2000.

- Bilmen**, *Büyük İslam İlmihali*, Kahraman Yayıncılık, İstanbul 1996.
- _____, Ömer Nasûhi (ö.1971), *Hukûk-u İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kâmûsu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul trs.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (ö.256/869), *el-Câmiu's-sahîh*, I-VI, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Bûtî**, Muhammed Saîd Ramazan, *Muhadarât fi'l-Fikhi'l-Mukâren*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1981.
- Cârud**, Ebû Hâfız Muhammed Abdullah (307), *el-Müntekâ*, Dâru'l-Cinân, Beyrut 1988.
- Cassâs**, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (370), *Ahkâmu'l-Kur'an*, Dâr. K. Arabî, Beyrut 1986.
- Cebûrî**, Abdullah Muhammed, *Fıkhu'l-İmâm Evzâî*, İrşad mat., Beyrut 1977.
- Cevherî**, İsmail b. Hammad (393), *es-Sihah*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, Beyrut 1984.
- Cezerî**, Abdurrahmân, *Kitâbu'l-Fikh ale'l-Mezâhibi'l-Arbee*, Mektebetü't-Ticareti'l-Kübrâ, Mısır 1969.
- Dârimî**, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân (ö.255/868), *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Davutoğlu**, Ahmet, *Bulûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi Selâmet Yolları*, Sönmez mat., İstanbul 1997.
- Dehlevî**, Şâh Veliyyullah (1176), *Hüccetü'l-Bâliğa*, trc. Mehmet Erdoğan, İz yay., İstanbul 2001.
- Demirci**, Ahmed, *İbn Hazm ve Zâhirilik*, Kayseri 1996.
- Derveze**, İzzet (1984), *et-Tefsîru'l-Hadis*, trc. Vahdettin İnce, Mustafa Altun Kaya, Ekin yay., İstanbul 1998.
- Doğanay**, Ekrem, *İslamda Talağın Hükümü ve Hikmetleri*, Gonca yay., İstanbul trs.

- Döndüren**, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, Altınoluk yay., İstanbul 2001.
- Ebû Ceyb**, Sa'dî, *Mevsûatu'l-İcmâ'' fi'l-Fıkhı'l-İslâmî*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1987.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö.275/888), *es-Sünen*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Ebû Hayyân**, el-Endülüsi (745), *el-Bahru'l-Muhît*, Mek. Dâr. Baz, Beyrut 1993.
- Ebû Zehra**, Muhammed (1394), *el-Ahvâlu's-Şahsiyye*, Daru'l-Fikri'l-Arabiyye, Kahire trs.
- _____, *İslam Hukuku Metodolojisi*, trc. Abdülkadir Şener, Fecr yay., Ankara 1994.
- _____, *İmam İbn Teymiyye*, trc.kurul, İslamoğlu yay.,ist.,1988
- Ebû'l-Basal**, Abdunnasır, Süleyman el-Eşkar, Macit Ebû Rağye, Muhammed Osman Şebir, *Mesâil fi'l-Fıkhı'l-Mukaren*, Dâru'n-Nefâis, Ürdün 1996.
- Elmalılı**, Hamdi Yazır (ö.1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, Eser Kitabevi, İstanbul trs.
- Emir Abdülaziz**, *Fıkhı'l-Kitâb ve 's-Sünne*, Dâru's-Selâm, Kahire 1999.
- Er, Muhammed Emîn**, *Elhüccetü'd-Dâmiğa fi'r-Redd ala men Yuftî bi enne't-Talâke's-Selâse Defeten Vâhideten Teku bihi Vâhideten*, Mek. İslâmiyye, Diyarbakır trs.
- Evzaî**, Abdurrahman b. Amar (158), *Sünen*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1993.
- Feyrûzâbâdî**, Mecduddîn Muhammed b. Yakub (817), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995.
- Feyyûmî**, Ahmed b. Muhammed b. Ali (m.683), *Misbâhu'l-Munîr*, Mek. Lübnan, Beyrut 1987.
- Gönenç**, Halil, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, İlim yay., İstanbul 1982.

- Hâkim**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbûrî (ö.405/1015),. *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- Heysemî**, Nusreddîn Ali b. Ebî Bekr (807), *Buğyetu'r-Râid fi Tahkiki Mecmau'z-Zevâid ve Menbâu'l-Fevâid*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Beyrut 1994.
- İbn Abdilber** (463), *el-İstizkâr*, Mües. Risâle, Dâr. Küteybe, Dımaşk trs.
- İbn Abidîn** (1252), *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, trc. Ahmet Davutoğlu, Şamil yay., İstanbul 1983.
- İbn Akîl**, *Şerhu İbn Akîl ala Elfiyyeti İbn Mâlik*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1998.
- İbn Aşûr**, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dârü'l-Cemâhiriyye, b.y.y., trs.
- _____, *İslam hukuk felsefesi*, trc. Vecdi Akyüz-Mehmet Erdoğan, Rağbet yayınları, ist, 1999.
- İbn Baz** (Heyet), *Fetevâ el-Mer'etü'l-Müslime*, Edvâu's-Selef, Riyad 1996.
- _____, *Fetevâ İslâmiyye*, Dârü'l-Vatan, Riyad 1994.
- İbn Ebî Şeybe**, Ebû Bekr Abdullah Muhammed (235), *Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ahâdis ve'l-Âsâr*, Dârü't-Tâc, Beyrut 1989.
- İbn Hacer** (852), *el-Metâlibu'l-Âliyye bi Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniyye*, Daru'l-Meârif, Beyrut 1993.
- _____, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Mek. Gazzâlî, Dımaşk trs.
- _____, *Takrîbu't-Tehzîb*, Dârü'r-Reşîd, Halep 1988.
- İbn Hazm**, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd (ö.456/1064), *el-Muhallâ*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- İbn Hibbân** (354), *Sahihu İbn Hibbân*, tertib. İbn Balaban el-Farisî (739), Dâr. K. İlmiyye, Beyrut 1987.

- İbn Hişam**, Ebû Muhammed Abdullah el-Ensârî, (ö.761/1360), *Şerhu katri'n-nedâ ve bellü's-sadâ*, (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1994.
- İbn Kayyım**, el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr, (ö.751/1350), *I'lâmu'l-muvakkîn an Rabbi'l-âlemîn*, Dârü'l-Cîl, Beyrut trs.
- _____, *İğasetü'l-Lehfan min Mesayidi's-Şeytan*, Dârü'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1992.
- _____, *Zâdu'l-meâd* (Terc.Muzaffer Can), Cantaş yay., İstanbul 1991.
- İbn Kesîr**, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer (ö.774/1373), *Hadislerle Kur'ân Kerîm Tefsiri*, trc. Bekir Karlığa, Çağrı Yay., 1984.
- İbn Kudâme**, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed (ö.620/1223), *el-Muğnî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut trs.
- İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö.273/886), *es-Sünen*, I-II, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- İbn Manzûr**, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrerem (ö.771/1369), *Lisânu'l-arab*, Dâru Sadir, Beyrut 1990.
- İbn Münzir**, Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim (318), *el-İşrâf ala Mezâhibi Ehli'l-İlm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1993.
- _____, *el-İcmâ'*, Mües. Kütübi's-Sakafiyye, Beyrut 1986.
- İbn Nüceym**, Zeynuddîn (970), *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1993.
- İbn Rüşd**, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafîd (ö.595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktasîd*, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriye, b.y.y, 1966.
- İbn Teymiyye**, Ebu'l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed b. Abdulhalîm b. Abdusselâm b. Abdullâh b. Muhammed (ö. 728/1328), *Mecmûu Fetâvâ Şeyhulislâm İbni Teymiyye*, I-XXXVII, b.y.y., trs.

- İbn Türkmanî** (745), *el-Cevherü'n-Nakî*, Dâru'l-Marife, Beyrut trs. (Beyhakî'nin Sünenü'l-Kübrâ'sı ile birlikte.)
- İbnu'l-Arabî**, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh (ö.543/1148), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- İbnu'l-Hümâm**, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdulvâhid (ö.861/1456), *Fethu'l-kadîr*, Dâru Sadir, Beyrut trs.
- İsfehânî**, Râğıb Ebû'l-Kerîm el-Huseyn (502), *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Marife, b.y.y., trs.
- Karaman**, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yay., İstanbul 1999.
- Kardavî**, Yusuf, *Çağdaş Meselelere Fetvalar*, trc. Veysel Bulut-Yusuf Şensoy, Merve yay. 1994.
- Kâsânî**, Alâuddîn Ebî Bekr b. Mes'ûd (ö.587/1191), *Bedâiu's-sanâi'* I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1394/1974.
- Kasimî**, Muhammed Cemaluddîn (1332), *Tefsîru'l-Kasimî el-Müsemma Mehâsinu't-Te'vîl*, Mues. T. Arabî, Beyrut 1994.
- Kastallânî**, Ebû'l-Abbas Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed (923), *İrşadü's-Sarî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut trs.
- Kefevî**, Ebû'l-Bekâ Eyyub b. Musa el-Huysen (1094), *el-Külliyât*, Mues. Risâle, Beyrut 1993.
- Kevserî**, Muhammed Zâhid, *eş-İşfâk ala Ahkâmi't-Talak*, Mek. Ezheriyye li't-Turâs, Kahire trs.
- Kirmânî** (786), *el-Buhârî bi Şerhi'l-Kirmânî*, Dâru'l-Fikr, b.y.y., trs.
- Koçak**, Muhsin, *Hz. Ömer ve Fıkhi*, Basılmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bil. Ens., 1987.
- Koçyiğit**, *Hadis Usulü*, T.D.V. yay., Ankara 1997.
- Koçyiğit**, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber yay., Ankara 1992.

- Kuleysî**, Ali Ahmed, *Ahkâmu'l-Ûsre fi's-Şeriatî'l-İslâmiyye*, Mek. C. Cedit, Sanâ 1993.
- Kurtûbî** Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, (ö.671/1273), *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, (trc. M. Beşir Eryarsoy) Buruc Yay. , İstanbul 1997.
- Kutub**, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, trc. Bahrettin Çetiner, Çağrı yay., İstanbul 1984.
- Mahlûf**, Hasaneyn Muhammed, *İslami Araştırmalar veşer'i Fetvalar*, trc. Naim Erdoğan, Demir kitabevi, İstanbul 1971.
- Maksutoğlu**, Mehmet, *Arapça Dil Bilgisi*, Şamil yay., İstanbul trs.
- Mâlik b. Enes**, *el-Muvatta*, (ö.179/795), I-II, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Maverdî**, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib (450), *el-Hâvi'l-Kebîr*, Dâr. K. İslâmiyye, Beyrut 1994.
- Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye**, sy. 3, Riyad.
- Mevkûfatî**, Mehmet, *Mültekâ Tercümesi Mevkûfât*, sadeleştiren: Ahmet Davutoğlu, Sağlam Kitabevi, İstanbul 1980.
- Mevsilî**, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd (ö.683/1284), *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*, Çağrı Yay., İstanbul 1991.
- Miras**, Kâmil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, trc. ve şerh: Ahmed Naim (I-II), Kâmil Miras (III-XII), T.C.D.İ.B.Y. Ankara 1991.
- Mizzî**, Cemaluddin Ebû'l-Ferec Yusuf (742), *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, Mües. Risâle, Beyrut 1985.
- Mubârekfûrî**, Muhammed b. Abdirrahman (1353), *Tuhfetu'l-Ahvezî Şerhu Câmiu't-Tirmizî*, Dâru'l-Fikr, trs.
- Muhammed Reşid Rıza**, *Tefsîru'l-Menâr*, Dâru'l-Fikr, b.y.y., trs.
- Müslim**, İbn Haccâc Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî (ö.261/874), *el-Câmiu's-sahîh*, I-III, Çağrı Yay., İstanbul 1981.

Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b.Şuayb (ö,303/915), *es-Sünen*, I-VIII, Çağrı Yay., İstanbul 1981.

_____, *Kitabu's-Sünenü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Küttübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991.

Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Mur b. Hasen b. Huseyn, (ö.676/1277), *el-Mecmû' Şerhu'l-mühezzeb*, I-X, Beyrut 1980.

_____, *el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1998.

Pekcan, Ali, *Dört Mezheb İmamına Göre İcmâ'nın Delil Oluşu*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi.

_____, *İslâm Hukuk Usulünde Zaruriyyat Hacıyyat ve Tahsiniyyat*, Basılmamış doktora tezi.

Pusmaz, Akif, *Kur'an ve Sünnete Göre Üç Talak*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi.

Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer (ö.606/1209) *Tefsîru'l-kebîr Mefâtihu'l-ğayb*, Akçağ Yay., Ankara 1989.

Remlî, Şemsüddîn İbn Şihâbüddîn (1004), *Nihâyetü'l-Muhtâc alâ Şerhi'l-Minhâc*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984.

Reşid, Rıza, *Tefsîrü'l-Menar*, Darü'l-Fikr, B.y.y., Trs.

Rıza, Tevfik, *Risâletü't-Telâki's-Selâs fî Lafzatin Vâhidetin*, eş-Şirkertü'l-İslamiyye, Beyrut 1955.

Rûdânî, Muhammed b. Süleymân (1094), *Cem'u'l-Fevâid min Câmiu'l-Usûl ve Mecmau'z-Zevâid*, trc. Naim Erdoğan, Kaynak yay., Ankara trs.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Ravâiu'l-beyân tefsîru âyâti'l-ahkâm mine'l-Kur'ân*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1986.

_____, *Safvetü't-Tefasir*, Yenişafak Yayınları, İstanbul, 1995

Saîd b. Mansûr (227), *Sünen*, Dâr. K. İlmiyye, Beyrut trs.

San'ânî, Ebû Bekr Abdurrezzak İbn Hümâm (211), *el-Musannef*, el-Küttübi'l-İslâmî, Beyrut 1983.

San'ânî, İbn Emîr (1182), *el-Udde ala İhkâmi'l-Ahkâm Şerhu Umdeti'l-Ahkâm*, Dâru'l-Aksâ, Kahire 1990.

Sayis Muhammed Ali, *Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1994.

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed (ö.483/1090), *Kitabü'l-Mebsût*, Çağrı Yay., İstanbul 1982.

Suyûtî, Abdurrahman Celâluddîn (911), *ed-Dürrü'l-Mensûr fi Tefsîri'l-Me'sûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1983.

Şa'râvî, Muhammed, *Tefsîru's-Şa'râvî*, Ahbâru'l-Yevm, b.y.y., 1991.

Şaban Zekiyuddin, *el-Ahkâmu's-Şer'iyye li Akvâli's-Şahsiyye*, Menşurâtu Camiatu Karyanus, Bingazî 1999.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs (ö.204/819), *el-Ümm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1990.

_____, *Tertibu'l-Müsnedi'l-İmami'l-Mu'zemi'l-Müctehid el-Mukaddem*, Dâr. K. İlmiyye, 1951.

Şakir, Ahmed Muhammed, *Nizâmü't-Talak fi'l-İslâm*, Dâr. T. Kavmiyye, b.y.y., 1389.

Şelebî, Muhammed Mustafa, *Ahkâmu'l-üsre fi'l-İslâm*, Dâru nehdeti'l-Arabiyye, Beyrut 1397/1977.

Şeltût, Mahmûd Muhammed (ö.1964) ve Sâysis Muhammed Ali (terc.Said Şimşek), *Mukayeseli Mezhebler Hukuku*, İlim yay., İstanbul trs.

Şenkîfî (1393), *Edvâu'l-Beyân fi İdahi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995.

Şerîf, Şerîf b. Ali, *Talaku's-Selâs bi Lafzin Vâhid*, b.y.y., trs.

Şerebâsî, Ahmed, *Yesyeluneke fi'd-Dîn ve'l-Hayat*, Dâru'l-Cîl, Beyrut trs.

Şevkânî, Muhammed b. Ali (ö.1250/1834), *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut trs.

_____, *Neylü'l-evtâr şerh-u Munteka'l-ahbâr*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.

Şirbînî, Muhammed b. Ahmed (ö.977/1570), *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, Darü'l-Fikr, b.y.y., trs.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310), *Tefsîru't-Taberî (Câmiu'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'ân)*, Dâr. K. İlmiyye, Beyrut 1992.

Tabresî, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasen, *Mecmeu'l-Beyân*, M. Dâr. M. Hayat, Beyrut trs.

Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî (321), *Şerhu'l-Meanî'l-Asâr*, Dâr. K. İlmiyye, Beyrut 1987.

Tahhân, Mahmud, *Usûlu't-Tahrîc ve Dirâsetü'l-Esânid*, Mek. Meârif, Riyad 1991.

Tantavî, Muhammed Seyyid, *et-Tefsîru'l-Vasit li'l-Kurani'l-Kerîm*, Dâru Nahdet, Mısır 1997.

Temimî, Ahmed b. Ali el-Müsennâ (307), *Müsnedu Ebî Ya'lâ el-Musulî*, Dâr. S. Arabiyye, Beyrut 1992.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Serve (ö.279/892), *el-Câmiu's-sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.

Vehbe, Mehmet, *Ahkâmu'l-Kur'ân*

Wensinck, A. J., *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî*, Leiden 1936.

_____, *Miftâhu Kunuzi's-Sünne*, Arapçaya trc. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâr. İ. Turâsi'l-Arabiyyî, Beyrut 1983.

Zağlûl, Ebû Hacer Muhammed b. Resyûnî, *Mevsûatu Etrâfi'l-Hadisi'n-Nebevî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994.

Zebidî, Seyyid Muhammed Murtazâ (1205), *Tâcu'l-Arûs*, Mek. Hayriyye, 1306.

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (748), *el-Kâşif*, Mües. Ulûmi'l-Kur'ân, 1992.

Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer (ö.538/1143), *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-akâvîl fi vücûhi't-te'vîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.

_____, *Esâsü'l-Belâĝa*, b.y.y., trs.

Zerkâ, Mustafa, *Fetâvâ*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1999.

Zeydan, Abdülkerim, *el-Vecîz fi Usûli'l-Fıkh*, Mües. Risâle, Beyrut 2000.

_____, *el-Mufassal fi Ahkâmi'l-Mer'eti*, Mües. Risâle, Beyrut 1993.

Zuhayfî, Vehbe, *İslâm Fıkh Ansiklopedisi*, trc, Kurul, Feza yay., İstanbul 1994.

Zurkânî, Muhammed, *Şerhu'z-Zürkânî ala Muvettei'l-İmam Mâlik*, Dâru'l-Cîl, Beyrut trs.

İ.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

